

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 9

Том 3

Одеса
2017

Головний редактор: Петлюченко Н.В.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Відповідальний секретар: Томчаковська Ю.О.

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 2
Національного університету «Одеська юридична академія»

Редакційна колегія:

Таранець В.Г. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Кузнєцова Т.В. – д-р наук із соціальних комунікацій, декан факультету журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Мамич М.В. – д-р філол. наук, доцент, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Ступак І.В. – д-р філол. наук, професор, декан факультету лінгвістики та перекладу, завідувач кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Мізецька В.Я. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету

Образцова О.М. – д-р філол. наук, професор, декан факультету іноземних мов Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Морошану Л.І. – канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету

Колегаєва І.М. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри лексикології та стилістики англійської мови Національного університету імені І.І. Мечникова

Воробйова О.П. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О.М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету

Бабелюк О.А. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Валігура О.Р. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету

Селіванова О.О. – д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Светозарова Н.Д. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри фонетики і методики викладання іноземних мов Санкт-Петербурзького державного університету (Росія)

Козлова Р.М. – д-р філол. наук, професор, професор кафедри російського, загального та слов'янського мовознавства Гомельського державного університету імені Франциска Скорини (Білорусія)

Крістіан Саллок – професор Інституту російської культури імені Лотмана, факультет філології, Рурський університет, м. Бохум (Німеччина)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 21.04.2017 р.)

Науково-практичний журнал «Одеський лінгвістичний вісник»
zareєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 20331-10131 р.)

«Одеський лінгвістичний вісник» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 793 від 04.07.2014 р. (Додаток № 8).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази **Index Copernicus International** (Республіка Польща).

Сайт видання: www.oljournal.in.ua

РОЗДІЛ V

КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.81'342

Головнєва-Коппа О. О.

ПРОСОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ДІЛОВИХ ПЕРЕГОВОРІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглядається поняття інтонації, перераховано прізвища науковців, які займалися дослідженням цього поняття й присвятили роботи фонетиці англійської й української мов. У статті надається загальна характеристика ділових переговорів і просодичні особливості початкового етапу ділових переговорів.

Ключові слова: інтонація, просодика, ділові переговори, початок бесіди.

Головнєва-Коппа О. А. Просодические особенности начального этапа деловых переговоров в украинском и английском языках. – Стаття.

В статье рассматривается понятие интонации, перечисляются имена научных деятелей, которые занимались исследованием данного понятия и посвятили работы фонетике английского и украинского языков. В статье подается общая характеристика деловых переговоров и просодические особенности начального этапа переговоров.

Ключевые слова: интонация, просодика, деловые переговоры, начало беседы.

Holovneva-Koppa O. O. Prosodic features of the initial stage of the business negotiations in Ukrainian and English languages. – Article.

The article deals with the term intonation. The names of scientists, who were involved in the research of the term and dedicated works in the field of phonetics, are given here. The article gives general characteristic of business negotiations and prosodic features of the beginning of negotiations.

Key words: intonation, prosodic, business negotiations, beginning of the negotiations.

Дослідження інтонації пов'язані з факторами мовної ситуації та ситуації спілкування, соціальними й індивідуальними характеристиками мовця. Діяльність провідних фірм, малих і великих підприємств насичена багатоплановими зв'язками з партнерами, тому під час їхньої роботи інколи виникають різні проблеми, розв'язання яких передбачає взаємодію з іншими виробничими чи фінансовими структурами. Правильно організувати таку взаємодію можна лише за допомогою добре підготовлених, організованих і ефективно проведених ділових переговорів. Тому дослідження ділових переговорів є важливими в сучасному суспільстві. **Мета** статті – показати один з етапів дослідження й результати типологічних і конкретно-мовних особливостей просодії ділових переговорів для українського й англійського мовлення.

Дослідженнями інтонації, пов'язаними з мовною ситуацією, займалися Д. Болінджер, Р. Гюнтер, П. Леон. Над дослідженнями інтонації в різних її проявах на вітчизняних теренах працювали та працюють О.В. Абаїмова, С.Ф. Алексеєнко, А.Й. Багмут [2], Г.В. Бишук, А.І. Волік, М.П. Дворжецька, Н.В. Рибіна. Проблему досліджували вчені різних епох і країн: А.М. Пешковський, Т.О. Бровченко, Т.М. Корольова [4], Г.П. Торсуєв та інші.

Слово «інтонація» – латинського походження, яке буквально означало «голосно вимовляти». Існує велика кількість визначень цього поняття згідно з різними підходами, поглядами й теорія-

ми. Серед науковців немає згоди щодо визначення понять інтонації й просодії, що зумовило появу низки теоретичних і практичних робіт у цьому напрямі.

Теоретичні основи семантичних досліджень фонетичного рівня мови закладено в працях таких відомих мовознавців, як В. фон Гумбольдт, О.О. Потєбня, Ф. де Соссюр, Л.В. Щерба та ін. Так, В. фон Гумбольдт розглядав співвідношення між звуком і думкою. Акцентуючи увагу на виборі мовцем семантичних варіантів слів і конструкцій, актуальних для вираження й передачі інформації, О.О. Потєбня називав звук мовлення «слухняним знаряддям» думки. Центральне положення в лінгвістиці Ф. де Соссюра займає вчення про мовний знак, мовну значущість, теорію синтагм і асоціацій.

На матеріалі різних мов формуються погляди на роль фонетичних засобів в актуалізації смислу висловлювання та певні спрямування експериментально-фонетичного вивчення цього феномена: семантика й сегментна фонетика (В.В. Левицький, А.П. Журавльов, С.В. Воронін, R.W. Wescott, C. Whissel), надсегментна фонетика (А.Й. Багмут, Л.П. Блохіна, Т.М. Ніколаєва, Р.К. Потапова, Ю.О. Дубовський, І.Г. Торсуєва, D. Bolinger, D. Crystal, R. Egan); взаємодія тональної інформації з інформацією про сегментний склад висловлювання та його семантику (В.Б. Касевич, В.В. Рибін, О.М. Шабельникова.); інтонаційні засоби вираження емоційних значень (М.П. Дворжецька, Т.Є. Єре-

менко, Е.О. Нушікян), модальних (Т.М. Корольова) і прагматичних (D. Brazil, G. Brown, A. Cruttenden) значень; функціонально-семантичний аспект інтонації висловлювання й тексту (Л.К. Цеплітіс, І.Г. Торсуєва, В.І. Петрянкіна, О.М. Пиж, Г.Г. Поліщук, Р.К. Погапова, J.D. O'Connor, G. Dogil, J. Kuhn, J. Mayer); інтонація як об'єкт фоносемантичних досліджень (Н.М. Рогозна). Крім того, в експериментально-фонетичних дослідженнях велика увага приділяється вивченню різних аспектів функціонування фонетичних засобів мови: соціокультурного (М.В. Давидов, О.В. Яковлева, О.Д. Петренко, Т.І. Шевченко), психолінгвістичного (J. Fitzpatrick, L.A. Wheeldon, D. Wildgruber, H. Ackermann, D. van Lancker, J.J. Dittis), когнітивного (B.Z. Pollermann, A. Riecker, W. Grodd, J. Pierrehumbert) та ін., які також дають уявлення про роль фонетичних засобів в актуалізації смислу висловлювання.

Інтонація (від лат. *intonare* – «голосно вимовляти») – сукупність звукових мовних засобів, завдяки яким передається смисловий, емоційно-експресивний і модальний характер висловлення, комунікативне значення та ситуативна зумовленість, стилістичне забарвлення тексту, індивідуальність виражальних прийомів мовця [1; с. 210].

Інтонація є тим елементом мови, який найбільше притаманний усній формі, хоч не можна заперечувати й існування її в письмовій формі. Від вибору інтонації під час прочитання тексту залежить як розуміння, так і сприйняття. Для процесу мовної комунікації інтонація є важливим виразовим засобом. Дослідження інтонації, зокрема її структури, тональних, динамічних і темпоральних змін дає новий матеріал про звукову матерію мови, можливість установити інтонаційні ознаки основних комунікативних типів речення – розповідного, питального й спонукального.

Просодичні характеристики офіційно-ділового мовлення як невід'ємні частини англійського й українського мовленнєвого етикету давно вже є об'єктом численних наукових досліджень. Вивчалися різні аспекти його фонетичної організації: просодичне оформлення діалогічного (С.В. Костюк, М.Д. Путрова) і монологічного (Н.С. Градобик, Ю.О. Дубовський, О.П. Крюкова, С.О. Новицький) офіційно-ділового мовлення; особливості функціонування фонетичних засобів сегментного мовлення (Дж. Гамперц, Д. Джоунз, Б.О. Жигальов), характеристики офіційно-ділового мовлення, а також роль ритму в його організації (С.О. Дубінко).

В офіційно-діловому мовленні особливого значення набувають засоби його інформаційної сегментації, що пояснюється передусім необхідністю виділення важливих елементів висловлення, економного й адекватного вираження основного змісту повідомлення та досягнення основної функціонально-прагматичної мети. Інтонація допомагає сегментувати мову, розподілити за допомогою го-

лосу й пауз матеріал на логічні відрізки, виділити основне. Серед комунікативно вагомих елементів повідомлення на особливу увагу заслуговує просодичне оформлення ключових слів, які є найбільш емоційно й комунікативно навантаженими в реченні та вирізняються інтонаційно-сисловою активністю як «актуалізатори» текстового змісту (М.П. Дворжецька). Ці слова здебільшого оформлюються за допомогою таких комплексів просодичних параметрів: логічного наголосу, який виділяє комунікативний центр речення; сповільнення темпу мовлення під час виділення комунікативно вагомої інформації; переривання поступовості спадної шкали; уживання складних ядерних тонів; підвищення тонального рівня або гучності мовлення на виділеному слові.

Ділове спілкування проникає в усі сфери людського життя. У сучасному світі сферу ділових стосунків обслуговує офіційно-діловий стиль, який відзначається чітким і лаконічним викладом змісту, фактів, однозначністю формулювань, несуперечливою аргументацією викладеного. У зв'язку із цим в усному діловому мовленні спостерігається стандартизація, штампи, використання слів із нейтральним значенням, тавтологічний повтор форм, зворотів, конструкцій для досягнення однотипності вираження думки [6; 16].

Переговори – розтягнутий у часі процес. Вони мають певну структуру й динаміку розвитку. Практично всі дослідники визначають три основні етапи процесу переговорів: а) початковий; б) дискусійний (медіальний); в) завершальний. Не слід абсолютизувати межі кожного етапу, бо в процесі переговорів вони можуть переплітатися, «перетікати» з одного в інший, тому вони є взаємозалежними, а кожен з етапів несе своє інформаційне навантаження. Водночас кожний етап переговорного процесу має притаманні лише йому завдання, цілі і особливості, виконання яких дозволяє більш результативно провести процес переговорів від початку і до завершення.

Залежно від способу сприйняття інформації й кількості учасників форми спілкування можна поділити на такі види: контактне (безпосереднє); дистанційне (телефонне); діалогічне (з одним співрозмовником); монологічне (доповідь, промова); полілогічне (диспут); усне (розмова, бесіда); письмове (листи, телеграми, електронні засоби спілкування); міжперсональне (наради, колоквиум); масове (збори, мітинги); анонімне (між незнайомими (вулиця, транспорт)) [3, с. 301].

Прагматична настанова офіційно-ділового діалогічного мовлення реалізується в межах різних структурно-семантичних блоків і фрагментів діалогу. Згідно з традиційно прийнятим у фонетиці підходом до аналізу тексту (Л.С. Козуб, Л.І. Тараненко) структуру тексту діалогу поділяють на три блоки: початок, який слугує для актуалізації праг-

матичної мети діалогу; основна частина, у межах якої відбувається розвиток подій і вирішення проблеми; завершення, що є логічним завершенням спілкування в цілому. У межах зазначених блоків виокремлюють типові фрагменти, спрямовані на реалізацію функціонально-прагматичної мети діалогу: початок (контактовстановлювальний, стратегічно-визначальний фрагменти); основна частина (конфліктотвірний, динаміко-подійний, аргументивно-дискусійний фрагменти); завершення (попередньо заключний, власне заключний фрагменти).

Початок бесіди характеризується середнім темпом вимовлення фраз. Шкала висока або низька в українській мові й низька або середня в англійській. Останнє слово вимовляється з низхідною інтонацією, основні слова виділяються підвищенням інтонації. В українській мові на початковому рівні відсутні складні тони типу висхідно-спадний або спадно-висхідний, так само, як і в англійській мові. В англійській мові, на відміну від української, більш інтенсивне виділення реми. Затримання на словах на мілісекунди. Інтонація перерахування висхідна з низхідною на останньому слові в українській мові. На початку діалогу в англійській мові слід відмітити висхідну інтонацію, що свідчить про перепитування, або інтонацію непевності у відомостях. Висхідна інтонація в кінці речення відмічається на початку діалогу в англійській мові при привітанні й свідчить про уточнення. Середина речення – інтонація висхідна, якщо далі є нова інформація. Перервана фраза – перепитування або доповнення з боку реципієнта – інтонація залишається на попередньому рівні без коливань і далі є висхідною.

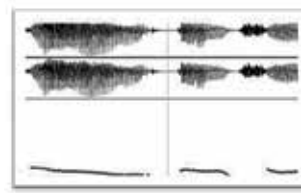
Показники інтенсивності на початковому етапі в шкалі й термінальному тоні сильно не відрізняються, адже для початку переговорів характерним є лише використання певних кліше, усталених фраз, перерахування тем, які будуть обговорюватись, уточнення порядку денного переговорів. Тема передує ремі, що впливає на інтонаційні показники. Слід відмітити взаємозв'язок між динамічними, мелодичними й темпоральними характеристиками. Паузи (темпоральні показники) майже відсутні. Їх присутність була б не виправданою за рахунок повільного та середнього темпу вимови фраз. Немає широкого розходження показників на початковому етапі переговорів.

Сферу ділових стосунків обслуговує офіційно-діловий стиль, який характеризується чітким і лаконічним викладом змісту, наявністю фактів, доказів і чітко структурованих речень, які допомагають якнайшвидше донести інформацію до адресата, однозначністю формулювань, несуперечливою аргументацією викладеного. Дослідження інтонації переговорів на практиці показують основні характеристики кожного з етапів ділових переговорів.

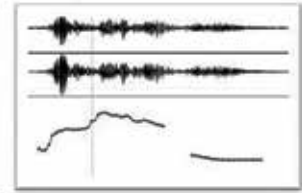
Розглянемо декілька прикладів інтонаційного контуру фраз початкового етапу переговорів.

Hi, I'm Jim.

Доброго дня!

**Рис. 1. Інтонаційний контур
The Descending
Head + The Fall**

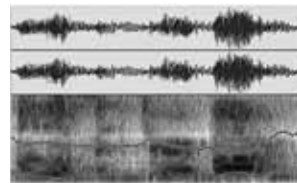

**Рис. 2. Інтонаційний контур
The Ascending-
Descending
Head + The Fall**

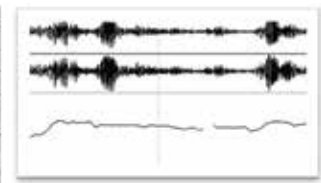
Інтонація привітання є різною в порівнюваних мовах (рис. 1, рис. 2). Із першої фрази привітання ми бачимо, що українська мова є більш емоційною, ніж англійська. Схожим є закінчення фраз, і в обох випадках це низхідна інтонація. Низхідна інтонація на початку бесіди свідчить про те, що сторони готові співпрацювати й упевнені, що зустріч буде мати певні результати. Уже на початку ведення переговорів можна зрозуміти зацікавленість у подальшому розвитку й вирішенні проблеми, з приводу якої проводиться зустріч.

Hello Mr. O'Var

Мене звати Шевчук Ольга

**Рис. 3. Інтонаційний контур
The Rise-Fall**

**Рис. 4. Інтонаційний контур
The Ascending
Head**

На рис. 3 ми можемо бачити, що інтонація підвищується. Інтонація нагадує перепитування, начебто мовець не впевнений, що це саме та людина, яка їй необхідна. На рис. 4 ми бачимо, що інтонація незначно, але підвищується, що означає певну зацікавленість у подальшому продовженні бесіди.

Як ми можемо побачити з додатків, мелодійні показники на початковому етапі різні. В українській мові мелодичні показники вищі, ніж в англійській. Українська мова більш насичена різноманітністю інтонаційних контурів і є більш складною для дослідження. Вивчення інтонації ділових переговорів у подальшому є важливим для людей ділової сфери, адже вміння обирати правильну інтонацію, влучно використовувати паузи для розмірковування партнерів може кардинально змінити не тільки хід самих переговорів, а й мати протилежний (неочікуваний) результат.

Література

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации / А.М. Антипова // Высшая школа, 1979. – 132 с.
2. Багмут А.Й. Інтонаційна будова простого розповідного речення у слов'янських мовах / А.Й. Багмут. – К. : Наукова думка, 1970. – 173 с.
3. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – 7-ме вид., виправлене – Донецьк : СПД Сердюк В.І., 2005. – 448 с.
4. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи / Т.М. Королева. – К. : Одесса : Вища шк. Главное изд-во, 1989. – 147 с.
5. Рибіна Н.В. Просодичні засоби актуалізації ритмічної структури навчального тексту (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі підручників з англійської мови) : дис...канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.В. Рибіна. – Т., 2004. – 198 с.
6. Шевчук С.В. Ділове мовлення. Модульний курс : [підручник] / С.В. Шевчук. – К. : Видавництво «Арій», 2006. – 448 с.
7. Bolinger D. Relative height // In : Analyse des faits prosodiques. Montreal – Paris- Bruxelles : Studia phonetica, 1970.

УДК 81:39

Голубовська І. О.

УНІВЕРСАЛЬНІ ТА НАЦІОНАЛЬНО-СПЕЦИФІЧНІ КОНСТАНТИ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ В ДЗЕРКАЛІ ПАРЕМІЙ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено дослідженню паремій чотирьох мов (української, російської, англійської та китайської) з погляду реалізації в них загальнолюдських та ідеоетнічних констант ментальності. Пропонується авторська міжмовна класифікація паремійних одиниць як основа для виявлення їх універсальних і національно-специфічних особливостей. Окреслюються перспективи мономовних і мультимовних пареміологічних досліджень з огляду на трансформації традиційної ментальності етносів, характерних для нашого часу.

Ключові слова: паремія, мовна свідомість, константи свідомості, етнічна ментальність, лінгвокультурологія.

Голубовская И. А. Универсальные и национально-специфические константы языкового сознания в зеркале паремий: лингвокультурологический подход. – Статья.

Статья посвящена исследованию паремий четырех языков (украинского, русского, английского и китайского) в аспекте реализации в них общечеловеческих и идиоэтнических констант ментальности. Предлагается авторская межъязыковая классификация паремийных единиц как основа для установления их универсальных и национально-специфических особенностей. Определяются перспективы монопольных и мультимовных паремийологических исследований в контексте трансформаций традиционной ментальности этносов, характерных для нашего времени.

Ключевые слова: паремия, языковое сознание, константы сознания, этническая ментальность, лингвокультурология.

Golubov'ska I. A. Universal and National-specific Constants of Lingual Consciousness in the Mirror of Proverbs and Sayings: linguocultural approach. – Article.

The article is devoted to the study of the proverbs and sayings of the four languages (Ukrainian, Russian, English and Chinese) in the aspect of realizing universal and idioethnic constants of mentality. The author's interlingual classification of paremiological units as a basis for discovering their universal and nationally specific features is proposed. The perspectives of monolingual and multilingual paremiological research in the context of current transformations in traditional mentality of ethnic communities are outlined.

Key words: paremia, lingual consciousness, constants of consciousness, ethnic mentality, linguoculturology.

Уже трюїзмом стало твердження про те, що на межі століть і навіть тисячоліть відбулася глибоко мотивована багатьма зовнішньо- та внутрішньомовними чинниками розвитку пізнавального процесу людства зміна базисної для мовознавства ХХ століття структурної науково-лінгвістичної парадигми парадигмою антропоорієнтованою, яка повернула людині античний статус «міри всіх речей» (визначення Протагора та Платона) і знов поставила її в центр світобудови.

Антропологічний підхід до усвідомлення природи й сутності мови сприяв фокусуванню дослідницької уваги на мисленні, почуттях, самосвідомості, світосприйнятті суб'єкта мовлення, детермінованого певною культурою. На межі століть формується лінгвокультурологія – міждисциплінарна галузь лінгвістичного знання, у рамках якої вивчається система морально-етичних та естетичних цінностей, зафіксована в тій чи іншій мові. Предметом зіставної (контрастивної) лінгвокультурології є культурно значуща інформація, яка має або універсальний, або національно-специфічний для зіставлюваних мов характер.

Типовим об'єктом для зіставних лінгвокультурологічних розвідок останнього часу є національно-мовні картини світу. У більшості досліджень поняття мовної картини світу як утілення національної ментальності певного етносу співвідноситься насамперед із лексико-фразеологічним рівнем мовної системи, який є найбільш показовим щодо виявлення особливостей національно-специфічного сприйняття, логіки й оцінки на тлі уні-

версальних констант уселюдської свідомості та мислення. Пареміологічний фонд будь-якої національної мови є багатющим джерелом відомостей, важливих для дослідження констант духовної культури етноса, його морально-етичних настанов, нарешті, його менталітету, оскільки більшість прислів'їв – це «проскрипції – стереотипи народної самосвідомості, які надають досить широкий простір для вибору з метою самоідентифікації» [12, с. 120]. Саме тому системна інтерпретація паремій дає можливість відкрити двері в лоно ментальності й – ширше – менталітету етносу, відстежити кризь призму паремійного матеріалу, в який спосіб у системі етико-моральних координат реалізується бачення й розуміння світу тією чи іншою етнічною спільнотою, які психоповедінкові еталони закарбовані в їхньому змісті.

У рамках статті ми ставимо перед собою завдання подати класифікацію паремій чотирьох мов (української, російської, англійської, китайської) у такий спосіб, щоб уможливити виділення в їхньому змісті насамперед національно-специфічного компонента, який би «відповідав» як за вираження констант ментальності того чи іншого етносу, так і за вербалізацію соціально схвалених психоповедінкових приписів.

Прислів'я та приказки як носії національної логіки й національної світооцінки, як найреальніші індикатори взаємодії мови й культури, які дають можливість судити про національну логіку та національну світооцінку, виявляти ієрархію цінностей носіїв певної лінгвокультури,

завжди були об'єктом найприскіпливішої уваги вчених-лінгвістів (див. праці С. Єрмоленка, Л. Даниленко, В. Жданова, О. Колесова, Г. Мирнової, І. Привалової, Г. Пермякова, О. Тищенко, В. Анікіна, В. Мокієнка, В. Пирогова, О. Мезенцевої та ін.). Найрельєфніше етнічні логіко-ціннісні розбіжності й певні нюанси проступають під час порівняльно-зіставного вивчення фразеологічних одиниць, яке має давню лінгвістичну традицію [1; 3; 7; 10; 11]. З-поміж наукових праць останнього часу варто відзначити докторську дисертацію З. Коцюби «**Універсальне й національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект)**» (2010 р.), виконану на матеріалі паремій п'ятьох мов (української, російської, польської, англійської, французької). Авторці вдалося виявити об'єктивовані мовою «психокультурні універсалії», що зумовлені спільністю «глибинно-універсальної світоглядної основи», яка є фундаментом для формування «найрізноманітніших <...> ідіоетнічних і універсальних зв'язків, які вербалізуються паремійно» [6, с. 24–25]. Дійсно, увага Зоряни Григорівни зосереджена насамперед на універсальних повсякденної свідомості різних етносів, про що свідчить обрання для аналізу «спільних для побутової свідомості <...> структуротворчих концептів «Бог», «доля», «правда», «люди» та застосування для їх характеристики «універсальних матричних опозицій «добро-зло», «дурень-розумний, «багатство-бідність» [6, с. 13]. Такий підхід дозволив З. Коцюбі продемонструвати спільність людського феномена, принципову аналогічність людського мислення й оцінки, концептуальну інтегрованість поняття «етнічна особистість», створити цілісний фрейм кроскультурного синхронно-діахронного дослідження паремій з урахуванням їх семіотико-концептуальних характеристик з опорою знов-таки на те універсальне, що є їхньою глибинною когнітивною характеристикою. Не підлягає сумніву те, що за своїм призначенням і функціями, а подекуди й змістом, паремія є універсальним, уселюдським явищем, проте за характером «переломлення фрагмента реальності» й «відтворення змісту етнічної свідомості» паремія є насамперед національно маркованим феноменом, за влучним висловом В. Колесова, «автобіографією народу», «дзеркалом його культури» [4, с. 17]. Тому, як видається, дослідження **внутрішньої форми**, в яку «одягається» в рамках тієї чи іншої лінгвокультури певна стереотипна думка, рівнів її емотивно-оцінної категоризації, можливих культурно заангажованих сценаріїв її функціонування та розгортання має бути певним пріоритетом у рамках подібних досліджень.

Проте, як видається, передувати таким дослідженням має процес упорядкувально-класифікаційної діяльності дослідника, який працює в між-

культурному й міжмовному модусі. Свого часу С. Влахов і С. Флорін, розглядаючи можливості досягнення повноцінного перекладу фразеологізмів, пропонували виділяти три типи відношень між одиницями вихідної мови та мови перекладу: 1) відношення повної еквівалентності; 2) відношення аналогії; 3) безеквівалентні фразеологізми, що не знаходять у мові перекладу ні еквівалентів, ні аналогів [1, с. 232–233]. Московський дослідник О. Корнілов основним критерієм своєї класифікації обирає критерій ступеня труднощів при засвоєнні фразеологічних фрагментів національно-мовних картин світу в процесі вивчення іноземних мов. Він наполягає на виділенні чотирьох типів ідіоматичних виразів: 1) ідіоми, які мають однаковий інваріант змісту й однакову внутрішню форму; 2) ідіоми з однаковим інваріантом змісту, проте з різною внутрішньою формою; 3) ідіоми, в яких специфічність внутрішньої форми поєднується з неоднозначністю (варіативністю) інваріанта змісту; 4) ідіоми, в яких специфічність (розбіжність) змісту сполучається зі специфічністю його метафоричного оформлення [5, с. 252–267]. Як перша, так і друга класифікації мають, на наш погляд, певні недоліки. Класифікація С. Влахова та С. Флоріна видається занадто узагальненою, такою, що об'єднує в одному таксоні прислів'я, які пов'язані відношеннями повної й часткової еквівалентності. Що стосується класифікації, запропонованої О. Корніловим, вона, незважаючи на її сильні сторони (оперування поняттями інваріанта змісту та внутрішньої форми, що є вельми плідним для кроскультурних досліджень мовної образності), все ж таки має низку істотних недоліків. По-перше, навчально-методичний критерій «труднощів засвоєння» навряд чи може бути покладений в основу власне лінгвістичної класифікації, яку й пропонує зазначений автор. По-друге, дослідник не враховує критерій експресивно-стилістичної забарвленості порівнюваних ідіом, яка може не збігатися навіть при повному збігові їхніх сигніфікатів.

На наш погляд, зважаючи на знаковий (точніше, супразнаковий) характер пареміологічних одиниць, їхній аналіз і подальша класифікація в межах міжмовного дослідження мають спиратися на особливості взаємодії змістового, формально-образного й експресивно-стилістичного аспектів зіставлюваних фразеологічних одиниць. Тоді класифікація паремій може набути такого вигляду.

І. Паремії, що перебувають у відношеннях повної змістової, образної й експресивно-стилістичної еквівалентності. У межах таких фразеологічних одиниць спостерігається повний збіг денотативного, сигніфікативного й експресивно-стилістичного планів:

Укр. *Друзі пізнаються в біді* – рос. *Друзья познаются в беде* – англ. *A friend in need is a friend*

indeed – кит. *huan nan zhi zhi ji*; укр. *Біда не одна ходить (а з собою ще горе водить)* – рос. *Беда не приходит одна* – англ. *An evil chance seldom comes alone* – кит. *huo bu dan xing*; рос. *Внешность обманчива* – англ. *Appearances are deceitful* – кит. *ren bu ke tao xiang*; укр. *Що посієш, те й пожнеш* – рос. *Что посеешь, то и пожнеш* – англ. *As a man sows, so let him reap* – кит. *zhong gua de gua, zhong dou de dou*; *Кінець – і вінець* – рос. *Конец венчает дело* – англ. *The end crowns the work* – кит. *wan shi da ji* (пор. з лат. *Finis coronat opus*); укр. *І на сонці є плями* – рос. *И на солнце бывают пятна* – англ. *There are spots even in the sun*; рос. *Куй железо, пока горячо* – англ. *Strike the iron while it hot* – кит. *chen re da tie*; рос. *Не откладывай на завтра то, что можно сделать сегодня* – англ. *Never put off till tomorrow what you can do today* – кит. *jin ri shi jin ri bi*; укр. *Крапля камінь точить* – рос. *Капля камень точит* – кит. *shui di shi chuan* (пор. з лат. *Gutta cavat lapidem*).

Повна смислова та формальна тотожність міжмовних паремій є явищем досить рідкісним і зазвичай пояснюється походженням паремій зі спільного латинського джерела. Тому кількісно пареміологічні одиниці першої групи поступаються пареміям, що належать до другої та четвертої груп. Смислова й формальна еквівалентність у багатьох випадках зумовлюється не стільки однаковою роботою різних мовних свідомостей, скільки міжмовними контактами, які сприяють запозиченням з однієї мови в іншу. Щоправда, коли об'єктом порівняння з європейськими мовами є китайська, цей фактор певною мірою нівелюється.

Паремії, які перебувають у відношеннях повної змістової, але часткової образної й експресивно-стилістичної еквівалентності. Збіг сигніфікативних характеристик у цьому разі поєднаний із частковим збігом денотативного й експресивно-стилістичного аспектів зіставлених паремій.

Укр. *В умілого й долото рибу ловить* – рос. *Мастер глуп–нож туп* – англ. *A bad workman quarrels with his tools* (букв. «Поганий майстер не ладить зі своїми інструментами») – кит. *gong yu shan qi shi, bi xian li qi qi* («Майстер має вчасно заточувати інструменти, якщо хоче добре виконати роботу»); укр. *Полохана ворона й куца боїться* – рос. *Ожегшись на молоке, дуть на воду* – англ. *A burnt child dreads the fire* (букв. «Дитина, що опеклася, боїться вогню») – кит. *yi dan bei she yao, san nian pa jing cao sheng* (букв. «Ужалений одного разу змією буде три роки боятися колодязного мотузка»); укр. *Без діла псується сила* – рос. *Праздность – мать всех пороков* – англ. *An idle brain is the devil's workshop* (букв. «Бездіяльний мозок – майстерня диявола») – кит. *yan an zhen du* (букв. «Життя в розкоші подібне до отруєного вина»).

III. Паремії, які перебувають у відношеннях часткової змістової та специфічної образно-стилістичної еквівалентності.

У деяких англо-російських пареміологічних джерелах до англійського прислів'я *The absent party is still faulty* (букв. «Відсутній завжди винуватий») як відповідник наводиться російська приказка *Без меня меня женили* [25, с. 5]. Проте, на нашу думку, тут наявна як змістова, так і образно-стилістична асиметрія. Семантичний інваріант (далі – СІ) англійської паремії можна сформулювати в такий спосіб: «людям властиво погано говорити про відсутнього». Що стосується російського псевдовідповідника, його змістовий інваріант, який «одягнуто» в специфічну образну форму, тяжіє до формулювання «ухвалення рішення колективом без узгодження з людиною, якої воно безпосередньо стосується». Російська приказка, на відміну від англійського прислів'я, має специфічну образність і розмовне забарвлення. У збірці англійських прислів'їв і приказок «Favourite English Proverbs and Sayings» з англійською паремією *It is a silly fish that is caught twice with the same bait* (семантичний інваріант «Треба бути справжнім дурнем, щоб удруге потрапити в ту саму пастку») зіставляється українське прислів'я *Старого горобця на полові не обдурити* [33, с. 47]. Тут знов-таки наявна асиметрія загальних змістів, адже СІ англійської паремії тяжіє до тематики «розумність ↔ дурість», а семантичний інваріант української паремії «досвідчену людину важко обдурити» має іншу тематичну реляцію «досвідченість ↔ відсутність досвіду».

Наявність подібних прикладів у перекладних словниках афористичних висловів свідчить про великі труднощі, які завжди виникають при доборі адекватних іншомовним пареміологічним одиницям еквівалентів, адже ані буквального, ані змістового перекладу недостатньо для розуміння життєвих ситуацій використання цієї паремії, її стилістичних особливостей, тих фонових знань, маркером яких вона є. Усе це не може не спричинити певну логіко-стилістичну невідповідність паремій двох мов, яка виникає внаслідок «темних зв'язків цих висловів із навколишньою дійсністю» [8, с. 141].

IV. Безеквівалентні пареміологічні одиниці, які виражають переважно національні морально-ціннісні пріоритети, що не мають логіко-образних відповідників в інших мовах:

Презентуємо певні приклади безеквівалентних щодо української та російської мов китайських і англійських паремій, поділивши їх на: а) паремії, які не мають образної форми; б) паремії, які мають образну форму.

а) *All doors are open to courtesy* – «Для ввічливості всі двері відкриті»; *Anger and haste hinder good counsel* – «Гнів і поспіх заважають при-

йняти добру пораду»; *Anger begins with folly and ends with repentance* – «Гнів починається з дурості й закінчується каяттям»; *Be just before you are generous* – «Насамперед будь справедливим, а потім – великодушним»; *Consideration is half conversion* – «Міркування над чим-небудь приводить до змін у людині»; *Beggars can't be choosers* – «Жебрак не може перебирати»; *Better lose a jest than a friend* – «Краще утриматися від жаргу, ніж утратити друга»; *Better speak truth rudely than lie covertly* – «Краще говорити правду в очі, ніж брехати за спиною»; *Friends are thieves of time* – «Друзі – крадії часу»; *Fish and visitors smell in three days* – «Риба та гості через три дні починають смердіти»; *Honesty is the best policy* – «Чесність – найкраща політика»; *A little knowledge is a dangerous thing* – «Поверхові знання небезпечні»; *Self-praise is no recommendation* – «Самовихвалення – ще не рекомендація»;

б) англійські паремії, які мають образну форму:

The best fish swim near the bottom (букв. «найкраща риба плаває при самому дні»), інваріант змісту: «те, що добре, важко здобути»; *Contempt will cause spite to drink of her own poison* (букв. «презирство змушує зло пити власну отруту»), СІ – «зневажливе ставлення не доводить до добра»; *A contented mind is a continual feast* (букв. «умиротворений розум – це постійне свято»), СІ – «якщо важкі думки не переслідують людину, вона по-справжньому щаслива»; *Do not make fish of one and flesh of another* (букв. «не роби з одного рибу, а з іншого – плоть»), СІ – «треба бути справедливим, неупередженим»; *Drunken days have all their tomorrows* (букв. «за днями п'ятики щоразу настає завтра»), СІ – «за сп'янінням приходиться протверезіння»; *A spot is most seen on the finest cloth* (букв. «чим гарніша річ, тим помітніші на ній плями»), СІ – «чим бездоганніша людина, тим помітніші її недоліки»; *The darkest hour is nearest the dawn* (букв. «найтемніша година передуює світанку»), СІ – «після найважчих часів у житті настає полегшення».

Як бачимо, безеквівалентні паремії яскраво відбивають ієрархію морально-етичних цінностей, прийняту в англо-американському культурному ареалі. Поряд з апологетикою традиційних англосаксонських чеснот – стриманості, розважливості, ввічливості, чесності, мужності (*Anger and haste hinder good counsel; Anger begins with folly and ends with repentance; Anger is a short madness; Rage is without reason; Master your temper lest it masters you; Discretion is the better part of valour; The fire which warms us at a distance will burn us when near; All doors are open to courtesy; Mouth civility is no great pains but may turn to a good account; Honesty is the best policy; Better speak truth rudely than lie covertly; Cunning craft is but the ape of wisdom; Cunning is the fool's substitute for wisdom; Life is*

great if you don't weaken), безеквівалентні паремії містять багато опосередкованих указівок на психоповедінкові еталонні стереотипи, які регулюють життя індивідуума в етнічному суспільстві. Так, пареміологічні одиниці *An Englishman's house is his castle; Fish and visitors smell in three days* указують на певну «закритість» англієця, його прагнення обмежувати соціальні контакти, а прислів'я *Friends are thieves of time* наводить на міркування стосовно якісного наповнення поняття *дружба* для англосакса, що врешті-решт визначає певні поведінкові етнічно зумовлені модулі спілкування для тих людей, які вважають себе друзями. Як видається, безеквівалентні пареміологічні одиниці можуть стати в нагоді під час виявлення міжмовних морально-ціннісних психоповедінкових еталонів; пор. англ. *Discretion is the better part of valour* – «Розсудливість – краща частина доблесті» та рос. *Либо полковник, либо покойник, укр. Або груди в хрестах, або голова в кустах*; англ. *An Englishman's house is his castle* – «Дім англієця – його фортеця» та рос. *Не красна изба углами, а красна пирогами*; англ. *Friends are thieves of time* та рос. *Не имей сто рублей, а имей сто друзей* тощо.

А зараз звернемося до аналізу безеквівалентних щодо російської, української й англійської мов китайських паремій:

а) китайські пареміологічні одиниці, позбавлені образної форми:

hong mei leng dui qian fu zhi, fu shou gan wei ru zi niu – «Насупивши брови, з холодним презирством дивлюся на осудливий перст вельможі, але, схиливши голову, готовий, як буйвіл, служити дитині»; *jin yao zu chi, ren yao wan ren* – «Якщо це золото, воно повинно бути чистої проби, а якщо це людина, вона повинна бути досконалою»; *kai juan you yi* – «Відкрити книгу завжди корисно»; *ren pa chu ming zhu pa zhuang fei* – «Для свині небезпечно розжиріти, для людини – надто прославитися»; *ruo yao ren bu zhi, chu fei ji mo wei* – «Якщо хочеш, щоб про твої погані вчинки не знали, не роби їх»; *san gang wu chang* – «Три начала (підпорядкування підданого імператору, підпорядкування сина батькові, підпорядкування дружини чоловіку) і п'ять постійних принципів (гуманність, справедливість, ввічливість, розумність, вірність)»; *san ren xing bi you wo shi* – «Серед трьох перехожих обов'язково знайдеться людина, в якій є чому по-вчитися»; *san shi liu ji, zou wei shang* – «Кращий із тридцяти шести прийомів – відхід»; *shi nian shu mu, bai nian shu ren* – «Виростити дерево – справа десятка років, виростити людину – справа сотні років»; *shi wu qiu bao ju wu qiu an* – «Під час їжі не піклуйся про насичення, у житті не шукай вигоди»; *ba fang bian rang gei bie ren, ba kun nan liu gei zi ji* – «Те, що важче, брати собі, те, що легше, залишати іншим»; *shui zhi qing ze wu yu, ren zhi cha ze wu tu* – «У занадто прозорій воді риба не

водиться, у занадто вимогливої людини друзів не буває»; *tian xia xing wang pi fu you ze* – «Відповідальність за процвітання чи загибель Піднебесної лежить на кожному»; *wu ji bi fan* – «Досягнувши крайності, річ (явище) неминуче перетворюється на свою протилежність»; *wu shi bu deng san bau dian* – «Без справи до палацу не ходять»; *xue wu zhi jing* – «У навчанні немає меж»; *xue ren ni shui xing zhou, bu jin ze tui* – «Учитися – все одно, що плисти проти течії: зупинишся на хвилину – і тебе віднесе назад»; *ren jing ren gao* – «Якщо тебе поважають, ти маєш бути гідним цієї поваги»; *duo xing bu yi bi zi bi* – «Численні погані вчинки руйнують того, хто їх робить»; *ke zheng meng yu hu* – «Жорстокий уряд страшніший за тигрів»; *ren wu xiao lian xiu kai dian* – «Непривітній людині не слід відкривати свій магазин»; *ren xin bu gu* – «Людські серця вже не ті, що були в давнину»; *zhi er bu yan, yan er bu jin* – «Той, хто знає, мовчить, той, хто говорить, не зможе висловити всього, що знає»;

б) китайські пареміологічні одиниці, які мають образну форму:

qing chu yu lan er sheng yu lan (букв. «блакитний екстракт індиго ще більш насиченого кольору, ніж сам індиго»), СІ – «учень перевершив учителя»; *meng mu san qian* (букв. «мати Мена три рази пересунула дім»), СІ – «батьки роблять неймовірні зусилля, щоб дати дітям хорошу освіту»; *yang ji chi yu* (букв. «пожежа зачепила навіть рибу в ставку»), СІ – «несподіване лихо, яке торкнулося безвинних»; *bai yun cang gou* (букв. «білі хмари раптом перетворилися на сірих собак»), СІ – «зміни в житті людини інколи набувають дивних форм»; *niao jin gong cang* (букв. «коли всі птахи вбиті, лук більше не потрібний»), СІ – «після одержання бажаного результату полишати чи знищувати тих, хто раніше був тобі корисним»; *tu si gou peng* (букв. «коли всі зайці перебиті, до казана кидають і гончих»), СІ – «знищувати тих, хто сприяв твоєму успіхові»; *xie mo sha lu* (букв. «різати осла, якщо він уже не крутить жорна») в аналогічному інваріантному значенні; *wei wei jiu zhao* (букв. «обступати Вея, щоб врятувати Джао»), СІ – «ударити в слабе місце ворога, щоб змусити його відступити»; *cheng men li xue* (букв. «стояти біля дверей Чена в снігу»), СІ – «відчувати глибоку повагу до вчителя»; *le ci bu pi* (букв. «задоволення тамує втому»), СІ – «якщо людині подобається те, чим вона займається, вона не втомлюється»; *ren wu qian ri hao, hua wu bai ri hong* (букв. «людина не буває щасливою протягом тисячі днів, квітка ніколи не цвіте сто днів»), СІ – «бути завжди щасливим неможливо»; *shu yu jing er feng bu zhi* (букв. «дерево обрало б спокій, але вітер не вшухає»), СІ – «події відбуваються незалежно від волі людини»; *fang ma hou rao* (букв. «якщо м'ясник відкине ніж, він умить перетвориться на будду»), СІ – «покаявшись у своїх гріхах, злочинець може

виправитися й стати хорошою людиною»; *gang ju tu zhang* (букв. «потягнеш за канат – розгорнеш усю сітку»), СІ – «беручись за справу, варто починати з головного»; *gua tian li xia* (букв. «йдучи по баштану, ніколи не згинається, стоячи під сливою, до шапки ніколи не торкнеться рукою»), СІ – «бути занадто обережним в усьому, усіляко уникати підозри»; *he shui bu wang jue jing ren* (букв. «коли п'єш воду, не забувай про тих, хто вирив криницю»), СІ – «треба бути вдячним за добро»; *he hua sui hao, ye yao lu ye fu chi* (букв. «квітка лотоса прекрасна, однак і вона потребує підтримки зеленого листя»), СІ – «навіть найдосконаліша людина не може обійтися без підтримки»; *ku hai wu bian, hui tou shi an* (букв. «море страждання безкрає, обернися, позаду берег»), СІ – «якщо людина вчасно покалася, її чекає спасіння»; *jiao bing bi bai* (букв. «зарозуміла армія приречена на поразку»), СІ – «гордощі призводять до зневажання»; *liang yan yi ju san dong nuan* (букв. «добре слово три зими зігриває»), СІ – «добре слово має велику силу»; *lie huo jian zhen jin* (букв. «золото випробовується у вогні»), СІ – «людина розкривається у випробуваннях»; *liu shui bu fu, hu shu bu du* (букв. «вода, що біжить, не гниє, у дверній петлі хробак не заводиться»), СІ – «рух – основа здорового життя»; *qi hu nan xia* (букв. «осідлавши тигра, з нього важко злізти»), СІ – «потрапивши в скрутне становище, мимохіть дотримуватися попереднього курсу»; *ju sha cheng ta* (букв. «з піщанок будується вежа»), СІ – «велике складається з малого»; *qi ren you tian* (букв. «дехто з князівства Ці турбується, щоб небо не звалилося на землю»), СІ – «даремне хвилювання, порожній страх»; *qian li zhi ti, kui yu yi xue* (букв. «мурашиний хід може знищити величезну дамбу»), СІ – «незначні недоліки можуть зіпсувати велику справу»; *qian men ju lang, hou men fang hu* (букв. «стерезися, щоб тигр не проліз через задні двері, коли виганяєш вовка через передні»), СІ – «у скрутній ситуації треба бути дуже пильним»; *qian ren zhong zhu, hou ren cheng xie liang* (букв. «предки саджають дерева, щоб нащадки могли насолоджуватися прохолодою»), СІ – «старші покоління мають дбати про прийдешні»; *qiang jing shou xia wu ruo bing* (букв. «у сильного полководця не буває слабких солдатів»), СІ – «рівень лідера визначає рівень підлеглих»; *shi ge shou zhi bu yi ban qi* (букв. «і десять пальців не можуть бути однакової довжини»), СІ – «у природі та суспільстві не існує рівності»; *shu da zhao feng* (букв. «високі дерева притягують вітер»), СІ – «чим вище соціальний статус, тим більше турбот»; *shui dao qu cheng* (букв. «вода, що нахлинула, сама прокладає собі русло»), СІ – «коли приспіють умови, усе налагодиться без зайвих зусиль»; *tang bei dang ju* (букв. «жук-богомол намагається зупинити віз»), СІ – «намагатися здійснити те, що здійснити неможливо за будь-

яких обставин»); *jin shui lou tai xian de yue* (букв. «той, хто знаходиться поблизу водяного замку, першим одержує місячне світло»), *CI* – «наближені до високопоставлених людей користуються всілякими життєвими благами».

Аналіз безеквівалентних фразеологічних одиниць китайської мови сприяє виявленню етнопсихологічних поведінкових орієнтацій, які сформувалися в межах китайської традиційної культури, а саме: дотримання правила золотого середина (*wu ji bi fan* – «досягнувши крайності, річ (явище) неминує перетворюється на свою протилежність»); спадкоємність поколінь (*qian ren zhong zhu, hou ren cheng xie liang* – «старші покоління мають дбати про прийдешні»); важливість освіти, навчання (*xue wu zhi jing* – «у навчанні немає меж», *xue ren ni shui xing zhou, bu jin ze tui* – «учитися – все одно, що плисти проти течії: зупинишся на хвилину, і тебе віднесе назад», *kai juan you yi* – «відкрити книгу завжди корисно», *teng tu san qian* – «батьки роблять неймовірні зусилля, щоб дати дітям хорошу освіту», *qing chu yu lan er sheng yu* – «учень перевершив учителя», *cheng men li xue* – «відчувати глибоку повагу до вчителя»); мовчання (*zhi er bu yan, yan er bu jin* – «той, хто знає, мовчить, той, хто говорить, не зможе висловити всього, що знає»).

Класифікуючи паремії чотирьох мов (української, російської, англійської та китайської), ми оперували поняттями семантичного інваріанта змісту й образної форми його втілення, що дозволило на пареміологічному мовному матеріалі продемонструвати особливості дії асоціативних механізмів різних етнічних колективних свідомостей.

Таким чином, у пареміологічному корпусі різних мов відображаються не лише універсалії загальнолюдського життєвого досвіду, а й подаються неповторні зразки національної логіки та світооцінки, що сприяє виявленню особливостей

ментальності різних етносів. Специфіка механізмів асоціативної діяльності етнічної свідомості задається внутрішньою формою паремій, яка в разі повної змістової, але часткової образної й експресивно-стилістичної еквівалентності зіставлених пареміологічних одиниць має яскраво відмінний характер. Безеквівалентні паремії не тільки фіксують традиційні чесноти, притаманні етнічній ментальності, а й відображають типові поведінкові й комунікативні стереотипи, які регулюють життя індивідуума в тому чи іншому етносоціумі.

Як відомо, національно-мовна картина світу є динамічним утворенням. Із плином часу, зміною суспільно-політичних, економічних, культурних відносин змінює свої еманції й гумбольдтівський «дух народу», говорячи сучасними термінами, трансформується, утілюючись у нових мовних формах, «образ світу», цей ідеальний субстрат мовної картини світу. Тому вкрай цікаво було б провести психолінгвістичний експеримент, який би «витагнув» із мовної колективної свідомості сучасників відомості про побутування паремій у мовній свідомості тих або інших етносів, що дало б підстави судити про належність певних паремій до активного чи пасивного шару усталених висловлень, про світоглядні зрушення, про зміну тих чи інших ментальних домінант. Принагідними тут стали б методи реконструкції фрагментів вербальної пам'яті, метод незакінчених речень, методи лінгвістичного анкетування й інтерв'ю. І тоді б ми одержали польовий емпіричний матеріал, який би дозволив зробити остаточний висновок щодо того, руйнує чи ні сучасна ситуація глобалізації «national cultural values». Очевидно, такому ракурсу польових пареміологічних досліджень, який би враховував внутрішньокультурні та міжкультурні світоглядно-ціннісні девіації, які відбуваються *hic et nunc*, і належить майбутнє.

Література

1. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 416 с.
2. Голубовська І. Етнічні особливості національно-мовних картин світу / І. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 283 с.
3. Добровольский Д. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. Добровольский // Вопр. языкознания. – 1997. – № 6. – С. 37–48.
4. Колесов В. Ментальные характеристики русского слова в языке и в философской интуиции / В. Колесов // Язык и этнический менталитет. Сб. науч. трудов. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского ун-та, 1995. – С. 13–24.
5. Корнилов О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. Корнилов. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – 341 с.
6. Коцюба З. Універсальне й національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект): автореферат дис. ... докт. філол. наук: спеціальність: 10.02.15/3. Коцюба / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології. – К., 2010. – 32 с.
7. Кунин А. Английская фразеология / А. Кунин. – М.: «Высш. шк.». – 1970. – 344 с.
8. Прохоров Ю. Из истории описания национально-культурного компонента семантики русских пословиц, поговорок и крылатых выражений / Ю. Прохоров // Словари и лингвострановедение. – М.: Русский язык, 1982. – С. 137–142.
9. Мезенцева Е. Пословичная картина мира в языковом сознании русских: функционирование и трансформация: автореферат дисс. ... канд. філол. наук: спеціальність 10.02.19 – теорія мови / Е. Мезенцева / Кокшетауский госуд. ун-т ім. Ш. Уалиханова. – Республика Казахстан, Кокшетау, 2010. – 24 с.

10. Солодухо Э. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Э. Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1977. – 156 с.
11. Солодухо Э. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп) / Э. Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 294 с.
12. Телия В. Русская фразеология (семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты) / В. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 286 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

13. Англо-українсько-російський словник усталених виразів / Укл. Л. Медведєва, Н. Медведєва. – К. : Укр. енциклопедія, 1992. – 493 с.
14. Англо-український фразеологічний словник / Укл. К. Баранцев. – К. : Рад. шк., 1969. – 1052 с.
15. Даль В. Пословицы русского народа : Сборник в 2-х т. / В. Даль. – М. : Худож. лит., 1984. – Т. 1. – 383 с.; Т. 2 – 399 с.
16. Дворецкий И. Латинско-русский словарь / И. Дворецкий. – 3-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1986. – 840 с.
17. Жуков В. Словарь русских пословиц и поговорок / В. Жуков. – 7-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 2000. – 536 с.
18. Зимин В. Пословицы и поговорки русского народа : Объяснительный словарь / В. Зимин, А. Спириин. – М. : Сюита, 1996. – 544 с.
19. Кунин А. Англо-русский фразеологический словарь / А. Кунин. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1984. – 942 с.
20. 500 английских пословиц и поговорок / Сост.: И. Гварджаладзе, А. Гильбертсон, Т. Кочинашвили. – 4-е изд. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1959. – 35 с.
21. Русско-китайский фразеологический словарь. – Пекин, 1984. – 722 с.
22. Русско-английский словарь пословиц и поговорок: 500 единиц / Сост. : С. Кузьмин, Н. Шадрин. – Спб. : МИК/Лань, 1996. – 352 с.
23. Русско-английский фразеологический словарь / Сост. : С. Лубенская. – М. : «Языки русской культуры», 1997. – 1056 с.
24. Аристова Т. Словарь образных выражений русского языка / Т. Аристова, М. Ковшова, Е. Рысева и др. – М. : Отечество, 1995. – 368 с.
25. 1340 английских пословиц и поговорок с русскими эквивалентами. – М. : «Ибис», 1992. – 127 с.
26. Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період. – К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1963. – 791 с.
27. Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О.В. Маркович та ін. / Уклад М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
28. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 2001. – 392 с.
29. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С. Мишанич, М. Пазяк. – К. : Дніпро, 1983. – 390 с.
30. Фелицина В. Лингвострановедческий словарь / В. Фелицина, Ю. Прохоров. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз, 1988. – 269 с.
31. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. Молоткова. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1978. – 543 с.
32. Best Chinese Idioms / Compiled by Situ Tan. Vol. 1–2. – Taipei : SMC Publishing Inc., 1984. – V. 1. – 322 p.; V. 2. – 324 p.
33. Favourite English proverbs and sayings = Улюблені англійські прислів'я і приказки: 500 висловів / Упоряд. Б. Ажнюк. – К. : Криниця, 2001. – 80 с.
34. Fergusson R. The Penguin Dictionary of Proverbs / R. Fergusson. – London : Penguin Books, 1983. – 331 p.
35. Hundred Chinese Idioms and Set Phrases. – Beijing : Sinolingua, 2001. – 199 p.

УДК 81'276.6:347.965 (811.161.2+811.112.2)

Гридюшко О. О.

ЛІНГВОДИСКУРСИВНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОГО Й УКРАЇНСЬКОГО АДВОКАТСЬКОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу останніх досліджень юридичного дискурсу та його різновидів, зокрема адвокатського дискурсу. У статті встановлено модуси адвокатського дискурсу й типові тексти для кожного з модусів, визначено адвокатську судову промову і її лінгвістичні особливості в німецькомовному й україномовному юридичному дискурсах.

Ключові слова: юридичний дискурс, адвокатський дискурс, захисна промова адвоката.

Гридюшко О. О. Лингводискурсивные особенности немецкого и украинского адвокатского дискурса. – Статья.

Настоящая статья посвящена анализу последних исследований юридического дискурса и его разновидностей, в частности, адвокатского дискурса. В статье установлены модусы адвокатского дискурса и типичные тексты для каждого из модусов, определены адвокатская судебная речь и ее лингвистические особенности в немецкоязычном и украиноязычном юридическом дискурсах.

Ключевые слова: юридический дискурс, адвокатский дискурс, защитительная речь адвоката.

Grydiushko O. O. Linguistic and discoursional peculiarities of German and Ukrainian lawyerly discourse. – Article.

This article is devoted to the analysis of the latest research on legal discourse and its varieties, namely the lawyerly discourse. The article establishes the modes of the lawyerly discourse and typical texts for each of the modes, defines the closing argument and its linguistic features in German and Ukrainian legal discourses.

Key words: legal discourse, lawyerly discourse, closing argument.

Однією із центральних проблем у сучасному мовознавстві є питання дискурсу, незважаючи на те, що зародження теорії дискурсу припадає на другу половину ХХ століття. Це пов'язано з тим, що поняття «дискурс» не має чітких меж. Дискурс проникнув майже в усі сфери життя й науки, оскільки можна говорити про появу художнього, історичного, юридичного, політичного дискурсу тощо. **Актуальність** дослідження саме адвокатського дискурсу зумовлюється необхідністю встановлення закономірностей і взаємозв'язку соціально-правових дій у рамках національного й міжнародного права. Крім того, в останні роки інтерес лінгвістів спрямований на дослідження механізмів забезпечення успішної комунікації, що дозволяє вирішити низку соціально-політичних проблем.

Проблематика юридичного дискурсу привертає увагу багатьох дослідників, причому як лінгвістів, так і правознавців. Детально розроблені питання юридичного дискурсу (Н.Є. Коваль, Ю.А. Лобода), судового дискурсу (П.С. Пороховщикова, Н.С. Алексеев, З.В. Макарова, І.В. Палашевська, Д. Лух'єнбрурс), виділена в окрему галузь судова риторика (Н.Н. Івакіна, В.І. Куковська, В.В. Молдован). Попри значний інтерес лінгвістів і правознавців до вказаного питання, адвокатський дискурс залишається малодослідженим. У науковій літературі можна натрапити лише на загальні поради до судової промови адвоката, а лінгводискурсивні дослідження адвокатського дискурсу залишаються недослідженими. Цим із зумовлюється актуальність дослідження та перспективи представленої наукової розвідки.

Мета статті полягає у визначенні лінгводискурсивних особливостей німецького й українського адвокатського дискурсу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1) проаналізувати останні лінгвістичні дослідження юридичного дискурсу, визначити його різновиди та сфери функціонування; 2) виокремити адвокатський дискурс як різновид юридичного дискурсу, визначити його мету та встановити його основні ознаки; 3) визначити модуси адвокатського дискурсу й типові тексти для кожного із цих модусів; 4) установити мовну особистість адвоката, визначити його відмінність від інших учасників судового процесу; 5) розкрити особливості використання вербальних засобів в українському та німецькому адвокатському дискурсах.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що лінгвальні й паралінгвальні ознаки мовлення мають типологічну специфіку й залежать від певної лінгвокультури (української та німецької). Оскільки українська й німецька мова є неблизькоспорідненими мовами, то й набір дискурсивних, лінгвокультурних, вербальних і паравербальних ознак буде повністю чи частково зберігатися або повністю нівелюватися, причому дискурсивні й вербальні особливості будуть мати більше спільних рис, а лінгвокультурні й паралінгвальні ознаки – більше відмінностей.

Серед науковців немає єдиної позиції щодо визначення поняття «дискурс». Так, Т. ван Дейк розуміє під дискурсом комунікативну подію, що відбувається між учасниками комунікації (мовцем і слухачами, спостерігачами тощо) у певному часовому, просторовому й іншому контекстах. Така комунікативна подія може бути усною чи письмовою, мати вербальні й паравербальні складові частини. Крім того, дискурс передбачає застосування не лише мови в її фактичному використанні, але й усіх ментальних процесів, які супроводжують комунікацію. Прикладом дискурсу може стати розмова з товаришем, діалог між

учителем і учнем, читання газети та ін. [4, с. 121]. Н.Д. Арутюнова визначає дискурс як мовлення, «занурене» в життя. Деякі лінгвісти наполягають на тому, що дискурсом може стати зв'язне мовлення [32] або когерентний текст [2].

Нині, як зазначалося раніше, дискурс має велику кількість різновидів. Одним із таких різновидів є юридичний дискурс. І.В. Палашевська розуміє *юридичний дискурс* (далі – ЮД) як комунікативну діяльність, спрямовану на регулювання соціальних відносин через стійку систему правових норм. До основних *різновидів* ЮД належать: 1) законодавчий; 2) судовий; 3) адвокатський; 4) поліцейський; 5) пенітенціарний; 6) нотаріальний; 7) освітньо-правовий дискурси [23, с. 5]. *Адвокатський дискурс* (далі – АД) виокремлюється як самостійний вид ЮД, який може функціонувати, наприклад, в юридичній консультації як різновид судового дискурсу, оскільки адвокат є основним учасником судового процесу. Мета АД полягає в представництві або захисті інтересів і прав клієнтів. Крім того, О.Н. Зарецька вважає, що до мети АД також належить спонукання судді або присяжних до прийняття рішення [6, с. 71].

Адвокатський дискурс за А.А. Солдатовою характеризується такими ознаками, як інституціональність, агональність, стратегічність, емотивність і логічна завершеність [27, с. 7]. Так *інституційність* АД передбачає, що учасником комунікації є адвокат, мета комунікації якого – представництво чи захист прав та інтересів своїх клієнтів під час судового засідання, консультації тощо. *Агональність* АД визначається протилежністю позицій адвоката й прокурора, тобто позиція адвоката полягає в захисті прав та інтересів свого підзахисного, а позиція прокурора – в обвинуваченні. *Стратегічність* АД полягає в насиченості судової промови професійно орієнтованими знаками, які мають прояв у наповненні промов певними стратегіями й тактиками, наприклад, стратегія нападу, яка реалізується тактиками дискредитації, критики або сарказму. Під *емотивністю* АД розуміють прояв сильних емоцій і спонтанних почуттів як адвоката, так і його підзахисного, привертання уваги всіх учасників судового провадження та спонукання до прийняття рішень, наприклад, суддею або присяжними [6, с. 71]. Нарешті, *логічна завершеність* АД передбачає безпосередній зв'язок між початком і кінцем промови адвоката, яку він планує перед засіданням, але яку може змінювати залежно від ходу засідання. Крім того, Д. Лух'єнбурс виділяє таку ознаку АД, як *інтерактивний режим*, який полягає в тому, що рішення приймаються адвокатом за кожною новою порцією інформації, яка стає відомою тільки після промови прокурора [15, с. 145].

Розглядаючи *типи модусів* існування АД, можна визначити, що він функціонує в усній і пись-

мовій формі, які зумовлюють відповідний тип тексту. Для письмового модусу в АД характерні такі типи текстів, як заява (*нім. der Antrag*), скарга (*нім. die Beschwerde, das Rechtsmittel*), клопотання (*нім. das Anliegen, die Fürsprache*), позов (*нім. die Klagebegründung*) тощо. Для усного модусу в АД типовими є порада (*нім. Rat*), консультація (*нім. die Auskunft*), клопотання (*нім. das Anliegen, die Fürsprache*), судові дебати (*нім. forensicher Streit*), найяскравішою частиною яких є захисна адвокатська промова (*нім. das Plädoyer, die Verteidigungsrede*).

У судовому провадженні беруть участь *мовні комунікативні особистості*, тобто професійні учасники ЮД: судді, прокурори, адвокати, представники сторони обвинувачення та захисту, а також непрофесійні, до яких належать свідки та присяжні. Так, *функція адвоката як комунікативної особистості* полягає у захисті прав і інтересів свого клієнта або у представництві його прав та інтересів. Крім того, слід наголосити на тому, що комунікативна особистість адвоката безпосередньо пов'язана із особистістю підзахисного. Поведінка клієнта, більшою мірою, зумовлює лінію захисту адвоката [27]. Таким чином, С.В. Начорна характеризує *захисну адвокатську промову* як ділову публічну промову, що є судовою за типом і дорадчою відносно суду [20, с. 262]. Для цього типу промови характерні такі риси, як обмеженість сфери застосування, виголошувати промову може лише особа, яка допущена до захисту, а предмет промови обмежений матеріалом справи, що розглядається. Крім того, вона має оцінювально-правовий характер [20, с. 262].

За визначенням Г.В. Кубіц, захисна промова є публічним висловлюванням «особливого стилю», оскільки адвокату необхідно побудувати свою захисну промову таким чином, щоб вона мала прямий, непрямий або прихований вплив на адресатів [14]. Г.Г. Матвеева пояснює, що прямий або непрямий вплив на адресата здійснюється мовцем усвідомлено за рахунок використання різноманітних мовних, стилістичних і лінгвістичних засобів. Прихований вплив на адресата натомість пов'язаний із психологічним аспектом, оскільки (на відміну від прямого та непрямого впливу) здійснення маніпулятивного впливу усвідомлює лише мовець [16].

Що стосується *композиції адвокатської захисної промови*, то не існує єдиної позиції щодо її структурних елементів і їхньої кількості. В.В. Молдован зазначає, що судова промова адвоката за своєю структурою, як правило, є аналогічною промові державного обвинувача, проте за спрямованістю різко відмінна від промови прокурора. Це означає, що адвокату необхідно розглядати всі факти та докази під кутом інтересів підсудного, тлумачити їх так, щоб спростувати

обвинувачення, а якщо воно безсумнівно доведене – пом'якшити його вину й відповідальність. В.В. Молдован пропонує таку структуру промови: 1) вступна частина; 2) фабула, тобто викладення фактичних матеріалів справи; 3) аналіз і оцінка зібраних доказів; 4) обґрунтування кваліфікації злочину; 5) характеристика особи підсудного; 6) пропозиції щодо поновлення порушених прав підсудного та подальшої долі справи; 7) заключна частина [18, с. 157–158]. Натомість К.В. Ботнєв виділив п'ять структурних елементів судової промови: 1) вступ; 2) аналіз фактичних обставин справи; 3) аналіз юридичного аспекту пред'явленого обвинувачення; 4) характеристика особи підсудного; 5) заключна частина [3].

Розглядаючи *лексичні особливості судової промови адвоката*, слід підкреслити те, що судова промова адвоката, з одного боку, належить до жанру публічних виступів, а з іншого – до одного з типів професійної комунікації. Саме тому лексику судової промови адвоката можна розділити на декілька видів. По-перше, юридичні терміни, які мають лише термінологічне значення [5], наприклад: *позивач / der Kläger, відповідач / der Beklagte, прокурор / der Staatsanwalt* тощо. По-друге, юридичні терміни лексико-семантичного характеру, що мають як термінологічні, так і неспеціальні, загальні значення [5], наприклад: *захисник / der Verteidiger, жертва / der Opfer, обвинувачення / die Anklage* та ін. По-третє, слова загального вжитку, що використовуються в юриспруденції, але не є термінами. Такі слова мають оціночний і емоційний характер [5], наприклад: *убивство / der Totschlag, злодій / der Täter, виконавець / der Vollzieher* тощо.

Ще однією особливістю судової промови адвоката є її форма – діалогізований монолог або квазідіалог: адвокат буде свою промову так, ніби він займається пошуком істини разом з усіма учасниками судового засідання. Передусім адвокат використовує дієслова, що спонукають до дії [8], наприклад: *зверніть увагу, придивіться, пригадайте, давайте пригадаємо, подумайте / passen Sie auf, erinnern Sie sich daran, wollen wir uns daran erinnern* тощо. Також він скеровує увагу суду на важливі, на його погляд, обставини [8], наприклад: *звертаю вашу увагу, я підкреслюю / ich lenke Ihre Aufmerksamkeit auf ..., ich betone*. Ще одним способом аргументації є використання займенникових конструкцій [8], наприклад: *«Я уважно слухала пана прокурора, і я просто не розумію, як може існувати подібна правова позиція» (37) / «Ich muss zugeben, mir fehlen die Worte» (47)*. Також у промові адвокати часто замінюють займенник «я» на «ми». Ця заміна ніби «зближує» захисника зі складом суду в пошуку істини [8], наприклад: *ми знаємо, ми пам'ятаємо, ми дослідили ... / wir wissen, wir erinnern uns, wor haben untersucht*.

Аналізуючи докази у справі, адвокат наводить показання підсудного, потерпілого, свідків, причому деякі з них він приймає, а інші – заперечує. Це реалізується шляхом використання непрямої мови [8], наприклад: *«Пані Литвиненко завжди говорила, що...» (40) / «Was wir gerade von dem Angeklagten gehört haben...» (46)*. Як україномовні, так і німецькомовні адвокати для підтвердження правильності своїх слів нерідко посилаються на тексти офіційних документів і акти судово-медичної експертизи, протоколи огляду тощо [5]. Наприклад: *«У руках я тримаю Кримінальний кодекс України. Готуючись до судових дебатів, я прочитав його від початкової літери «К» до тиражу й типографії. Жодним словом там не обмовлено про таку обтяжуючу обставину, як винятковий цинізм підсудного на суді» (38) / «Im Strafrecht gilt der Grundsatz in dubio pro reo» (45)*.

Що стосується *синтаксичних особливостей* мовлення адвокатів двох лінгвокультур, то до них можна віднести такі прийоми, як використання неповних речень, риторичних запитань, повторів, інверсій і протиставлень тощо, що характеризують публічний дискурс [27]. Найдієвішим засобом аргументації в АД серед адвокатів України та Німеччини є *риторичне запитання*, оскільки адвокат примушує слухачів замислитися над тією чи іншою обставиною справи, наприклад: *«А якщо вона не скоювала цього злочину, то з чим вона ще може вийти з зали судового засідання, де панує справедливість і закон, як не з виправдальним вироком?» (37) / «<...> dann fehlt einfach Tötungsvorsatz. Was bleibt?» (42)*. Німецькомовні й україномовні адвокати використовують *інверсію*, щоб привернути увагу слухачів до обставин справи. Це відбувається завдяки тому, що нова інформация займає першу позицію в реченні, наприклад: *«Щодо проведення додаткового слідства я не заперечую...» (39) / «Nach den Ergebnissen der Beweisaufnahme steht es gerade nicht fest...» (46)*. Перше дослідження судових адвокатських промов установило, що вживання повторів і протиставлень є характерним для україномовних адвокатів, наприклад: *«Також мій підзахисний висловив щире каяття у скоєному й також висловив бажання...» (39)*. Крім того, слід зазначити, що такий повтор є анафоричним. *Протиставлення*, або *антитеза* зазвичай використовується адвокатами, коли процесуальний супротивник наводить логічні обставини справи, з якими складно сперечатися. У такий спосіб захисник ніби погоджується зі сказаним, а потім починає піддавати все сумніву, наприклад: *«Ця дорога була не Хрещатиком, а розбитою міською дорогою» (38)*. Таке протиставлення є непрямым.

Як було зазначено вище, адвокатський дискурс характеризується стратегічністю, тобто будуючи свою промову, адвокати активно ви-

користуються певні мовні стратегії й тактики. А.А. Солдатова визначає мовні стратегії як прогнозування майбутньої ситуації, визначення її напрямку та розвитку з метою досягнення практичної мети мовця. Вона розділяє всі мовні стратегії на базові й допоміжні. Під базовою стратегією розуміють найбільш важливу стратегію, що безпосередньо пов'язана зі впливом на фізичну й інтелектуальну поведінку адресата. Такими базовими стратегіями є стратегія контролю, змагальності та соціально-психологічної підтримки [27, с. 13]. *Контролююча стратегія* передбачає контроль захисника за дотриманням принципів правосуддя та попередження незаконних дій або рішень [27, с. 13]. Наприклад: «Обвинувачення ґрунтується на припущеннях. Вина його у скоєнні цього злочину недоведена» (38) / «Herr Staatsanwalt, ihre Rechtsauffassungen sind bedauerlicherweise unzutreffend und stimmen mit der höchstrichterlichen Rechtsprechung nicht überein» (42). Натомість *стратегія змагальності* полягає у відстоюванні прав свого підзахисного [27, с. 13]. Наприклад: «На мого підзахисного вказують, можливо, якісь непрямі факти, а може, навіть і не факти. Обвинувачення ґрунтується на припущеннях» (38) / «Die Angeklagte hat sich völlig korrekt aus in dieser Versache verhalten. Sie hat ein korrektes Rezept ausgestellt» (48). Під *стратегією соціально-психологічної підтримки* розуміють відновлення індивідуальних і особистісних характеристик звинуваченого, щоб той міг самостійно впоратися із соціальними вимогами, що йому висувуються, і утримуватися від будь-яких відхилень у поведінці [27, с. 13]. Наприклад: «Дивись, от тобі покалічили руку. Може, це якраз і свідчить, що це зробив якраз не підсудний? Якби це був підсудний, він розбив би тобі голову...» (38) / «Die beiden kennen sich schon länger, waren zumindest lange Zeit sehr sympathisch. Es gibt keine Spuren von Gewalt, was auch typisch für eine Vergewaltigung wert ab» (43).

Також в АД виокремлюють *допоміжні стратегії*, що слугують для організації ефективної комунікативної взаємодії та сприяють необхідній реакції в адресата. Серед допоміжних стратегій виділяють стратегію захисту [27, с. 13], наприклад: «Посилання прокурора на обставини, що обтяжують нібито вину мого підзахисного, про те, що він нібито зухвало поводить себе на суді, є нікчемні» (38) / «Steht aber hier fest, dass meine Mandantin nicht die Täterin ist» [47]. Крім

того, до допоміжної стратегії належить і стратегія нападу [27, с. 13], наприклад: «Скажіть, що ж ви бачили тоді? Ви ж свідок, ви бачили!» (37) / «Mein Mandant hat nicht nur gestanden, er hat darüber hinaus seine Angaben ganz entscheidend zur umfassenden Aufklärung dieses Falls beigetragen» (45). Нарешті, до допоміжних стратегій належить також стратегія психологічного впливу [27, с. 13], наприклад: «З огляду на те, що троє свідків докорінно змінили свої свідчення, які вони давали на досудовому слідстві, орган державного звинувачення мав би переступити через свою гордість і клопотати про перенаправлення справи на додаткове розслідування» (38) / «Vielleicht haben sie es nicht beabsichtigt, aber sie haben versucht den Hund so zumindest zu töten oder zu verstümmeln. Aber sie haben ihre Minke, ihre arme, kleine Minke» (43).

Мовну тактику А.А. Солдатова дефінує як сукупність мовних умінь, що здійснюються в певній послідовності в рамках діалогу та спрямовані на реалізацію певної стратегії [27, с. 13]. Стратегії захисту притаманні такі тактики: тактика часткового визнання вини, тактика доказування вчинення дій у стані афекту, тактика позитивної характеристики. Тактика дискредитації, тактика критики й тактика сарказму характерні для стратегії нападу. Стратегії психологічного впливу властиві апеляція до принципу справедливості, логічна концентрація уваги, контрастивний аналіз і навіювання певної точки зору [29, с. 156–158].

Отже, у запропонованій статті було проаналізовано поняття дискурсу та юридичного дискурсу й зроблено висновок про його основні різновиди та сфери використання. Було визначено адвокатський дискурс і адвокатську захисну промову. У роботі було встановлено лексичні й синтаксичні особливості мовлення адвокатів України та Німеччини. Адвокатська промова багатологічна, чим і пояснюється наявність у ній великої кількості стратегій. На жаль, лінгвальні засоби німецьких і українських адвокатів є малодослідженими порівняно з російськомовними й англійськомовними адвокатами, не кажучи вже про паралінгвальні засоби. Саме тому встановлення фонетико-кінесичних особливостей є перспективним дослідженням у контрастивній лінгвістиці. Крім того, нові відомості, отримані під час дослідження, сприятимуть підвищенню кваліфікації кадрів, а також зможуть стати навчальним матеріалом для практикуючих адвокатів.

Література

1. Арискина О.Л. Языковая и коммуникативная личность: различные подходы к исследованию / О.Л. Арискина, Е.А. Дрянгина // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2011. – № 58. – С. 15–18.
2. Беллерт М. Об одном условии связности текста / М. Беллерт // Новое в зарубежной лингвистике. – 1978. – Вып. 8. – С. 172–207.
3. Ботнев К.В. Защитительная речь адвоката / К.В. Ботнев // Пробелы в российском законодательстве. – 2010. – № 4. – С. 251–255.

4. Дейк ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т.А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка. – 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.
 5. Еникеев М.И. Юридическая психология / М.И. Еникеев. – М. : Норма, 2005. – 650 с.
 6. Зарецкая Е.Н. Риторика. Теория и практика речевой коммуникации / Е.Н. Зарецкая. 4-е изд. – М. : Дело, 2002. – 480 с.
 7. Зевако В.І. Словничок лінгвістичних термінів (на допомогу студентів-філологу) / В.І. Зевако. – Тернопіль : Видавн. відділ ТЕІПО, 2002. – 30 с.
 8. Ивакина Н.Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов) / Н.Н. Ивакина. – М. : Юристь, 2000. – 383 с.
 9. Карпук Г.В. Контактустановливающая функция языка в судебном дискурсе (на материале русских и американских адвокатов): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Г.В. Карпук ; МЛГУ. – Минск, 2006. – 115 с.
 10. Климович О.В. Средства речевого воздействия в судебном дискурсе / О.В. Климович // Збірник наукових праць з гуманітарних дисциплін «Славута». – Дніпропетровськ, 2014. – № 7. – С. 34–37.
 11. Климович О.В. Языковая личность адвоката в контексте юридического дискурса (на материале речей С.А. Андреевского и Н.П. Карабчевского) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О.В. Климович ; Башкирский государственный университет. – Уфа, 2016. – 24 с.
 12. Коваль Н.Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англійських законодавчих і судових документів) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н.Є. Коваль ; Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2007. – 20 с.
 13. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. – М. : НЛЮ, 2002. – 581 с.
 14. Кубиц Г.В. Стратегия речевого воздействия адвоката в судебном процессе / Г.В. Кубиц // Вестн. Челяб. гос. ун-та. – 2011. – №33 (248). – С. 80–82.
 15. Лухъенбурге Д. Дискурсивный анализ и схематическая структура / Д. Лухъенбурге // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1996. – № 2. – С. 141–145.
 16. Матвеева Г.Г. К вопросу о речевых стратегиях скрытого воздействия отправителя текста и его получателя / Г.Г. Матвеева // Личность, речь и юридическая практика. – 2003. – №6 – С. 123–128.
 17. Матвиенко Е.А. Нравственно-психологические характеристики личности подсудимого в защитительной речи / Е.А. Матвиенко // Вопросы судебной психологии. – Минск, 1972. – С. 62–66.
 18. Молдаван В.В. Судова риторика : [навч. посібник] / В.В. Молдаван. – К. : Юрінком, 1998. – 320 с.
 19. Начёрная С.В. Логико-речевая основа судебной защитительной речи / С.В. Начёрная // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 6 (62). – С. 91–95.
 20. Начёрная С.В. Судебная защитительная речь – аргументированная речь в аспекте юридической риторики / С.В. Начёрная // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2009. – № 12. – С. 255–264.
 21. Никифорова Э.Ш. Стратегии коммуникативного воздействия в аргументативно-суггестивных текстах (на примере текстов судебного дискурса английского, русского и казахского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Э.Ш. Никифорова. – Челябинск, 2013. – 222 с.
 22. Николаева Т.М. Фразовая интонация славянских языков / Т.М. Николаева. – М. : Изд-во Наука, 1977. – 281 с.
 23. Палашевская И. В. Судебный дискурс: функции, структура, нарративность : автореферат дис. ... доктора филологических наук : 10.02.19 / И.В. Палашевская ; Волгогр. гос. соц.-пед. ун-т. – Волгоград, 2012. – 40 с.
 24. Палашевская И.В. Функции юридического дискурса и действия его участников / И.В. Палашевская // Изв. Самар. науч. центра Российской академии наук. – 2010. – № 5 (2) (37). – Т. 12. – С. 535–540.
 25. Палашевская, И.В. Жанры юридического дискурса: форматы, сценарии, тексты / И.В. Палашевская // Изв. Волгогр. гос. пед. ун-та. Серия «Филологические науки». – 2010. – № 6 (50). – С. 28–32.
 26. Пронникова Н.В. К вопросу о функциях интонации / Н.В. Пронникова // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 9. – С. 1131–1135.
 27. Солдатова А.А. Речевые стратегии и тактики адвокатского дискурса в уголовных процессах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / А.А. Солдатова ; ФГБОУ ВПО «Тверской государственной университет». – Тверь, 2013. – 19 с.
 28. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология : [учебник для вузов] / Г.Г. Шиханцов. – М. : Зерцало, 1998. – 344 с.
 29. Шишкина Е.В. Коммуникативные стратегии и тактики судебного допроса (на материале русского и немецкого языков) / Е.В. Шишкина // Вестн. Ленингр. гос. ун-та. им. А.С. Пушкина. – 2012. – № 1 (Том 1). – С. 155–162.
 30. Burgoon J.K. Nonverbal communication in 1970s: An overview. In: Communication year book 4. – New Brunswick, 1980. – P. 179–197.
 31. Glombiza A. Rechtspraxis und Anwaltsberuf in Quintilians Institutio Oratoria: Der «ideale Redner» vor Gericht / A. Glombiza. – München: GRIN Verlag, 2004. – 32 S.
 32. Harris Z. Discourse Analysis / Z. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – No 17. – P. 1–30.
 33. Hoffman L. Mündlichkeit im Recht: Kommunakationsformen/ Gesprächsarten // Sprache und Recht / L. Hoffman. – Berlin : de Gruyter, 2017
 34. Seibert Th.M. Gerichtsrede / Th.M. Seibert. – Berlin : Duncker & Humblot, 2004. – 279 S.
 35. Van Kempen A. Die Rede vor Gericht: Prozess, Tribunal, Ermittlung: Forensische Rede und Sprachreflexion bei Heinrich von Kleist, Georg Büchner und Peter Weiss / A. van Kempen. – Freiburg : Rombach Druck- und Verlagshaus, 2005. – 290 S.
 36. Walter T. Sprache und Stil in Rechtstexten / T. Walter // Juristische Rundschau (2), 2007. – S. 61–65.
- Джерела ілюстративного матеріалу**
37. Судові справи. Злочин і кара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=zA_12hIdJKM&t=985s.
 38. Судові справи. Злочин і кара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JzFeFkL3BuY&t=547s>.
 39. Судові справи. Злочин і кара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=IRLaliw1bPw>.
 40. Судові справи. Злочин і кара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=EZAs74cJaWk>.

41. Судові справи. Злочин і кара [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=8SLnA4Az2YQ>.
42. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9107-drei-schweine-fuer-monika-ganze-folge>.
43. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9106-die-kinderfreundin-ganze-folge>.
44. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9105-die-nanny-ganze-folge>.
45. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9101-zwei-muetter-und-ein-baby-ganze-folge>.
46. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9102-der-wurstkoenig-und-die-brasilianerin-ganze-folge>.
47. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/999-vom-vater-verteidigt-ganze-folge>.
48. Richterin Barbara Salesch [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=NjgXvMzxOuY&t=767s>.

УДК [811.112.2+811.161.2] 373.423

Кійко С. В.

МІЖМОВНА ОМОНІМІЯ З ПОГЛЯДУ РІЗНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стаття присвячена розгляду наявних підходів до тлумачення міжмовної омонімії з погляду різних лінгвістичних дисциплін – теорії міжмовних контактів, теорії перекладу, методики викладання іноземних мов, а також теоретичних напрямів загального мовознавства й контрастивної лінгвістики.

Ключові слова: міжмовна омонімія, теорія міжмовних контактів, теорія перекладу, методика викладання іноземних мов, контрастивна лінгвістика.

Кійко С. В. Межъязыковая омонимия в свете различных лингвистических дисциплин. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению существующих подходов к толкованию межъязыковой омонимии с точки зрения различных лингвистических дисциплин – теории межъязыковых контактов, теории перевода, методики преподавания иностранных языков, а также теоретических направлений общего языкознания и контрастивной лингвистики.

Ключевые слова: межъязыковая омонимия, теория межъязыковых контактов, теория перевода, методика преподавания иностранных языков, контрастивная лингвистика.

Kiyko S. V. Interlingual homonymy in light of different linguistic disciplines. – Article.

The article considers the existing approaches to the interpretation of interlanguage homonymy from the point of view of various linguistic disciplines – theory of interlingual contacts, translation theory, methods of foreign language teaching, as well as theoretical areas of General and Contrastive linguistics.

Key words: interlingual homonymy, theory of interlingual contacts, translation theory, methods of foreign language teaching, Contrastive linguistics.

Однією з найважливіших характеристик розвитку сучасного суспільства є тенденція до глобалізації економічного, соціального й культурного життя людей. Швидке зростання міжнародних контактів, взаємодія мов різних регіонів і народів світу зумовили, серед усього іншого, пошук досліджень у галузі семантики лексичних одиниць близько- та далекоспоріднених мов, які б розкривали їх національну специфіку. Такі дослідження посідають усе більше місця, оскільки мають на меті не лише вирішення цілої низки важливих теоретичних проблем, а й пов'язані із суто практичними потребами, зокрема з методикою викладання іноземних мов.

Розробкою термінології та узагальненням досягнень, здобутих на рівні міжмовної комунікації, займаються сьогодні такі наукові напрями, як теорія міжмовних контактів, теорія перекладу, методика викладання іноземних мов, контрастивна лінгвістика. У кожній із дисциплін чільне місце посідають дослідження міжмовних омонімів як схожих за звучанням, але різних за значенням слів двох і більше мов. Проте поняття міжмовної омонімії є досить дискусійним з огляду на її місце в мовній системі. Деякі дослідники взагалі відмовляють міжмовним омонімам у лінгвістичному статусі, вважаючи їх міжмовними (двомовними) полісемантами [14, с. 78; 10, с. 66–67]. Зокрема, М.І. Толстой, який аналізує проблему розбіжностей у семантичному обсязі під час зіставного вивчення лексичних одиниць різних мов, зауважує: «Значний семантичний обсяг слова, який визначають як полісемічність, часто видається при підході до нього з позицій іншої мови за омонімічність, що в принципі неправильно, оскільки омонімічність означає виключно повну несумісність різних семем, виражених однією лексемою» [13, с. 21].

Проте говорити про існування міжмовних полісемантів не зовсім доречно: визнання такої категорії передбачає однаково реалізацію значення одного й того слова в різних мовах.

Представники російської школи зіставних міжмовних досліджень заперечують міжмовну омонімію з інших теоретичних позицій: вони надають перевагу терміну «міжмовні пароніми», оскільки серед міжмовних омонімів рідко спостерігаємо графічну чи фонетичну тотожність: їх більшість становлять міжмовні відповідники з регулярними графіко-фонетичними або морфемно-словотвірними відмінностями [4, с. 5; 16, с. 48]. Проте в цьому випадку поза увагою залишається факт етимологічної спорідненості міжмовних омонімів (пор. [6, с. 219–355]), з огляду на який термін «міжмовна паронімія» видається хибним, оскільки паронімія засвідчує лише випадкову фонетико-графічну подібність слів. Більшість авторів вважає, що при міжмовній омонімії можливі відношення часткової формальної тотожності в тих випадках, коли розходження у формі пов'язані з законотвірними відповідностями у сфері графіки, фонетики і словотвору [5, с. 17; 8, с. 3].

Попередній аналіз розбіжностей щодо явища міжмовної омонімії показав, що її трактування залежить насамперед від дисципліни, в межах якої цю категорію досліджують. Тому метою статті є розгляд наявних підходів до тлумачення міжмовної омонімії з погляду різних лінгвістичних дисциплін – теорії міжмовних контактів, теорії перекладу, методики викладання іноземних мов, а також теоретичних напрямів загального мовознавства й контрастивної лінгвістики. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) викласти теоретичні засади дослідження міжмовної омонімії як різновиду лінгвальної

неоднозначності в кожній із лінгвістичних дисциплін; 2) установити спільність і розбіжності в трактуванні міжмовної омонімії представниками розглянутих лінгвістичних дисциплін; 3) запропонувати визначення міжмовної омонімії в руслі міждисциплінарного підходу, який відображав би фундаментальну симетрично-асиметричну сутність явища.

Оскільки найбільше практичних проблем, пов'язаних із міжмовною омонімією, виникає саме під час перекладу, першими за дослідження цього явища взялися перекладознавці. Було виявлено, що основною проблемою, яку породжує міжмовна омонімія, є інтерференція – одна з найсуттєвіших перешкод на шляху досягнення еквівалентності перекладу. Ця ланцюжкова взаємозалежність (міжмовна омонімія → інтерференція → перекладацька помилка) спонукала перекладознавців до дослідження першопричини цього явища, тобто міжмовної омонімії. Про необхідність таких розвідок, а також про створення щоразу окремої теорії перекладу для певної пари мов наголошував ще Я.І. Рецкер [12, с. 7]. Великого значення в цьому зв'язку набуває його теорія закономірних відповідностей на основі комплексного семантико-граматичного аналізу міжмовних паралелей – слів зі схожою формою, але здебільшого різною семантичною структурою [12, с. 8]. У руслі цієї теорії В.Н. Комісаров довів, що теоретично будь-який переклад містить інтерференційні явища. Міжмовні омоніми можуть спричинити помилки в перекладах різних видів, як-от: переклад зі споріднених (близьких) або неспоріднених мов; переклад, хронологічно віддалений від часу написання оригіналу і хронологічно рівночасний до створення оригіналу; переклад художній (віршований, поетичний, прозаїчний) та утилітарний (інформативно-науковий, діловий); переклад усний і письмовий, навчальний і професійний, прямий та опосередкований (переклад із перекладу), індивідуальний (монопереклад) і колективний, повний і неповний (скорочений) тощо. Щоб уникнути таких помилок, перекладачі повинні бути обізнані з повними й частковими омонімами, з омоформами та омографами [7, с. 103–108].

Під кутом перекладацької інтерференції розглядає проблему міжмовної омонімії також Л.К. Латишев [9, с. 184–189]. Він до чинників появи інтерференційних помилок зараховує як антропоцентричні передумови (недосконале знання перекладачем мови перекладу, недостатня уважність чи втома перекладача), так і внутрішньомовні фактори. Автор виділяє чотири типи міжмовних омонімів:

1) слова мови оригіналу, співзвучні словам мови перекладу, які повністю розходяться за значенням, як-от: нім. *der Termin* «строк; судове засі-

дання; домовленість про зустріч» та укр. *термін* «спеціальне поняття певної галузі»;

2) багатозначні слова мови оригіналу, в яких частина значень збігається зі значенням формально подібного слова мови перекладу, а частина – розходиться: нім. *der Referent* – не лише «посадова особа», а й «доповідач»;

3) лексичні одиниці мови оригіналу, які мають схоже за звучанням чи написанням слово в мові перекладу, проте відрізняються функціонуванням, як-от: нім. *der Radiator* збігається з укр. *радіатор* у значенні «нагрівальний пристрій», але для позначення радіатора автомобіля вживають нім. *der K hler*;

4) назви мір, ваги й інших величин, співзвучні в мові оригіналу та мові перекладу, але не збігаються за кількістю, як-от: нім. *das Pfund* «500 грам» й укр. *фунт* «409,5 грам»; нім. *der Zentner* дорівнює в Німеччині 50 кг (100 німецьких фунтів), в Австрії та Швейцарії – 100 кг [9, с. 164].

У працях із теорії перекладу зарубіжних дослідників явище міжмовної омонімії розглядають під дещо іншим кутом зору. Так, В. Коллер розрізняє два типи омонімів: інтралінгвальні та інтерлінгвальні. Перші є діахронійними, їх поява зумовлена зміною семантики одиниць однієї й тієї самої мови в ході її історичного розвитку, як-от: свн. *arebeit* «мэка» ≠ нім. *Arbeit* «робота, праця», свн. *tuot* «погляд, намір» ≠ нім. *Mut* «мужність». Другі є синхронійними, вони відзначені формальною подібністю й відмінностями в плані змісту, функціонують одночасно в різних мовах, як-от: фр. *solide* ≠ нім. *solid*, англ. *actually* ≠ нім. *aktuell*, нім. *Balance* ≠ ісп. *balance* [18, с. 224]. До інтралінгвальних омонімів можна зарахувати не лише діахронійні лексичні одиниці, а й слова різних національних варіантів німецької мови, як-от: *das Polster* «оббивка» і *der Polster* (австр.) «подушка», *kehren*¹ «замітати» й *kehren*² (швейц.) «мити», *das Rohr*¹ «очерет» і *das Rohr*² (австр.) «електропіч».

Нові підходи до тлумачення проблеми міжмовних омонімів під час перекладу наявні також у працях М.К. Гарбовського [3, с. 324–350] та О.А. Шаблій [15]. Так, М.К. Гарбовський розглядає міжмовні омоніми в межах перекладацької інтерференції й визначає їх як знаки мови перекладу, які мають подібне до знаків мови оригіналу звучання, але відрізняються семантикою або особливостями функціонування. Міжмовні омоніми виникають як наслідок міжмовних контактів усередині певної пари мов або можуть запозичуватися з якоїсь третьої мови. Вони не тільки фіксують у новому культурно-мовному середовищі реалії чужої культури, а й «слугують основою для утворення образних висловлювань, вибираючи із семантичної системи запозиченого слова такі значення, які перебувають на крайній периферії» [3, с. 327]. Наприклад, рос. *казак* «звільнені від

податків селяни, найняті для охорони кордонів» (асоціюється в російській мові з мужністю, рішучістю, суворим підпорядкуванням законам, що нерідко передбачало жорстокість) запозичене у французьку мову в значенні «грубо, жорстоко» (пор. фр. *a la cosaque*). Запозичення можуть переноситися також на нові денотати, часто більш конкретні, і тоді їх значення звужується, як-от: рос. *космонавт* «той, хто здійснює польоти в космічному просторі» перейшло до фр. *cosmonaute* в значенні «російський космонавт», на відміну від дублета *astronaute*, запозиченого з англо-американського варіанта. Іноді запозичення отримують ширше значення, як-от: рос. *аппаратчик* «номенклатурний працівник КПРС» > фр. *аpparatchiks* «впливові функціонери будь-якої партії в будь-якій країні» [3, с. 327].

М.К. Гарбовський вважає, що «для теорії перекладу й перекладацької практики потрібна класифікація міжмовних розходжень, побудована на тих самих основах, що й типологія перекладацьких перетворень тексту» [3, с. 331]. Автор пропонує типологію діалексем, основу на логічних взаємозв'язках між обсягами понять, і виокремлює 4 типи відношень між формально подібними лексемами різних мов:

1) **виключення**, яке характеризує такі відношення між поняттями, коли їх обсяги повністю виключають один одного, тобто не мають жодного спільного об'єкта, як-от: англ. *actual* «реальний, точний», франц. *actuel* «сучасний» і рос. *актуальний* «важливий, злободенний»;

2) **рівнообсяговість**, за якої формально подібні слова містять рівні за обсягом поняття, тобто кожний об'єкт, який входить в обсяг поняття слова мови *A*, входить також в обсяг поняття слова мови *B*. Так, в англ. *cousin*, франц. *cousin* і рос. *кузен* обсяги понять повністю збігаються. Рівнообсяговими будуть також поняття, виражені лексемами, які називають одні й ті самі об'єкти навколишнього світу, але різняться стилістичними відтінками (*нейтральне – стилістично забарвлене*) або можливостями вживання в сучасній мові (*сучасне – застаріле, частотне – рідко вживане* тощо). Це обмежує можливості їх взаємозамінності в перекладі;

3) **підпорядкування**, яке характеризує такі логічні відношення, коли обсяг одного поняття повністю поглинається іншим. У лексиці це виявляється при порівнянні слів, які містять у собі родові поняття (гіпероніми), зі словами, які позначають видові поняття або власні назви (гіпоніми). Так, англ. *detective* позначає *інспектора поліції, сищика, таємного агента розшукової поліції, перевдягнутого поліцейського, агента служби безпеки, слідчого*. Франц. *detective* має лише значення «приватний детектив», а рос. *детектив* позначає *агента розшукової поліції*. Отже, обсяг по-

няття англійського слова покриває обсяги понять як французького, так і російського слів;

4) **перетину**, якщо до обсягу понять обох лексем входять як спільні, так і різні об'єкти. При перетині понять виникають три класи об'єктів: а) які входять лише в обсяг поняття, вираженого лексемою *A*; б) які входять лише в обсяг поняття, вираженого лексемою *B*; в) які входять в обсяг поняття як лексеми *A*, так і лексеми *B*. Цей тип логічних відношень особливо цікавий для теорії перекладу, оскільки при перетині виникають три семантичні сфери: сфера перетину, в якій поняття збігаються, і дві сфери розбіжності значень, у яких лексеми перетворюються на омоніми. Так, англ. *artist* позначає людину, яка присвятила себе мистецтву, але найчастіше художника. Фр. *artiste* називає теж людей мистецтва, але передовсім акторів, музикантів, тобто виконавців мистецьких творів. Рос. *артист* позначає інтерпретатора творів мистецтва, а також у розмовній мові людину, яка досягла великої майстерності в певній галузі. У французькому та англійському словах є спільна зона перетину: найменування людей мистецтва – і дві зони розбіжностей узуального характеру, які зумовлені звичним уживанням. Російське слово має зону перетину з французьким у значенні «виконавець», проте фактично не має спільної зони з англійським словом [3, с. 338–350].

На закінчення автор порушує питання, наскільки проблема міжмовних омонімів насправді актуальна, адже перекладач, сумніваючись у виборі тієї чи іншої форми, може звернутися до словника або навіть контексту. Проаналізувавши велику кількість прикладів помилкового вживання міжмовних омонімів, автор робить висновок, що подібність форми психологічно тисне на перекладача, притуплює його пильність, не стимулює звертатися до словника. Тому «проблема псевдодрузів перекладача становить невід'ємну частину теорії перекладацької еквівалентності» [3, с. 350].

Грунтовне дисертаційне дослідження О.А. Шаблій «Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу» [15] присвячене дослідженню інтра- та екстралінгвальних розбіжностей між етимологічно спорідненими німецькими й українськими юридичними термінами. Авторка трактує міжмовні омоніми як семантично нееквівалентні повнозначні слова аналогічних частин мови, які входять до лексичного складу двох або більше мов і мають у цих мовах інтерферентно схоже фонетичне й/або графічне оформлення (за варіативності в межах аналогічних фонем і національного графічного представлення), з можливим фактом спорідненості або складені з інтернаціональних термінологічних компонентів. При цьому розбіжності в семантиці міжмовних омонімів можуть коливатися від незначних стилістичних відтінків до антонімічних

значень. Унаслідок культурно специфічної семантико-стильової еволюції юридичних термінів у системі конкретної національної мови-носія їх семантичні структури збагатилися додатковими неінтернаціональними значеннями, які не завжди залишаються другорядними стосовно основних або етимологічних значень. До цього додалися ще й закономірні процеси зміни й перегрупування значень, найактивнішим із яких був процес звуження значень термінів. Специфічною особливістю німецько-українського перекладу таких термінів є їх різні функціонально-стилістичні характеристики в порівнюваних фахових підмовах. Усе це зумовлює необхідність перекладознавчого аналізу й термінографічного опису таких інтерферентно небезпечних одиниць [15].

Отже, більшість дослідників міжмовних омонімів сходяться на тому, що для запобігання помилкам під час передачу змісту в процесі навчання перекладу необхідно постійно акцентувати увагу майбутніх перекладачів на проблемі міжмовної омонімії з метою формування в них звички до постійного самоконтролю, критичного ставлення до своїх знань і ретельнішого пошуку еквівалентів.

Проблеми міжмовної омонімії в теорії мовних контактів стали об'єктом уваги вчених наприкінці XIX ст. у зв'язку з розширенням контактів носіїв різних мов. Після виходу у світ ґрунтовної монографії У. Вейнрайха «Мовні контакти» [2] з'явилася низка праць, які стосуються питання позитивного переносу й інтерференції в умовах формування природного й штучного білінгвізму (Є.М. Верещагін, Б.К. Гавранек, Ю.О. Жлуктенко, Р. Ладо, В.Ю. Розенцвейг, Е. Хауген та ін.). Людина пізнає світ, формує образні категорії мислення за допомогою рідної мови, позиції якої дуже стійкі. Іноземна мова накладається на систему рідної мови, її код засвоюють на базі первинного коду рідної мови. Такий вид взаємодії структур рідної й іноземної мов породжує міжмовні омоніми як помилкові аналогії у використанні іншомовного коду.

У зарубіжній теорії мовних контактів близькою до поняття інтерференції є *гінотеза незнання* (англ. *ignorance hypothesis*), сформульована К. Джеймсом, за якою особи на певних етапах вивчення іноземної мови, ще не засвоївши її правил, автоматично використовують правила рідної мови [17]. Дехто із зарубіжних теоретиків міжмовних контактів намагався пояснити лексичну інтерференцію наявністю в мовців так званої проміжної мовної системи. Так, Й. Вольмерт писав, що дві або більше мови, які контактують, утворюють у свідомості білінгва чи того, хто вивчає іноземну мову, так звану «гіпотетичну інтермову» [23, с. 56], яка не належить ні до рідної мови, ні до іноземної, а відображає різні рівні недосконалої мовної компетенції при су-

бординативному білінгвізмі. Вона формується на базі первинної лінгвістичної системи та вбирає в себе елементи мови, яку вивчають. В інтермові помилки на основі міжмовної омонімії пояснюються як автоматичні, непідконтрольні явища в діалінгвальній лексико-семантичній системі. У. Вайнрайх розрізняє два основні типи міжмовної ідентифікації лексичних одиниць: 1) перенесення лексем із мови А в мову Б; 2) використання лексем мови Б в новій функції позначення за зразком лексем мови А, з формою або змістом яких вони ідентифікуються. Через розбіжності в структурно-семантичних системах двох мов міжмовному омоніму як номінативній одиниці в іншій мові може відповідати як слово, так і окремий лексико-семантичний варіант полісеманта, тобто паралельної відповідності схожих за звучанням слів у різних мовах не спостерігаємо [2, с. 22–38].

На перший погляд може видатися, що міжмовні омоніми здатні вводити в оману тільки тих, хто лише починає вивчення мови й погано володіє нею. Насправді, як відзначають дослідники цієї лексичної категорії, основна маса міжмовних омонімів небезпечна саме для осіб, які впевнено й задовільно користуються мовою. Як свідчать експерименти, навіть білінгви не захищені від помилкових отожднень окремих елементів систем двох мов, унаслідок чого виникають численні семантичні кальки й випадки порушень лексичної сполучуваності або стилістичного узгодження під час користування іноземною мовою. Саме на матеріалі помилок досліджено міжмовні омоніми в монографіях Й. ван Веерена [24] та Й. Мертенса [22]. Й. ван Веерен на основі цілої низки експериментів з інформантами детально описав розходження дієслівних міжмовних омонімів у німецькій і голландській мовах на граматичному рівні, встановив типові помилки студентів і розробив низку вправ на їх подолання. Й. Мертенс виокремив не тільки граматичні помилки, викликані розбіжностями в роді, числі й узгодженні міжмовних омонімів, а й морфологічні (неправильний словотвір) і семантичні (розходження в значенні). Автор приділив також багато уваги псевдогалицизмам, під якими розуміє лексеми, складені з французького лексичного або морфологічного матеріалу, яких насправді у французькій мові не існує, як-от: **le consum* (< нім. *Kosum*) на протизвагу франц. *consommation* [22, с. 58]. На думку Й. Мертенса, дослідженню словесно-поняттєвих відповідностей у різних мовах варто приділяти все більше уваги у зв'язку з пошуками нових форм і методів викладання іноземних мов [22, с. 85].

Останнім часом проблемі типології міжмовних лексичних відповідників у споріднених мовах присвячено немало робіт у рамках контрастивної

лінгвістики. Однак більшість дослідників міжмовної омонімії тлумачать цей термін по-різному. Так, А.С. Міхневич до міжмовних омонімів зараховує слова різних мов, які мають не тільки тожні, а й подібні позначувальні типу рос. *арбуз* – укр. *гарбуз*, рос. *болтун* – укр. *бовтун* [1, с. 173]. На відміну від цього, В.М. Манакін вважає міжмовними омонімами тільки такі слова різних мов, які мають ідентичну звукову форму, як-от: рос. *аркан* «мотузка» й укр. *аркан* «гуцульський танець». Слова на кшталт рос. *арбуз* – укр. *гарбуз*, рос. *веселье* – укр. *весілля* автор пропонує позначати як паралекси [10, с. 163]. Крім того, значення міжмовних омонімів повинні не перетинатися, а виключатися, як-от: рос. *город* «місто» й укр. *город* «ділянка землі». Як правило, міжмовні омоніми є результатом випадкових фонетичних збігів або стертих етимологічних зв'язків [10, с. 163–164]. Якщо значення фонетично тотожних слів у різних мовах частково збігаються, тобто слова мають істотні розходження предметно-логічного змісту, але частково (на імпліцитному рівні) зберігають спільну понятійну подібність, то мова йде про міжмовні пароніми, як-от: рос. *неделя* «тиждень» та укр. *неділя*, білорус. *нядзеля*, болг. *неделя*, які позначають лише один день тижня [10, с. 165].

Дещо інший підхід до трактування міжмовних омонімів прийнятий у польській компаративістиці. Так, дослідник німецько-польської міжмовної омонімії Р. Ліпчук розрізняє вузьке й широке значення цього терміна [19; 21]. У вузькому значенні автор розуміє під міжмовними омонімами слова двох чи більше мов, які за однакового чи подібного написання та звукової форми різняться змістом, як-от: пол. *komunikacja* «перевезення пасажирів і вантажів; спілкування» й нім. *Kommunikation*, яке вживають лише в значенні «спілкування». У широкому значенні міжмовні омоніми трактують так: 1) слова зі схожою формою й різною семантикою, які мають спільне походження, як-от: нім. *Kriminalist* «кримінальний експерт» – пол. *kryminalista* «злочинець»; 2) слова зі схожим звучанням та абсолютно різними значеннями, що зумовлено їх різною етимологією, як-от: нім. *Kraxe* «ранець» – пол. *kraksa* «аварія» (з англ. *crack* «удар»); 3) слова з однаковими чи різними значеннями, які мають певні розходження в написанні, як-от: нім. *Aggression* – пол. *agresja*; 4) слова з певними розходженнями у вимові: нім. *Laser* [ɫlaːzɐ] – пол. *laser* [ˈlasɛr]; 5) слова зі схожим звучанням, але різною морфологічною будовою: нім. *absurd* – пол. *absurdalny*; 6) слова з різним звучанням і граматичними ознаками, але однаковим значенням: нім. *die Gabel* (жін. рід) – пол. *ten widelec* (чол. рід); 7) слова-кальки з однаковою морфологічною структурою, але різним звучанням і значенням: нім. *überhören* «недочути» й англ. *to overhear* «випад-

ково почути»; 8) слова однієї мови, які з часом набули нових значень: нім. *List* «знання, здібності» → «хитрість»; 9) фразеологізми зі схожою структурою, але різними значеннями, як-от: нім. *den Kopf verlieren* «розгубитися» – пол. *stracić głowę* «закохатися без тями» [20, с. 48–49].

Як бачимо, широке трактування міжмовної омонімії включає всі випадки міжмовних розходжень, які можуть викликати інтерференційні помилки. Особливу увагу під час розгляду міжмовних омонімів автор приділяє таким факторам: 1) стилістичне маркування слів, як-от: нім. *Kaprize* вживають у високому стилі, пол. *kaprys* належить до нейтрального стилю; 2) територіальне вживання лексики, пор. швейцарський варіант *manifestieren* «брати участь у маніфестації» й нім. *manifestieren* «проявлятися; передавати»; 3) часова співвіднесеність лексики, як-от: пол. *Proponować* – нім. *proponieren* як застарілий варіант нім. *vorschlagen*; 4) частота вживання, як-от: пол. *Kwestia* «справа» – нім. *Question* «дискусійне питання» (вживається рідко, лише як філософське поняття) [19, с. 69]. Нам ближче вузьке трактування міжмовної омонімії, оскільки відмова від критерію спільності форми робить це поняття надто нечітким і включає до нього абсолютно всі випадки відсутності еквівалентності між лексикою двох мов.

Загалом проведений аналіз трактування міжмовних омонімів у різних лінгвістичних дисциплінах дає змогу зробити висновок, що всі представлені роботи трактують міжмовні омоніми як пари слів, які стосуються двох або більше мов, мають схожу звукову оболонку, часто мають спільну етимологію, у більшості випадків є запозиченнями з третьої мови й на основі подібності звукової оболонки чи морфологічної структури є джерелом інтерференційних помилок на семантичному рівні. При цьому важливо враховувати конотативні та функціонально-стилістичні компоненти міжмовних омонімів у зв'язку з дослідженням національної специфіки значення слів, оскільки вони вносять додаткові смисли до денотації.

З огляду на наведені вище підходи, ми розглядаємо міжмовні омоніми як слова двох (чи більше) мов, які мають інтерферентно схоже фонетичне й/або графічне оформлення та відрізняються семантично й/або граматично. Таке визначення відображає фундаментальну симетрично-асиметричну сутність явища, оскільки омонімія – це вияв симетрії форми за асиметрії змісту.

Перспективною вважаємо систематизацію міжмовних омонімів різних мов у словниках «псевдодрузів перекладача», які полегшуватимуть засвоєння інтернаціональної лексики й даватимуть змогу зменшити кількість помилок, пов'язаних із різним обсягом їх понять.

Література

1. Михневич А.Б. Белорусско-русский паралексический словарь-справочник / А.Б. Михневич. – Минск : Народная асвета, 1985. – 336 с.
2. Вейнрейх У.О. Языковые контакты / У.О. Вейнрейх. – К. : Вища школа, 1979. – 255 с.
3. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во МГУ, 2007. – 544 с.
4. Грабчиков С.М. Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт словаря русско-белорусских омонимов и паронимов / С.М. Грабчиков. – Минск : Изд-во БГУ, 1980. – 216 с.
5. Заславская Н.В. Семантико-стилистическая и функциональная характеристика межъязыковых омонимов в русском и украинском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.15 «Общее языкознание» / Н.В. Заславская. – К., 1985. – 18 с.
6. Кійко С.В. Німецько-українська міжмовна омонімія : [монографія] / С.В. Кійко. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – 434 с.
7. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода : [учебное пособие] / В.Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.
8. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження / М.П. Кочерган // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 3–11.
9. Латышев Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М. : Академия, 2007. – 320 с.
10. Манакин В.Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки / В.Н. Манакин. – Кировоград : Центр.-укр. изд-во, 1994. – 262 с.
11. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
12. Рецкер Я.И. Перевод и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
13. Толстой Н.И. Избранные труды / Н.И. Толстой. – М. : Языки русской культуры, 1997. – Т. 1 : Славянская лексикология и семасиология. – 1997. – 520 с.
14. Теорія й практика перекладу / [О.М. Фінкель, Л.М. Черноватий та ін.] // Забутий теоретик українського перекладознавства. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – С. 49–182.
15. Шаблій О.А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 «Теорія і практика перекладу» / О.А. Шаблій. – К., 2002. – 19 с.
16. Шидловский А.В. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык / А.В. Шидловский. – Минск : Изд-во МГУ, 1978. – 98 с.
17. James C. The ignorance hypothesis in Interlanguage studies / C. James // In-terlanguage. Studies Bulletin. – Utrecht, 1977. – Nr. 2/2. – P. 152–167.
18. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft / W. Koller. – [5. Aufl.]. – Wiesbaden : Quelle und Meyer, 1997. – 343 S.
19. Lipczuk R. Semantische Relationen im Bereich der lexikalischen Tautonyme im Deutschen und Polnischen / R. Lipczuk // Studien zum polnisch-deu-tschen Sprach-vergleich. – Krakyw : Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellocs-kiego, 1985. – Nr. 80 (2). – S. 61–72.
20. Lipczuk R. Zum Problem der falschen Freunde des Übersetzers / R. Lipczuk // Theorie und Pra-xis der deutsch-polnischen Konfrontation und Translation. – Rzeszyw : Wydawn. Wyzczej Szkoły Pedagog., 1989. – S. 41–52.
21. Lipczuk R. Falsche Freunde des Übersetzers. Forschungsprobleme und Streitfragen / R. Lipczuk // Internationaler Germanisten-Kongress in Tokyo / Hrsg. von Y. Shichiji. – Мьнchen : Iudicium, 1991. – S. 404–411.
22. Mertens J. Die so genannten faux amis in schriftlichen Textproduktionen von Lernern des Französischen der Sekundarstufe I / J. Mertens. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2001. – 486 S.
23. Volmert J. Die Rolle griechischer und lateinischer Morpheme bei der Entste-hung von Internationalismen / J. Volmert // Eurolatein / Hrsg. von H. H. Munske, A. Kirkness. – Тьbingen : Niemeyer, 1996. – S. 47–64.
24. Weeren J. van. Interferenz und Valenz: Zum Problem der “falschen Freunde” für niederlnddische Germanistikstudenten / J. van Weeren. – Leiden : Unipress, 1977. – 138 S.

УДК 81'373.4-115:778.5(045)

Лоскутова Н. М.

СИНОНІМІЧНІ ВІДНОСИНИ У КІНЕМАТОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Статтю присвячено дослідженню особливостей лексико-семантичного процесу синонімії у кінематографічній терміносистемі французької та української мов. Виявлено основні типи синонімів. Проаналізовано специфіку походження синонімічних кінематографічних термінів. Охарактеризовано їхню структурну організацію у кінематографічній терміносистемі досліджуваних мов.

Ключові слова: терміносистема, кінематографічний термін, синонімія.

Лоскутова Н. Н. Синонимические отношения в кинематографической терминосистеме во французском и украинском языках. – Статья.

Статья посвящена исследованию особенностей лексико-семантического процесса синонимии в кинематографической терминосистеме французского и украинского языков. Выявлены основные типы синонимов. Проанализирована специфика происхождения синонимичных кинематографических терминов. Охарактеризованы особенности их структурной организации.

Ключевые слова: терминосистема, кинематографический термин, синонимия.

Loskutova N. M. Synonymic relations in cinematographic terminological system in French and Ukrainian languages. – Article.
The article deals with peculiarities of lexical-semantic process of synonymy in the cinematographic terminological system of French and Ukrainian languages. The main types of synonyms are identified. The specifics of the origin of synonymous film terms is analyzed. The peculiarities of their structural organization in the cinematographic terminological system of French and Ukrainian languages are characterized.

Key words: term system, film term, synonymy, synonym.

Найважливішою вимогою до терміна і однією з найголовніших характеристик вважається його однозначність, тобто точне співвідношення: один термін – одне поняття. Тим не менше, дослідження показують, що практично у кожній терміносистемі наявна певна кількість синонімічних термінів. Причини їх виникнення та особливості функціонування неодноразово привертала увагу дослідників. Так, в українському термінознавстві досліджувалися репрезентація синонімії в сучасній терміносистемі музейництва [13], семантичні функції термінів у терміносистемі землеустрою та кадастру [12], причини виникнення синонімічних рядів у термінології нафтогазової промисловості [5]. У зарубіжному мовознавстві питанням дослідження лексико-семантичних відносин синонімії в межах певної терміносистеми займалися Л. Делекер [14], К. Дюр'ю [15], Ж. Пети [18] та ін. Проте, незважаючи на наявність наукових праць, присвячених вивченню термінів-синонімів, не всі терміносистеми були піддані детальному аналізу. Так, у полі зору дослідників ще не потрапляли особливості синонімічних відносин серед кінематографічних термінів (далі – КТ), особливо у таких двох неблизькоспоріднених мовах, як французька та українська. Саме цей факт зумовлює актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є кінематографічна терміносистема у французькій мові (далі – КТСФМ) та кінематографічна терміносистема в українській мові (далі – КТСУМ). Предметом дослідження є опис та структурно-семантичний аналіз синонімічних відносин між французькомовними та українськомовними КТ.

Мета статті – дослідження особливостей походження та структурної організації французькомовних та українськомовних КТ.

Мета дослідження визначає необхідність вирішення таких завдань: проаналізувати специфіку походження синонімічних французькомовних та українськомовних КТ; виявити основні типи синонімів у КТСФМ та КТСУМ; охарактеризувати особливості структурної організації французькомовних та українськомовних синонімічних КТ.

Матеріалом дослідження слугували 5388 французькомовних та 4947 українськомовних КТ, дібраних методом суцільної вибірки з лексикографічних джерел, зі спеціалізованих друкованих видань, з нормативно-правових актів та кінематографічних інтернет-ресурсів. Було встановлено, що у синонімічні відносини вступають 458 французькомовних та 285 українськомовних КТ, що становить відповідно 8,5% та 5,8% від загальної кількості термінів.

Синонімія – важливе системне явище, що реалізує парадигмальні відносини рівнозначності. Але якщо у літературній мові вона є ознакою багатства і гнучкості мови та сприяє розрізненню омонімів і полісемічних слів [11, с. 48], то у сфері термінології більшістю термінознавців вона визнається недоречною і вкрай небажаною. Це пов'язано з тим, що паралельне вживання синонімічних одиниць є прямим порушенням моносемії терміна.

У терміносистемах зазвичай використовуються синонімічні терміни, які є синонімами за сигніфікатом: вони позначають одне поняття, але розрізняються певною ознакою у межах цього поняття. Це пов'язано з тим, що в термінології терміни

співвідносяться саме з поняттям, характеризуючи з різних сторін певну його властивість. Номінуючи один і той самий денотат, синонімічні терміни диференціюються в поняттєвому плані, що пояснюється внутрішньою здатністю мови по-різному називати один предмет [6, с. 41]. Синонімія в термінології відображає градації значеннєвого синтезу наукового поняття.

Поява синонімічних одиниць у терміносистемах свідчить про зміну лексичного складу мови. Кількість синонімів є численною в період зародження певної термінології, коли формується відповідний предметно-поняттєвий апарат. На цьому етапі їх наявність навіть необхідна, оскільки у процесі становлення зайві одиниці зникнуть із наукового лексикону, терміни відшліфуються і залишиться чітка відповідність: один термін – одне поняття [1, с. 27].

Це підтверджується результатами нашого дослідження. Для КТСФМ і КТСУМ була характерна наявність великої кількості синонімічних рядів у перші роки становлення кінематографії. Це було зумовлено тим, що для нових реалій добиралися відповідні номінації, які з різних боків характеризували різноманітні відтінки поняття. Так, процес кінознімання у французькій мові позначався термінами *cinématographier*, *cinégraphier*, *filmer*, *tourner*, *enregistrer*, *prendre des vues*. Із цього ряду терміни *cinématographier* і *cinégraphier* вважаються застарілими і у словниках даються з позначкою «застарілий синонім *filmer*». Термін *filmer* позначає «знімати на кіноплівку», *tourner* має значення «приступати до зйомок фільму», *prendre des vues* – «знімати сюжет на кіноплівку», *enregistrer* – «записувати і фіксувати інформацію (зображення, звук) на матеріальний носій (плівку)». На сьогодні найбільш уживаним терміном на позначення зйомки фільму (без зазначення типу носія) виступає КТ *filmer*.

Подібна ситуація спостерігалася й у КТСУМ, де для найменування дії щодо знімання фільму використовували КТ *знімати*, *кінематографувати*, *фільмувати*. Термін *знімати* потрапив у КТСУМ з фотографічної терміносистеми зі значенням «одержання рухомого зображення на світлочутливому матеріалі за допомогою кінознімального апарата». Термін *кінематографувати* позначав «ставити кінофільми, знімати, фільмувати, створювати кінострічки» і не відрізнявся частотністю. Найбільшого поширення набув КТ *фільмувати*, який позначав «знімати на кінострічку для фільму», а зараз також вживається зі значенням «робити кінозйомку».

При цьому в КТСФМ превалювало вживання синонімів, створених на національній основі, а в КТСУМ частіше запозичувалися іншомовні терміни, які згодом ставали синонімами до національних термінів.

Разом із тим не можна категорично стверджувати, що синонімія термінів властива лише на початковому етапі формування термінології. Вона спостерігається на всіх етапах розвитку і становлення кінематографічної терміносистеми, оскільки науково-технічний прогрес спричиняє зміни понять і об'єктів, актуалізуючи нові відтінки значення, що негайно позначається на її кількісно-якісному складі.

Так, на сучасному етапі розвитку кінематографічної терміносистеми у досліджуваних мовах у великій кількості використовуються запозичені КТ (найчастіше з англійської мови), для яких намагаються знайти національний відповідник: фр.: *mixer* – *mélanger*, *clap (m)* – *claquette (f)*; укр.: *байонік* – *біографічний фільм*, *ефект реверберації* – *ефект відлуння*.

Отже, явище синонімії може бути пов'язаним із постійним закріпленням термінів та їх значень, коли із серії синонімічних одиниць обирається той термін, який найкраще відображає необхідні ознаки наукового поняття.

Стосовно класифікації термінів за ступенем синонімічності, традиційно виділяють абсолютні та часткові синоніми [4, с. 105]. Необхідно зазначити, що думки лінгвістів розходяться в питанні найменування синонімічних одиниць. Ідеться про терміни-синоніми і терміни-дублети. Низка вчених розмежовує терміни-синоніми, які є різноформованими термінами, що мають близьке або тотожне лексичне значення, і дублети, представлені афіксальними варіантами однокорневих термінів [7, с. 41; 11, с. 51]. Прихильники найменування синонімічних одиниць у термінології дублетами ґрунтують свою думку на тому, що терміни-дублети термінологічно співвідносяться з одним і тим самим науковим сигніфікатом і денотатом, що повністю збігаються за значенням і вживанням [3, с. 54; 9, с. 36; 17, с. 10].

У нашому дослідженні ми виокремили дві великих групи синонімічних КТ: абсолютні синоніми та часткові синоніми. Абсолютні синоніми мають однаковий обсяг значень, ідентичне тлумачення, співвідносяться з одним науковим об'єктом, збігаються за вживанням і можуть функціонувати паралельно завдяки спільним семам [9, с. 36; 10, с. 40; 16, с. 87].

Серед абсолютних синонімів виокремлюються терміни-дублети (50,9% у КТСФМ та 53,7% у КТСУМ) та терміни-варіанти (21,6% у КТСФМ та 24,2% у КТСУМ). На думку мовознавців, термінологічні варіанти – це явище морфологічного рівня, тоді як терміни-дублети є явищем лексико-семантичного рівня [8, с. 190].

Терміни, пов'язані відносинами умовної синонімії (КТ, які є не тотожними, а подібними за значенням), будемо іменувати частковими синонімами. Часткові синоніми є різноаспектними

позначеннями одного денотата, що виражають різні поняття про один об'єкт: вони не повністю тотожні за своїм значенням, отже, парадигмально ці синоніми не є рівнозначними [2, с. 51; 17, с. 10].

Аналіз засвідчив, що в обох мовах абсолютні синоніми (72,5% у КТСФМ та 77,9% у КТСУМ) майже втричі перевершують кількість часткових синонімів (27,5% у КТСФМ та 22,1% у КТСУМ). При цьому найбільшого поширення в обох мовах набули саме терміни-варіанти (21,6% у КТСФМ та 24,2% у КТСУМ), представлені синтаксично-морфологічними, словотвірними, синтаксичними, графічними, граматичними, фонетико-графічними та морфологічними варіантами.

Найбільш уживаними в обох мовах виявилися *синтаксично-морфологічні варіанти*, причому французькомовні синтаксично-морфологічні варіанти майже вдвічі превалюють над аналогічними українськомовними варіантами (пор.: відповідно, 72,5% і 47,7%). Синтаксично-морфологічна варіантність, яка передбачає наявність розгорнутого полілексемного КТ або складного терміна і його короткого варіанта, отриманого шляхом еліпса, усічення, композиції або абрєвіації, містить декілька підтипів: абрєвіатурні, композитні та еліптичні.

У французькій мові найчастіше паралельно вживаються абрєвіатурні варіанти (33,4%), з яких переважна кількість – це ініціальні варіанти: *PDV – point (m) de vue*, *PP – premier plan (m)*, *NB – noir et blanc*. Меншого поширення набули усічені варіанти, які є скороченням суцільнооформленого терміна шляхом відкидання декількох звуків у кінці КТ: *bande (f) inter – bande (f) internationale*, *cinéma (m) parlant – cinématographe (m) parlant*.

У КТСУМ абрєвіатурні варіанти (15%) представлені значно меншою кількістю, ніж у французькій мові, оскільки абрєвіація виявилася непродуктивною у досліджуваній терміносистемі. Серед них виокремлено ініціальні варіанти (*АПУ – Асоціація Продюсерів України*), усічені варіанти (*широкоформатне кіно – широкоформатний кінематограф*), скорочення термінів, які позначають одиниці виміру (*кадр/с – кадрів на секунд*).

На відміну від української мови, еліптичні варіанти в КТСФМ займають друге місце з-поміж французькомовних кінематографічних синтаксично-морфологічних варіантів (33,1%). У КТСУМ цей тип виявився найменш продуктивним (13,7%). В еліптичних варіантах може бути пропущений ядерний або один з атрибутивних компонентів. Якщо опускається ядерний компонент, тоді визначальний компонент розгорнутого полілексемного КТ стає ядерним у скороченому монолексемному терміні-варіанті, змінюючи граматичну категорію частини мови. Зазвичай атрибутивний компонент-прикметник переходить до

розряду іменників і може змінювати свою форму: *фр.: salle (f) d'exclusivité – exclusivité (f)*, *film (m) routard – routard (m)*, *machine (f) de tirage – tireuse (f)*; *укр.: перемотувальний пристрій – перемотувач*, *грейферний механізм – грейфер*, *гримерна кімната – гримерна*.

Іноді полілексемний КТ може втрачати один з атрибутивних компонентів, таке опущення зумовлено його семантичною надлишковістю: *фр.: film (m) de format standard – film (m) standard*, *caméra (f) de cinéma – caméra (f)*; *укр.: ефект локалізації джерела звуку в просторі – ефект локалізації джерела звуку*, *ефект присутності глядача в дії – ефект присутності*.

Найменшою кількістю в КТСФМ вирізняються композитні варіанти – 6% КТ. В українській мові, навпаки, вони виявилися найпоширенішим типом синтаксично-морфологічної варіативності – 19% КТ. Ці варіанти представлені складанням компонентів бінарного полілексемного КТ: *фр.: bande (f) annonce – bande-annonce (f)*, *tambour (m) à générique – tambour-générique (m)*; *укр.: стереоскопічний базис – стереобазис*, *телевізійний фільм – телефільм*.

Словотвірні варіанти займають друге місце за продуктивністю в кінематографічній терміносистемі досліджуваних мов: 8,6% у КТСФМ і 29,4% у КТСУМ. Це однокореневі терміни, що розрізняються морфемним складом, тобто словотвірними афіксами: *фр.: bobinot (m) – bobineau (m)*, *truquiste (m) – truqueur (m)*, *stariser – starifier*; *укр.: озвучення – озвучування*, *натуристик – натурник*, *монтажер – монтажист*.

Синтаксичні варіанти (8,6% у КТСФМ і 7,2% у КТСУМ) відрізняються за синтаксичною моделлю творення (*фр.: professionnel (m) du cinéma – cinéaste (m) professionnel*; *укр.: панорамування по вертикалі – вертикальне панорамування*) або за порядком розташування атрибутивних термінокомпонентів (*фр.: divertissement (m) publicitaire – publicité (f) divertissante*; *укр.: звукозаписувальна апаратура – апаратура звукозаписування*).

Графічні варіанти (8,2% в КТСФМ і 1,9% в КТСУМ) розрізняються написанням термінів разом чи через дефіс (*фр.: asynchronisme (m) – a-synchronisme (m)*; *укр.: драйвін – драйв-ін*) або орфографічними розбіжностями (*фр.: trucage (m) – truquage (m)*; *укр.: хоррор – хорор*). Графічна варіантність більше поширена в КТСФМ, де вона спостерігається як у національних термінах, так і в запозичених КТ.

Граматичні варіанти різняться частиномовною приналежністю одного з компонентів і представлені лише в КТСФМ (1,2%): *caméra (f) sonore – caméra (f) sonorisée*, *bande (f) son – bande (f) sonore*.

Фонетико-графічні варіанти (0,9% у КТСФМ і 13,1% у КТСУМ) відрізняються графічним написанням, а також вимовою КТ, при цьому така

варіантність властива тільки іншомовним запозиченням у кінематографічній терміносистемі: фр.: *leitmotiv (m) – leitmotif (m)* [v – f], *parasoleil (m) – pare-soleil (m)* [pa-ra – pa]; укр.: *арт-хауз – арт-гауз, стедикам – стедікам, шомін-гекі – сьомін-гекі, цейтлуна – цайт-луна*.

Морфологічні варіанти відрізняються словозмінним афіксом, вони представлені лише в КТСУМ: *субтитр – субтитри*.

Щодо кінематографічних термінів-дублетів, то вони є абсолютними синонімами в повному сенсі цього слова, тобто це лексичні синоніми, які різняться формою, але мають тотожне значення і співвідносяться з однією дефініцією (21,6% у КТСФМ та 24,2% у КТСУМ): фр.: *archives (f) cinématographiques – archives (f) du film, cascadeur (m) – doublure (f), bobineuse (f) – enrouleuse (f)*; укр.: *початковий ракорд – зарядний ракорд, нова речевість – новий реалізм, дубль-негатив – інтер-негатив*.

Зазвичай причиною виникнення термінів-дублетів є співіснування запозиченого терміна та терміна-відповідника, створеного на національній основі, або двох запозичених у різні часи термінів. Так, у перший період розвитку кінематографії (1895–1918 рр.) у французьку мову потрапляє англійськомовний КТ *cameramen*, що позначає кіноспеціаліста, який виконує кінознімання за допомогою кінокамери. Згодом у французькій мові створюються КТ *cadreur (m)* та *opérateur (m) de prises de vues*, які мають те саме значення. В українській мові як приклад можна навести англійськомовний КТ *роуд-муві (road movie)*, який був винайдений наприкінці 60-х рр. минулого століття після виходу фільму Д. Хопера «Безтурботний їздець» і позначав фільми-подорожі, головний герой яких подорожує автомобілем. Через деякий час у КТСУМ з'являється скалькований КТ *дорожнє кіно*, і обидва КТ функціонують паралельно.

Крім абсолютної синонімії, у КТСФМ і КТСУМ виявлено випадки умовної синонімії, представлені частковими синонімами: 27,5% у КТСФМ і 22,1% у КТСУМ. Виникнення часткових синонімів зумовлено тим, що певний об'єкт реальності розглядається з різних боків, з позиції різних класифікацій або підходів, і тоді суттєві ознаки цього об'єкта відображаються в різних номінаціях. Так, терміни *cadence (f)* і *vitesse (f)* позначають частоту кінознімання або кінопроекції. Термін *cadence (f)* акцентує увагу на швидкості просування кіноплівки в кіноапараті, а термін *vitesse (f)* є фізичною величиною, що позначає кількість змінюваних кадрів за одиницю часу. Оскільки підрахунок кількості змінюваних кадрів залежить від швидкості просування кіноплівки, то можна говорити про умовну синонімію цих термінів.

Український КТ *натура* позначає природне оточення як об'єкт або антураж зйомок і перед-

бачає знімання за межами павільйону. КТ *пленер* на перший план ставить роботу не в павільйоні, а зйомку поза приміщенням, маючи на увазі роботу над фільмом у природних умовах. Не маючи тотожних визначень, ці терміни, тим не менше, є частковими синонімами.

Спільною рисою французьких і українських КТ можна назвати структурну організацію абсолютних і часткових синонімів, які представлені як монологічними, так і полілексемними КТ. В обох мовах дослідження найбільш поширеним типом зафіксовано паралельне вживання двох синонімічних полілексемних КТ (53,7% у КТСФМ та 55,8% у КТСУМ), які містять ідентичний ядерний компонент, відрізняючись атрибутивними ознаками: фр.: *caméra (f) d'animation – caméra (f) de dessin animé, film (m) d'épouvante – film (m) d'horreur*; укр.: *батальний фільм – воєнний фільм, елітарне кіно – авторське кіно*.

Меншого поширення набули синонімічні відносини між двома монологічними КТ (30,3% у КТСФМ та 30,5% у КТСУМ): фр.: *auréole (f) – halo (m), rouleau (m) – bobine (f), prendre – enregistrer*; укр.: *епізод – кадр, тревелінг – проїзд, кругорама – циркорама*.

Нечастотним в обох мовах дослідження виявився тип монологічний КТ – полілексемний КТ (16% у КТСФМ та 13,7% у КТСУМ): фр.: *transparence (f) – back projection (f), ciné-parc (m) – cinéma (m) en plein air, prémontage (m) – bout (m) à bout*; укр.: *прокат – розповсюдження фільму, комедія станів – ситком*.

За походженням абсолютних і часткових синонімів виділено ряди, що містять синонімічні іншомовні та питомі конститuentи. В обох мовах дослідження найчастіше у синонімічні відносини вступають КТ іншомовного походження (58,7% у КТСФМ та 54,4% у КТСУМ): фр.: *cinématographique – filmique, scénario (m) – script (m), saynète (f) – sketch (m)*; укр.: *аніматограф – біоскоп, еклер – ротоскоп, каше – маска*. Синонімічні відносини між іншомовними КТ виникають або в разі поширення двох КТ із подібним значенням, які виникли у двох різних мовах і потрапили до мови-реципієнта, або у разі запозичення іншомовного КТ, який стає синонімом до вже асимільованого терміна, наявного в мові-реципієнті.

Синонімічні відносини, які виникають між питомим КТ та іншомовним КТ, займають друге місце за частотністю (37,6% у КТСФМ та 36,5% у КТСУМ): фр.: *distribution (f) artistique – casting (m), coupe (f) – insert (m), numérique – digital*; укр.: *прокатник фільму – дистриб'ютор, показувати – демонструвати, видошукач – візір*. Це явище спостерігається тоді, коли в мову потрапляє запозичений КТ на найменування певного кінематографічного поняття, а згодом у мові-реципієнті з'являється національний відповідник.

Найменш частотними виявилися синонімічні відносини між двома питомими КТ (3,7% у КТСФМ та 9,1% у КТСУМ): *фр.*: *interprète (m) – acteur (m), montage (m) – assemblage (m), compteur (m) – indicateur (m)*; *укр.*: *виконувати – грати, природне освітлення – денне освітлення, плівка – стрічка*.

Таким чином, у КТСФМ і КТСУМ терміни розрізняються за ступенем синонімічності: у кожній мові наявні часткові синоніми, а також абсолютні синоніми (дублети і варіанти), з переважанням останніх. Терміни-варіанти представлені різними типами. Найпоширенішим типом у французькій

та українській мовах виокремлено синтаксично-морфологічний тип, проте в КТСФМ переважно використовуються аббревіатурні варіанти, а в КТСУМ – композитні варіанти. В обох мовах дослідження спостерігається превалювання синонімічних пар, представлених двома полілексемними КТ. Синонімічні відносини зазвичай виникають між термінами іншомовного походження.

Перспективою подальших розвідок вважаємо дослідження гіперо-гіпонімічних відносин у межах кінематографічної терміносистеми у французькій та українській мовах.

Література

1. Борисюк І. Явище синонімії в термінології / І. Борисюк // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 27–28.
2. Гак В.Г. Субституція термінів в синтагматическом аспекте / В.Г. Гак, В.М. Лейчик // Терминология и культура речи : сборник статей. – М. : Наука, 1981. – С. 47–57.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
4. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение : [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений] / С.В. Гринев-Гриневиц. – М. : Академия, 2008. – 304 с.
5. Дорошенко С. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток : [монографія] / С. Дорошенко. – Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. – 140 с.
6. Крыжановская А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А.В. Крыжановская, Л.А. Симоненко. – К. : Наукова думка, 1987. – 164 с.
7. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д.С. Лотте. – М. : Наука, 1982. – 147 с.
8. Морфологічна будова сучасної української мови / М.А. Жовтобрюх, І.Р. Вихованець та ін. – К. : Наукова думка, 1975. – 208 с.
9. Симоненко Л.О. Формування біологічної термінології / Л.О. Симоненко ; відп. ред. М.М. Пешак ; АН УРСР, Ін-т мовознавства. – К. : Наукова думка, 1991. – 152 с.
10. Сложеникина Ю.В. Терминологическая вариативность: семантика, форма, функция / Ю.В. Сложеникина. – 2-е изд. испр. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 288 с.
11. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
12. Тур О.М. Українська термінологія землеустрою та кадастру : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.М. Тур ; Інститут української мови НАН України. – К., 2008. – 20 с.
13. Фецько І.М. Термінологія музейництва: формування, системно-структурна організація, термінотворення : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.М. Фецько ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Ль., 2015. – 611 с.
14. Depecker L. Le signe entre signifié et concept / L. Depecker // Le sens en terminologie / H. Bejoint, Ph. Thoiron. – Lyon : Presses universitaires de Lyon, 2000. – 286 p.
15. Durieux C. Pseudo-synonymes en langue de spécialité / C. Durieux // Cahier du CIEL, 1996–1997. – P. 89–114.
16. Huyghe R. Les noms de localisation spatiale face au problème de la synonymie / R. Huyghe // Cahiers du LRL. – 2007. – № 1. – P. 85–103.
17. Jakimovska S. Analyse comparative du phénomène de la synonymie dans les terminologies juridiques / S. Jakimovska // Vestnik za tuje jezike. – 2013. – Vol. 5. – Is. 1/2. – P. 9–20.
18. Petit G. Synonymie et dénomination / G. Petit // Linx : Lexique, terminologie, discours. – 2005. – № 52. – P. 97–112.

УДК 37.016:[811.111+811.161.2

Павлик Н. В.

КОМПЛІМЕНТ НА ЕТАПІ ПІДТРИМКИ КОНТАКТУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ Й УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена дослідженню фатичного мовленнєвого акту компліменту на етапі підтримки контакту в англійській та українській мовах. У роботі уточнюється поняття компліменту та пропонується зіставлення цих одиниць в англійській та українській мовах на основі тематичної класифікації.

Ключові слова: комплімент, підтримка контакту, фатичний мовленнєвий акт, похвала, ввічливе висловлювання.

Павлик Н. В. Комплимент на этапе поддержания контакта (на материале английского и украинского языков). – Статья.

Статья посвящена исследованию фатического речевого акта комплимента на этапе поддержания контакта в английском и украинском языках. В работе уточняется понятие комплимента и предлагается сопоставление этих единиц в английском и украинском языках на основе тематической классификации.

Ключевые слова: комплимент, поддержание контакта, фатический речевой акт, похвала, вежливое высказывание.

Pavlyk N. V. Compliment at the phase of prolonging the contact (in the English and Ukrainian languages). – Article.

The given article deals with the investigation of the phatic speech acts of compliments at the phase of the prolonging the contact in the English and Ukrainian languages. The notion of the compliment is being defined and the comparison of these units in the English and Ukrainian languages is proposed basing on the thematic classification.

Key words: compliment, prolongation of the contact, phatic speech act, praise, polite phrases.

Сучасна епоха глобалізації вимагає дослідження таких одиниць мовлення, які спрямовані не тільки на досягнення комунікативної мети та впливу на адресата, але й на гармонізацію та покращення стосунків між співрозмовниками. Це актуалізує проблему вивчення компліменту як мовленнєвого акту (О.С. Вострікова, Ю.В. Жуманова, Ю.В. Микитюк, М.Я. Міщенко).

Актуальність дослідження полягає, з одного боку, у його практичному значенні для комунікативної практики носіїв англійської й української мов, а з іншого – у відсутності лінгвістичних робіт, присвячених комплексному вивченню фатичного мовленнєвого акту компліменту в англійській та українській мовах на етапі підтримки комунікації. Фатичні мовленнєві акти підтримки комунікації є універсальними одиницями в будь-якій мові (Б.К. Маліновський), що сприяють продовженню, пролонгації контакту. Комплімент як різновид фатичного мовленнєвого акту підтримки контакту дає можливість не лише сприяти підтримці спілкування, але й відобразити тип стосунків між комунікантами.

Аналіз останніх наукових доробок свідчить про значну увагу до компліменту як мовленнєвої одиниці, котра сприяє зміні стосунків між співрозмовниками. Багато лінгвістичних праць присвячено дослідженню компліментів в одній мові, зокрема, в англійській (О.С. Вострікова [2], В.Я. Міщенко [5]), російській (Н.І. Формановська [9; 10]), українській (С.К. Богдан [1], Н.О. Зубець [4], Я.К. Радевич-Винницький [7], І.Ю. Шкіцька [11]), рідше – зіставленню: російська й англійська мови (Ю.В. Жуманова [3], Р.В. Серебрякова [8]), російська та в'єтнамська мови (Нгуен Тху Хіонг [6]).

Так, на думку О.С. Вострікової, ці одиниці є комплексною взаємодією, що виконує в про-

цесі спілкування низку функцій, спрямованих на гармонізацію або дисгармонізацію людських стосунків [2, с. 4]. Як зазначає науковець, *комплімент* – це засіб фатичного спілкування, що виконує конструктивну функцію, котра виражається у встановленні «потрібного тону та стилю спілкування, формуванні певного ставлення адресата до повідомлюваної інформації, скороченні дистанції між комунікантами й знятті емоційної напруги» [2, с. 5]. Водночас *комплімент* може виконувати й деструктивну функцію, що є негативною щодо адресата, у такому вигляді комплімент не спрямований на гармонічні стосунки, а навпаки, здатний непрямо виразити негативне ставлення до адресата [2, с. 5]. Отже, *комплімент* може як сприяти, так і перешкоджати гармонійним стосункам між співрозмовниками.

Зіставлення *компліментів* у російській і англійській мові показує, що тематичне спрямування в двох мовах має багато спільного, а саме: внутрішні та зовнішні риси характеру, ставлення адресанта до адресата, речі, хобі, близькі люди адресата [3, с. 5]. Як зазначає Ю.В. Жуманова, у російській мові *компліменти* більш загальні, тоді як в англійській – більш деталізовані та різноманітні [3, с. 5]. Важливо, що *компліменти* в двох досліджуваних мовах наділені певними інтенціями, серед яких – висловити симпатію чи захоплення адресатом, привітати адресата, отримати бажане від нього. Проте тільки російській мові притаманні інтенції викликати жаль з боку адресата або заспокоїти його [3, с. 5]. Таким чином, *компліменти* в російській і англійській мовах мають однакову тематику та майже однакові інтенції.

Вивчаючи *комплімент* в українській мові, Н.О. Зубець зазначає, що в різних сферах (у культурній, діловій і науковій сферах, у побуті) він

став «невід'ємним компонентом сучасної мовленнєвої практики» [4, с. 142]. *Комплімент* сприймається «як своєрідний комунікативний акт, у якому мовець (адресант) висловлює позитивну (рідше – псевдопозитивну) думку про свого слухача (адресата), виголошує її в умовах безпосереднього спілкування для досягнення певної мети» [4, с. 143]. Уживання *компліменту*, за словами Н.О. Зубець, має «соціальний характер – підтримання гармонійних стосунків між комунікантами» [4, с. 143]. Людина, котра промовляє комплімент, має на меті вплинути на свого слухача й висловити прихильність до нього та захоплення його особистістю, що сприяє покращенню емоційного стану співбесідника та захоочує його підтримувати комунікацію. Отже, за переконанням Н.О. Зубець, комплімент є обов'язковим компонентом сучасного мовлення, що має на меті не тільки підтримку хороших стосунків, але й вплив на адресата завдяки висловленню прихильного повідомлення. Подібної думки дотримується І.Ю. Шкіцька. Так, вивчаючи маніпулятивні стратегії, вона стверджує, що *компліменти* «характеризуються прагматичною багатозначністю» [11, с. 16]. За її дослідженнями, компліменти дають «узагальнену або перебільшену позитивну оцінку співрозмовнику; порівнюють адресата з іншими людьми; вихваляють професійну майстерність співрозмовника, його вміння, навички, здібності, вроду, моральні й інші особистісні якості» [11, с. 10], що забезпечує можливість позитивно вплинути на адресата та змінити його поведінку. На думку дослідниці, використання лексем, що мають негативно-оцінне значення в компліментарних висловлюваннях щодо адресата, є поодинокими [11, с. 11]. Натомість *компліменти* часто слугують для маскуванню істинних намірів маніпулятора й зазвичай займають препозицію щодо іншої переданої слухачеві інформації [11, с. 16]. Отже, *компліменти* здатні виконувати не тільки маніпулятивну, але й фатичну функцію, при цьому регулюючи та підтримуючи комунікацію.

Незважаючи на широту досліджень компліменту в англійській та українській мовах, проблема зіставлення цих одиниць у двох мовах залишається актуальною, тоді як аспект компліменту як фатичного мовленнєвого акту на центральному етапі спілкування досі висвітлений мало. Таким чином, вважаємо вартим уваги зіставлення фатичних мовленнєвих актів *компліменту* на етапі підтримки контакту в англійській і українській мовах.

Мета статті полягає в зіставленні фатичних мовленнєвих актів компліменту в англійській і українській мовах. Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких завдань: уточнення змісту поняття «*комплімент*», визначення особливостей компліментів як фатичних мовленнєвих

актів в англійській і українській мовах і зіставлення досліджуваних одиниць.

З метою уточнення змісту поняття «комплімент» звернемося до англійських і україномовних словників. За словником української мови, «*комплімент* – це приємні, люб'язні слова; похвала, лестощі» [12, с. 251]. Словники англійської мови дають дуже подібні визначення компліменту. Так, словник Oxford Dictionary Online визначає комплімент як «ввічливе висловлювання похвали або захоплення» [16]; за словником Longman Dictionary of Contemporary English компліментом є «висловлювання, що показує ваше захоплення чимось / кимось» [14], а за словником Cambridge Dictionaries Online компліментом є «висловлювання, що виражає схвалення, захоплення або повагу» [13].

Етимологічний словник англійської мови Online Etymology dictionary дає дещо інше пояснення *компліменту*, а саме: «дія, висловлювання ввічливості, розуміється як таке, що зазвичай включає в себе деяке лицемірство» [15]. Дослідник *компліментів* Нгуен Тху Хюнг, підтримуючи думку К. Adamzik, зазначає, що комплімент у вузькому розумінні є ритуалізованою, проте не завжди широкою оцінкою, яка прямо стосується партнера в спілкуванні. Таким чином, *компліменти* – це приємні та ввічливі слова, що виражають захоплення й похвалу когось / чогось; це не завжди щирі висловлювання, що спрямовані на адресата й сприяють / не сприяють покращенню стосунків між комунікантами.

Комплімент забезпечує успішність комунікації на всіх її етапах: установленні, підтримці та завершенні контакту [2, с. 5]. Проте на етапі підтримки контакту адресант використовує *комплімент* із дещо іншою метою, ніж, наприклад, на початковому етапі встановлення контакту. Так, якщо під час установлення контакту *комплімент* виконує роль елемента, що ініціює контакт і встановлює позитивну атмосферу між комунікантами, то на центральній фазі спілкування його роль полягає в тому, щоб на якомога довший період продовжити існування цієї атмосфери, покращити настрій адресата, засвідчити йому свою увагу.

Як зазначає О.С. Вострікова, на етапі підтримки контакту в англійській мові комплімент полегшує подальшу взаємодію комунікантів, сприяє підтримці уваги й зацікавленню співрозмовника, стимулює розвиток спілкування, контроль розуміння, покращує міжособистісну атракцію та підтримує позитивний комунікативний клімат [2, с. 5]. За словами Я.К. Радевич-Винницького, призначенням *компліменту* в україномовному дискурсі є «зробити словами приємність співрозмовникові, підвищити йому настрій, викликати взаємну симпатію» [7, с. 154]. Таким чином, в англійській і українській мовах *комплімент* є засобом фатичної

комунікації, що стимулює міжособистісну симпатію та покращує настрій комунікантів на різних етапах спілкування.

Мета фатичного мовленнєвого акту *компліменту* на фазі підтримки контакту полягає в досягненні необхідного тону спілкування, формуванні позитивного ставлення співрозмовників один до одного, зменшенні дистанції між ними та зняті емоційного напруження [2, с. 5]. Отже, комплімент виконує позитивну функцію, наприклад:

“...but I know I can be a lady to you, because you always treat me as a lady, and always will. – Well, this is really very nice of you, Miss Doolittle” (20, 117). *«Світла, благородна душа в тебе, безцінна Марусечко! Для тебе життєве море не страшне, а я боюсь його»* (18).

Комплімент як в англійській, так і в українській мовах дає можливість висловити захоплення співрозмовником і водночас підтримати комунікацію.

Використання компліментів на центральному етапі комунікації як в англійській, так і в українській мові вимагає від мовця певного творчого підходу до його реалізації [2, с. 10], тобто адресант повинен зробити особистий вклад у його формування, беручи до уваги не лише конкретні умови спілкування, але й особу адресата.

Відповідно до мовленнєвого етикету комплімент, що висловлюється адресантом, передбачає реакцію адресата, яка є свідченням того, що комплімент позитивно сприймається адресатом, отже, спілкування буде продовжено. Такі одиниці зустрічаються в англійській і українській мовах, наприклад:

“Well I must say your house is in a charming spot here. Really most charming. – Yes: it is indeed” (21, 74). *«Гарненькі жінки всі з талантом. – Спасибі»* (18).

Реакція адресата на комплімент може бути різною: висловлення вдячності або комплімент у відповідь.

Якщо адресант використовує комплімент для того, щоб справити враження на адресата, вплинути на нього, зробити йому приємне, підтримати на хорошому рівні або навіть покращити стосунки між ними, то адресат використовує комплімент як спосіб продовження контакту, щоб запевнити адресанта у своїй увазі та схваленні тієї інформації, що була ним сказана, наприклад: *«Здорова, цвіте, шиє, з дітьми возиться, а перед твоїм портретом молиться. – Свята жінчина!»* (18).

Тематика компліментів дуже різноманітна. Зокрема, як вказує О.С. Вострікова, вони можуть виражати вдячність за запропоновану допомогу, за розуміння проблеми й труднощів співрозмовника, за зроблені кроки до досягнення цілі [2, с. 10]. Досліджуючи компліменти в українській мові, Н.О. Зубець виокремлює одиниці за ознаками, що підлягають схваленню: 1) компліменти зовніш-

ньому вигляду людини; 2) компліменти, що характеризують внутрішні, моральні якості людини; 3) компліменти, що схвалюють різні здібності людини [4, с. 142–147]. На підставі робіт О.С. Вострікової, Н.О. Зубець і фактичного матеріалу дослідження для процедури зіставлення компліментів у двох мовах ми розробили власну класифікацію. Так, компліменти можуть бути:

1) щодо зовнішнього вигляду особи адресата, наприклад: *“Just look at him, Praddy: he looks cheerful, don’t he?”* (21, 19); *“– You come like a breath of spring”* (21, 114). *«Ба ні, він балака з мною, але щоб пожартувати, то в нього цього і на думці нема. – Дивно! Тадже ти з лиця краца від Оксани!»* (19, 92). Так, мовець може робити комплімент, вказуючи на красу, вроду адресата;

2) щодо особистісних якостей адресата, наприклад: *“And I’ll pay for the lessons. – Oh, you are real good. Thank you, Captain”* (20, 33); *«...і кожного визволятиму з okazji й навчатиму усьому якнайкраще!... – Спасенна ви душа!»* (19, 125). Висловлюючи такі компліменти, адресант акцентує увагу на доброті, щирості, відвертості й інших якостях адресата та вихваляє їх;

3) щодо здібностей людини, наприклад: *“In short, behaving as if you were in Heaven, where there are no third-class carriages, and one soul is as good as another. – Amen. You are a born preacher”* (20, 121); *“– C-c-c-I cant. C-Cup. – Good. Splendid, Miss Doolittle. – By Jupiter, she’s done it at the first shot”* (20, 62); *«Спасибі, тату! – Розумна головка!..»* (17, 370); *«– Говорю вам, што я все страждаю об вас і што серце моє кипить і пузирить, как настояща шевська смола в огне. – Ох, як же ви палко та хороше балакаете»* (19, 103);

4) компліменти щодо ситуації, в якій знаходяться комуніканти, наприклад: *“What a charming little place you have here!”* (21, 15); *“What a beautiful night! Look!”* (21, 68); *«Не можна очей одірвати.... Ах, сад. Ах, сад який! Рай, рай кругом!»* (18); *«О, мої божественні зорі»* (18). Адресант може вихвалити місце, де перебувають співрозмовники, наявні предмети, ситуацію, що склалася навколо них.

Отже, запропонована вище класифікація компліментів показує, що адресант може вплинути на адресата, засвідчити свою увагу співрозмовнику, висловлюючи при цьому приємні слова щодо його особи, здібностей чи персональних якостей, а також щодо ситуації й умов, в яких перебувають комуніканти.

Таким чином, комплімент як фатичний мовленнєвий акт підтримки контакту в англійській і українській мовах є особливим різновидом ввічливого висловлювання адресанта, що виконує фатичну та/або маніпулятивну функцію й спрямований на адресата з метою покращення стосунків між ними. Компліменти дають можливість адресан-

ту не тільки підтримати спілкування на певному рівні, але й покращити його. Як в англійській, так і в українській мові комплімент на центральному етапі підтримки комунікації є одиницею, що виражає повагу, гарне ставлення до співрозмовника,

сприяє створенню позитивної атмосфери та подальшій взаємодії співрозмовників. Компліменти використовуються з метою отримання зворотного зв'язку та покращення стосунків між комунікантами.

Література

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С.К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Вострикова Е.С. Комплімент как одна из форм фатического общения : автореф. дис. на соиск. степ. к. ф. н., специальность 10.02.04 «Германские языки» / Е.С. Вострикова. – СПб., 2010. – 18 с.
3. Жуматова Ю.В. Лингвокультурологические особенности русского и английского комплиментов : автореф. дис. на соиск. степ. к. ф. н., специальность 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Ю.В. Жуматова. – Челябинск, 2009. – 23 с.
4. Зубець Н.О. Прагматика компліментного акту мовлення / Н.О. Зубець // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 22. – С. 142–147.
5. Міщенко В.Я. Комплімент в мовленнєвій поведінці представників англійської та американської культур : автореф. дис. канд. філол. наук : спеціальність 10.02.04 «Германські мови» / В.Я. Міщенко. – Харків, 1999. – 18 с.
6. Нгуен Тху Хьонг. Комплімент и способы его приема в современной русской и вьетнамской коммуникативной культуре : автореф. дис. на соиск. степ. к. ф. н., специальность 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Тху Хьонг Нгуен. – М., 2014. – 23 с.
7. Радевич-Винницький Я.К. Етикет і культура спілкування / Я.К. Радевич-Винницький. – Львів, 2001. – 224 с.
8. Серебрякова Р.В. Национальная специфика речевых актов комплимента и похвалы в русской и английской коммуникативных культурах : диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, специальность 10.02.19 «Теория языка» / Р.В. Серебрякова. – Воронежский государственный университет, Воронеж, 2002. – 202 с.
9. Формановская Н.И. Культура общения и речевой этикет / Н.И. Формановская. – М. : ИКАР, 2005. – 2-е изд. – 250 с.
10. Формановская Н.И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с.
11. Шкіцька І.Ю. Маніпулятивна стратегія позитиву в українській мові : автореф. дис. докт. філол. наук : спеціальність 10.02.01 «Українська мова» / І.Ю. Шкіцька. – К., 2013. – 31 с.
12. Словник української мови : в 11-ти т. / [за ред. І.К. Білодіда]. – К. : Вид-во «Наукова думка», 1973. – Т. 4 : І – М. – 840 с.
13. CDO – Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/>.
14. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldceonline.com/>.
15. OED – Online Etymology dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>.
16. Oxford Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com>.

Джерела ілюстративного матеріалу

17. Карпенко-Карий І.К. Драматичні твори / Вступ. ст., упоряд. і приміт. Р.Я. Пилипчука. – К. : Наук. думка, 1989. – 608 с.
18. Карпенко-Карий І.К. Життєве море : комедія на 4 дії [Електронний ресурс] / І.К. Карпенко-Карий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://md-eksperiment.org/post/20160810-zhitejske-more>.
19. Кропивницький М.Л. Драматичні твори / Упоряд. і приміт. В.М. Івашкова; вступ. стаття Л.З. Мороз. — Київ : Наук. думка, 1990. – 608 с.
20. Шоу Б. Пигмалион (Pygmalion) / Б. Шоу // Пигмалион. Цезарь и Клеопатра : Книга для чтения на английском языке. – СПб. : Антология, КАРО, 2006. – С. 5–146.
21. Шоу Б. Пьесы : [учебное пособие, книга для чтения на английском языке] / Б. Шоу. – СПб. : Антология, 2002. – 160 с.

УДК 81'366.582.5:(811.134.2+811.161.2)

Фокша Ю. А., Коваленко Н. А.,
Пальцева В. В., Тарасова А. М.

КОНТРАСТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭСТЕТИЧЕСКОГО КОНЦЕПТА *PERFECCIÓ*Н/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT В ИСПАНСКОЙ, УКРАИНСКОЙ И НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Статья посвящена обнаружению и анализу контрастивных особенностей эстетического концепта PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT в испанской, украинской и немецкой лингвокультурах, а также рассмотрению механизмов вербализации концепта PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT в трех неблизкородственных языках. Ключевые слова: контрастивные особенности, концепт ДОСКОНАЛІСТЬ, лингвокультура.

Фокша Ю. О., Коваленко Н. О., Пальцева В. В., Тарасова Г. М. Контрастивні особливості естетичного концепту PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT у іспанській, українській і німецькій лингвокультурах. – Стаття. Стаття присвячена виявленню та аналізу контрастивних особливостей естетичного концепту PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT в іспанській, українській та німецькій лингвокультурах, а також розгляду механізмів вербалізації концепту PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT в трьох неблизькоспоріднених мовах. Ключові слова: контрастивні особливості, концепт ДОСКОНАЛІСТЬ, лингвокультура.

Foksha J. A., Kovalenko N. A., Paltseva V. V., Tarasova A. M. Contrastive features of the aesthetic concept PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT in Spanish, Ukrainian, and German linguistic cultures. – Article.

The article analyzes the contrasting features of the aesthetic concept PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT in Spanish, Ukrainian and German linguistic cultures, and describes the mechanisms of verbalization of the concept PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT in three non-related languages.

Key words: contrasting features, concept PERFECTION, linguistic culture.

Целью статьи является анализ мотивирующих и понятийных признаков концепта *PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT* как эстетического компонента концептуальной картины мира испанской, украинской и немецкой лингвокультур. В качестве **объекта** исследования выступает концепт *PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT*. **Предметом** исследования служат контрастивные признаки эстетического концепта *PERFECCIÓН/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT* в их мотивирующем и понятийном компонентах.

Материалом исследования послужили: Этимологический словарь украинского языка в семи томах [7]; Константы. Словарь русской культуры (Ю. С. Степанов) [6]; Краткий словарь когнитивных терминов (Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина) [10]; Практический словарь синонимов украинского языка (С. И. Караванский) [9]; Толковый словарь современного украинского языка (В. С. Калашник) [14]; Diccionario de uso del español (María Moliner) [17], а также немецкий толковый словарь DUDEN [18].

Интерес когнитивной лингвистики к изучению эстетических концептов, а также тот факт, что концепт СОВЕРШЕНСТВО (исп. *PERFECCIÓН*, укр. *ДОСКОНАЛІСТЬ*, нем. *VOLLKOMMENHEIT*) не был одновременно исследован в трех неблизкородственных лингвокультурах, а именно испанской, украинской и немецкой, обуславливает **актуальность** исследования. Важно отметить, что в *эстетике* и общей теории искусства совершенство приписывается тому, что является вполне *гармоничным*, что построено по единому принципу. По-

добные способы понимания совершенства имеют много общего, но также разнятся между собой и колеблются между *идеалом* и приближением к нему [3; 4]. Наиболее ранняя известная современной лингвистике дефиниция понятия «совершенство» датируется 384 г. до н. э. – 322 г. до н. э. (годы жизни Аристотеля), она представлена в сборнике сочинений «Метафизика», где находим следующие определения *совершенства*: 1) совершенным является то, что является *полным, содержащим все необходимые части*, «вне чего нельзя найти хотя бы одну его часть»; 2) совершенное то, «что есть настолько хорошим, что по достоинству и по ценности *не может быть превзойден в своей области*»; 3) совершенное то, что «*достигло хорошего конца*». Данные определения позволяют заключить, что под *совершенством* Аристотель понимал нечто целостное, законченное и всеобщее признанное. Совершенным будет являться все, что всецело служит своей цели [1, 253; 5].

Феномен совершенства также исследуется и современными философами. Так, польский философ В. Татаркевич отмечает, что понятие совершенство может быть использовано во многих областях знания поэтому имеет различные трактовки. В. Татаркевич совершенным называет то, что полностью соответствует своей цели, также совершенным может быть то, что *полностью* выполняет свои функции [11].

Рассматривая теологический аспект понятия «совершенство», стоит обратиться к работам Декарта и Лейбница, которые считали совершенным только Бога, имея в виду нечто иное, чем модель, чем-то, что не имеет никаких недостатков, соот-

ветствует своей цели. В данном определении мы видим, что «*perfectum*» (*lat.* идеальный, совершенный) смешивается с «*excellens*» (*lat.* превосходящий, превосходный). Также под совершенством понималось то, что являлось *лучшим*, то, чего, по сути, не может быть, но оно выполняло свои функции и являлось гармоничным [2; 13, 159].

Из вышеизложенного можно заключить, что понятие «совершенство» имеет множество трактовок, связанных в основном с понятиями «гармония», «превосходство» и «завершенность», и может реконструироваться как концепт представителями неблизкородственных лингвокультур совершенно уникально. Поэтому проводя первичное исследование контрастивных особенностей эстетического концепта *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT*, важно начаться именно с *мотивируючих признаков*.

Так, этимология лексемы *perfección* в испанском языке берет свое начало из латинского языка: *perfectio, perfectionis f* (ж.р.), что означает: 1) завершение, осуществления, выполнения 2) совершенство, высшее совершенство, идеал. Лексема *досконалість* в украинском языке имеет польские корни: *досконалий* жін. р., *доскональний* [досконаний ж. р., *доскональство* ж. р.], *удосконалення, удосконалити, удосконалювач*, старе *досконалий* «довершеный; цілковитий; чудовий» (XVI ст.); – російське *доскональний* «справжній, точний», білоруська *дасканалы* «довершеный; детальний»; – запозичення з польської мови; польська *doskonały* «прекрасний, ідеальний», як і чеська, словацька *doskonały* «довершеный», нижньолужицька *doskonały* «те саме», є префіксальним утворенням від праслов'янського дієслова *konati* «закінчити, виконати», що відповідає українському *конати*; первісне значення «завершений, виконаний, викінчений» [14, 114]. Також интересно отметить, что этимология польского прилагательного *doskonały* восходит к греческому понятию «τέλειος», которое определялось как «деведенный до конца, законченный, целостный и не требующий ничего для своего завершения; не имеющий недостатков, отборный; окончательный, всемогущий (о Боге); наивысший. Не менее значимым является тот факт, что термин *телиосис* в современном мире стал более абстрактным и он уже понимается скорее, как *завершенный*, а не как *совершенный*. В свою очередь, немецкая лексема *Vollkommenheit* соотносится со значениями «*gefüllt, bedeckt*» и имеет следующий этимологический путь: [ahd. *fol* (8. Jh.) < mhd. *Vol* < asächs. *Ful* < mnd. *Vul* < got. *fulls* (germ. **fulla*- < aind. *pūrṇāḥ* = voll, *gefüllt* < lit. *pilnas* < aslaw. *Пльнь* < russ. *pólnyj* (полный) 'voll' < lat. *plēnus* = voll] [19].

Обращаясь к *понятийным признакам* исследуемых концептов, хотим отметить, что в испанском языке лексема *perfección* дефинируется как:

1) *perfeccionamiento* (улучшение), 2) *cualidad de perfecto* (отличное, идеальное качество), 3) *cosa perfecta* (идеальная вещь), [16: 705]. В фразеологическом словаре находим следующую идеому: *a la perfección = de manera perfecta*, что обозначает: (1) в совершенстве, вполне, (2) отлично, образцово, прекрасно, безусловно, идеально, например: «*Baila a la perfección*» / «Танцует безусловно» [8: 517]. В свою очередь, в украинском языке признак *досконалий* определяется, как: 1) *який має належний ступінь довершеності, визначається повнотою позитивних якостей (довершений)*; 2) *повний, абсолютний*. Виявляємо наступне формулювання поняття *довершений*: 1) *про людину, предмет, що наділені тільки позитивними якостями, не мають будь-яких недоліків* [14: 258]. В свою очередь, С. И. Ожегов толкует совершенство следующим образом: полнота всех достоинств, высшая степень какого-либо положительного качества [15: 741]. В немецком языке лексема *Vollkommenheit* определяется как состояние (предмета, человека), которое не может быть дальше улучшено («*Zustand, der sich nicht noch weiter verbessern lässt*») и связывается тесным образом с понятийным полем идеала: 1) *Unübertrefflichkeit*, 2) *der makellose bzw. vollendete Zustand*, 3) *ein Maximum des jeweils Erreichbaren* [18].

Сопоставительный анализ синонимических рядов в трех неблизкородственных языках также представляет интерес при рассмотрении понятийных признаков исследуемых концептов. Так, словарь синонимов испанского языка «*SIGNUM*» предлагает следующие варианты лексемы *perfección*, в которых представляются различные оттенки значения *PERFECCIÓN*, а именно: *finura* (изысканность); *delicadeza* (деликатность, хрупкость, мягкость); *bondad* (доброта, добродушие); *refinamiento* (изящество); *esmero* (тщательность, исполнительность); *adorno* (украшение, наряд); *excelencia* (превосходство, преимущество); *lleno* (изобилие); *progreso* (прогресс, успех); *ideal, modelo* (идеал); *elegancia* (элегантность); *belleza* (красота); *elevación* (подъем, экзальтация); *magnitud* (важность, величие); *altura* (вершина). В свою очередь, «Практичний словник синонімів української мови» С. И. Караванського приводит следующие вариативные формы концепта *ДОСКОНАЛІСТЬ* в украинской лингвокультуре: *ідеал, взіреть, приклад (крайній з крайніх), шляхетність, ідеальний, довершений, взірцевий, відмінний, бездоганний, безпомилковий, неперевершений, незрівнянний, неповторний, наполегливий*. В немецком языке лексема *Vollkommenheit* также представлена широким рядом синонимов, например: *Perfektion* (совершенство); *Bravour* (расцвет, цвет нации); *Makellosigkeit* (безупречность); *meisterhaftes Können* (виртуозное мастерство), *Meisterhaftigkeit, Meistergültigkeit, Meisterschaft*

(мастерство); *Unübertrefflichkeit* (непревзойденность); *Vollendung, Vollendetheit* (завершенность), *Vorbildlichkeit* (образцовость) [17].

Наиболее полно представлен синонимический ряд испанского языка (16 примеров), что свидетельствует о более широкой периферии концепта *PERFECCIÓN* в испанском языковом сознании. Украинский язык насчитывает 14 синонимов, а немецкий – 11. Также интересно отметить, что в приядерной зоне немецкого концепта *VOLLKOMMENHEIT* лежит лексема *PERFEKTION*, которая также, как и испанская лексема *PERFECCIÓN*, имеет латинские корни.

В Новом объяснительном словаре синонимов русского языка Ю. Д. Апресяна предлагается следующее определение синонимического ряда *СОВЕРШЕННО, АБСОЛЮТНО, СОВСЕМ*: в такой степени, что не может быть более совершенно, абсолютно. Например, «Это лекарство *совершенно* безвредно; Он *абсолютно* уверен в своей правоте; Задача *совсем* простая». Данный синонимический ряд принадлежит к большому семантическому классу лексем, указывающих на высокую степень некоторого признака, таких как *очень, предельно, ужасно, безмерно*, если обратиться к преамбуле ряда *очень* мы увидим, что он выражает идею такой степени свойства или интенсивности состояния, которая существенно превышает норму [12, 747]. Слова ряда *совершенно* обозначают полноту меры признака, указывают на то, что признак достиг своего предельного значения. Рассматриваемый ряд противопоставлен двум группам наречий: *очень, весьма, сильно* и *слишком, чересчур*. Оба ряда описывают области на шкале степени признака, находящиеся по обе стороны от предела. Ряд *очень* обозначает высокую, а ряд *слишком* – чрезмерную степень признака [12, 1072].

Таким образом, можно **заключить**, что концепты *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ/VOLLKOMMENHEIT* имеют признак сходства в общей латинской основе *plēnus* = «полный, завершенный», что свидетельствует об общности мотивирующей основы этих концептов в трех неблизкородственных лингвокультурах (испанской, украинской, немецкой), а значит его определенной универсальности. Контрастивный анализ мотивирующих и понятийных признаков концепта *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ/VOLLKOMMENHEIT* позволяет сделать вывод о том, что данный концепт в трех лингвокультурах может обозначать не только *наивысшее* качество или *законченную* стадию развития, а также может описывать внешний вид, характер, манеры и поведение человека, а также презентовать его исключительные особенности, являющиеся *законченными* и *совершенными*. Хотим отметить, что признаками совершенства в испанской лингвокультуре в первую очередь будут обладать предметы и их качества, в отличие от украинского и немецкого языков, где совершенным может быть также человек, а не только вещь, лишенная изъянов. Причем для немцев стремление к совершенству во всех видах своей деятельности является ценностным дифференциальным признаком этого концепта.

К **перспективам** дальнейших исследований относим определение особенностей вербализации и функционирования лингвокультурного эстетического концепта *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ/VOLLKOMMENHEIT* в текстах различных жанров и рекламном дискурсе, а также анализ вербальных, паравербальных и невербальных аспектов описания языковой личности совершенного человека разной гендерной принадлежности в испанской, украинской и немецкой лингвокультурах.

Література

1. Вежибицька А. Язык, культура и познания. – М.: Русские словари, 1997. – 410 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Флинта Наука, 2004. – 296 с.
4. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: 1996. – 824 с.
7. Етимологічний словник української мови. У семи томах. Том другий Д – К (копці) Мельничук О. С. (головний редактор), Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Видавництво наукова думка Київ 1985. – 573 с.
8. Испанско-русский фразеологический словарь: 3000 фразеологических единиц/ Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая. – М.: Русский язык, 1985. – 1080 с.;
9. Караванський С.Й. «Практичний словник синонімів української мови». Українсько-канадське спільне підприємство «Кобза», Київ. – 1993 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-323147.html>.
10. Краткий словарь когнитивных терминов. Сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. М., 1997 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vocabulary.ru/dictionary/849/word/koncept>.
11. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека/ Составление и перевод с польского Л. В. Коноваловой/ Предисловие и общая редакция доктора философских наук профессора Л. М. Архангельского. Прогресс. – М., 1981. – 289 с.
12. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Второе издание, исправленное и дополненное / Авторы словарных статей: В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, И. В. Галактионова, М. Я. Гловинская, С. А. Григорьева, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. В. Птенцова, А. В. Санников, Е. В. Урысон. Под общим руководством акад. Ю. Д. Апресяна. – Москва; Вена: Языки славянской культуры: Венский славистический альманах, 2004 г. – 1488 с.

13. Онлайн словник та довідник з латинської мови [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.linguaeterna.com/vocabula/>.
14. Глумачний словник сучасної української мови/ За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника. – Х.: Прапор, 2002. – 992 с.
15. Толковый словарь русского языка/ Российская академия наук. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. – 944 с.
16. Diccionario de uso del español/ María Moliner. – Madrid: Editorial Gredos, 1988. – 1585 с.
17. Online Diccionario Etimológico de María Moliner [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.diclib.com/s/cat13/signum/PERFECCI%C3%93N>.
18. Wörterbuch Duden online [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.duden.de/wo> <http://www.duden.de/woerterbuch>.
19. DWDS [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dwds.de/wb/Vollkommenheit>.

УДК 81'33+003+398.9:[811.111+.162.2]

Шутова М. О.

АКЦІОНАЛЬНА, МЕНТАЛЬНА І МОВНА ПРОЕКЦІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ АНГЛІЙЦІВ І УКРАЇНЦІВ (КОГНІТИВНО-ЛІНГВОКОМПАРАТИВНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ФРАЗЕОФОРМУЛ)

У статті сформульовано нові теоретико-методологічні положення для виконання когнітивно-лінгвокомпаративної реконструкції етнокультурних стереотипних фразеоформул в англійській і українській мовах. Установлено закономірності й національно-культурні відмінності в механізмах стереотипізації та фразеосеміотизації англійського й українського характерів, менталітету і поведінки.

Ключові слова: етнокультурні стереотипи уявлення і стереотипи поведінки, когнітивно-ономасіологічна реконструкція, фразеоформули, ономасіологічний портрет, мотив і моделі фразеонімації.

Шутова М. А. Акциональная, ментальная и языковая проекция этнокультурных стереотипов англичан и украинцев (когнитивно-лингвокомпаративная реконструкция фразеоформул). – Стаття.

В статье сформулированы новые теоретико-методологические положения для выполнения когнитивно-лингвокомпаративной реконструкции этнокультурных стереотипных фразеоформул в английском и украинском языках. Установлены закономерности и национально-культурные различия в механизмах стереотипизации и фразеосеміотизации английского и украинского характеров, менталитета и поведения.

Ключевые слова: этнокультурные стереотипы представления и стереотипы поведения, когнитивно-ономасіологическая реконструкция, фразеоформулы, ономасіологический портрет, мотив и модели фразеонімации.

Shutova M. A. The actional, mental and linguistic projection of ethnic and cultural stereotypes of the English and Ukrainians (cognitive, lingual and comparative reconstruction of idiomatic formulae). – Article.

The article formulates new theoretical and methodological approach to the cognitive and linguo-comparative reconstruction of ethnic and cultural stereotyped idiomatic formulae in the English and Ukrainian languages. The main regularities and cultural differences in the mechanisms of stereotyping and idiomatic nomination about English and Ukrainian ethnical mentality and behavior have been established.

Key words: ethnic and cultural stereotypes of notion and behavior, cognitive and onomasiological reconstruction, idiomatic formulas, onomasiological portrait, motive and models of idiomatic nomination.

Сьогодні лінгвістика впевнено продовжує розширювати свої горизонти за рахунок залучення здобутків різних сфер наукового знання, однією з яких є лінгвоаксіологічна етносеміотрія, розроблювана як новий проект під керівництвом Є.Ф. Серебренникової, і в основу якої покладено принципи фундаментальної онтологічної гуманітарної парадигми «Людина – Мова – Культура – Світ», що передбачає глибинне оцінне вимірювання шляхом когнітивно-семантичної реконструкції (А.В. Корольова, Л.П. Дронова) й епістемічного осмислення (С.С. Єрмоленко) таких субстанцій, як «колективна й індивідуальна свідомість», «народний менталітет», «картина світу» тощо, тобто вся народна культура з її видами і формами (А.К. Байбурін, О.В. Тищенко, В.М. Топоров, Т.В. Цив'ян та ін.): акціональними (обрядодіями, ритуалами, поведінкою), ментальними (віруваннями, уявленнями, забобонами тощо) і вербальними (передусім на рівні лексики і фразеології).

Фіксатором цих субстанцій у всіх трьох проекціях є сформовані у кожній культурі стереотипи, історію вивчення яких і власне самого процесу стереотипізації було розпочато з відомої роботи американського журналіста й соціолога У. Липмана "Public Opinion" (1922 р.) і під якими він розумів «особливу форму сприйняття навколишнього світу, що впливає на сферу почуттів ще на рівні підсвідомості» [7]. Висловлені ученим ідеї вже майже століття є ключовими дослідницькими

стратегіями у вивченні стереотипу в різних науках, кожна з яких вкладає свій зміст у розуміння стереотипів і оперує своїм терміном.

Останнім часом у фокусі уваги вчених перебувають ті стереотипи, які найбільш оптимально відображають їх онтологічні зв'язки з культурою, свідомістю, мисленням і мовою, тобто етнокультурні стереотипи (О.В. Белова, І.Д. Бобринська, Р.В. Бухаєва, О.С. Пак), що були апробовані безпосередньо в мовознавчих працях [1; 2; 5].

Основний висновок, якого дійшли дослідники у згаданих працях, – це той беззаперечний факт, що етнокультурні стереотипи найбільшою мірою можуть бути виявлені й описані за допомогою лінгвістичних методів і прийомів, хоча вони і не є суто лінгвістичним поняттям. Такої самої думки дотримуються й інші вчені, зокрема Є. Бартмінський, О.Л. Березович, О.П. Левченко, О.О. Тищенко та ін., які вважають, що стереотипні уявлення етноспільнот якнайкраще відобразилися у фразеологічних системах мов, де зафіксовані загальні реакції колективів на явища природи, соціальне життя, історію, менталітет тощо.

Ці припущення дали підстави для формулювання нової актуальної наукової ідеї, суть якої полягає в тому, що дослідити етнокультурні стереотипи можливо шляхом виконання реконструкції саме фразеоусталених знаків, які є їхніми вербалізаторами, і таким чином, за словами А.О. Кібрика, розкрити механізм (схему) трансформації ак-

ціональних поведінкових і ментальних структур у мовні форми [4].

Когнітивно-лінгвокомпаративна реконструкція етнокультурних стереотипів може бути здійснена у трьох проекціях: акціональний – як знаків традиційно-побутової культури, ментальний – як знаків свідомості і мислення та вербальний – як мовних знаків, а ідентифікація їх може бути здійснена за двома основними типами: стереотипами-уявленнями і стереотипами поведінки носіїв англійської та української мов.

Онтологічним підґрунтям етнокультурних стереотипів є їх детермінованість культурою, адже уявлення людини про світ стереотипізуються під впливом культурної ідентифікації – національної свідомості етносу – виразника менталітету нації, тому етнокультурний стереотип є складовою частиною національно-мовної картини світу, яка включає об'єктивну (інваріантну) частину і суб'єктивну оцінку дійсності; інваріантна частина – це стандарт етнокультурного стереотипу – культурний код етносу як носія менталітету, варіант – це вербалізація цих стандартів у вигляді мовних знаків.

Саме тому нове розуміння етнокультурного стереотипу як макрознака – специфічного культурно-ментально-мовного конструкту, сформованого у свідомості людини як 1) образу етнокультурної ситуації, конкретизованого 2) на рівні мислення у формах концепту і сценарного фрейму, 3) вербалізованого стабілізованими і регулярно відтворюваними фразеоформулами, має на увазі не власне широкий зміст фразеологізмів різних видів, а ті фрази – від однослівних утворень до поширених речень-висловлювань, що мають міфологічне, ритуальне, культурно-історичне, релігійне тощо підґрунтя, яке формувалося різними поколіннями носіїв конкретної мови, набуло статусу прецедентних феноменів і відобразилося у зручній для вживання формі, типовій моделі для подальшого продукування у різних життєвих ситуаціях.

У такому витлумаченні етнокультурний стереотип ототожнюємо з іконічним знаком, використання якого є тоді успішним, коли його розуміння продуцентом та реципієнтом збігається.

У зв'язку зі знаковим іконізмом фіксація етнокультурних стереотипів у знакових продуктах природної мови створює підґрунтя для їх ідентифікації за двома типами: 1) стереотипами уявленнями, наприклад, *Big purse / Повна кишеня, Козацькому роду нема переводу; Not a penny to bless oneself with / Босий і голий; Full of beans / Голова варить; Не з полохливого десятка*; 2) стереотипами поведінки: *Business before pleasure / Будеш трудитися – будеш кормитися; Who comes uncalled sits unserved / Незваний гість гірше вовка; Custom is the second nature / Своя хата – своя правда, Як жили діди-прадіди, так і нам велили;*

Chatter like a magpie / Розводити Химині кури (Ні пари з вуст – ант.).

Нова методологічна база для реконструкції стереотипів уявлень і стереотипів поведінки ґрунтується на еволюційній епістемології К. Поппера і включає процедури класичної лінгвістичної реконструкції, які співвіднесені з методиками інших видів реконструкції: з культурно-семіотичною (К. Кавелін, К. Леві-Стросс, Б. Успенський), етнографічною (А. Пономарьов, О. Кульчицький, М. Костомаров, М. Попович, Дж. Оруелл), когнітивно-ономасіологічною (О. Березович, С. Толстая та ін.), що сприяють глибокому проникненню в їх архетипний культурно-символічний зміст.

Під архетипним змістом етнокультурних стереотипів розуміємо етимон ключових слів фразеоформул, що відображає одну з мотиваційних ознак номінації цього слова і розглядається як його внутрішня форма. Тимчасом архетип як психічна сутність на когнітивному рівні є культурним кодом нації, що відображає колективне несвідоме і є стабілізаційним ядром етнокультурних стереотипів.

Проміжною ланкою між архетипом і стереотипом є прототип – структурний елемент психіки, що відображає типові зразки поведінки етнічних груп і, на відміну від оцінно-маркованого стереотипу, є нейтральним поняттям.

Трансформація результатів пізнання позамовної дійсності в мовний формат відбувається у процесі фразеонімінативної діяльності людини, який є також стереотипним, бо фразеобразні утворення набули стійкості не лише у своєму значенні, а й у формі, і граматично підпорядковані законам номінації кожної мови, а тому вони легко відтворюються у процесі спілкування між представниками своєї культури.

У процесі когнітивно-ономасіологічної реконструкції фразеонімінативних етнокультурних стереотипів уявлень англійців і українців виявлено типові фразеологічно зв'язані словосполучення, побудовані за схемами (моделями) вільних словосполучень і речень, що відображають як спільні, так і відмінні схеми образного іменування стереотипних портретних характеристик носіїв англійського й українського менталітету.

На формування образного фразеоіменування впливали результати тривалих спостережень обох етносів за тваринами й рослинами, предмети побуту, Біблія, античні твори, історико-культурне життя, які набули переосмислення у стійких фразах і знайшли фіксацію у відповідних морфолого-синтаксичних формах – дієслівних, субстантивних, компаративних: *Burn money; Have a quick wit; Be made of ice; Open hand; Heart of gold; Мати кам'яне серце; Робити великі очі; Свята простота; Руки загребуці*, ад'єктивних безприйменникових лише в українській мові (*М'який серцем; Ситий і*

вкритий; Голий і босий). Окремі фразеонімації побудовані за моделями компаративних фразеоформул: *Live like a lord; Poor as a church mouse; Proud as a peacock; Голий, як бубон; Як вареник (сир) у маслі [жити]*.

У результаті тривірневої реконструкції фразеоформул нами було змодельовано ономазіологічний портрет англійців і українців як сукупність найважливіших мотивів фразеонайменувань із семантикою «людина та її характер, поведінка, ставлення до традицій, участь у ритуально-обрядових сценаріях».

– англійці стереотипізовані в їх етномовній свідомості як: 1) доброзичливі/агресивно-контрольовані, 2) кордоцентрично-раціональні, емоційно-стримані, холоднокровні, 3) лицарсько-відважні, мужні, хоробрі, сміливі, 4) патріотичні, 5) консервативні у закріпленні національної переваги над іншими, 6) гостинні, 7) заощадливі, практичні (раціонально-економічні комерції), 8) соціально-лицемірні (у плані соціальної незручності), 9) успішні;

– українці стереотипізовані в їх етномовній свідомості як: 1) доброзичливі, 2) емоційно-нестримані, чутливі, 3) відверті/щирі, кордоцентрично-сентиментальні, 4) мужні, козацько-хоробрі, сміливі, 5) духовно-національно-патріотичні (любов до рідної землі), 6) гостинні, 7) працьовиті, 8) консервативність у виживанні за будь-яку ціну, а тому для одних українців – це розум, для інших – хитрість, дурість, улесливість, 9) такі, що вірять в успіх.

Як ми уже коментували у своїх попередніх статтях, *Добро* як морально-етична категорія є універсальною для носіїв обох мов, адже наявні фразеоформули в обох мовах є еквівалентними (*Добра душа – Good soul, Добре серце – Kind heart*), а мотиватори обох компонентів Душа/soul мають свій етимон – на прагерм. і праслав. рівні – Серце/heart сягає іє. етимону (*saiwalō < *dhousjā, *ker) [9].

Саме крізь призму добра здійснюється оцінювання вчинків людини, всієї її діяльності. Це поняття сформоване моральною свідомістю дуже давно, і вже перші етичні системи використовують його у своїх побудовах. Добро насамперед розглядається як моральна мета поведінки і в такому разі є мотивом вчинків людини.

Водночас поведінкові реакції як вияв *Доброти* в кожного з народів формувалися під впливом історичних факторів. Так, на формування англійського характеру вплинула реформація церкви, що й зумовило їх стриманість, кордоцентричну раціональність (*Cool head, Friendly look, If you don't speculate, you won't accumulate*), а пуританські концепти (Аскетизм, Стриманість, Заощадливість) стали етнічними для англійців. Поряд із категорією добра англійська фразеосемантика

фіксує численні приклади вияву агресії англійців через емоції гніву: *Hot as a pepper; Hotter than a pistol; Vicious as a bear*. А надмірний вияв такої поведінки став причиною для стримування навіть на законодавчому рівні (були спеціально прийняті відповідні закони і створені соціальні інститути, наприклад, «Королівське товариство із запобігання жорстокості до тварин», створене в 1824 р., тоді як «Національна спілка з попередження жорстокості до дітей» була заснована на 65 років пізніше!). Тому вміння контролювати свої емоції, агресію, зокрема і вияв добра, стереотипізувалися у характері цього етносу. Тим часом для українців нормою є вільний прояв почуттів (наприклад, емоційність: *Із живчиком та перчиком; Палке серце*; відвертість: *Душа навстіж* та сентиментальність: *Козак хороший та немає грошей!, Серце крається*).

Англійці та українці характеризуються як хоробрі та мужні *Strength of mind / Сила духу*. При цьому зазначимо, що в англійській мові концептосфера *Mind* пов'язана з концептосферою *Spirit*, яка реконструюється від індоєвропейської прасоснови *spies- «дихання»; а згодом, із середини XIV ст., трансформувалася у семантику *mind* «характер; мислення і почуття; стан розуму; джерело людських бажань», яка походить від д.-англ. (OE. *gemynd* “memory, remembrance”) і реконструюється від індоєвропейської прасоснови *men- «мислити». Водночас реконструйований етимон лексеми *Courage* (імені концепту Мужність) походить від лат. *cor – heart*, іє. *kerd [9]. Таким чином, мужність англійців є чуттєво-раціональною якістю, пов'язаною з розумом та духом – *Man of courage; Pluck up one's courage*. Мужність покладена в основу лицарства англійців, сформованого у свідомості носіїв англійської мови як винятковість нордичної риси характеру.

В українців сформувався козацький тип людини, підпорядкований ідеалу оборони, честі, волі й віри. Індоєвропейський етимон лексеми *муж* *manu-s «мужчина, чоловік» доводить, що мужність українців асоційована із чоловіком, багатирем, який під впливом історичних чинників змістив уявлення про такого чоловіка у бік його завдань боронити свою землю: *Козак не боїться ні тучі, ні грому; У козака життя коротке, а слава вічна; Не журися, козаче, нехай ворог плаче*. Ці стереотипи є мотивами патріотизму, національного духу українців і сьогодні.

Патріотизм і донині пов'язаний зі стереотипними уявленнями обох етносів про Батьківщину, рідний дім, землю, рідний край тощо. Проте для українців ставлення до своєї країни, землі, Батьківщини – близько-інтимне: *Рідна земля; Рідний край; Рідна мати Батьківщина*. Для англійців стосунки з рідною країною більш абстраговані, що об'єктивно підтверджує сформовані етно-

культурні стереотипи про їх національні характери, домінантою яких є стриманість: *This country; Homeland*.

Архетипно-стереотипне уявлення обох етносів про рідний дім трансформувалося у такий морально-релігійний і соціально-правовий інститут, як *Гостинність*, а прийом гостя розгортається як досить складний ритуал. Ключовими суб'єктами й об'єктами та опозиційними складниками у цьому ритуалі є ГІСТЬ – ДІМ, ГІСТЬ – ГОСПОДАР, СВІЙ – ЧУЖИЙ, ЇЖА, ЩЕДРІСТЬ – СКУПІСТЬ.

Прокоментуємо стереотипи поведінки англійців і українців, які сягають такої традиції, як *Гостинність*. Оскільки гостинність – це процес, який динамічно розвивається, розглянемо фреймову сценарно-скриптову ситуацію ПРИЙОМ ГОСТЕЙ як одну з основних когнітивно-ономазіологічних моделей, що дасть змогу комплексно реконструювати концепт ГОСТИННІСТЬ.

Ритуал гостинності можна реконструювати на основі етнолінгвістичних і етимологічних даних.

Ключовою фігурою у цьому ритуалі є ГІСТЬ – чужа для колективу людина, в одній із можливих ситуацій – чужинець, чужий, іноходець, ворог (наприклад, лат. *hostis* «ворог»). Між гостем як представником чужого світу і господарем виникає взаємодія і взаємні зобов'язання, у чому В.М. Топоров убачає зв'язки і-е **ghost* у пруському етимоні **gasto*, значення якого реконструюється через опозицію «свій/чужий», що належить до того самого кола обмінних стосунків, що і «брати/давати», які позначають індоєвропейську символіку обміну [6]. Ю. Покорний також припускає, що корінь *ghosti-s* «незнайомиць, чужинець» походить від і-е. форми **ghōs-* «їсти» [10]. ІЄ основа **ghost(i)-* «чужоземець», на думку О.М. Трубачева, це особливий архаїзм форми і значення **ghs-eneц-*, тобто (без **eneц* «їжі» **ghs-*) про чужинця, якому надавали тільки притулок [8, с. 68]. Перехід у статус «свого» зазвичай здійснювався за допомогою їжі або пиття. Таким чином, їжа може виступати як у ролі посередника в міжкультурній комунікації, так і в ролі «провокатора» міжкультурних конфліктів. Цікавим об'єктом дослідження в рамках діалогу культур може стати так звана «культурна суперїжа», або, згідно з іншою термінологією, «концептуальна домінанта», тобто ті певні продукти, які міцно асоціюються з тією чи іншою культурою, тобто стали етнокультурними стереотипами культу їжі. Так, наприклад, пудинг – в англійців, вареники, борщ – в українців.

Наявність культурно-ритуальних і обрядово-традиційних дій учасників процесу прийому гостей є підставою скласти обраний мовний матеріал у вигляді фреймової сценарно-скриптової ситуації за чотирма етапами. Етапи подібного сценарію прийому гостей російська дослідниця С. Жабасєва представляє таким чином: 1. Зустріч

і вітання. 2. Частування. 3. Розвага [3]. Додамо до цих етапів ще один, найголовніший, який має національно-культурні особливості, – пресупозиційний етап: підготовку до зустрічі, яка включає скрипт «Запрошення гостей на обід/вечерю». Проте розвага як завершення ритуалу не є маркованою ні в англійській фразеології, ні в українській. Натомість четвертим скриптом у цій ситуації є сценарій небажаного гостя.

Ритуал першого скрипту «Запрошення гостей» передбачає набір стандартизованих етикетних фразеоформул, наприклад запрошень: *Would you like to come <...>*, і відповідей на них – *I'd love to!* Англійці поводяться за чітко прописаним сценарієм і суворо його дотримуються, їх поведінка є більш стандартизованою. В українській мові ритуал запрошення менш регламентований, стандартні фрази відображають відповіді на запрошення: *Дякую за запрошення, із задоволенням*.

У другому скрипті «Зустріч і вітання» головну роль відіграють етикетно-стереотипні формули вітання і запрошення до оселі: *Welcome! Make yourself at home; Ласкаво просимо! Раді вас вітати*. В українській свідомості з гостинністю ще й пов'язані норми етикету і народних забобонів щодо привітання (заборона передавати річ через поріг тощо). І хоча в англійських фразах *Make yourself at home!, Feel at home!* («Почувайтеся як вдома») ключовий компонент, концепт *HOME*, відображає привітність до гостя, все ж таки інший концепт *HOUSE* (етимonom якого є прагерм. *House *khusan-* ховатися) символізує простір суто особистий, відгороджений від зовнішнього світу і зумовлює англійську приватність і нетерпимість до чужинців. У результаті аналізу фразеологічних одиниць з етнонімами було встановлено, що переважають фразеологізми з негативною оцінкою, що свідчить про не зовсім доброзичливе ставлення англійців до представників інших народностей: *Dutch treat, French leave, Our sweet enemy – France, To get smb Irish up*.

Натомість стереотипи про відвертість і відкритість українців закодовані у таких фразеоформулах, як *Хата без дверей, Хата відкрита навістіж, У нашого брата всім одна хата*, які символізують теплі позитивні емоції українців у процесі їх участі в ритуалі прийняття гостей у своїй оселі – хаті, а також емоційне ставлення українців до рідної оселі.

Третій скрипт «Частування гостя» передбачає стереотипну поведінку в цьому ритуалі для кожної культури.

Ключовим концептом для англійців є ПРИВІТНИЙ ХАЗЯІН (*to show hospitality, friendly look, gracious hospitality, to give at homes*). Делікатні манери господаря, доброзичливий стиль спілкування стереотипізують стриманого в емоціях, терплячого, милостивого англійського господаря.

В українській картині світу гостинний господар асоціюється із клопітливим, метушливим, хлібосольним. Традиції гостинності в українському середовищі формувалися на основі міфологічних уявлень, моральних принципів доброзичливого ставлення до ближнього. Із давніх-давен було заведено, що той, хто відвідає оселю, тривалий час вважається своїм, оскільки долучається до духів цього дому, скуштувавши трапези або обігрівшись біля вогнища.

Тому природно, що господарі робили все, щоб почастивати (тобто віддати почесь) прибульця. Із часом це трансформувалося у звичай обов'язкового пригощання (частування) гостей. Ключовим концептом сценарію «Частування» є ПРИГОСТИТИ, який вербалізується у фразеоформулах: *Зустрічати хлібом-сіллю; Не цурайтесь нашої хліб-солі; Не чепурна хата убранням, а частуванням; Частуй усім, що хата має; Хоч хата і похила, та пироги́в сила.*

Замість пишних застіль англіїці воліють влаштувати званий чай (*to give a tea party*), пригостити сніданком (*to give luncheon party*), під час яких дотримуються певна світськість, правила етикету, норми поведінки, починаючи від бланків запрошень до скатертини і чайного сервізу певного кольору.

Стереотипна фразеологія обох мов фіксує також історико-культурні джерела небажаної гостинності, пов'язані з небажаними гостями.

Ставлення до гостя в англійській і в українській мовах амбівалентне: незваний гість зумовлює вимушену гостинність, до нього застосовують етикетні норми та обряди привітності: *Heartly welcome – Ласкаво просимо!* В українській культурі ГІСТЬ є посланцем Божим. В українській мові є низка прикмет, що асоціюється із приходом гостя, які не мають еквівалентів в англійській мові: *Гість – людина від Бога; Собака іде, то гість іде.*

Стереотипна фразеологія обох мов фіксує ставлення до незваних гостей, об'єднані мотивом «настороженості»: *Who comes uncalled sits unserved; An unbidden guest knows not where to sit / Незвані гості їдять кості; Несе чорт гост; Званий – гість, а непроханий – пес; Гостям сміх, а хазяям сльози; Який гість – така йому і честь.*

У германців етикетними, ритуальними і соціальними нормами був установлений термін перебування гостя в будинку господаря – три дні; той самий термін існує у деяких слов'ян: *Fish and guests smell in three days; Три дні – гість, а на четвертий з покутті злізь.*

Отже, ономасіологічна реконструкція мотиву гостинності англіїців та українців демонструє спільну рису – привітність до гостя. Проте англійські стереотипні фразеоформули фіксують у цій привітності, як і в усьому іншому, англійську стриманість, ввічливість, соціалізовану обрядовість (*five-o'clock tea; to give a tea-party; to play*

host; gracious hospitality), на відміну від українців, де особливо увиразнена їх щедрість, відвертість, емоційність (*Просимо на хліб-сіть, чим Бог послав; Не цурайтесь нашої хліб-солі; Гість у хату – Бог у хату; Гості в дім – радість в дім*).

У процесі реконструкції профілю Гостинності виявлено ономасіологічний мотив ЗАОЩАДЛИВІСТЬ як ознаку англійської шляхетності, що зумовила їх високий практицизм: вони все рахують, зокрема гроші. Мотиваторами таких стереотипів є власна справа/бізнес (праця), влада, сила, матеріальне благополуччя: *If you don't speculate, you don't accumulate; Time is money; Money makes money; Business before pleasure; Money makes a man.*

Щодо українців, то маємо говорити про їхню СЕНТИМЕНТАЛЬНІСТЬ, інколи про безпідставний оптимізм. Мотив праці є основним для достойного життя, а не власне гроші. На відміну від англійця, українцю не соромно бути бідним: *Золото не мудрець, убогість – не дурінь; Гроші йдуть до багатого, а злиді – до бідного; Козак хороший, та нема грошей!; Колись і моя копійка не щербата буде; Щира праця мозолева; Добре роби – добре і буде; Без діла сидіти – можна задубіти; Не покладати рук; Звикай до господарства змолоду – не будеш знати і голоду; Без хазяїна і двір плаче.*

Підсумовуючи, зазначимо, що ядром, яке стабілізує український етнос та його культуру, є система традицій (фольклор, ритуали, обрядодії, культ землі, пісні тощо), що формується на основі відношень між реліктами колективної пам'яті, які акумулюють міжпоколінну етнокультурну інформацію, у якій домінують відкритість і щирість українців.

Ядром самобутності англіїців є соціальна незручність. ЛИЦЕМІРСТВО і мовчазне заперечення як особливі риси етикетної поведінки англіїців присутні у всіх формах ввічливості. Але це не завадило англіїцям стати успішною нацією.

УСПІХ англіїців пов'язаний із конкурентною боротьбою, суперництвом, змаганням, де перемагає міцніший, сильніший, кращий та наполегливіший (*Move up the ladder; Be high up; Be on the wave; Nothing succeeds like success*). Тим часом у свідомості українців УСПІХ стереотипізований як наслідок успішної діяльності, значні досягнення, удача, талант (*Краще синиця в руках, ніж журавель в небі; Щастя – ключ до успіху; Бог не родить, і земля не дає*).

Етнокультурні стереотипи є ментальними утвореннями, адже формуються на тлі різних історичних подій. Один із найважливіших факторів на сьогодні, який залишив величезний вплив в українському світогляді, – комунізм, при якому країна жила майже все ХХ ст. Заперечення грошей як зла, конкуренції – як способу процвітання і виживання тощо – все це суть глобального впливу соціалістичної ідеології на українську ментальність та її стереотипи. Але сьогодні в незалежній

Україні такі стереотипи поступово руйнуються, відновлюючи суть індоєвропейського коріння українців, їхні сьогоденні прагнення до європейських цінностей.

Походження англійського етносу із субстрату різних германських племен та його острівне існування зумовило домінуючі риси етнокультурних стереотипів сучасних англійців: логічне раціональне мислення, що визначає прагматизм і обачність, які проявляються скрізь.

Одержані наукові результати дослідження підтвердили гіпотезу про взаємозв'язок мови і

культури у просторі й часі, про універсальність механізмів стереотипізації і номінації уявлень англійського й українського етносів про себе як нащадків індоєвропейців, а також продемонстрували відмінність і унікальність кожного з народів, які розвивалися у своїх соціумах під впливом екстралінгвальних факторів, що знайшли своє відображення у мовних фраземних знаках.

Перспективою подальших досліджень є експериментальна перевірка здобутих результатів реконструкції етнокультурних стереотипних фразеоформул.

Література

1. Белова О.В. Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции : [монография] / О.В. Белова. – М. : Индрик, 2005. – 288 с.
2. Бухаева Р.В. Этнокультурные стереотипы речевого общения (на материале бурятского языка) : дисс. ... докт. филол. наук / Р.В. Бухаева. – Улан-Удэ, 2015. – 409 с.
3. Жабаева С.С. Национально-культурная специфика реализации концепта «Гостеприимство» (на материале казахского, русского и английского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / С.С. Жабаева. – Челябинск, 2004. – 16 с.
4. Кибрик А.Е. Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры / А.Е. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2008. – № 4. – С. 51–77.
5. Пак Е.С. Динамика этнокультурных стереотипов в коммуникации: Россия и Испания, XX – XXI век : автореф. дисс. ... канд. культурологии / Е.С. Пак. – М., 2009. – 28 с.
6. Топоров В.Н. Первобытные представления о мире (общий взгляд) / В.Н. Топоров // Очерки истории естественных наук в древности. – М. : Наука, 1982. – С. 12–13.
7. Lippman W. Public Opinion / W. Lippman. – N.Y., 1950. – 427 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. ЭССЯ. Праославянский лексический фонд / под ред. О.Н. Трубачева. – Вып. 7. – М. : Наука, 1974.
9. Harper D. Online Etymology Dictionary / D. Harper [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.etymonline.com/>.
10. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bern, 1959. – 864 s.

РОЗДІЛ VI ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81'25=112.2(045)

Баклан І. М.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ ІМПЛІЦИТНИХ СМИСЛІВ У ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ БАГАТОСТОРОННІХ МІЖНАРОДНИХ УГОД

У статті розкрито особливості відтворення імпліцитних смислів у текстах німецько-українських багатосторонніх угод, за допомогою англомовних редакцій угод визначено відхилення від принципу стандартизації, а також надано практичні рекомендації для здійснення адекватного перекладу.

Ключові слова: стандартизація, імпліцитний смисл, автентичний текст, юридична імплікація, модуляція, конкретизація, семантичне зміщення.

Баклан И. Н. Стандартизация передачи имплицитных смыслов в переводе немецко-украинских многосторонних международных соглашений. – Статья.

В статье раскрыты особенности передачи имплицитных смыслов в текстах немецко-украинских многосторонних соглашений, с помощью англоязычных редакций соглашений определены отклонения от принципа стандартизации, а также даны практические рекомендации для осуществления адекватного перевода.

Ключевые слова: стандартизация, имплицитный смысл, автентичный текст, юридическая импликация, модуляция, конкретизация, семантическое смещение.

Baklan I. M. The standardization of implicit senses rendering in the translation of German and Ukrainian multilateral international treaties. – Article.

In the article the peculiarities of implicit sense rendering in the texts of German and Ukrainian multilateral treaties are revealed, and the deviations of standardization principle are defined by assistance of English versions of international treaties as well as the practical recommendations of adequate translation accomplishing are given.

Key words: standardization, implicit sense, authentic text, legal implication, modulation, concretization, semantic shift.

Відповідно до положення про переклад міжнародних угод українською мовою офіційний переклад здійснюється з однієї з мов ООН. Хоча німецька мова не належить до цих мов, проте вона є важливою в процесі налагодження дипломатичних зв'язків між Німеччиною й Україною. Тексти багатосторонніх німецько-українських угод є автентичними й створюються на основі офіційного перекладу із застосуванням юридичної експертизи. Зважаючи на те, що частотність імпліцитних смислів у текстах різних жанрів неоднакова, не можна цілком виключати їх існування в офіційно-діловому дискурсі, зокрема в текстах міжнародних угод. Головними завданнями, що постають перед перекладачем, є визначення імпліцитних смислів у вихідному тексті та їх адекватне відтворення за допомогою засобів мови перекладу. Актуальним питанням у здійсненні адекватного перекладу текстів міжнародних угод залишається дотримання принципу стандартизації.

Мета дослідження стандартизації відтворення імпліцитних смислів полягає в тому, щоб установити, чи однаковою мірою відтворені імпліцитні смисли в автентичних текстах німецько-українських багатосторонніх міжнародних угод. Отримані результати допоможуть оптимізувати процес пошуку перекладацького рішення й зосередити увагу на основних труднощах відтворення імпліцитних смислів у процесі уніфі-

кації змісту багатосторонніх міжнародних угод задля уникнення небажаних юридичних імплікацій. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати основні положення щодо стандартизації змісту в перекладі; надати визначення імпліцитного смислу; указати на основні труднощі під час відтворення імпліцитних смислів, спираючись на результати зіставного аналізу німецько-українських багатосторонніх міжнародних угод. Для наочності відтворення імпліцитних смислів у текстах німецько-українських договорів було залучено англомовні редакції угод.

Стандартизація є наріжним каменем у смисловому оформленні тексту міжнародних угод. За підрахунками Європейського Союзу, на подолання проблем, пов'язаних із багатомовністю країн-членів, витрачається близько 40% адміністративного бюджету. Стандартизація в перекладі спрямована на досягнення правової дії тексту оригіналу й тексту перекладу (П. Сандріні) за максимального наближення змісту. Суміжними з поняттям стандартизації, за класифікацією Т.Р. Кіяка, є інтернаціоналізація, гармонізація, уніфікація та нормалізація [1, с. 147]. У межах дослідження стандартизації відтворення імпліцитних смислів зазначимо, що йдеться про створення механізму однакової інтерпретації смислів носіями мови перекладу.

Переклад міжнародних угод розглядається як окремий підвид офіційного юридичного перекладу [2, с. 11]. Процес підготовки автентичних текстів складається з низки прийомів (наприклад, паралельного розроблення текстів, узгодження тощо), які включають перекладацьку діяльність. Автентичність перекладу полягає в орієнтації на транслят, який виступає в ролі інструмента комунікативної дії в ситуації мови перекладу (Zielsituation), унаслідок чого адресат у відповідній цільовій культурі сприймає текст як оригінал [3, с. 115]. Відповідно до постанови «Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову» поняття *офіційний переклад* означає автентичний виклад українською мовою тексту багатостороннього міжнародного договору України, складеного іншою мовою. Переклад здійснює Міністерство закордонних справ України (далі – МЗС) із мови, якою укладено договір. Автентичний переклад здійснюється на основі редактованого попереднього перекладу з урахуванням усіх рекомендацій у трьох примірниках, один з яких міститься в МЗС і використовується для опублікування відповідно до Закону «Про міжнародні договори України» [5]. Офіційний переклад набуває міжнародно-правового значення за умови проведення всіх необхідних процедур із залученням додаткових засобів тлумачення [4, с. 305].

У процесі зіставного аналізу німецькомовних та україномовних міжнародних угод виявлено певну варіативність у відтворенні сталих виразів (напр., *geschehen zu* – *вчинено в / здійснено в / укладено в / відбудеться в* тощо). У текстах міжнародних угод українською мовою спостерігається вилучення структурних компонентів порівняно з автентичними текстами німецькою й англійською мовами (напр., нім. *schriftliche Ad-hoc-Auskünfte*, англ. *ad-hoc written notifications*, укр. *письмові повідомлення*; нім. *Zertifizierung und Akkreditierung*, англ. *certification and accreditation*, укр. *акредитація*; нім. *notwendige Empfehlungen abgeben*, англ. *provide the necessary recommendations*, укр. *надавати рекомендації* та ін.). Подекуди відхилення значною мірою впливають на закладений у текст смисл. Якщо в перекладі словосполучення «попереднє схвалення імпорту» (нім. *besondere Einfuhrgenehmigung*, англ. *specific import authorisation*) загалом відтворює зміст без суттєвого впливу на глобальний смисл, то в наступних прикладах виникають смислові неузгодженості з текстами німецькою й англійською мовами, а саме: нім. *mehrere Ersuche*, укр. *декілька запитів*, англ. *multiple requests*; нім. *vermögensbezogene Informationen*, укр. *приватна інформація*, англ. *proprietary information*; нім. *steuerlich*, укр. *фінансовий*, англ. *fiscal*. Принагідно зазначимо, що

в текстах німецькою й англійською мовами такі розбіжності не спостерігаються.

Через утрату смислових одиниць, яка пов'язана з процесом імплікування, відбуваються семантичні зміщення з різним ступенем девіації. Наприклад, нім. *verantwortungsvolle Staatsführung*, укр. *добре врядування*, англ. *good governance*; нім. *würde erleichtern*, укр. *сприяють*, англ. *would facilitate*; нім. *umweltgerechte Wirtschaft*, укр. *зелена економіка*, англ. *green economy*; нім. *wird weiterentwickelt und verstärkt*, укр. *повинен розвиватися й зміцнюватися*, англ. *shall be further developed and strengthened*; нім. *Krisenbewältigung*, укр. *антикризове управління*, англ. *crisis management*; нім. *bewährte Methoden*, укр. *найкращі практики*, англ. *the best practices*. Із зазначених прикладів бачимо, що в сприйнятті навколишнього світу німецькомовна й україномовна культури певною мірою відрізняються. Те, що в німців є *перевіреном*, в українців – *найкращим*; *відповідальне управління державою* в українській мові зводиться до *доброго врядування*, що, на нашу думку, має занадто абстрактне тлумачення.

Характерною ознакою англкомовних та україномовних текстів є елементи очуження з французької та латинської мов (напр., [номер статті] *bis* «*b a*», *acquis EU = acquis EC* – «правові акти ЄС», *inter alia* – «зокрема», *mutatis mutandis* – «із відповідними змінами»), які в німецькомовних текстах замінюються зрозумілішими для адресата німецькомовними відповідниками (напр., [номер статті] *b a*, *EU Besitzstand*, *unter anderem*, *in Bezug auf*). У цих особливостях також імпліцитно виражена національна політика Німеччини, спрямована на чистоту рідної мови. В україномовних редакціях угод можуть наводитися роз'яснення іншомовного терміна (напр., *ordre public* (*публічний порядок*), нім. *öffentliche Ordnung*, англ. *public policy*). Слова іншомовного походження можуть використовуватися з метою уникнення ефекту негативного впливу на цільову аудиторію. Наприклад, термін *Rückübernahme* – «реадмісія» не викликатиме негативних емоцій у пересічного читача, хоча фахівець із міжнародного права, маючи відповідну базу знань, може легко декодувати зміст, який приховується за цим терміном, а саме: повернення (зазвичай примусове) до країни постійного проживання осіб, які не мають права перебувати в будь-якій країні або втратили таке право. Евфемізація є важливою складовою частиною міжнародного дипломатичного етикету, порушення якого може призвести до небажаного загострення відносин між країнами й навіть спричинити міжнародні конфлікти. З метою залагодження негативного впливу висловлювання застосовують прийом модуляції (напр., нім. *diskriminierende Beschränkungen*, укр. *вибіркові обмеження*, англ. *discriminatory limitations*; нім. *die Gefahr besteht*,

укр. існує імовірність, англ. *a likelihood exists* тощо). Відтворення загальноновизнаних понять може набувати додаткового значення, замінюючись завдяки прийому модуляції лексеми *civil* («цивільний») у виразі *zivile Weltraumforschung* (англ. *civil space research*) українським відповідником *дослідження космічного простору в мирних цілях*, що імпліцитно підкреслює невійськовий характер таких досліджень, а отже, указує на важливість збереження миру на Землі. З метою виокремлення нагальних питань суспільного значення загальноновживані терміни можуть зазнавати конкретизації в перекладі, яка розкриває імпліцитний смисл у межах окремого терміна (напр., нім. *Währungspolitik* («валютна політика»), англ. *exchange rate policies*, укр. *політика регулювання валютного курсу*).

Лінгвокультурні відмінності в сприйнятті навколишнього світу спричиняють імплікації смислу, закладеного в окреме поняття. Наприклад, англ. *crisis management* відтворено в українській і німецькій мовах за допомогою прийому конкретизації (нім. *Krisenbewältigung*, укр. *антикризове управління*). Варто наголосити, що німецький варіант якнайточніше відтворює смисл цього поняття. Часто через збіг скорочень у перекладі прийом конкретизації може допомогти правильно відтворити закладений у скорочення смисл. Так, аббревіатури *EG* (Europäische Gemeinschaft – Європейське Співтовариство) і *EU* (Europäische Union – Європейський Союз) зазнають збігу в українській мові, відтворюючись за допомогою аббревіатури *ЄС*. Термін «Європейське Співтовариство» зазвичай стосується організації, що була заснована в 1967 р. на базі Європейського економічного співтовариства, Європейського об'єднання вугілля й сталі та Євроатома, а в 1993 р. відповідно до Маастрихтського договору була перетворена на Європейський Союз. Поняття Європейського Співтовариства відтоді не є тотожним поняттю Європейського Союзу, оскільки воно означає його структурну частину. Недотримання загальноновизнаних стандартів відтворення аббревіатур може призвести до внутрішніх смислових зміщень. Наприклад, нім. *Leitschemata für Zollethik der Europäischen Kommission* (2007), англ. *the EC Blueprint on customs ethics* (2007), укр. *Протокол ЄС із митної етики* (2007). Європейська комісія (European Commission) є виконавчим органом Європейського Союзу, який складається з обраних національними урядами представників (членів комісії), у межах компетенції яких перебуває сфера політики Європейського Союзу. З метою адекватного відтворення тих чи інших аббревіатур у текстах міжнародних угод слід звертатися до існуючих варіантів угод, укладених третьою мовою, і залучати екстралінгвальні знання.

У текстах міжнародних угод українською мовою відбувається семантичне зміщення окремих понять німецькою й англійською мовами. Наприклад, нім. *willkürliche Diskriminierung* (англ. *arbitrary discrimination*) відтворено українською мовою як «свавільна дискримінація». На нашу думку, використана калька вносить у текст угоди певний ступінь образності й емоційності, порушуючи загальноприйняті норми дипломатичного етикету та створюючи підґрунтя для імпліцитних смислів, що можуть викликати небажану реакцію в адресата. Академічний тлумачний словник української мови подає таке визначення лексеми «свавільний»: 1) який діє на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших; самовільний; 2) який суперечить установленим законам, позбавлений справедливості; беззаконний [6]. У німецькій мові лексема «willkürlich» має таке значення: 1) довільний (той, що залежить від власної волі, свідомості); 2) самовільний; свавільний (той, що здійснюється з власної примхи, забаганки). 3) умисний. Англійська лексема «arbitrary» має значення «довільний, випадковий». Отже, у процесі вибору адекватного перекладацького відповідника слід урахувати семантичне поле окремої лексеми та передбачити можливий негативний вплив лексеми на адресата.

Варто зазначити, що імпліцитні смисли можуть відтворюватися за допомогою граматичних категорій. Через розбіжності в реалізації граматичних категорій у німецькомовних, англійськомовних та українськомовних редакціях міжнародних угод відбувається неоднакове відтворення імпліцитних смислів, що призводить до порушення принципу стандартизації. Наприклад, у німецькомовних редакціях міжнародних договорів дебітивна модальність виражена імпліцитно, в англійськомовних редакціях вона відтворюється за допомогою модального дієслова *shall*, а в українськомовних редакціях ця модальність може бути відтворена експліцитно (90% проаналізованих прикладів). У 7% прикладів дебітивна модальність відтворюється імпліцитно, причому відбувається вилучення модальних дієслів (напр., *sollen / müssen*) та конструкцій (напр., *haben/sein+zu+Infinitiv*), а в 3% випадків вона замінюється іншим видом модальності, що й призводить до порушення принципу стандартизації (напр., нім. *dürfen nicht überschreiten*, англ. *shall not exceed*, укр. *не можуть перевищувати*).

Граматична категорія умовного способу в німецькій мові імпліцитно виражає прагматичну настанову щодо адресата, яка полягає в некатегоричності висловлювання й надає йому рекомендаційного характеру. В українській мові відбувається заміна умовного способу дійсним (напр., нім. *könnte <...> bewirken*, англ. *could constitute*, укр. *можуть мати*; нім. *sollte fördern*, англ. *should promote*, укр. *повинна сприяти*; нім. *würde <...>*

erleichtern, англ. *would facilitate*, укр. *сприяють*). Заміна умовного способу дійсним може відбуватися в поєднанні з комплексною трансформацією заміни граматичної категорії теперішнього часу. Зазвичай дія міжнародної угоди, яка є дво- чи багатостороннім комісивом, спрямована на недалеке майбутнє, що пояснює заміну теперішнього часу майбутнім часом в україномовних редакціях міжнародних договорів (напр., *Dies würde ... einschließen* (8, с. 536). – *Це включатиме <...>* (9). – *This would include <...>* (7)).

Найскладнішим завданням для перекладача є стандартизація відтворення імпліцитних смислів на прагматичному рівні, коли через різний ступінь розгортання комунікативного простору додається чи вилучається певний обсяг інформації. Зазвичай вилучення в українській мові зазнає семантично надлишкова інформація, що ускладнює сприйняття тексту адресатом. Проте слід зауважити, що в перекладі подібні рішення можуть спричинити викривлення імпліцитного смислу. Наприклад:

«*Beihilfen für Investitionen <...> können <...> bis zu einem Anteil von 40% brutto der beihilfefähigen Kosten genehmigt werden*» (8, с. 592).

“*aid for investment <...> can be authorised up to the level of 40% gross of the eligible costs*” (7, с. 113).

«*допомога для інвестицій <...> може бути дозволена в обсязі до 40% прийнятних витрат*» (9).

В україномовному тексті міжнародної угоди вилучений фінансовий показник вартості «брутто» (нім. *brutto*, англ. *gross*), через що втрачається важлива частина смислу повідомлення, пов'язана з реальними показниками розміру допомоги, передбаченої угодою.

Отже, об'єктивна й суб'єктивна сторони тлумачення міжнародних угод спричиняють певні смислові невідповідності, які призводять до небажаних юридичних імплікацій. Дотримання принципу стандартизації відтворення імпліцитних смислів у текстах міжнародних угод сприяє досягненню адекватності в перекладі офіційних текстів. У процесі створення автентичних текстів міжнародних угод використовується офіційний переклад із подальшою юридичною експертизою, що повинен бути спрямований на досягнення однакової правової дії угоди. Порушення принципу стандартизації імпліцитних смислів у текстах міжнародних угод відбувається на лексичному, семантичному, граматичному й прагматичному рівнях і призводить до девіації імпліцитних смислів. Із метою уникнення цього явища перекладачеві потрібно опанувати мовну та фахову компетенції, а також володіти екстралінгвальними знаннями. Стандартизація відтворення імпліцитних смислів є перспективним напрямом досліджень текстів інших жанрів, наприклад, інструкцій з експлуатації, які укладаються декількома мовами.

Література

1. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Видавничий дім «KM Academia», 2000. – 218 с.
2. Шаргай І.Є. Комунікативно-прагматичні особливості французького ділового листа в оригіналі та перекладі : дис. ... к. філол. н. : 10.02.16 / І.Є. Шаргай. – К. : Київський ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – 224 с.
3. Cadrić M. Translatorische Methodik / M. Cadrić, K. Kaindl, M. Kaiser-Cooke. – 2. überarbeitete Auflage. – Wien : Facultas, 2007. – 175 S.
4. Matz N. Wege zur Koordinierung völkerrechtlicher Verträge: völkerrechtliche und institutionelle Ansätze / N. Matz // Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht 175, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. – Berlin, Heidelberg, New York : Springer, 2005. – 423 S.

Словники та довідкова література

5. Про затвердження порядку здійснення офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову : постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2006 р. № 353 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/353-2006-p>.
6. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Association agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part from 21.03.2014 // Official Journal of the European Union from 29.5.2014. – L 161. – 2137 p.
8. Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und der Europäischen Atomgemeinschaft und ihren Mitgliedstaaten einerseits und der Ukraine andererseits vom 21. März 2014 und vom 27. Juni 2014 // Bundesgesetzblatt, Teil II, vom 3. Juni 2015, Bonn (2015); Nr. 15. – S. 530–627.
9. Про асоціацію з Європейським Союзом : Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 березня 2014 р. та від 27 червня 2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

PECULIARITIES OF INTERNATIONAL WORDS TRANSLATION

The article deals with international words and peculiarities of their translations. Currently many linguists note astonishing intensification in the evolution of different types of languages. This is primarily due to the scientific and technological revolution, which affected almost all countries of the world with serious political and social changes and development of mass media. All words have their history even those which appeared spontaneously. Words are the brightest part of language; they are connected with all spheres of human society, politics, sport, technology, science and art, because that is the sphere where they are formed to provide necessary communication for the existence of human activities. Understanding of their origin is a powerful source of technical terminology development. Most words as well as international words in English are ambiguous with different interpretations; words can mean different things in different contexts, especially concerning technical terms. Material of the research is international words obtained in the result of borrowing from other languages.

Key words: international, lexis, borrowing, internationalization, peculiarity, specify.

Бобровник С. М. Особливості перекладу інтернаціональних слів. – Стаття.

У статті розглядається поняття слів-інтернаціоналізмів, надається визначення інтернаціональних слів, їх походження й особливості перекладу. Матеріал дослідження – технічні терміни, отримані в результаті типового відбору джерел, а саме: технічних інструкцій і текстів технічних дисциплін. Знання особливостей перекладу інтернаціональних слів допоможе впоратися із завданням перекладу. З величезної кількості запозичених слів у будь-якій мові ми можемо вибрати групу слів, яка називається інтернаціоналізмами. Інтернаціоналізація являє собою особливе явище серед різних форм крос-мовних спільнот. Такі ознаки значно зближують мови й відіграють важливу роль у процесах обміну інформацією. Крім того, міжнародний лексикон є найбільш помітним і визнаним проявом міжнародної будовності в мовних словниках. Особливе значення інтернаціоналізмів у розвитку сучасних мов пов'язано з тим, що вони, як правило, є визнаними формами лексико-семантичного вираження найважливіших понять сучасної культури. Словник реагує на всі зміни, що відбуваються в різних сферах людського життя, захоплює їх у тезаурус і оновлює набагато швидше, ніж інші структурні рівні мови. Контакт однієї нації з іншою, контакт двох мов призводить до запозичення слів з однієї мови в іншу. У статті було проаналізовано декілька слів-інтернаціоналізмів та виявлено особливості їх перекладу.

Ключові слова: міжнародний, лексикон, запозичення, інтернаціоналізація, особливість, зазначати.

Бобровник С. Н. Особенности перевода интернациональных слов. – Статья.

В статье рассматривается понятие слов-интернационализмов, дается определение интернациональным словам, их происхождения и особенностям перевода. Материал исследования – технические термины, полученные в результате обычного отбора источников, – технических инструкций и текстов технических дисциплин. Знание особенностей перевода интернациональных слов поможет справиться с задачей перевода. Из огромного количества заимствованных слов в любом языке мы можем выбрать группу слов, которая называется интернационалистами. Интернационализация представляет собой особое явление среди различных форм кросс-языковых сообществ. Такие признаки значительно сближают язык и играют важную роль в процессах обмена информацией. Кроме того, международный лексикон является наиболее заметным и признанным проявлением международной обыденности в языковых словарях. Особое значение интернационализмов в развитии современных языков связано с тем, что они, как правило, являются признанными формами лексико-семантического выражения важнейших понятий современной культуры. Словарь реагирует на все изменения, происходящие в различных сферах человеческой жизни, захватывает их в тезаурус и обновляет гораздо быстрее, чем другие структурные уровни языка. Контакт одной нации с другой, контакт двух языков приводит к заимствованию слов с одного языка в другой. В статье было проанализировано несколько слов-интернационализмов и выявлены особенности их перевода.

Ключевые слова: международный, лексикон, заимствования, интернационализация, особенность, определять.

Introduction. The development of historical language study, inter-language relations have always been in the focus of researchers' attention. At different times, the problems of language contact and bilingualism is in the sphere of interest of such researchers such as: L.V. Scssherba, Y. Zhluktenko, V.Yu. Rozentsveig, E. Haugen, V.V. Akulenko, L.I. Borisova, V.V. Vinogradov, V.I. Karaban, I.V. Korunets and many others. At the moment, a direction of linguistics as "interlinguistics" has started its formation; one of the tasks is to find a natural language that could serve as a common language of communication for the peoples of the world. There are two trends in the formation of lexical stock of various national languages. One of them reinforces the national elements of the vocabulary; the second one highlights the international lexical fund, i.e., "an international word stock". "International word" or "internationalism" is a word which was borrowed from other languages.

Therefore, international vocabulary fund is created and includes terms of various areas of human activity: politics, philosophy, science, art and etc.

The aim of the article is to study international words and identify the ways of translation for intercultural communication. The achievement of the set aim stipulates the research of the notion of the term "international word" or "internationalism" and the study of the ways of their penetration into the languages and to specify the peculiarities of international words' translation from English into Russian. The material of the research is scientific terminology. In terminology we can observe the tendency of internationalization, i.e. the number of international words is constantly increasing. Internationality of terminology has a positive effect on language development. We can note that internationalism is an inter-language category, which appears only by comparing languages. Comparative study of international words

is conducted mainly on the material of two or three languages.

However, an important feature of internationalisms is their vector character, i.e. a particular word can be considered as international only in terms of the particular language. The topicality of this topic is that translator faces with the problem of false identification of individual system elements of the foreign and native languages in translation. This is due to similarities in pronunciation or writing of these elements. The novelty of this topic is stipulated by the fact that investigation is done on the material of technical discourse. The analysis is carried out using the English-Russian lexicographic sources.

According to the "Dictionary of linguistic terms" edited by O. Akhmanova, internationalism or international word is a word or phrase, belonging to the fund of many languages, or similar to its historical development. International word is a word borrowed by the majority of world languages and began to be used by other languages [2].

Internationalization of public life has received accelerated development under the influence of scientific and technological revolution, the evolution of society in economic, social and cultural terms, reinforces the need for the study of international vocabulary. The question of internationalism in linguistics never lost its relevance, especially in a view of the increasing role of international words in various areas of language activity associated with the processes of contact and comparison of languages.

Within the huge number of borrowed words in any language, we can select a group of words, called internationalisms. Internationalization is a special phenomenon among various forms of cross-language communities on the planet. Such signs significantly bring together languages and play an important role in information exchange processes. In addition, the international lexicon is the most visible and recognized manifestation of international commonness in language dictionaries. The particular importance of internationalism in the development of modern languages is due to the fact that they are generally recognized forms of lexical-semantic expression of the most important concepts of modern culture. Undoubtedly, their importance is in overcoming the language barrier, either in language training or in translation, and the creation of international auxiliary language. Strengthening the interaction of languages at the growing role of cultural and economic ties between nations leads to the formation of a special fund of international words available in related and unrelated languages. Words that coincide by its outward form, subject to the regular correspondence of sounds and graphical units in certain languages, with fully or partially coinciding sense, expressing the concept of the international nature from the field of science and technology, politics and culture, art, and func-

tioning in different, first of all, in unrelated languages are united in the concept of internationalism. Merriam-Webster's Learner's Dictionary gives the following definition to international words, i.e. they are the words that involve two or more countries, made up of people or groups from different countries, active or known in many countries [10].

In European languages, the main fund of international words constitutes borrowed words from Greek and Latin languages. For example, in S.M. Barinov's dictionary [3]: *thesis, hypothesis, theory, crisis, lexicon, atom, autonomy, automatic, democracy, philosophy, dialectic, thesis, synthesis, analysis* have Greek origin, and much more, from Latin – *nation, republic, matter, nature, principle, federation, progress, university, faculty, subject, object, liberal, radical*. International words are predominantly related to the field of special terminology of different fields of science and technology. For instance, in physics: *atom, proton, radio, diode, detector, focus*; in mathematics: *plus, integral, theorem*; in chemistry: *cation, anion, amorphism, concentration*; in medicine: *influenza, virus, syndrome*.

According to D. Rozental international lexicon is from Latin "inter" – "between" + "nation" – *nationis* – "people". International words are the words of common origin existing in many languages with the same meaning, but usually are formed in accordance with the phonetic and morphological rules of the language [9].

The influx of words from one language to another is a spontaneous process. It is caused by many factors and above all, by historical development, the need to communicate with other people regardless of the reason trade, war, friendly relationships and so. Vocabulary reacts to all the changes taking place in different spheres of human life, captures them in thesaurus and is updated much faster than the other structural tiers of language. The contact of one nation with another is the contact of two tongues at the same time and leads to borrowing of words from one language to another. Active and passive vocabulary of modern man today inevitably includes a substantial number of special vocabularies, allowing it to follow the technology and science. These technical terms and expressions used to have a narrow field of spreading and have been known for a very limited circle of people. Nowadays it is known for all the people. For example such words as *device* – *девайс*, *install* – *інсталировать*, are used by ordinary people in everyday life. Some words have got suffixes from the native language and came into existence in the Ukrainian language. Borrowing is a productive way to enrich the stock of linguistic language of the recipient, along with the internal capabilities: affixation, compounding, do not change existing words values.

It is easy to translate international words into native language by the root of such words knowing the

Latin alphabet. The main part of the international lexicon comprises such terms of science and technology as *atom, atomic, cosmos, physics, mathematics, geography, geology, ion, element*; or the terms of social life, for example: *party, diplomat, communism, revolution, confrontation, parliament, coalition, constitution, resolution, federation, capitalist, assembly, import, export, bank, credit*; or literature and art terms, for instance: *comedy poet, drama*, etc.

Nowadays, the problem of translation of international words is one of the most important, but unfortunately, it has not been much studied. Translator has to fear not only the numerous pseudo-internationalisms that can confuse even a qualified professional, and completely distort the meaning of the utterance, but also the difficulties can arise when choosing between maintaining of international form and the selection of not single-rooted equivalent in the native or foreign language. The problem arises when international words have synonyms. In this case, international word has more scientific terminological nature and the choice between two synonyms will depend on the nature of the text and its addressee. There can be some common mistakes that await an interpreter when dealing with this kind of vocabulary, their causes and ways to avoid them. The research is aimed at the selection of the optimal translation of the international vocabulary.

The problem of translator's "false friends" can be applied to the translation of scientific and technical texts; it has its characteristic peculiarities. It is possible to note that the translator's "false friends" in the scientific and technical texts are characterized by certain specific properties. This specificity is manifested both in the quantitative composition of "false friends" and their quality characteristics. Since a large percentage of words related to the translator's "false friends" category are considered to be international words. Speaking about quantitative specificity of the translator's "false friends" in the scientific and technical texts, we can see a "classic" example of the translator's "false friend" – the word "*accurate*"; it has another meaning – «*точный*». There are other examples in S.M. Barinov's dictionary [3]: "*comfort*" – «*підтримка, утішання*», not only «*комфорт*»; "*director*" – «*голова, режисер*», not only «*директор*», "*figure*" – «*цифра, ілюстрація, креслення*», not only «*фігура*», "*party*" – «*вечірка, свято*», not only «*партія*», "*adequate pressure*" – «*адекватное давление, правильный выбор давления*»; "*candidate fumer compositions*" – «*кандидатные газообразующие составы*», «*представляющие интерес газообразующие составы*»; "*ideal delivery promise date*" – «*идеальная гарантийная дата выпуска продукции*», «*теоретическая гарантийная дата выпуска продукции*»; "*is only marginally larger*" – «*только маргинально больше*», «*лишь немного больше*»; "*massive*

tube failures" – «*массированные разрушения труб*», «*сильные повреждения труб*»; "*permanent change*" – «*перманентное превращение*», «*необратимое превращение*»; "*laboratory control plays a critical part*" – «*лабораторный контроль играет критическую роль*», «*лабораторный контроль играет важную роль*», "*criterion failure*" – «*критерий общего разрушения*», «*control criterion*" – «*критерий управления*», «*критерий регулирования*», "*column failure*" – «*общая потеря устойчивости стойки*», "*contamination failure*" – «*отказ вследствие загрязнения*»; "*device operating failure*" – «*отказ в процессе работы устройства*» [3, p. 446].

As it is shown in the examples that literal translation turns out to be inaccurate and causes to semantic distortions. Many international general scientific words, for example, *analysis, candidate, scenario, critical, originally, history, pioneer, revolutionary, practical, signal, traditionally*, etc., are regularly found in scientific and technical texts and they act as "false translators' friends". These English words coincide with Russian and Ukrainian parallels in their international significance and therefore they are easily identified in the translation. As a result of these identifications either the meaning of the utterance or stylistic norms of the target language are broken. With regard to international terminology, the meaning volume of international terms in different languages is often the same as, for example, the words: *reactor, proton, electron, resonance*, they sound the same in many other languages. The difference is in the volume of meaning. In case of general scientific parallel internationalisms there is a significant descriptiveness of semantic content. Almost all English common scientific internationalisms are ambiguous. In comparison with Ukrainian or Russian languages internationalism have a wider scope of values.

There are three main conversions in translation of international words which are of natural character. They are the specialization of English common scientific international words and de-specialization in their translation. Specialization of lexis is the substitution of the common English word by the appropriate word in the native language which has more specific general meaning. The result of specialization in translation is a common equivalent. Such equivalents reflect the content of the appropriate English words in the form of expression in scientific vocabulary in the native language. For example, "*the power of the approach*" – «*достоинство подхода*», "*contributor of unreliability*" – «*источник ненадежности*», "*the entire world of biological structures*" – «*вся совокупность биологических структур*»; "*the above insights are obtained mostly from...*" – «*приведенные выше выводы получены главным образом на основании...*»; "*the major attraction*

of the active filter” – “основное достоинство активного фильтра”; “these cars feature a radar sensor system” – “эти автомобили оборудованы радиолокационной системой” [5]. These examples illustrate the specialization of the meaning of the common words in scientific translation. De-specialization is manifested in substitution of English common scientific international words into Russian non-international word. This process does not concern scientific terms. For example, “era” – “период”, “phase” – “фаза”; “analytical” – “расчетный”, “теоретический”). It can result to information distortion of the original [5].

Conclusion. It follows that the existence of international lexis, and mainly understanding of the conditions of its functioning, its system-structural relationships can help to optimize the cognitive processes in any sphere of human activity. International lexis as a product of history and as a linguistic phenomenon occupies the minds of many linguists. However, we can not say that the existing books on linguistics, lexicography, theory and practice of translation abound with a variety of material on the subject of internationalism. It is necessary to establish the fact of uniformity in the supply of information material on internationalisms issues. It gives foundations for further research of this topic.

Literature

1. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка / В.В. Акуленко. – Х., 1972. – 215 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 2004. – 571 с.
3. Баринев С.М. Большой англо-русский политехнический словарь / С.М. Баринев. – М., 1991. – 718 с.
4. Бельчиков Ю.А. Интернациональная терминология в русском языке / Ю.А. Бельчиков. – М., 1959. – 22 с.
5. Борисова Л.И. Ложные друзья переводчика / Л.И. Борисова. – М., 2005. – 211 с.
6. Виноградов С.Н. Нечеткость терминологии и ее причины (на материале терминологии словообразования) / С.Н. Виноградов. – Н., 1993. – С. 35–42.
7. Жлуктенко Ю.А. Интернациональные элементы в лексике и терминологии / Ю.А. Жлуктенко. – К., 1980. – 247 с.
8. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителей / Д.Э. Розенталь. – М., 1976. – 543 с.
9. Розенталь Д.Э. Словарь лингвистических терминов. / D.A. Rozental [Electronic resource]. – Access mode : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/j.php.

УДК 811.111'25]:373.45=161.1

Гончаренко Е. П., Кривошея А. В.

СТОРІНКАМИ MERRIAM-WEBSTER ON-LINE: РОСІЙСЬКІ СЛОВА-РЕАЛІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено розгляду електронного словника й тезаурусу MERRIAM-WEBSTER ON-LINE. Запропоновано розлогий аналіз десяти слів, які, на думку упорядників MERRIAM-WEBSTER ON-LINE, запозичено з російської мови. Прослідковано етимологію цих слів; надано коментар щодо їх походження та перекладацький аналіз.

Ключові слова: реалії, запозичення, слова-портмоне, етимологія, коментар, письмовий переклад.

Гончаренко Е. П., Кривошея А. В. По страницам MERRIAM-WEBSTER ON-LINE: русские слова-реалии в английском языке. – Стаття.

Статья посвящена изучению электронного словаря и тезауруса MERRIAM-WEBSTER ON-LINE. Представлен детальный анализ десяти слов-реалий, которые, как полагают составители MERRIAM-WEBSTER ON-LINE, заимствованы из русского языка. Проследивается этимология этих слов; предлагается комментарий и переводческий анализ.

Ключевые слова: реалии, заимствования, слова-портмоне, этимология, комментарий, письменный перевод.

Honcharenko E. P., Kryvosheia A. V. Reviewing the pages of MERRIAM-WEBSTER ON-LINE: Russian realia words in the English language. – Article.

This paper dwells upon reviewing MERRIAM-WEBSTER DICTIONARY AND THESAURUS ON-LINE. There is an in-depth research focused on 10 realia words that, according to the compilers of MERRIAM-WEBSTER ON-LINE, were borrowed from the Russian language. The paper embraces an etymological insight into these words; the authors of this paper present their comments and translation analysis.

Key words: realia, borrowed words / loanwords, portmanteau words, word origin.

У фундаментальній праці «Непереводимое в переводе» болгарських учених-перекладознавців Сергія Влахова й Сидера Флоріна, яка присвячена проблемам перекладу художньої літератури та відтворенню в процесі перекладу національної своєрідності, національного й історичного колориту будь-якої країни, надане визначення рис реалій як особливої категорії засобів вираження: реалії – це «слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу, і які є чужими іншому народові; як носії національного і/або історичного колориту, вони зазвичай не мають точних еквівалентів в інших мовах, а отже, не піддаються перекладу «на загальній підставі», вимагаючи особливого підходу»¹ [1, с. 59–60]. Ця книга вже давно стала бібліографічною рідкістю, але «без посилання на цю працю не обходиться жодна наукова розвідка, присвячена проблемам перекладу» [2, с. 199]. На нашу думку, посилання на це джерело варто також додавати до списку рекомендованої літератури в робочих програмах тих спеціальностей, за якими вивчають такі дисципліни, як «Теорія та практика перекладу», «Практикум перекладу», «Лінгвокраїнознавство» тощо.

Процес взаємозбагачення мов і культур, пов'язаний із запозиченнями з інших мов, є цілком природним. Ми давно вже звикли до процесу проникнення англійської мови в інші мови, зокрема, в українську та російську. Але водночас англійською мовою також запозичено чималу групу слів, понять, термінів, які змальовують реалії тієї

чи іншої країни. Як приклад, розглянемо статтю під назвою: «**10 Words from Russian. “Parka”, “disinformation”, and more**» («10 слів з російської мови. «Парка», «дезінформація» й інші») [12], яка, на наш погляд, порушує питання щодо запозичення слів-реалій із російської мови. До речі, ретельному розгляду сайту Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus On-line присвячено нашу статтю «Робота зі словником як один із засобів вивчення англійської мови: Merriam-Webster On-line», яку подано до друку у «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство».

Запропонована до розгляду стаття «**10 Words from Russian...**», безперечно, потребує коментування. Отже, надаємо переклад цієї статті в нашому викладі, а також детально аналізуємо й додаємо свої спостереження для того, щоб підкреслити роль процесу запозичення іншомовних слів будь-якою мовою та його вплив на розвиток мови. До уваги читачів пропонуємо десять слів і їх тлумачення, які надано в розгорнутих цитуваннях.

Слово перше: **Agitprop** (агітпроп – агітація та пропаганда). Надається таке тлумачення: пропаганда; зокрема політична пропаганда, яка розповсюджується переважно в літературі, драматургії, музиці або мистецтві. Агітпроп (**agitprop**) – цікавий вид «**portmanteau word**» (*слів-валіз* – (підкреслено нами – Е. Г., А. К.)), в яких поєднуються частини двох слів, кожне з яких – із різних мов. Воно походить від російського слова «агітація» й англійського слова «пропаганда» («поширення ідей, інформації або чуток для того, щоб допомогти чи нашкодити установі, справі або людині»). Агента з агітпропу називають «**agitpropist**». “Chris Hedges, a former reporter for The New York Times who now blogs at TruthDig.com, accused him of making

¹ Тут і далі переклад наш. – Е. Г., А. К.

a work of “agitprop for the security and surveillance state,” intended to marginalize WikiLeaks and Mr. Assange.” («Кріс Хеджс, колишній репортер *The New York Times*, який наразі веде блог на TruthDig.com (Шукачі правди), звинуватив його в тому, що він займається «агітпропом для державної безпеки й спостереження» з метою дискредитування *WikiLeaks* і пана Ассанжа»). (Девід Карп, *The New York Times*, 6 жовтня 2013 р.) [12]. На наш погляд, таке пояснення не досить прийнятне та зрозуміле для читача. Розглянемо етимологію слова «агітація». Згідно з історико-етимологічним словником російської мови «в російській мові слова *агітатор*, *агітація*, *агітувати* відомі із 60-х рр. XIX століття; у тлумачних словниках російської мови *агітація*, *агітатор* зафіксовані з 1880 р., *агітувати* – лише з 1891 р. У французькій мові – faire de la propagande (propagande – пропаганда, агітація); в англійській мові – agitate (збуджувати, розпалювати, агітувати), agitator. Утворення із цим коренем трапляються і в інших західноєвропейських мовах. Першоджерело виникнення слова – латина: agito – «приводжу в рух», «дію», «хвилюю», «критикую», «веду перемовини» тощо. Похідне слово від ago – «приводжу в рух», «гнати-ся», «полюю» [8, Т. 1, с. 27]. Щодо «**portmanteau word**», автори статті зазначають лише, що це «цікавий вид слів». Пропонуємо свої спостереження та коментарі, на які варто звернути увагу. Відомо, що «**portmanteau word**» – це лінгвістичне поєднання слів, загальнономовне явище, так зване «лексичне злиття», у процесі якого частини слів або їх звуків поєднуються в одне слово. Наприклад, слово «smog» виникло в результаті поєднання слів «smoke» та «fog», слово «motel» – це поєднання «motor» і «hotel», «host» і «hotel»). Л.А. Ліпіліна зазначає: «Цей спосіб словотворення є загальнономовним явищем; відомі дослідження поєднань слів (рос. «слов-слияний») в англійській, німецькій, французькій, іспанській, арабській, японській, російській мовах» [3, с. 87]. Дослідниця наводить кілька прикладів термінів, за допомогою яких пояснюють цей клас лексичних одиниць: «слова-портмоне» (portmanteau words), «слова-амальгами» (amalgam word/form), «слова-гібриди» (hybrids), «бленди» (blends), «слова-зрощення» (coalesced words), «слова-злитки» (fusions), «слова-телескопи» (telescope words), «слова-композиції» (composite words) [3, с. 88].

Слово «**portmanteau**» уперше було запропоновано Льюїсом Керролом в «Алісі в Задзеркаллі» (1871 р.), в епізоді, в якому «Humpty Dumpty» (російський переклад – Шалтай-Болтай [10, с. 171], український – Шалам-Балам [9, с. 74]) пояснює Алісі створення незвичних, дивних слів у вірші під назвою «Jabberwocky» (у російському перекладі – Бармаглот [10, с. 178], в українському – Курзу-Верзу [9, с. 81]).

«Був смажень, і швимкі яски
Спіралили в кружві,
І марамулькали псашки,
Як трулі долові» [9, с. 82].

«Смажень» – це четверта година пополудні, пора, коли щось смажиться на обід, – пояснює Шалам-Балам, – ну «швимкі» означає «швидкі» та «щемкі». Це, розумієш, як у валізі – у двох відділеннях запаковано два значення одного слова» [9, с. 82]. Мовна одиниця **portmanteau** походить із французької мови: «porte-manteau», «porter», що означає «нести, носити, розташовуватися», і «manteaux» – «пальто, шуба». Російська дослідниця, літературознавець і перекладач Н.М. Демурова, коментуючи значення цього слова, зауважує: «Таких слів-гаманців (слов-бумажників) наразі є досить багато в усіх сучасних словниках. Цей термін часто використовують, коли йдеться про слова, у які «упаковано» не одне значення. В англійській літературі видатним майстром слів-гаманців, зрозуміло, був Джеймс Джойс» [5, с. 178]. У зв'язку із цим доречно навести приклад, яких, безперечно, безліч в останньому романі Джойса «Поминки за Фіннеганом»: «neverheedthemhorseluggarsandlistletomine» тощо [11, с. 23].

Переходимо до аналізу другого слова: **Disinformation** (дезінформація) [12]. Пропонуємо визначення: «брехлива (оманлива) інформація, яку поширюють навмисно, розповсюджуючи чутки, з метою впливу на громадську думку або приховування правди». Слово «disinformation» не надто схоже на слово російського походження, але це, на думку багатьох, буквальный переклад «дезінформація» («misinformation»). Хоча це слово іноді вживалося ще в 1930-і рр., воно стало надто популярним у 1950-і рр., під час холодної війни. У цитуванні, що надається, слово відтворюється так: “Petrov, who himself is a former agent of the Russian secret police, gave testimony at the resumed inquiry of the Royal Commission on Espionage in Melbourne. He described six intelligence directorates and a department responsible for the “dissemination of misleading information”, known as the Disinformation Section.” («Петров, який сам є колишнім агентом російської таємної поліції, свідчив на повторному допиті в Королівській комісії у справах шпигунства в Мельбурні. Він розповів про шість розвідувальних управлінь і відділ, який відповідав за «поширення недостовірної інформації», відомий як Відділ дезінформації») (*The Irish Times*, 1 липня 1954 р.).

До слова **Czar** (цар), яке посідає третю позицію в цьому списку, рекомендуємо розлоге визначення: «той, хто наділений необмеженими повноваженнями, або той, хто має владу» [12]. «Початкове значення слова «czar» (також зустрічаємо написання «tsar») – «імператор або король», зокрема, так називали правителів (волода-

рів) Росії до революції 1917 р. Російська форма слова походить із давньоросійської «tsǫsarŭ» («імператор»). У середині XIX століття слово набуло нового значення, стосувалося будь-якої особи, яка не була пов'язана з Росією, але була наділена великою владою або мала вплив у тій чи іншій сфері». «He was a powerful political leader, and was known as “the Czar of Pennsylvania Politics.” («Він був впливовим політичним лідером, відомим як «цар внутрішньополітичної боротьби Пенсильванії»). (*The Daily Illinois State Journal* (Спрінгфілд, штат Іллінойс), 22 червня 1889 р.) [12]. Згідно з історико-етимологічним словником сучасної російської мови слово «цар» позначає «монарх, що успадкував владу (*глава монархічної держави* – виокремлено нами – *Е. Г., А. К.*)), государ у дореволюційній Росії і в деяких інших країнах. У російській мові слово *цар* («володар», «государ») відоме з XV століття; у значенні «татарський хан» це слово використовувалося вже в XIII столітті» [8, Т. 2, с. 361–362]. Існує припущення, що слово цар (англійською – «**czar**», «**tsar**», «**tzar**») латинського походження, від «Caesar». Але водночас П.Я. Черних зазначає: «Деякі мовознавці висловлюють сумнів щодо латинського походження цього слова (Walde-Homann)» [8, Т. 2, с. 362].

Вважаємо, що четверте слово **Intelligentsia** (інтелігенція) потребує детального розгляду. У статті надається визначення слова: «*intellectuals* – інтелігенти, представники інтелігенції, які формують художнє, соціальне, політичне керівництво або еліту» [12]; також це «люди широких інтелектуальних інтересів» [5, с. 300]. (Вважаємо, що в тексті оригіналу варто додати до слова «*intellectual*» визначений артикль «*the*» та закінчення «*s*», отже маємо (множину) «*the intellectuals*» в англійській мові, яку перекладають українською як «інтелігенція» (однина). «Коли слово «*intelligentsia*» вперше почали використовувати в англійській мові (у кінці XIX століття), майже завжди воно вживалося щодо росіян. Англійська мова запозичила його з російської мови – «*интеллигенция*»; а російська – з латинської, де воно означало «*intelligence*» (розум, інтелект, розумові здібності) [5, с. 300] (латинською – «*intellegentia*, ae»² (виокремлено нами – *Е. Г., А. К.*)) – розуміння, розум, пізнавальна сила, здібність сприйняття [6, с. 412]). До початку XX століття слово втратило більшу частину своєї національної належності, і його почали вживати щодо інтелігентів, не звертаючи уваги на кордони» [12]. “Since the female gymnasia have been instituted, however, the great majority of Russian girls of the “*intelligencia*” are receiving in them the same education as is given to the boys in the male gymnasia, preparatory to their entering one of the great universities.” («Із того часу,

як було засновано жіночі гімназії, переважна більшість російських дівчат з «інтелігенції» отримують там таку саму освіту, яка дається хлопчикам у чоловічих гімназіях, попередньо готуючи їх до вступу до одного з відомих університетів» (*San Francisco Chronicle*, 20 жовтня 1889 р.).

У зв'язку з тлумаченням цього слова варто звернутися до зазначеного раніше історико-етимологічного словника, який, на наше переконання, є ґрунтовною академічною працею. Словник трактує слово «інтелігенція» так: «соціальна група, яка складається з людей, що професійно займаються розумовою діяльністю» [8, Т. 1, с. 351]. У російській мові слово «інтелігенція» почали використовувати спочатку в значенні «розумові здібності» в 60-х роках XIX століття, наприклад, «інтелігенція» – «розумова сила». До 80-х років XIX століття нове значення слова «інтелігенція» – «розум, розумові здібності, ступінь розумового розвитку»; англ. «*intelligence*» – «розум», «кмітливість», «тямущість», «розвідка» (звідси «*Intelligence service*» – розвідувальна служба). З новим («російським») значенням це слово повернулося в західноєвропейській мові: англ. «*Intelligentsia*»: «*intelligentzia*»; італ. «*intelligenza*» (на відміну від «*intelligentza*» – «розум», «розумові здібності») позначає «інтелігенція»; нім. «*Intelligenz*» – «розум», «розвиток» використовується також у значенні «інтелігенція» [8, Т. 1, с. 351–352].

П'яте слово – **Mammoth** (мамонт). Визначення: щось досить велетенське (величезне). «Слово «мамонт» запозичене англійською мовою на початку XVII століття як назва будь-якої тварини зі слоноподібних ссавців; англійська мова засвоїла його з російської – від слова, яким називалися ці тварини (мамонти). До початку XIX століття слово зазнало функціональної зміни, виконуючи нову роль прикметника зі значенням «значно більшого розміру» [12]. “Yet, after all this, after the senate had gained all that avarice itself could have desired, and after the companies had given up from despair, the house of representatives rejected the bill altogether – not after a discussion of its merits, not because it was an act unworthy of the state, but because one or two county members got up and positively asserted that it was impossible to make such canals! that the whole was speculation! that the bill was a mammoth one! that the printing of it cost a great deal!” («Крім того, після всього цього, після того, як сенат отримав все, що жадібність сама по собі могла б бажати, і після того, як компанії поступилися від відчаю, палата представників відхилила законопроект узагалі – не після обговорення його переваг, не тому, що це було негідно держави, а тому, що один або два члени округу піднялися й рішуче заявили, що немож-

² Автори статті «10 Words from Russian...» припустилися помилки в цьому слові: замість правильного написання «*intellegentia*» зазначено «*intelligentia*».

ливо збудувати такі канали! що все це було лише припущенням! що законопроект був величезним! що його друк коштував надто багато!» (*Weekly Aurora* – Аврора, штат Пенсильванія, 11 вересня 1810 р.). Згідно з історико-етимологічним словником російської мови «в інших слов'янських мовах мамонт має назву мамут. У Росії мамонта деякий час (у XIX ст.) також називають «мамут». Загалом це слово відоме в російській мові із XVII століття. З Росії, де були знайдені останки мамонта, воно було засвоєне західноєвропейськими мовами: французькою – «mamouth», «mammoth»; англійською – «mammoth»; німецькою – «mammut»; італійською – «mammut»; іспанською – «mamut» тощо. Походження російського слова «мамонт» не зовсім зрозуміле. Безперечно те, що воно є запозиченням, до того ж не обов'язково з мов Сибіру» [8, Т. 1, с. 506].

Цікаві спостереження зумовило й шосте слово, **Parka** (парка), яке зазвичай сприймали як назву модної спортивної куртки. Читаємо визначення, яке надають автори статті «**10 Words from Russian. “Parka”, “disinformation”, and more**»: «парка – верхній хутрянний одяг із капюшоном, зимовий теплий спецодяг (одяг для арктичних, холодних умов)»; і далі: «зазвичай пуловер або куртка з тканини на підкладці» [12]. Важко уявити, що в пуловері (адже пуловер – це трикотажний светр без коміра [5, с. 1004]) можна було б жити в крижаному Сибіру. Точне визначення, що таке парка, знаходимо в ілюстрованому словнику англійської мови OXFORD: “Parka” – 1) a skin jacket with a hood, worn by Eskimos; 2) a windproof fabric garment of similar design worn in cold weather [from Russian] [7, с. 594] («Парка – 1) шкіряна куртка з капюшоном, яку носять ескімоси (слово запозичене з російської мови); 2) одяг із вітрозахисної тканини аналогічного крою для холодної погоди»). Далі автори статті продовжують: «Зрештою, слово «Parka» походить від ненецької мови (самоїдської групи мов Росії). У ненців слово означало «шкіряне пальто» – так населення, яке жило в Арктиці, називало куртки, виготовлені зі шкіри й хутра тварин. Це одне з найстаріших англійських слів, яке було запозичене з цієї частини світу, і його почали вживати на початку XVII століття» [12]. “Their garments are all of Fur; that next their bodies (called by them Mallek, or a shirt) of young Fawns, Hares, or Swans-skins, very soft and well-dressed; the outward (called Parka) of stronger and thicker Fur.” («Їхній одяг виготовлений повністю з хутра; те, що одягали на тіло, називали «mallek», або сорочка, яка була зшита з хутра молодих оленят, зайців або лебединої шкіри, м'якенька й гарна; а верхній одяг, що мав назву «парка», був вироблений із міцнішого й товстішого хутра» (Мозес Пітт, *The English Atlas*, 1680 р.).

Сьоме слово **Politburo** (політбюро) нагадує нам радянські часи, безкінечні засідання та бага-

тогодінні партійні звітування. Видається досить дивним, що це слово також запозичене англійською мовою. «Визначення: провідний виконавчий комітет Комуністичної партії, який окреслював політичний курс держави» [12]. Зрозуміло, що автори статті про «10 слів із російської мови...» не зовсім чітко уявляють реалії радянських часів. На наш погляд, це визначення також потребує ретельного розгляду. Варто додати, що політбюро, а саме так називали в радянські часи провідний орган виконавчого комітету Комуністичної партії Радянського Союзу, – це орган, який займався розробленням (визначенням, проведенням) певної політичної лінії, політичної стратегії партії. Автори пишуть: «Слово «Politburo» походить від російського «политбюро», що означає «политическое бюро». З'явившись в англійській мові на початку 1920-х років, воно головним чином використовується як назва виконавчого комітету Комуністичної партії в Росії. Незважаючи на це, слово іноді вживається почасти в переносному значенні; автор статті за 2016 р. у газеті *The Herald* (Глазго), пишучи про Лейбористську партію Великої Британії, зауважує, що «вони могли б залишитися з тіньовим кабінетом, свого роду політбюро із семи членів» [12]. Вважаємо, що використання британським журналістом російської реалії «политбюро» доводить процес запозичення іншомовних слів-реалій на шпальтах британських газет: “At a meeting of the Politbureau recently a proposal to abolish private trading and seize 50 per cent. of the goods in the market and shops was defeated only by two votes.” («Нещодавно на засіданні політбюро пропозицію скасувати приватну торгівлю й вилучити 50 відсотків товарів на ринку та в магазинах було відхилено лише двома голосами» (*Daily Mail* (Лондон, Англія), 7 листопада 1922 р.).

Восьме слово **ukase** (Указ) тлумачиться, як «едикт, указ» [12]. У перекладі з англійської «edict» – (непорушний) закон, (суворий) наказ, розпорядження [4, с. 146]. «Указ» був запозичений англійською мовою з двох мов майже одночасно, з французької («ukase») і російської («указ»). У російській мові слово походить від «указать», що означає «показати» або «наказати». Уперше слово англійською мовою в значенні «проголошення російським імператором або урядом, що має силу закону», було використане на початку XVIII століття. У наступному столітті слово набуло загального значення «наказ» («проголошення закону або наказу керівництва, підготовленого компетентним органом») [12]. “Is it true that there is great excitement in Russia because the Czar has issued a ukase declaring whiskers contraband, owing to the fact that Germans are shaving Russian prisoners and using their whiskers as a substitute for cotton?” («Чи правда, що в Росії серйозні хвилювання викликав указ царя, що забороняє бакенбарди через

те, що німці голять російських полонених і використовують їх бакенбарди замість бавовни?» (*Christensen's Ragtime Review*, жовтень 1915 р.).

Дев'яте слово **Vodka** (російською – водка) наразі є досить розповсюдженим, і його зазвичай пов'язують із Росією; (українською – «горілка», «оковита»). Представлене визначення – «безбарвна рідина з нейтральних спиртів, дистильованих із суслу (з жита або пшениці)» [12]. Запропоновано таке тлумачення слова «vodka»: «безбарвна рідина, яка допомагає мільйонам людей приймати сумнівні рішення, походить від російського слова «вода» [12]. В історико-етимологічному словнику досліджується походження слова «водка»: «хлібне вино», «міцний алкогольний напій, суміш очищеного етилового винного спирту з водою» [8, Т.1, с. 159]. І далі йдеться про те, що в Росії це слово стало відомим із XVII ст., але спочатку воно використовувалося як назва лікарського (безалкогольного) напою, рідких ліків, сиропу, настоянки з лікувальних трав, коренів. У словнику висловлюється припущення, що «слово «водка» за походженням є похідним не від слова «вода», а від «водити», «вести». Проте *водка* вже в XVII ст. почала асоціюватися з *водою* й отримала значення «хлібне вино» (імовірно, через його прозорість, безбарвність). Можливо, що деяку роль відіграла при цьому й латинська мова: *aqua vitae* – фігуральна назва (буквально «вода життя») міцного алкогольного напою» [8, Т. 1, с. 160]. Слово-реалія «кабак» визначається так: “*Kabak in the Russian language signifies a public house for the common people to drink vodka (a sort of brandy) in*” [12]. («Кабак» російською мовою означає питний заклад для простих людей, де розпивають горілку (свого роду бренді)». (Джоан Готліб Джорджи, «Росія, або повна історична довідка про всі народи, що входять до складу Імперії», 1780 р.).

Останнє, десяте, слово в цьому списку – **Yurt** (юрта) – також з'явилося в англійській мові завдяки російській. Його тлумачать як круглий намет у формі купола зі шкіри або повсті, натягнутої на розбірний каркас, що використовується сільськими народами Центральної Азії [12]. Вважаємо за належне додати ще й такий коментар: «юрта – переносне (переважно конусоподібне) житло з жердин, укрите шкурами, повстю тощо, у деяких кочових і напівосілих народів Центральної й Середньої Азії та Південного Сибіру» [5, с. 1420].

«Слово «Yurt» походить від російського діалектного слова «юрта», з тюркських мов; схоже на турецьке слово юрта, домівка. Ця мовна одиниця вживається в англійській мові вже понад сто років, і дехто вважає, що ці прості житлові помешкання набувають усе більшої популярності» [12]. П.Я. Черних відзначає: «У турецькій мові слово «юрта» має такі значення – «країна», «край», «батьківщина», «житло», «дім», «домівка». І продовжує далі: «У тюркських мовах це слово давнє: «yurt» у значенні «країна», «дім», «місце проживання» фіксується ще в старотюркських текстах» [8, Т. 2, с. 462]. “Robust and versatile, the yurt has evolved into the ultimate portable dwelling. These virtues have been recognized in the west and now we find yurts used for many purposes – offices, summer houses, meditation spaces, spare rooms, or just satisfying spaces to be in” [12]. «Міцна й універсальна, юрта перетворилася на основне пересувне (кочове) житло. Її переваги оцінили на Заході, і наразі ми вважаємо, що юрти можна використовувати за багатьма призначеннями – офіси, літні будиночки, місця для медитації, кімнати для гостей або просто зручні місця для відпочинку» (Пол Кінг, *The Complete Yurt Handbook*, 2002 р.).

Безумовно, словник і тезаурус MERRIAM-WEBSTER ON-LINE є досить цікавим, ґрунтовним і авторитетним електронним ресурсом для всіх зацікавлених не лише питанням вивчення англійської мови як іноземної, але й фахівців, залюблених у слово. Варто додати, що деякі статті та запропоновані в словнику матеріали мають інформаційно-розважальний характер, адже призначені для цільових читачів, які вивчають мову як засіб спілкування.

Вочевидь, автори статті «10 Words from Russian...» не мали на меті проаналізувати етимологію представлених слів. У своїй праці ми запропонували ретельний розгляд походження російських слів-реалій, надали докладний країнознавчий коментар і перекладацький аналіз, що, на наш погляд, є необхідним інструментом і під час опанування іноземної мови, і в процесі сприйняття зовнішньомовної дійсності.

Вважаємо подальші аналогічні дослідження доцільними й перспективними, адже вивчення будь-якої іноземної мови потребує глибокого занурення в структуру слова, його функціонування, оскільки кожне слово – це не лише одиниця мови, а й структурований мовний організм.

Література

1. Влахов С.И. Непереваемое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М. : «Р. Валент», 2006. – 448 с.
2. Гончаренко Э.П. К вопросу о переводе лингвокультурологического компонента в процессе преподавания английского языка. / Э.П. Гончаренко // Научный вестник Международного гуманитарного университета. Научный сборник. Серия : Филология. Вып. 8. Том 2. Одеса, 2014. – С. 198–201.
3. Липилина Л.А. Лексические слияния в современном английском языке / Л.А. Липилина // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Филология, педагогика, психология. Вып. 2, 2006. С. 87–92.

4. Великий англо-український словник / упоряд. М.Г. Зубков. – Харків : Фоліо, 2006. – 790 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170000 слів / гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1428 с.
6. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь : 200000 слов и словосочетаний / И.Х. Дворецкий. М. : Русский яз., 2002. – 846 с.
7. Иллюстрированный словарь английского языка OXFORD. Справочное издание. DK / Oxford Illustrated Dictionary. – Dorling Kindersley Limited and Oxford University Press, 1998. – 1008 p.
8. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: 13650 слов: Т. 1–2 / П.Я. Черных. – 2-е изд., стереот. – М. : Рус. яз. 1994. – Т.1. – 621 с., Т.2. – 560 с.
9. Керролл Л. Аліса в країні див. Аліса в Задзеркаллі. / Л. Керролл. – Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2009. – 262 с.
10. Кэрролл Л. Аліса в стране чудес. Аліса в Зазеркалье. / Л. Кэрролл. – 2-е стереотипное издание. Изд. подготовила Н.М. Демурова. – М.: «Наука», 1991. – 359 с.
11. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – G.B. : Penguin Books, 1992. – 628 p.
12. 10 Words from Russian. “Parka”, “disinformation”, and more [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/words-from-russian/agitprop>.

УДК 811.112.2'373.2:616.5

Качан Б. М., Остапчук О. Р., Бабій О. Р.

**ТРАНСЛЯТОРНІ МЕТОДИ ВІДТВОРЕННЯ ПРОПРІАТИВІВ
У НІМЕЦЬКІЙ ФАХОВІЙ МОВІ ДЕРМАТОЛОГІЇ**

Стаття присвячена питанню трансляторних методів відтворення пропріативів у німецькій фаховій мові дерматології. Розкрито поняття пропріативів і їх місце в субмові німецької фахової мови. Визначено низку перекладацьких трансформацій, якими потрібно володіти перекладачу під час транскодифікації німецькомовних фахових текстів.

Ключові слова: пропріативна лексика, дерматологія, епонім, термін.

Качан Б. М., Остапчук О. Р., Бабій О. Р. Трансляторные методы передачи проприативов в немецком специальном языке дерматологии. – Статья.

Статья посвящена вопросу трансляторных методов передачи проприативов в немецком специальном языке дерматологии. Раскрыто понятие проприативов и их место в субязыке немецкого языка для специальных целей. Определен ряд переводческих трансформаций, которые следует использовать переводчику при транскодификации немецкоязычных специальных текстов.

Ключевые слова: проприативная лексика, дерматология, эпоним, термин.

Kachan B. M., Ostapchuk O. R., Babiy O. R. Translation methods of propriatives in German professional language of dermatology. – Article.

This article deals with question of translation methods of propriatives in German professional language of dermatology. It was discovered the term of propriatives and their place in sublanguage of German professional language. It was described translation transformation which the translator should own at transcodification of German special texts.

Key words: propriative lexis, eponym, dermatology, term.

У сучасному світі відбувається активне співробітництво й міжнародний обмін досвідом і досягненнями в різних галузях науки, у тому числі й у медицині. У зв'язку з цим якісний переклад медичної документації та описів відіграє важливу роль, а викладання мови за професійним спрямуванням набуває ще більш актуального значення в процесі навчання майбутніх лікарів. Знання іноземної мови стає для спеціаліста-медика ефективним засобом обміну у сфері наукових досліджень і практичної підготовки. Вивчення системної організації словникового складу мови належить до одного з найактуальніших напрямів сучасних лінгвістичних досліджень. У свою чергу, однією із цілей викладання іноземних мов у медичному університетів є навчання перекладу медичних текстів (статей, результатів досліджень тощо), що, на думку М. Русакової й Т. Серікової [11], є першочерговим завданням отримання нової інформації з першоджерел.

Останніми роками в лінгвістиці спостерігається стрімке зростання досліджень текстів медичного спрямування, що призводить до необхідності вивчення способів перекладу у світлі постійного розвитку фахової термінології. Сучасний професійний медичний переклад тексту є одним із найскладніших у практиці перекладу, а переклад спеціальної термінології є нагальним, оскільки термінологія, яка функціонує в медичному дискурсі, постійно поповнюється новими номінаціями та їх тлумаченням. Цей процес відбувається завдяки значній науковій діяльності, яка проводиться у світових масштабах, завдяки новим відкриттям і досягненням у всіх галузях охорони здоров'я.

Сучасна лінгвістика під час вивчення проблеми пропріативної лексики й епонімії орієнтована на виявлення особливостей функціонування, впливу позамовних чинників на процес утворення, визначення лексико-семантичних структур і принципів кодифікації термінів-епонімів, особливості перекладу епонімів.

Терміни – невід'ємна частина мови науки, оскільки кожне нове поняття потрібно зафіксувати у мові точним словом – терміном. Р. Дудок визначає термін як мовну одиницю (слово чи словосполучення) переважно субстантивного характеру, яка позначає певне фахове поняття відповідної субмови, призначена для забезпечення потреб професійної комунікації. Він наголошує на тому, що комунікативно повноцінні лише ті терміни, зміст яких відображений у дефініціях, де він термінується й закріплюється в межах певного соціуму, тобто фахівці однієї галузі вкладають у термін той самий зміст та однаково його розуміють [5].

Терміни-епоніми неодноразово ставали об'єктом вивчення зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Питанням виникнення термінів-епонімів, їх структурно-семантичними особливостями й функціонуванням в українській медичній термінології займається багато лінгвістів: Н. Місник, В. Лисенко, Т. Лепеха, Р. Стецюк; дисертація О. Варнавської (Росія, 2009) присвячена статусу й функціонуванню епонімів у медичній термінології іспанської мови [14].

В. Кулікова (2015), торкаючись труднощів перекладу французьких медичних термінів-епонімів у культурологічному аспекті, відмічає інформативні властивості слова-терміна, який може повідомити про «сам факт існування відповідних

реалій, про джерела їх появи, а також про рівень розвитку культури народу» [7].

У німецькомовному медичному дискурсі А. Семисюк (2014) розкриває роль функціонування пропріальної лексики як продуктивного засобу формування епонімів, який здатний продемонструвати «все нове, що виникає у практичній діяльності фахівців», і зараховує власні імена як термінологічні одиниці до імен когнітивних категорій, «так як вони впливають на пізнання людського світу в ракурсі лінгвокультури» [12].

Дослідниця української медичної клінічної термінології Н. Місник (2002) зазначає, що явище епонімізації медичних понять у контексті історії її розвитку, еволюції діагностичного процесу відоме здавна; епонімічні найменування широко розповсюджені в підмові клінічної медицини [14].

Вивченню епонімічних термінів в українській мові присвячені праці М. Дзюби. Зокрема, мовознавиця дійшла висновків, що «використання власної назви як терміоелемента є показником інтернаціональності терміна, його «міжнародного впізнавання» [4, с. 74], «невідповідність складу епонімічних термінів у різних мовах свідчить про пріоритет країни у відкритті нових явищ, її роль у розвитку різних галузей науки, інтелектуальний потенціал» [4, с. 73].

З розвитком техніки та прискоренням технологічних процесів винайдено різноманітні методи і способи діагностики, але також з'явилися нові захворювання, які потребують фіксації в термінологічних системах мов світу. Оскільки в наш час панує образ здорової людини, ознаками якої є передусім здорова шкіра, ми вирішили розглянути явище епонімії в цій галузі, терміни-епоніми якої є ще недостатньо розглянутими сучасними мовознавцями.

Дерматологія – це наука, яка вивчає будову й функціонування шкіри та її придатків – волосся, нігтів, а також слизових оболонок, захворювань шкіри, її придатків і слизових, методи їх лікування й запобігання їм. Терміносистема дерматології налічує велику кількість термінів-епонімів, оскільки функціонування термінів у цій субмові прямо пов'язане з результатами досліджень у цій галузі медицини.

Необхідність ознайомлення із сучасними методами досліджень, велике значення обміну інформацією на інтернаціональному рівні створюють необхідність забезпечення адекватного перекладу з точним відтворенням медичних термінів. Теміри-епоніми становлять значну частину термінологічного пласту субмови дерматології, що створює значні труднощі під час здійснення фахового перекладу. Ураховуючи подані аспекти проблеми, ми маємо на меті в статті розглянути лексико-семантичні функціональні особливості термінів-епонімів у субмові дерматології та способи їх пе-

рекладу, що, на нашу думку, створює найбільшу проблему перекладу з однієї мови іншою, тому, як нам видається, цю проблему можна вирішити розв'язавши низку таких завдань:

- визначити поняття «термін-епонім» у фахових текстах дерматології; дослідити їх лексико-семантичні особливості функціонування в автентичних текстах;

- виокремити та проаналізувати банк перекладацький трансформацій епонімів, що функціонують у субмові дерматології;

- визначити особливості перекладу вищепойменованого корпусу епонімів українською мовою.

Під термінами-епонімами ми розуміємо позначення явища (наприклад, метода, симптому, хвороби), поняття, структури або методу за іменем людини, яка вперше виявила або описала їх. Більшість дослідників вважають, що власна назва в терміні-епонімі [6; 9; 10] не завжди має чітке денотативне значення, а конотативне значення в нього практично відсутнє.

Категорія епонімічних термінів або просто епоніми часто співвідносяться з категорією кваліфікативних термінів, тобто тих, що відображають сутність поняття. На думку багатьох медиків-спеціалістів у сфері медичного перекладу, варто заміняти епоніми на кваліфікативні терміни, власне, ми також дотримуємося цієї думки. Виняток становлять номінації, які давно та міцно ввійшли в медичну термінологію й від яких утворені виробничі слова. У таких випадках епонімічні терміни можуть бути хоча б рівносильними синонімами кваліфікативним [2].

Коротко розглянемо історію виникнення епонімів у шарі медичної лексики. У мові медицини епоніми, тобто номінації, утворені від власного імені лікаря, вченого тощо, використовуються для позначення різних понять: хвороб, їх симптомів і синдромів, анатомічних об'єктів, наукових теорій і клінічних класифікацій, методів дослідження й лікування, медичного обладнання тощо. Широке вживання епонімів у термінотворенні пояснюється бажанням підтримати традицію, увіковічнити імена лікарів і вчених, які зробили свій внесок у розвиток медицини. Епонімічні терміни становлять велику частину – близько 30% усього термінологічного фонду, утворюють певну тематичну групу. Мовознавець Е. Глазиріна пропонує таку класифікацію термінів-епонімів у медичній лексиці [2]:

а) позначення методів дослідження – німецькі лікарі відкрили методи дослідження, під час номінації використовуючи ключові терміни – проба, реакція, метод, досвід: *Tzanck-Test – Тест Тцанка; Shelley-Test – Тест Шеллі (базофільний тест); Jodprobe – Проба Бальзера.*

б) анатомічні терміни – в XIX ст. відкриття в галузі анатомії позначали іменами німець-

ких анатомів і фізіологів: *His-Bündel* – Пучок Гіса; *Purkenje-Fasern* – Волокна Пуркенье; *Adamkiewicz-Arterie* – артерія Адамкевича;

с) назви хвороб – у назвах хвороб також зустрічаються прізвища лікарів: *хвороба Дар'є* – *Darier-Krankheit*; *Hallorpeau-Krankheit* – *акродерматит Алопо*;

д) назви симптомів хвороб – *синдром Лайєла* – *Lyell-Syndrom*; *синдром Коккейна* – *Cockayne-Syndrom*; *синдром Клоустона* – *Clouston-Syndrom*;

е) назви хірургічних операцій – на основі загальних термінів «операція» і «пластика» створювалися епоніми з іменами німецьких хірургів: *операція Кіліана* – *Killian-Operation*;

ф) назви медичних інструментів і приборів – лампа Вуда;

г) назви бактерій, утворених від прізвища дослідника.

Опираючись на вищерозглянуту класифікацію, поділили епоніми субмови дерматології на такі категорії:

1) позначення методів і препаратів для дослідження: *Mitsuda-Reaktion* – *реакція Мімсуда*, *Bouin-Flüssigkeit* – *рідина Буєна*, *Van-Gieson-Färbung* – *метод Ван-Гізона*;

2) назви хвороб: *Dühring-Kreankheit* – *дерматит Дюринга*, *Lyme-Borreliose* – *хвороба Лайма*, *MorbusHippel-Lindau* – *хвороба Гіпель-Ліндау*;

3) назви симптомів хвороб: *Zika-Virus* – *синдром Зика*, *Buschke-Ollendorf-Syndrom* – *синдром Бушке-Оллендорфа*, *Siemens-Krista-Siemens-Syndrom* – *синдром Сименсона*;

4) позначення елементів шкірного покриву та бактерій: *Odland-Körperchen* – *тільця Одланда*, *Langerhans-Zelle* – *клітини Лангерганса*, *Grensteyn-Zelle* – *клітини Грінстейна*.

Переклад епонімів створює певні труднощі, які пов'язані з національною специфікою та їх уживанням у медичному дискурсі. Крім того, існує також і проблема власне зі словниками, оскільки натепер немає білінгвального (німецько-українського) словника медичної термінології, у зв'язку з чим перекладач у своєму арсеналі може використовувати лише монолінгвальний словник медичної термінології або пошукові системи мережі Інтернет. З огляду також на працю російської мовознавиці Є. Глазиріної [2], яка в статті чітко сформулювала та виклала точки зору закордонних науковців Александра Войводта й Еріка Маттесона, є причини не вживати пропріативну лексику у фахових медичних текстах. Обидва є діючими лікарями-науковцями, а також тими, хто цікавиться питанням перекладу наукової медичної літератури. У праці “Should Eponyms Be Abandoned?” вони дотримуються точки зору, що пропріативна лексика або епоніми, власне, не зображають процес хвороби, симптому чи дослідження тощо, а несуть у собі

лише традицію увіковічнити науковця, який зробив відповідне відкриття [15].

Тому, беручи до уваги цей факт, перекладачеві варто мати на озброєнні ті перекладацькі трансформації, які допоможуть йому влучно й точно транскодифікувати той чи інший пропріатив мовою перекладу, а саме:

– *Експлікація або описовий переклад.* Під час описового перекладу одиниця іноземної мови замінюється словосполученням, що експлікує її значення (тобто дає пояснення чи опис цього слова). До описового перекладу висуваються такі вимоги: переклад повинен точно відображати основний зміст позначеного терміном поняття; опис не повинен бути надто докладним; синтаксична структура словосполучення не повинна бути надто докладною, наприклад:

– *Leyll-Syndrom (akute epidermale Nekrolyse)* – *гострий епідермальний некроліз (синдром Лайєла)*;

– *Purpura Schoenlein-Henoch* – *анафілактична пурпура*;

– *Merkel-Körperchen* – *тактильні епітеліальні клітини*.

– *Додавання* – це вид трансформації, за якого в перекладі використовуються додаткові лексичні одиниці для передачі імпліцитних елементів змісту оригіналу. Часто цей прийом використовується для запобігання викривленню змісту в мові перекладу, наприклад:

– *Hauttuberkulose* – *індуративний туберкульоз шкіри Базена*;

– *Ekzema herpetiformis (Kaposi)* – *герпетична екзема Капосі*;

– *Kogoj-Pustelc* *спонгіоформна* – *пустула (гноячок) Когоя*.

– *Контекстуальна заміна* – це такий вид трансформації, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і підібране з урахуванням контекстуального значення слова та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу. По суті, цей вид перекладу використовується в тих випадках, коли потрібно зробити уточнення, узагальнення, замінити заперечну конструкцію на стверджувальну або зробити повне переосмислення [1].

Проте під час перекладу варто брати до уваги й той факт, що в рамках стандартизації науково-технічної термінології в Україні потрібно дотримуватися уніфікації пропріативної лексики, щоб уникнути порушень міжнародних стандартів ІСО. Стандартизація термінів здійснюється національними комітетами для своїх мов. Уже налічується понад 8 тис. стандартів у 59 країнах 32 мовами [8]. Тому ми також звертаємо увагу не те, що перекладачеві не варто відмовлятися від стандартних методів транскодифікації пропріативної лексики,

таких як транслітерація й транскрипція – способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер мови перекладу [6], наприклад: *Raynaud-Syndrom – симптом Райнаурда; WR (Wassermann-Test) – тест Вассермана (РВ)* [16].

Отже, пропріативна лексика в німецькій фаховій мові дерматології утворює значний пласт термінології субмови дерматології. З огляду на класифікацію Є. Глазиріної, класифіковано пропріативу фахову мову дерматології на: а) позначення методів і препаратів для дослідження; б)

назви хвороб; в) назви симптомів хвороб; г) позначення елементів шкірного покриву та бактерій. З урахуванням того факту, що епоніми не відображають сутність хвороби, симптому тощо, оптимальними методами перекладу, окрім транслітерації і транскрипції, можуть бути експлікація, додавання, контекстуальна заміна. Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що питання транскодифікації пропріативної лексики належить до важливих питань трансляторики й потребує подальшого аналізу щодо відтворення епонімів у мові перекладу.

Література

1. Білозерська Л.П. Термінологія як переклад : [навчальний посібник для студентів філологічного напрямку підготовки] / Л.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2010. – С. 42–51
2. Глазырина Е.С. К вопросу об особенностях функционирования перевода эпонимов в текстах медицинской тематики: лингводидактический аспект / Е.С. Глазырина // Перевод и сопоставительная лингвистика. – Екатеринбург : УрГИ, 2016. – № 12. – С. 27–31.
3. Глазырина Е.С. Лингводидактические принципы эффективной семантизации терминологической лексики для студентов-регионоведов на уроках иностранного языка для специальных целей (в аспекте профессионального общения) / Е.С. Глазырина // Когнитивные исследования языка. – 2015. – Вып. XX. – С. 299–308.
4. Дзюба М.М. Епонімічні терміни як інтернаціональні знаки / М.М. Дзюба // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 березня 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: І.А. Колесніков (голова) та ін. – К. : КНЕУ, 2016. – С. 72–75.
5. Дудок Р.І. Проблема значення і смислу терміна у гуманітарних науках : [монографія] / Р.І. Дудок. – Львів : Вид. ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 358 с.
6. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова) : [підручник] / Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй, А.М. Науменко. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2006. – 592 с.
7. Куликова В.Г. Труднощі перекладу французьких медичних термінів-епонімів: культурологічний аспект / В.Г. Куликова // Наукові записки університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2015. – Вип. 58. – С. 260–262.
8. Курносова Н.О. Проблеми стандартизації та уніфікації науково-технічної термінології / Н.О. Курносова, Р.В. Курносова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/367/1/05knotnt-pdf>.
9. Микульчик Р.Б. Будова складних і складених епонімів української фізичної термінології / Р.Б. Микульчин // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2007. – № 593. – С. 53–56.
10. Михайлишин Б.П. З історії термінів-епонімів / Б.П. Михайлишин // Мовознавство. – 1994 – № 4–5. – С. 45–50.
11. Русакова М.М. Кейс-технологии на занятиях английского языка в медицинском университете / М.М. Русакова, Т.М. Серикова // Медицинское образование в XXI веке: традиции и инновации : материалы XX Межрегион. учеб.-метод. конф. / отв. ред. А.С. Оправин. – Архангельск : Изд-во Северного государственного медицинского университета, 2015. – С. 130–132.
12. Семисюк А.М. Текстовий діапазон функціонування пропріативної лексики у німецькому медичному дискурсі «мова для спеціальних цілей» / А.М. Семисюк // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини : спільний укр.-рум. журнал. Серія «Філологічні науки» / редколегія Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Моїсей. – Чернівці – Сучава : БДМУ, 2014. – № 3 (3). – С. 70–75.
13. Сингаївська Г.В. Епонімічні найменування в іспанській медичній термінології / Г.В. Сингаївська // Проблеми семантики, прагматики, когнітивної лінгвістики. – 2013. – Вип. 23. – С. 364–373.
14. Телеки М.М. Епонімічні терміни як носії інформації про спеціальні знання / М.М. Телеки, І.В. Семенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / редкол.: С.М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 257. – С. 89–98.
15. Woywodt A. Should Eponyms Be Abandoned? / A. Woywodt, E. Matteson // Renal Unit, Lancashire Teaching Hospitals NHS Trust, Preston, Lancashire PR2 9HT: cairr [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.alexander-woywodt.com/fileadmin/www.alex-ander-woywodt.com/papers/head_to_head.pdf.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://flexikon.doccheck.com/de/Dermatologie?utm_source=www.doccheck.flexikon&utm_medium=web&utm_campaign=DC%2BSearch.

УДК 81'255.4[=161.2:811.111'373.43]:82-2Шекспір08

Kravtsova M. O.

NONCE WORDS IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE SHAKESPEAREAN TRAGEDY "KING LEAR" BY VASYL BARKA

The article presents the Translation Studies analysis of W. Shakespeare's tragedy "King Lear" in the Ukrainian translation by Vasyl Barka. The author concentrates on translator's usage of the nonce words, viewing such tendency not only as the reproduction of the style of the original author, but also as the reflection of translator's individual style.

Key words: nonce word, "King Lear", W. Shakespeare, Vasyl Barka.

Кравцова М. О. Оказіоналізми в українському перекладі Шекспірової трагедії "King Lear" пера Василя Барки. – Стаття. Статтю присвячено перекладознавчому аналізу Шекспірової трагедії "King Lear" в українському перекладі Василя Барки. Автор зосереджує увагу на використанні перекладачем окказіоналізмів, розглядаючи таку тенденцію не тільки як відтворення стилю оригінального автора, але й як відображення індивідуального стилю перекладача.

Ключові слова: окказіоналізм, "King Lear", В. Шекспір, Василь Барка.

Кравцова М. А. Окказионализмы в украинском переводе Шекспировой трагедии "King Lear" пера Василия Барки. – Статья.

Статья посвящена переводоведческому анализу Шекспировой трагедии "King Lear" в украинском переводе Василия Барки. Автор сосредотачивает внимание на использовании переводчиком окказионализмов, рассматривая такую тенденцию не только как воспроизведение стиля оригинального автора, но и как отображение индивидуального стиля переводчика.

Ключевые слова: окказионализм, "King Lear", В. Шекспир, Василий Барка.

The present research constitutes the Translation Studies analysis of W. Shakespeare's tragedy "King Lear" and its Ukrainian translation done by Vasyl Barka, so as to identify and analyse nonce words that occur in the target text.

Neology appears in the end of the 20th c. as the new branch of linguistics that studies criteria of identification of new words, their meaning, the reason for their coinage, the ways of their creation and their lexicographic processing. Such scholars as N.M. Solohub, N.A. Adakh, O.O. Zhyzhoma, H.M. Vokalchuk et al. research in this sphere. The subject of neology is new words that appear in a language, i.e. neologisms and nonce words. We consider a neologism to be a nonce formation that is occasionally used in the idiolect of the original author or a translator, be it written or oral (a nonce word), and that either remains in this language or parole or is fixed in the dictionary (a neologism proper). Thus, a nonce word belongs to the first stage of existence of a newly-created word, that enters the language, and then on the second stage it becomes a neologism. The same viewpoint is supported by O.O. Selivanova, who subdivides neologisms into "general linguistic" and "nonce words" that are also called "stylistic neologisms" [12, p. 504]. Moreover, the very term "nonce-word" was adopted in the preparation of the Oxford English Dictionary (1884) "to describe a word which is apparently used only for the nonce", i.e. for the time being. Thus, nonce words were the words registered in this dictionary, however the ones that experienced limited usage.

Nonce words can be of two types:

a) a word with a new lexical form, it is possible to view it as a lexical coinage;

b) a new meaning of an already existing word – a certain semantic change/shift.

The ways of creation of neologisms are: creation, derivation, claque and borrowings, while new senses are acquired by means of metonymization, metaphorization, semantic compression, pun as assimilation of words as to their motivators-homonyms [12, p. 504]. In Vasyl Barka's translation both types of nonce words can be met. Thus, for instance, the translator creates such words, as «обдитинитись» [22, p. 98], «прибатькуватись» [22, p. 98] as the equivalents to Shakespeare's "to child" [28, p. 908] and "to father" [28, p. 908]. Whereas the Ukrainian language does not have herein mentioned before lexemes, in A New English Dictionary on Historical Principles (NEDHP) we may find the words "to child" and "to father". The lexeme "to child" dates back to the 14th c. with the meaning "1. To bear a child; to be delivered. 2. To bring forth, give birth to (a child). 3. To bring out, bring forth" [15, V. 2, p. 343]. What we observe, is that in the NEDHP one may find the adjective "child-ed" meaning "provided with a child or children" [15, V. 2, p. 343] and with the illustration taken from "King Lear": "He childed as I father'd!" [28, p. 908] as the sample of the first usage of the meaning of the lexeme in question. In comparison, there is no adjective "father'd" registered in the NEDHP. Nevertheless, we are positive that in the source text the author referred not to an adjective, but to the verb used in the Past Simple tense with the meaning of the present lexeme "to receive ingratitude and be betrayed by one's own children". If it were an adjective, the line would be: "He is childed". Thus, W. Shakespeare encodes a new meaning into an already existing lexical form used in the play in the past tense. The translator of the target text also opts for the verb, thus creating the Ukrainian nonce word with a new lexical form and meaning. The lexeme "to father" is also considered to be a nonce word with an already existing lex-

ical form, but a new nuclear meaning actualized in the context. In the NEDHP the following definitions of the verb “*to father*” can be found: “1. To be or become the father of; to beget. 2. To appear or pass as, or acknowledge oneself, the father of; to adopt. 3. To act as a father to, look after; to carry out (a law)” [15, V. 4, p. 98]. W. Shakespeare also creates a nonce word “*to father*” with a different semantic change in “*Much Ado About Nothing*”: “4. a) To trace the father of. b) *To father oneself*: to indicate one’s paternity. 1599 Shaks. *Much Ado* 1.i.III The Lady fathers her selfe: be happie Lady, for you are like an honorable father” [15, V. 4, p. 98]. Thus, there is no registered definition in the NEDHP that can be attributed to the analysed context, i.e. “to receive ingratitude and be betrayed by one’s own father”. In his translation Vasyl Barka uses the Ukrainian nonce word (a verb) for the English nonce word, thus preserving the pun that is created in the original with the microtext meanings (microsenses) created by means of the verbal image, where Edgar draws the parallel between Lear’s fate and his own. Thus, the nonce words of the original belong to the second type, while the nonce words of the translation – to the first one.

As an example of the nonce word formation with a semantic change/shift in the source and target texts can be the following excerpt: “*Then let them anatomize Regan*” [28, p. 908]: «*Тож нехай розітнуть лікарняно Регану*» [22, p. 97], where the lexeme «*лікарняно*» acquires a new meaning, thus becoming a nonce word.

The rendering of nonce words poses a challenge for a translator, as far as the lingual correspondence of the source language unit in question does not exist in the target language. According to N.V. Hlinka and A.S. Khmara, the main difficulties that arise during the translation of new words created by an author lie in the understanding of these words, the meaning of which can be deduced from the context. The authors propose the following methods of their translation: transcoding, calque, explication, concretization and generalization [3, p. 243]. Nevertheless, we consider that herein one more method can be added: under the condition when the author transforms the already existing lexeme applying the word-forming rules of the source language, the same technique can be used by the translator, however he/she should subdue to the word-forming rules of the target language. In his work “*A textbook of translation*” P. Newmark states that “if it is a derived word it should be replaced by the same or equivalent morphemes; if it is also phonoaesthetic, it should be given phonemes producing analogous sound-effects” [7, p. 143]. Vasyl Barka mainly resorts to calque, explication, creation of a new lexeme by means of the word-forming rules of the target language and in certain places tends to use a nonce word in the translation as the equivalent to the stylistically neutral lexeme of the original.

According to the Oxford English Dictionary, over 2200 words are neologisms from W. Shakespeare. Adriana T. Damascelli provides the graph that shows the distribution of new words of Latin origin that were created and used by W. Shakespeare in his works over the period 1589–1613 [6]. Thus, it follows from it that out of 44 plays, “*King Lear*” occupies the fourth place after “*Hamlet*” (55), “*Troilus and Cressida*” (35) and “*Love’s Labour’s Lost*” (35), with 31 new lexemes of Latin origin used. However, it should be noted that but for Latinate nonce words W. Shakespeare created other lexemes that were not registered in dictionaries of that period by skillfully applying methods of word formation of the English language, i.e. by means of affixation, conversion and composition. He also introduced into English borrowings from French (e.g. “*oeillades*”, that means “*tender looks*”) and the Germanic languages (e.g. the lexeme “*crants*” that is used in “*Hamlet*”, meaning “*wreaths*”). Thus, W. Shakespeare played with the language and in particular with the words so as to create specific effects for particular contexts. In “*King Lear*” the reader can find the following words and phrases coined by W. Shakespeare: “*full circle*”, “*to blanket*” (first use as a verb), “*to elbow*” (first use as a verb), “*epileptic*” (first use as an adjective), “*half-blooded*”, “*hot-blooded*”, “*noiceless*”, “*ungoverned*”, “*unpublished*” (in the sense “*still unknown*”), etc. Therefore, the translator of “*King Lear*” is not only to challenge himself/herself with the complexity of W. Shakespeare’s plot, allusions, metaphors, puns and other stylistic devices, but to decide on how to preserve author’s idiostyle and his tendency to create new words.

According to N.A. Adakh, Vasyl Barka “went down in history of contemporary literature and language as an audacious experimentalist not only in the sphere of thematic spectrum of a text, but also in the sphere of author’s lexical nomination” [1, p. 2]. He made a significant contribution to the enrichment of the poetic lexicon of the 20th c. In his translation of “*King Lear*” he was trying to preserve the style of W. Shakespeare, creating new and fresh coinages. If to compare his translation with those made by P.O. Kulish, Panas Myrnyi, M.T. Rylskyi and O.A. Hriaznov, we will see that the translation done by Vasyl Barka is the one that preserves the author’s idiostyle in reference to the usage of nonce words to the greatest extent. Thus, for instance W. Shakespeare’s nonce word “*fen-suckt fogs*” from *King Lear*’s address to his daughter Regan: “*You fen-suckt fogs, drawn by the powerful sun, / To fall and blast her pride!*” [28, p. 901] is translated in the following ways: «*важка та мокра пара <...> з озер гнилих та багон*» [26, p. 579], «*тумани*» [24, p. 280], «*тумани, що вас всисають багна*» [25, p. 62], «*болотно-виссані тумани*» [22, p. 71], «*пара <...> із болота*» [23, p. 49]. Thus, what we observe is that only Vasyl Barka used the nonce word in his translation that is considered to be equivalent to its source

language correspondence both in its meaning and form. In all other cases the translators used already existing words only partly reproducing the meaning of the original lexeme, some of them applied the method of descriptive paraphrase. The same situation can be met in the following examples:

W. Shakespeare's phrase "*Thy tender-hefted nature*" from "*No, Regan, thou shalt never have my curse: / Thy tender-hefted nature shall not give / Thee o'er to harshness: her eyes are fierce; but thine / Do comfort and not burn*" [28, p. 901] is translated as: «*Душа твоя, предобра й жаліслива*» [26, p. 579], «*ти вродилась / Незлобною*» [24, p. 280], «*бо природа / У тебе ніжносерда*» [25, p. 62], «*ласкавно-складна вдача*» [22, p. 71], «*ти лагідної вдачі*» [23, p. 49]. Thus, only P.O. Kulish and Vasyl Barka preserve the SL nonce word opting for the word-composition. Another lexeme "*unbonneted*" [28, p. 903] that also occurs in W. Shakespeare's "*Othello*" – "*May speak, unbonneted, to as proud a fortune / As this that I have reacht*" [28, p. 820] – is rendered as follows: «*без шапки*» [26, p. 588], «*3 некритою <...> головою*» [24, p. 285], «*простоволосий*» [25, p. 72], «*босоголовий*» [22, p. 78], «*простоволосий*» [23, p. 56]. Herein Vasyl Barka uses the method of composition of lexemes «*босий*» and «*голова*», applying the same method that W. Shakespeare opted for in his plays "*A Midsummer Night's Dream*" and "*Macbeth*" creating the similar English neologism "*barefaced*": "*Some of your French crowns have no hair at all, and then you will play barefaced*" [28, p. 282], "*and though I could / With barefaced power sweep him from my sight*" [28, p. 869]. Another nonce word "*oak-cleaving*" in the line "*Vaunt-couriers to oak-cleaving thunderbolts*" [28, p. 903] has the following translations: «*Троїте на скінки дуб'я то височенне*» [26, p. 590], «*що ламають / Дуби в лісах*» [24, p. 287], «*що дуби скіпає*» [25, p. 74], «*дубокрушних*» [22, p. 80], «*Що спляють дерева*» [23, p. 57]. It is only Vasyl Barka who introduced a corresponding nonce word into the translation, preserving both the meaning and the form.

According to M.M. Morozov, "W. Shakespeare created many words by adding suffixes, esp. "en", "un", "out" to already existing ones" [5, p. 5]. The same method of word formation can be observed in the play "*King Lear*", where the author with the help of affixation creates various nonce words. Moreover, it is often that Vasyl Barka in his translation not only creates a new lexeme adding a prefix to the already existing word, but also substitutes prefixes so as to create a new word. Here the reader can find such lexemes as: "*superserviceable*" [28, p. 897] :: «*виставніжковий*» [22, p. 59], "*superflux*" [28, p. 905] :: «*надстаток*» [22, p. 88], "*out-frown*" [28, p. 919] :: «*розхмурити*» [22, p. 137], "*out-face*" [28, p. 899] :: «*зустріну*» [22, p. 65], "*out-paramour'd*" [28, p. 905] :: «*перемурював*»

[22, p. 89], "*outlaw'd*" [28, p. 906] :: «*навіженить*» [22, p. 92]. In some lines the translator uses this method for the ordinary lexemes of the original what can be considered as the method of compensation, as well as the reflection of translator's idiosyncrasy, e.g. «*вмінитися*» [22, p. 143] :: "*to shift*" [28, p. 922], «*всильний*» [22, p. 23] :: "*strain'd*" [28, p. 887], «*встидна*» [22, p. 27] :: "*ashamed*" [28, p. 887], «*вречений*» [22, p. 37] :: "*condemn'd*" [28, p. 891], «*вскородять*» [22, p. 46] :: "*stamp*" [28, p. 894], «*впастковану*» [22, p. 49] :: "*caught*" [28, p. 894], «*вранив*» [22, p. 56] :: "*lanced*" [28, p. 896], «*вколодкувавши*» [22, p. 63] :: "*stocking*" [28, p. 898], «*врететувавши*» [22, p. 65] :: "*with roaring*" [28, p. 899].

According to N.A. Adakh, there are a great number of nonce words that denote people, especially their professions in Vasyl Braka's works, e.g. «*вбивник*», «*документник*», «*образотворник*», «*проявник*», «*турботник*» [1, p. 9]. In the process of our analysis we have encountered the nonce words of the same category that are used as the counterparts for the neutral lexemes of the source text, what we also consider as the reflection of translator's idiosyncrasy in the translation, namely: «*корончий*» [22, p. 18] :: "*one bearing a coronet*" [28, p. 885], «*рабець*» [22, p. 39] :: "*slave*" [28, p. 892], «*служівник*» [22, p. 89] :: "*servicing-men*" [28, p. 905], «*мордерник*» [22, p. 147] :: "*murderer*" [28, p. 923], «*сподарець*» [22, p. 41] :: "*sirrah*" [28, p. 892], «*сподінька*» [22, p. 96] :: "*mistress*" [28, p. 907] and others.

W. Shakespeare created many nonce words by means of composition (juxtaposition), what was preserved in the target text. For instance: "*hell-black*" [28, p. 909] :: «*пекельно-чорний*» [22, p. 101], "*milk-liver'd*" [28, p. 911] :: «*кислопечінковий*» [22, p. 110], "*lily-liver'd*" [28, p. 897] :: «*бліднопечінковий*» [22, p. 59], "*dog-hearted*" [28, p. 912] :: «*собакосердий*» [22, p. 113], "*shrill-gorged*" [28, p. 914] :: «*дзвінкогорлий*» [22, p. 118], "*toad-spotted*" [28, p. 921] :: «*жабоплямний*» [22, p. 142], "*empty-hearted*" [28, p. 886] :: «*порожньосердий*» [22, p. 23], "*marble-hearted*" [28, p. 893] :: «*камінносердий*» [22, p. 46], "*worsted-stocking*" [28, p. 897] :: «*шерстянопанчоховий*» [22, p. 59] and others. In some places Vasyl Barka used this method for the neutral lexemes of the original: «*король-безумець*» [22, p. 101] :: "*lunatic king*" [28, p. 909], «*рід-корінь*» [22, p. 109] :: "*origin*" [28, p. 911], «*королик-пташка*» [22, p. 120] :: "*wren*" [28, p. 915], «*маніжно-всмішній*» [22, p. 120] :: "*simpering*" [28, p. 915], «*шкельця-очі*» [22, p. 122] :: "*glass eyes*" [28, p. 915]; «*дружеслужко*» [22, p. 40] :: "*friendly knave*" [28, p. 892], «*мисколизний недоїдковець*» [22, p. 59] :: "*eater of broken meats*" [28, p. 897], etc.

On the basis of the analysis conducted, the following classification was outlined that describes the specificity of nonce words in the Ukrainian translation of "*King Lear*" by Vasyl Barka:

1. Nonce words that are used exclusively in the Ukrainian translation of W. Shakespeare's "King Lear" by Vasyl Barka.

2. Nonce words that are used both in the Ukrainian translation under research and in Vasyl Barka's poetry and prose.

3. Nonce words that are used first in the Ukrainian translation under research and later in the artistic literature that was published after 1969.

Thus, we come to the following conclusion: the translator not only managed to preserve the idiostyle of W. Shakespeare one of the features of which is the tendency to use nonce words. In his translator's interpretative position that resembles the principles of imagism and neoromantic conception by W. Benjamin, Vasyl Barka also "remained faithful to his principle to search for the words, that is free from semantic formalism of the established word usage, not impeded by the habit, prompted by the intuitive feeling" [4, p. 61]. The reflection of translator's speech personality formed by his own writings is visible in the usage of nonce words created by the Ukrainian writer in his poetry and prose in the Ukrainian translation of "King Lear". Moreover, certain nonce words coined by Vasyl Barka in the process of translation of W. Shakespeare's tragedy did not enter the dictionaries, however were later used by Ukrainian men of letters.

So as to illustrate the items of our classification, let us consider the following samples.

"O, how this mother swells up toward my heart! / Hysterica passio, – down, thou climbing sorrow, / Thy element's below!" [28, p. 900].

«О, як же матеріця-неміч душить серце! / Нападний плач, геть – забереуце горе, / від горла вниз спадай!» [22, p. 67].

In this example the stylistically neutral SL lexeme "mother" is substituted in the translation by a nonce word «матеріця-неміч» that is formed by means of composition of lexemes «матеріця» and «неміч». The English lexeme "mother" was a Renaissance term for an illness that felt like suffocation, characterized by light-headedness and strong pain in the stomach, its symptoms resemble those of emotional trauma, grief, and hysteria. The NEDHP provides the following definition for the present lexeme: "11 b. *Rising (suffocation, swelling upward, etc.) of the mother*: Hysteria <...> 12. Hysteria: equivalent to the phrases in 11 b. Also *fits of the mother*" [15, V. VI, Part II, p. 692], moreover, as the illustration of the 12th meaning, the herein mentioned before line from "King Lear" is provided. The Church-Slavonic lexeme «матеріця» has the same meaning as the lexeme "mother-in-law" («теща») [10, p. 299], possessing slight negative connotations in the recipient ethnoculture what preserves the implied negative meaning of the original line. At the same time the original meaning is preserved by means of addition of the lexeme «неміч» defined as: "1. Insufficiency of

physical strength; weakness. <...> 3. *coll. The same as the disease*" [14, V. 5, p. 337]. Therefore, what we observe in the translation is the substitution of the stylistically neutral SL lexeme with a nonce word in the TL. Due to the differences in the parallel diachronic development of the meanings of the lexemes "mother" and «мати» in the source and target languages in question, and as a result absence in the TL of the meaning actualized in the SL text, as well as the association of the lexeme «мати» in the Ukrainian ethnoculture with the cult of mother [8, p. 355-357], the translator was forced to opt for the dynamic equivalent (by E. Nida) and decode the implied meaning aiming at the understanding of the recipient audience. Another nonce word that appears in the translation is the adjective «заберуций» that is the modification of the verb «забиратися» created by means of affixation, what means "to climb somewhere".

"Fortune, that arrant whore, / Ne'er turns the key to the poor. – / But, for all this, thou shalt have as many dolours for thy daughters as thou canst tell in a year" [28, p. 900].

«Фортуна: лярва на побри́дстві, / дверей не відмика для бідних. / Але, щодо цього, матимеш стільки скарбованців скорби від твоїх дочок, що не зможеш почислити за рік» [22, p. 67].

In this sample the SL adjective "arrant", i.e. "wandering", is substituted with the noun «побри́дство» – a nonce word that is the modification of the Ukrainian verb «побродити». In the dictionary by A. Krymskyi and S. Yefremov there is the similar, but still not identical lexeme «побри́дки» [11, V.1, p. 60]. In the presented excerpt the Fool warns the King that for everything he gave to his daughters, i.e. his lands, belongings, etc., he will have "as many dolours" as he "canst tell in a year". The lexeme "dolours" means "money", "wealth" as used in its direct meaning, and simultaneously the word is used ironically, meaning that the King will have "nothing". Applying the method of composition Vasyl Barka creates portmanteau words «скарбованці скорби» thus explicating the implied meaning of the original. The lexeme «скарбованці» is most probably the combination of the lexemes «скарб» and «карбованці». Both words bear the direct meaning of the original. However, the usage of the lexeme «карбованці» can be viewed as the method of domestication, as far as it is a currency unit that was used in Ukraine. The lexeme «скорби» is the composition of «скорбота» and «скарб» where the meaning implied by the original author is inferred by the translator.

"Now, Edmund, where's the villain?" [28, p. 896].

«Де ж, Едмунде, той бусоркан?» [22, p. 55].

In the next sample under analysis the neutral SL lexeme "villain" is rendered as a TL nonce word «бусоркан» that can be either the composition of «босоркун» – "a vampire" [9, V. 1, p. 41] or the "mountain spirit" and «бусурман» – "1. the one

of different religion. 2. Is used as a swear word” [14, V. 1, p. 264]: on the one hand, nothing is being said directly either about any vampires, or about the different religion of Edmund, on the other hand some religious shades are heard in his voice in many lines of the original, what is more, the text of “King Lear” contains a hidden allusion to the “Declaration” by S. Harsnett that deals with the very issue. Moreover, the second meaning of the lexeme «бусурман» is actually actualized in the SL text.

In the following examples, the nonce words that are used both in the Ukrainian translation under research and in Vasyl Barka’s poetry and prose can be found. Even though the word is not registered in a dictionary, it still occurs in more than one artistic work. The supposition can be made that translation activity influenced Vasyl Barka’s own works and, vice versa, his own creativity influenced his translation.

“*Sir, I love you more than words can wield the matter; / Dearer than eyesight, space, and liberty; / Beyond what can be valued, rich or rare*” [28, p. 885].

«*Мій пане, я люблю вас більше, ніж слово виразити може, / милиші ви над посвіт ока, простір і свободу, / над все, що варте, скарбність або рідкість*» [22, p. 19].

In the herein provided above sample of the original text the consonance of the letter “r” in the lexemes “*rich or rare*” constitutes the euphony of the passage. Vasyl Barka did not reproduce the consonance, however he preserved the euphony by the repetition of the suffix -ість: «*скарбність або рідкість*», thus creating a nonce word «*скарбність*» by means of suffixation. Vasyl Barka also used this word later in his writing published after the appearance of the translation: «*найвищу скарбність громадського та особистого життя*» [27, p. 32]. The present nonce word resembles another one applied by the translator in the Ukrainian text of “King Lear”, i.e. «*скарбованці*», as well as a newly-created lexeme «*скарбничність*» in the verse «*Будяк*» (“Thistle”): «*коли скарбничности дарів солодких / світові досить*» [27, p. 36] that was also written on August 8, 1981, after the appearance of the translation.

“*Vengeance! plague! death! confusion!*” [28, p. 900].

«*Возмездя, моровиця, смерть, розбивство!*» [22, p. 68].

In the present sample the lexeme «*возмездя*» can be considered the modified borrowing from the Russian language, as far as there is no such lexeme in the Ukrainian language and the Russian word «*возмездие*» is translated into Ukrainian as «*відплата, віддяка, заплата, (за хорошее) нагорода, (за преступление) кара*» etc. The lexeme was used in Vasyl Barka’s novel «*Рай*» (“Paradise”): «*щоб не образити судних сил возмездя*» [18, p. 192]. Another stylistically neutral lexeme “*confusion*” is substituted with the lexeme «*розбивство*». According to N.A. Adakh, the Ukrainian nonce word is

formed by means of prefix and suffix word-formation. The lexeme was used in Barka’s play «*Господар міста*» (“The Master of the town”) published in 1980: «*А розбивство! – як мені в серці*» [17, p. 60]. Nevertheless, we consider that it is also possible that the present lexeme is formed by means of the composition of the lexemes «*розбійство*», i.e. “*robbery*” and «*вбивство*», i.e. “*murder*”.

“*Poor Tom; that eats the swimming frog, the toad, the tadpole, the wall-newt and the water; that in the fury of his heart, when the foul fiend rages, eats cowdung for sallets; swallows the old rat and the ditch-dog; drinks the green mantle of the standing pool; who is whipt from tithing to tithing, and stock-punisht, and imprison’d; who hath had three suits to his back, six shirts to his body, / Horse to ride, and weapon to wear; / But mice and rats, and such small deer; / Have been Tom’s food for seven long year. / Beware thy follower*” [28, p. 906].

«*Хома-бідак, що їсть плавучих жаб, ропавок, пуголовків, стінних ящірок і водяних; що в шаленстві свого серця, коли казить нечиста сила, їсть кров’янку як салат; глотає старого цура і собаче падло, н’є жабуриння на ковбані. Хто від селища батожений до селища, колодкований і тюрмлений. Хто мав три вбрання до спini, шість сорочок до тіла, коня – їхати, і зброю – носити. / Проте мишва, цурня, мільга сама: / все – їв довгих сім літ Хома. / Бережіться мого слідоступа*» [22, p. 91].

In this sample there is only one nonce word in the source text (“*stock-punished*”) and, on the contrary, six of them in the target text with one used in Vasyl Barka’s own work «*Правда Кобзаря*» (“Kobzar’s Truth”) in 1961 – «*слідоступ за плечима росіян*» [16, p. 30], and later in the translation of “King Lear”. Herein the following methods were used so as to create the nonce words: “*stock-punished*” and «*Хома-бідак*» – juxtaposition; «*батожений*», «*колодкований*», «*тюрмлений*» – by means of suffixation the translator creates adjectives from the already existing nouns «*бати́ж*», «*колодки*», «*тюрма*» correspondingly. Another lexeme «*цурня*» is formed according to the word-forming rules of the Ukrainian language, where the suffix -ня is used so as to form collective nouns. The noun «*слідоступ*» is formed by means of composition of the noun «*слід*» and the verb «*ступати*».

Another item of our classification is illustrated by the samples provided herein above, when nonce words that were used in Vasyl Barka’s translation interweave with the original Ukrainian artistic literature that was published after 1969, i.e. after the publication of the Ukrainian translation of “King Lear” produced by Vasyl Barka.

“*To shake all cares and business from our age; / Conferring them on younger strengths, while we / Unburden’d crawl toward death*” [28, p. 885].

«Наш загод – / всі клопоти і справи скинути з свого доліття, / їх сповіряючи на міць молодшу, та тоді / до смерти легкома хилити» [22, p. 18].

In the present sample the Ukrainian equivalent of the SL lexeme “*unburden'd*” is the lexeme «*легкома*» that is not registered in any dictionary to which we had access. The word is formed by means of suffixation, where the suffix -ома is used in the Ukrainian language for the formation of adverbs, for instance: «*крадькома*», «*тайкома*». Nevertheless, the adverb «*легко*» is considered to be the conventional one that is registered in the dictionaries having the meaning “1. Without physical strength, without much effort. <...> With smooth passing over; gracefully (to walk, dance, etc.)” [14, V. 4, p. 463]. The lexeme «*легкома*» was used in the verses by D. Pavlychko – «*Ти навчаєш ходити легкома / Попід хмари навислі*» [19] and V. Romanovskyi – «*І зимний холод крався крадькома*» [20].

“*Nor are those empty-hearted whose low sound / Reverbs no hollowness*” [28, p. 886].

«<...> та й не порожньоосерді – ті, у кого тиха мова дуплиння не відлунює» [22, p. 23].

In the next sample W. Shakespeare’s nonce word “*empty-hearted*” is rendered by Vasyl Barka with the Ukrainian lexeme «*порожньоосердний*». In both cases the method of composition is used. Let us compare other Ukrainian translations of the excerpt: «*Повір мені, що не без серця той, / Хто змалу не навчивсь базікати цікаво*» [26, p. 519], «*І не жорстока та, чії слова / Хоч тихі, та від повного йдуть серця*» [24, p. 242], «*Ще не порожнє серце в тих, що стиха, / Не як гучна порожнява, говорить*» [25, p. 9], «*Бо не бездушні ті, хто мовчазні, – / Лиш почуття ховають непритворні*» [23, p. 9]. Thus, it is only in Vasyl Barka’s translation that one encounters the nonce word that has the same meaning and corresponds to the same method of word-building as the original one. The only dictionary in which we have found the Ukrainian lexeme «*порожньоосердний*» was the “*Dictionary of poetic language of Vasyl Stus*” compiled by L.V. Olifirenko. Herein the lexeme under analysis is registered as an “*individual author’s word*” [13, p. 57], meaning that it was a nonce word created by V. Stus: «*Порожньоосердний вибільшився світ, / мов простору запрагло німування*» [21, V. 3, p. 59]. However, it should be mentioned that the poet used this lexeme in his verse that belongs to the verses written within 1973–1979, therefore, cannot be ascribed to him. Most probably, the word was introduced into the Ukrainian language by Vasyl Barka as a calque of the English lexeme “*empty-hearted*” in the Ukrainian translation of “*King Lear*” published in 1969 and done even earlier.

On the basis of the Translation Studies analysis conducted, the conclusion can be drawn that in his translation Vasyl Barka skillfully reproduced the idiosyncrasy of W. Shakespeare, preserving his tendency

to create nonce words. As well as an original author, the translator also applied the methods of affixation and composition, however the method of conversion was not used in the translation as far as this method of word building is not very much productive in the Ukrainian language. Not only did Vasyl Barka reproduce the forms of the original nonce words, but he also explicated the implied meanings that might not have been understandable to a target reader due to the historical distance or absence of the necessary cultural background knowledge. The contrastive analysis of Vasyl Barka’s translation with the texts created by other Ukrainian translators helped us to make an assumption that Vasyl Barka was the only Ukrainian translator of W. Shakespeare’s tragedy “*King Lear*” who managed to reproduce the style of Shakespeare-neologist to the greatest extent. The acquaintance with Vasyl Barka’s own creativity helped us to presume that his own idiosyncrasy, here we mean his tendency to create new words, not only facilitated better reproduction of the original, but highly influenced the target text with the overuse of nonce words. This tendency is also visible if we compare the results presented in Figures 1 and 2. Figure 1 presents the frequency distribution of nonce words in the Ukrainian translation of W. Shakespeare’s “*King Lear*” by Vasyl Barka according to the parts of speech. The present chart shows the outcome of our analysis. If to compare our results (Fig. 1) with those received by N.A. Adakh (Fig. 2) [2, p. 8], we will see that both charts bear similarity. This, to our viewpoint, can serve as the evidence to the fact that even though a translator is dependent on author’s style, his/her individuality is inevitably reproduced in the translation.

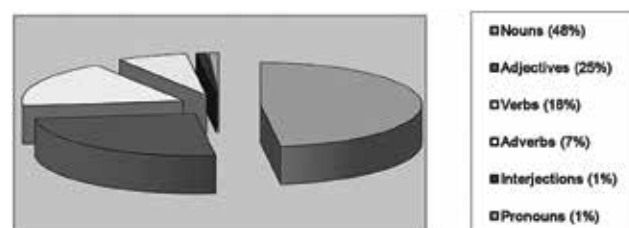

Fig 1. Frequency distribution of nonce words in the Ukrainian translation of W. Shakespeare’s “*King Lear*” by Vasyl Barka according to parts of speech

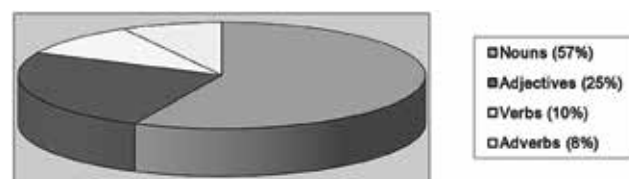

Fig. 2. Frequency distribution of nonce words in Vasyl Barka’s poetic works (1931–1991) according to parts of speech. The quantitative analysis was conducted by N.A. Adakh

References

1. Адах Н.А. Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.А. Адах ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 20 с.
2. Адах Н.А. Словотворчість Василя Барки з погляду статистики / Н.А. Адах // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 82–85.
3. Глінка Н.В. Особливості перекладу термінів та неологізмів у творах наукової фантастики / Н.В. Глінка, А.С. Хмара // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 9. – С. 241–244.
4. Коломієць Л.В. Перекладознавчі семінари: методологічно-стильові орієнтири в українському поетичному перекладі від кінця XIX до початку XXI століття (на матеріалі перекладів англійської поезії та поетичної драми) : навчальний посібник / Л.В. Коломієць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 495 с.
5. Морозов М.М. Язык и стиль Шекспира / М.М. Морозов // Из истории английского реализма / под ред. проф. И.И. Анисимова ; Академия наук СССР. Институт мировой литературы им. А.М. Горького. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1941. – С. 5–56.
6. Damascelli A.T. Shakespeare: The Power of Language and the Language of Power / A.T. Damascelli // Proceedings of the Corpus Linguistics Conference. – 2007 [Electronic resource]. – Access mode : http://ucrel.lancs.ac.uk/publications/CL2007/paper/247_Paper.pdf.
7. Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark. – N.Y. ; London ; Toronto ; Sydney ; Tokyo : Prentice Hall. – 292 p.

Lexicographic sources

8. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В.В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
9. Малорусско-німецкий словарь : в 2 т. / уложили С. Желеховский, С. Недільский. – Л. : Друкарня товариства ім. Шевченка, 1886.
10. Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) / сост. Г. Дьяченко. – М. : Типография Вильде, 1900. – 1120 с.
11. Російсько-український словник : у 4 т. (1924–1933 рр.) / гол. ред. А. Кримський, С. Єфремов. – К., 2007. – Т. 1–3. – 2550 с.
12. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
13. Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори / уклад. Л.В. Оліфіренко. – К. : Абрис, 2003. – 90 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
15. A New English Dictionary on Historical Principles ; founded mainly on the materials collected by the Philological Society / ed. by J.A.H. Murray. – Oxford : Clarendon Press, 1888–1933. – VV. 1–11.

Illustrative material

16. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка. – N.Y. : Вид-во «Пролог», 1961. – 288 с.
17. Барка В. Господар міста : п'єса / В. Барка // Сучасність. – 1980. – № 7–8. – С. 41–63.
18. Барка В. Рай : роман / В. Барка. – Нью-Йорк : Вид-во «Свобода» Джерзі Ситі, 1953. – 309 с.
19. Павличко Д. Таємниця твого обличчя / Д. Павличко. – К. : Основи, 1998.
20. Романовський В. Ти вийшла вслід за мною легкома... / В. Романовський // Клуб поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mail.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=290071>.
21. Стус В.С. Твори : у 4 т. (з додатковими 5 і 6 т.), 9 кн. / В.С. Стус. – Л. : Просвіта, 1994–1999.
22. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. В. Барки. – Штутгарт ; Нью Йорк ; Оттава : На горі, 1969. – 151 с.
23. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. О.А. Грязнова // В. Шекспір: трагедії та хроніки. – К. : Задруга, 2008. – Кн. 2. – 2008. – С. 3–125.
24. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. М. Рильського // Твори : в 6 т. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 5. – 1986. – С. 235–343.
25. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. П.А. Куліша. – Л. : Українсько-руська видавнича спілка, 1902. – 164 с.
26. Шекспір В. Король Лір / В. Шекспір ; пер. Панаса Мирного // Зібрання творів : у 7 т. / Панас Мирний (П.Я. Рудченко). – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 6. – 1970. – С. 511–682.
27. Шукає серце щастя (до 100-річчя від дня народження Василя Барки) : біобібліогр. покажч. / уклад.: Н. Мельник, Т. Буряк, О. Круківська ; Держ. закл. «Держ. б-ка України для юнацтва». – К., 2008. – 43 с.
28. The Complete Works of William Shakespeare. – Hertfordshire : Wordsworth Editions, 1996. – 1263 p.

УДК 81'111:82.09

Кузенко Г. М.

КІНОПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Розглянуто особливості кіноперекладу з англійської мови як впливового засобу передачі цінностей, ідей та інформації, що здійснюється шляхом інтерпретації вихідного тексту й реалізується в новому тексті іншою мовою. Перекладаючи кінотекст, слід зберегти задум оригіналу, розкрити образи персонажів у заданому режисером стилістичному напрямі, передати засобами мови перекладу цілісний твір, досягти комунікативно-прагматичного ефекту, не допустити зменшення сили, спрямованої на здійснення художньо-естетичного впливу на глядача.

Ключові слова: кінопереклад, аудіовізуальний переклад, субтитр, кінодіалог.

Кузенко Г. Н. Киноперевод как особенный вид художественного перевода (на материале английского языка). – Статья. Рассмотрены особенности киноперевода с английского языка как влиятельного средства передачи ценностей, идей и информации, осуществляемой путем интерпретации исходного текста и реализованной в новом тексте на другом языке. Переводя кинотекст, следует сохранить замысел оригинала, раскрыть образы персонажей в заданном режиссером стилистическом направлении, передать средствами языка перевода целостное произведение, достичь коммуникативно-прагматического эффекта, не допустить нарушения влиятельной силы, направленной на осуществление художественно-эстетического воздействия на зрителя.

Ключевые слова: киноперевод, аудиовизуальный перевод, субтитры, кинодиалог.

Kuzenko H. M. Film translation as a special kind of literary translation (as exemplified in English language). – Article.

English film translation as an influential means for conveying values, ideas and information is considered in the article and realized by interpreting the source text and implemented in a new text of another language. When translating the film text, it is necessary to preserve the original idea, to reveal the characters' images in the stylistic direction given by the director; to convey the whole work in the language of the translation, to prevent the violation of its influential force aimed at the implementation of artistic and aesthetic impact and to achieve a communicative and pragmatic effect.

Key words: film translation, audiovisual translation, subtitles, filmdialog.

Переклад кінофільмів на іноземні мови виник практично одночасно з появою кінематографа. Незважаючи на те, що кінопереклад існує з моменту виникнення кінематографа, дотепер він не одержав достатнього наукового висвітлення як особливий вид перекладацької діяльності. Ураховуючи безсумнівну важливість кінематографа в сучасному світі, питання підвищення якості кіноперекладу вимагає пошуку нових перекладацьких рішень, що неможливо без теоретичного аналізу цієї проблеми.

У перекладознавчих розвідках зарубіжних колег можна прослідкувати певну термінологічну унітарність, яку, певно, спричинила активна наукова взаємодія. Функціонування міжнародних колаборацій, дослідницьких груп і асоціацій, до складу яких входять представники всіх наукових шкіл, центрів, університетів і комерційних організацій, що переймаються проблемами аудіовізуального перекладу, дозволяє вченим слідкувати за останніми теоретичними й технологічними відкриттями в досліджуваній сфері. Зокрема, учені цікавляться технологією субтитрування, перекладу для людей із вадами зору або слуху як останніми тенденціями розвитку перекладу в Західній Європі.

Серед провідних зарубіжних науковців, що займаються теорією аудіовізуального перекладу (далі – АВП), слід відзначити Х. Діас Синтаса, Й. Іварсона, А. Сербан та ін. Значний науковий внесок у розвиток субтитрування, різноманітних прикладних аспектів АВП, у визначення принци-

пів і розроблення правил і методик АВП зробили Г. Готліб, М. Керол, М. де Марко та ін.

За останні десятиліття вітчизняні та зарубіжні лінгвісти зробили вагомий внесок у дослідження аудіовізуального перекладу. Проте, незважаючи на розмаїття українських, російських і зарубіжних науково-практичних розвідок у царині лінгвістики кінотексту та кіноперекладу, узгодженості понятійно-термінологічного апарату серед науковців не простежується. Одним із показників цього факту є відсутність єдиного терміна для позначення самого предмета дослідження [2; 6]. Наприклад, А. Чужакін і П. Палажченко користуються поняттям «кіно- / відеопереклад».

Кінофільм як полісеміотичне явище здатен передавати значення через зображення, мовлення та музику; він є впливовим засобом для передання цінностей, ідей та інформації. У технологічному плані фільм – це послідовність фотографічних зображень (кадрів), пов'язаних єдиним сюжетом, що містить звуковий супровід [1]. Оскільки кінофільм – це насамперед гра акторів, яка супроводжується певним музичним звукорядом, то завдання перекладача полягає в тому, щоб передати всі нюанси перекладних реплік, не змінюючи при цьому режисерського задуму й не вкладаючи у уста героїв власної оцінки того, що відбувається. Інакше кажучи, переклад фільму – це не перегляд концепції автора, не власна інтонаційна гра перекладача, а строгий значеннєвий і інтонаційний супровід того, що відбувається на екрані. Як правило, у практиці кіноперекладу вважається

ся, що звукова доріжка не підлягає перекладу [7]. Виключення становлять пісні в мультфільмах, які або перекладають повністю, або змінюють на більш звичні для мови перекладу.

Жанрова приналежність фільму – це розподіл фільмів за певними типами на основі їх стилю, форми або змісту. Виділяють такі основні жанри: трагедія, кінокомедія, трагікомедія, драма, мелодрама, кіноепопея, кінороман, кіноповість, кіноновела, детектив, авантюрний фільм, фантастичний фільм, казка, фільм жахів, музичний фільм тощо [12]. Дослідники помічають, що чіткої системи жанрового кіно на сьогодні не існує, оскільки жанри стають менш визначеними та часто перетинаються. Назва фільму відіграє велику роль у розумінні жанру фільму, установлює зв'язок зі змістом, привертає увагу потенційного глядача своєю оригінальністю.

Розвиток кіноіндустрії й засобів оброблення інформації призвів до того, що сьогодні до ліцензійної копії фільму, який продається для кінопрокату за кордоном, неодмінно додається варіант сценарію (так званий «скрипт»), хронометраж фільму. Тому сучасним перекладачам доводиться мати справу тільки з письмовим текстом.

Наукові надбання представників московсько-тартуської школи семіотики (1960–1980-ті рр.) В. Іванова, Ю. Лотмана, П. Торопа, Ю. Цив'яна, М. Ямпольського, які розглядали кінотекст із лінгвосеміотичного та культурологічного поглядів, створили міцний фундамент для подальших теоретичних пошуків, указали нові шляхи розвитку сучасної лінгвістики, окреслили проблематику, дослідження якої так гостро потребувала сучасна наука.

У теоретичних розвідках В. Іванова розглядаються функції та категорії мови кіно з позицій семіотики. На думку дослідника, зображення дійсності в стандартизованих формах послідовностей умовних сцен, кожна з яких (погоня, утеча тощо) спирається на сталі норми, підтверджує припущення про існування кіномови. Учений приділяє увагу жанровій проблематиці кіно, підкреслює схожість і взаємозв'язок між засобами виразності різних жанрів кіно та літературних жанрів, розглядає можливість існування запропонованої М. Бахтінім «пам'яті жанру», яка суворо обмежує структуру фільму й окремі його епізоди [1]. В. Іванов додає, що існують певні загальні закономірності, пов'язані з масовим характером аудиторії, вимогами соціального замовлення, що мають тенденцію до повторення, та великою кількістю творів, у яких із незначними відхиленнями відтворюється одна й та сама схема [1]. Дослідник також розглядає особливості метонімічної та метафоричної мови кіно, важливу роль деталі, метафори та синекдохи як специфічних виразних засобів кіномови.

Особливої уваги, безумовно, заслуговує й монографія іркутського теоретика й практика перекладу, професора В. Горшкової «Переклад у кіно», видана в 2006 році [3]. У роботі автор аналізує особливості основних видів кіноперекладу – дублювання, субтитрування й войсовера. В. Горшкова розглядає кінопереклад із лексикологічного, семіотичного й лінгвокультурологічного поглядів. Наголошуючи на тому, що в сучасному перекладознавстві простежується чітка тенденція поступового зміщення акцентів із міжмовних до міжтекстових відносин, що виражається в текстоцентричному підході, В. Горшкова дає обґрунтування самостійного статусу кінодіалогу як особливого типу художнього тексту [3, с. 52]. За її визначенням, кінодіалог – це «квазіспонтанний розмовний текст, який пройшов певну стилізацію відповідно до художнього задуму режисера й орієнтований на особливий кінематографічний код, що знаходить своє відображення в домінуванні діалогічної форми мовлення персонажів» [3, с. 62]. Також дослідниця вважає кінопереклад особливим різновидом художнього перекладу, адже він спрямований на здійснення художньо-естетичного впливу та досягнення комунікативно-прагматичного ефекту, де кінодіалог – кінцева (максимальна) одиниця перекладу.

Описуючи процес кіноперекладу, В. Горшкова пропонує застосовувати зворотно-поступальну стратегію перекладу (з опорою на аудіовізуальний план із метою уточнення, чи відповідає йому переклад) і стратегію збереження «загальної тональності» (стратегія передачі стилістичних особливостей мовлення персонажів фільму, їх мовленнєвого реєстру). Авторка вважає тональність домінантною категорією кінодіалогу, а збереження вербальних образів персонажів у фільмі значною мірою впливає на адекватність його перекладу [3, с. 70].

Переклад художніх фільмів є особливим видом художнього перекладу. Його специфіка пов'язана з характером матеріалу й способом його презентації. Текст кіно- / відеоперекладу (далі – КВП), на відміну від інших видів перекладних текстів, має свої особливості [13]. По-перше, він обмежений тимчасовими рамками звучання: його необхідно синхронізувати з оригінальним текстом. А оскільки темп мови й граматичні структури в мовах різні, часто доводиться штучно скорочувати або розширювати текст. По-друге, текст КВП розрахований на миттєве сприйняття, отже, він повинен бути максимально інформативним і зрозумілим глядачеві. По-третє, він супроводжується відеорядом, який обумовлює вибір можливих варіантів перекладу: важливо враховувати зв'язок зображення й текстового матеріалу, приділяти однакову увагу вербальним і невербальним засобам вираження.

Головною метою під час перекладу художніх фільмів є здійснення повноцінної міжмовної естетичної комунікації шляхом інтерпретації вихідного тексту, реалізованої в новому тексті іншою мовою [10].

Кінематографічний образ складається з трьох взаємозалежних компонентів: образотворчого ряду, саундтреку й діалогів [7]. Перекладач може впливати тільки на останній, мовний рівень, а інформативність, закладена в перших двох, залишається незмінною. Але й зображення, і звукове оформлення містять безліч соціальних і культурних алюзій і метафор, зрозумілих глядачеві оригінальної версії й не сприйнятих глядачами перекладеного фільму. Перекладач може відновити цю інформацію лише частково, наприклад, у перекладі пісень і написів.

Кінофільм – це насамперед художній твір, тому при перекладі важливо відтворити кожний його елемент, зокрема мовну характеристику персонажів, яка є істотним складником кінематографічного й художнього образу. Як показує практика, найбільші складнощі під час перекладу фільмів пов'язані з передачею таких лексичних одиниць, як реалії, фразеологізми, іншомовні вкраплення, гра слів і аббревіатури. Додатковими труднощами перекладу сучасного кіно є передача вульгаризмів, нецензурної й табуованої лексики. Важливо пам'ятати, що перекладач має справу з розмовною мовою, тобто з проявами мовної свідомості того чи іншого народу. Стилїстична й емоційна оцінка цієї лексики не збігається в англійській і українській мовах. Вирази, які в українській мові сприймаються як ненормативні, в англійській мові розцінюються як знижений розмовний регістр, і їх внутрішня форма стерта.

У наш час намітилася тенденція до активного використання вульгаризмів, сленгу й зниженої лексики в кінопродукції. Можливо, це відбувається тому, що сама кінопродукція орієнтована найчастіше на певну вікову групу (значною мірою – на молодих людей у віці від 14 до 35 років, яким властива своя власна мова, сформована саме цією кіно- й телепродукцією, а також музичною культурою США і Європи), для якої основним критерієм успіху фільму буде не стільки еквівалентність перекладу оригіналові, скільки видовищність фільму, близькість тексту до просторіччя й жаргону, ступінь його вульгарності й гумору.

У цілому переклад кіно- й відеопродукції можна віднести до окремого виду перекладу, оскільки він має низку власних особливостей і труднощів, які більше не трапляються в жодних інших видах перекладу. Під час перекладу фільмів, серіалів та іншої широкоекранної продукції особливу увагу слід приділяти характеру героїв, їх манері говоріння і (що особливо важливо) їхньому лексикону [13].

Отже, у перекладі кінофільмів можна відзначити два типи особливостей. По-перше, це особливості, обумовлені мовою кіно, по-друге, необхідність дотримуватися критеріїв художнього перекладу.

У кіноперекладі важливо враховувати зв'язок зображення й текстового матеріалу, приділяти однакову увагу вербальним і невербальним засобам вираження. Однак буває важко підібрати еквівалент, коли фраза вихідною мовою супроводжується характерним жестом. Часто мова жестів у різних культурах не збігається. Переклад фільму завжди супроводжується певними труднощами не тільки лінгвістичного, але й технічного характеру, що безпосередньо впливає на ступінь еквівалентності перекладу оригіналові, а також на його технічне втілення на екрані (мається на увазі синхронність артикуляції акторів і реплік дублерів) [10]. Виходячи з цього, необхідно навести класифікацію основних видів кіноперекладу, запропоновану відомою перекладачкою Мішель Верді під час роботи «круглого столу» на тему «Кінопереклад: мало що від Бога, багато чого від гобліна» у редакції журналу «Мости». На її думку, існують 5 основних видів кіноперекладу [4]:

1) робота синхронного перекладача. У цьому разі синхроніст перекладає фільм без опори на монтажні аркуші. Іноді він змушений перекладати фільм без попереднього перегляду, намагаючись якнайточніше передати його зміст. Цей вид кіноперекладу був розповсюджений у час розквіту відеопрокату, і його найяскравішим представником став Олексій Міхальов, чий переклади фільмів дотепер вважаються класикою жанру синхронного кіно перекладу;

2) озвучування фільму одним актором або самим перекладачем. При цьому зберігається оригінальний звукоряд, що дає можливість глядачеві оцінити емоційну канву фільму, а також розмежувати репліки різних героїв;

3) озвучування фільму 2-ма акторами – чоловіком і жінкою при збереженні оригінального звукоряду;

4) повний дубляж фільму. Увесь фільм озвучується цілим штатом акторів. У цьому разі відбувається значна компресія вихідного матеріалу через необхідність збігу артикуляції акторів з українським перекладом їхніх реплік;

5) використання титрів при повному збереженні вихідного звукоряду. У цьому разі увага з відеоряду перемикається більшою мірою на читання субтитрів, розташованих унизу екрана.

Як бачимо, переклад кінострічок має свою специфіку, обумовлену відразу декількома факторами. Насамперед, він має одночасно ознаки письмового й усного перекладу. Якщо це не піратський переклад на слух, то звичайне переозвучування фільму українською мовою здійснюється

відповідно до задалегідь написаного сценарію. Однак усі діалоги при цьому повинні зберігати стилістику усної мови.

На кінопереклад впливає значна кількість екстралінгвістичних чинників, які при цьому не впливають на художній переклад: обмеженість у часі, довжина репліки, синхронізація із зображенням тощо. Чи можуть за таких умов художній переклад і кінопереклад підкорятися єдиним вимогам? Тут на особливу увагу заслуговує класифікація текстів, запропонована К. Райс, згідно з якою тексти поділяються на три основних типи:

- 1) з домінантною функцією опису (повідомлення інформації);
- 2) з функцією вираження (емоційних чи естетичних переживань);
- 3) з функцією звернення (заклик до дії чи реакції) [9].

Ці три типи можуть бути доповнені четвертою групою текстів, які запропоновано називати аудіомедіальними. Йдеться про тексти, що зафіксовані на матеріальних носіях, але надходять до адресата в усній формі, яку він сприймає на слух. Різниця між цими чотирма типами тексту зумовлює й характер перекладацького методу, стратегій і тактик, що застосовується під час перекладу цих текстів.

Перекладаючи кінотекст, важливо не лише зробити фільм зрозумілим глядачеві, але й зберегти задум оригіналу, розкрити образи персонажів у заданому режисером стилістичному напрямі, передати засобами мови перекладу цілісний твір, не допустити порушення його впливової сили.

Під час перекладу тексту фільму в погоні за точністю передачі тексту і його структури перекладач нерідко упускає відтінки змісту, які споконвічно відомі представникам вихідної мови й абсолютно незнайомі представникам мови перекладу. І в цьому разі при буквальному перекладі текст можна вважати точно перекладеним, але функціонувати він буде зовсім по-іншому, оскільки зникають найтонші значеннєві відтінки, що призводить до появи неіснуючих висловів або фраз, які мають абсолютно інший зміст. Таким чином, якщо буквализм і присутній при кіноперекладі, то зазвичай з'являється через низьку кваліфікацію перекладача. Так чи інакше, кінопереклад зумовлює певний ступінь компресії вихідного матеріалу при збереженні повноти його змісту, передачі алюзій, гри слів, складної фразеології і т. д.

Дійсно, специфіка аудіовізуальної продукції обмежує перекладача у виборі стратегій для передачі реалій, безеквівалентної лексики, інтертекстуальних елементів. Формат кінопродукції не дозволяє ввести перекладацький коментар, а необхідність синхронізації відеоряду виключає застосування описового перекладу. Перекладач не має змоги давати пояснення, тому доводиться вда-

ватися до часткової або повної заміни на реалію країни-реципієнта, що не завжди коректно.

Аудіовізуальний переклад, зокрема переклад за допомогою субтитрів, являє собою переклад багатомодальних і мультимедійних текстів на іншу мову і їх перенесення в іншу культуру. Як пише керівник школи аудіовізуального перекладу А. Козуляєв, тільки недавно теоретики перекладу визнали аудіовізуальний переклад не окремим різновидом теорії перекладу, а самостійною галуззю дослідження [4]. Причина цього полягає в очевидності кардинальних відмінностей аудіовізуального перекладу від інших видів перекладацької діяльності. Найголовніші відмінності полягають у присутності в аудіовізуальному перекладі позамовних обмежень, які належать до побудови, структури й синтаксису візуального ряду.

А. Козуляєв стверджує, що виділення аудіовізуального перекладу в окрему область дослідження пов'язане з такими факторами [4]:

- 1) аудіовізуальний переклад – це «обмежений» переклад через присутність позамовних обмежень;
- 2) аудіовізуальний текст полісемантичний, тобто містить різноманіття змістів;
- 3) аудіовізуальний переклад вимагає знань різних стратегій аналізу й синтезу семантики тексту.

У теорії та практиці перекладу термін «аудіовізуальний переклад» не отримав широкого поширення. Найчастіше цей вид діяльності зводиться до кіноперекладу. Основу для класифікації видів аудіовізуального перекладу може становити запропонований А. Козуляєвим критерій рівня взаємодії паралельних потоків інформації й наростаючої для перекладача під час руху від одного виду аудіовізуального перекладу до іншого необхідності враховувати візуальні фактори при перекладі аудіовізуальних рядів. За цим критерієм дослідник виділяє такі види перекладу: войсовер (voice-over) і субтитрування. Зупинимося детальніше на останньому.

Субтитри являють собою перекладений текст, що з'являється на екрані синхронно з відповідними йому за змістом репліками або діалогами діючих осіб. Порівняно з іншими способами перекладу фільму субтитри вносять найменше викривлення до змісту вихідного перекладного тексту.

Поняття «субтитр» з'явилося одночасно з винаходом кінематографа й позначало текст або напис, який пояснював зміст фільму й відтворював мову героїв, оскільки в той час кіно було німим. Відтоді значення поняття «субтитр» трохи змінилося, тому буде доречним навести й проаналізувати сучасні визначення цього поняття.

Згідно з визначенням, представленим у вже згадуваній вище роботі В. Горшкової, міжмовне субтитрування – це скорочений переклад діалогів

фільму, що відбиває їхній основний зміст, представлений у вигляді друкованого тексту візуальний ряд фільму в його оригінальній версії, який розташовується, як правило, у нижній частині екрану [3]. Тут перекладачеві необхідно вмістити переклад в обмежену кількість рядків і знаків, детермінованих міжнародними стандартами швидкості читання й відображення субтитрів на екранах. Субтитри повинні мати прив'язку до зміни планів у кадрі, що скорочує час перекладу. Із цього визначення випливає, що субтитри бувають двох видів: субтитри, що відтворюють мову персонажів мовою, на якій знятий кінофільм (звичайно використовуються при демонстрації фільмів для глухих глядачів), а також субтитри, що є перекладом кінофільму на мову, зрозумілу глядачеві, тобто мову, носіями якої є люди, котрі становлять глядацьку аудиторію цього кінофільму. У дослідженні нами розглядається другий вид субтитрів, тому що саме він становить інтерес із погляду теорії перекладу.

Окрім згаданого вище міжмовного субтитрування, А. Козуляєв виділяє також тривимірне субтитрування, коли перекладачеві доводиться синтезувати семантичні складники мови й образу, тому що за створення ілюзії тривимірної реалістичності аудіовізуального тексту відповідають усі елементи кіномови. При тривимірному субтитруванні виникають також культурні обмеження. Субтитрування – це літературний письмовий переклад, який виконується згідно з особливими правилами, де головною умовою є гранична лаконічність при збереженні естетичних, стилістичних і значенневих аспектів мови героїв фільму. Головне тут – усвідомити важливість або друго-

рядність інформації у вихідному тексті, який звучить з екрана.

Кожний субтитр складається з двох рядків по 36–38 знаків. Час знаходження кожного субтитру на екрані – 2–5 с, що визначається й здійснюється за допомогою спеціальної комп'ютерної програми. Перекладач працює з наданим йому аркушем субтитрів до фільму, у якому всі діалоги вже гранично скорочені й представлені у вищевказаному форматі. Зараз у західному кінематографі практично на всі фільми, що випускаються, робляться аркуші з субтитрами англійською мовою. Завдання перекладача – гранично зберегти стилістику мови героїв фільму в заданому форматі.

Дослідивши властивості й особливості перекладу кінофільмів у цілому й перекладу кінофільмів за допомогою субтитрів зокрема, можна дійти висновку, що цей вид перекладу слід відносити до художнього перекладу, тому що його текст несе в собі всі жанрові характеристики художнього твору. Якщо говорити більш конкретно, то субтитри за формою мови являють собою художній діалог, оскільки в них представлені винятково репліки персонажів і відсутнє оповідання чи опис. Тому переклад кінофільмів за допомогою субтитрів слід вважати перекладом художнього діалогу, який повинен виконуватися з урахуванням усіх особливостей цього жанру.

Таким чином, у дослідженнях переклад кінофільмів за допомогою субтитрів буде розглядатись як особливий вид письмового художнього перекладу, під час роботи над яким перекладачеві слід ураховувати жанрові особливості тексту й технічні вимоги до презентації перекладу на екрані.

Література

1. Аудіовізуальний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transeurope.ru/publications/audiovizualnyiyperevod.html>.
2. Виды перевода фильмов: разновидности и их расшифровка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://file-tracker.net/topic/>.
3. Горшкова В. Переклад у кіно / В. Горшкова. – Иркутськ, 2006. – ИГЛУ, 2006. – 278 с.
4. Козуляев А. Аудіовізуальний полісемантичний переклад як особлива форма перекладацької діяльності. Навчання даному виду перекладу / А. Козуляев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.russian-translators.ru/about/editorial/audiovizualnyyperevod/>.
5. Кузьмичев С. Переклад кінофільмів як окремий вид перекладу / С. Кузьмичев. – Вісник МГЛУ, 2012, № 9. – С. 140–150.
6. Лотман Ю. Семиотика кино и проблемы киноэстетики // Ю. Лотман. – СПб., 1998. – 372 с.
7. Anderman G. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. Palgrave Macmillan, February 2009. – 272 p.
8. Connor S. Cultural History of Ventriloquism / S. Connor. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 472 p.
9. Cronin M. Translation goes to the movies / M. Cronin. – London : Routledge, 2009. – 145 p.
10. O'Sullivan C. Translating Popular Film, (Palgrave Macmillan 2011) / C. O'Sullivan. – 243 p.
11. Orero P. Topics in audiovisual translation/edited by Pilar Orero / P. Orero. – Amsterdam; Philadelphia, PA : John Benjamins Pub., 2004.
12. Paquin R. Translator, Adapter, Screenwriter. Translating for the audiovisual / R. Paquin // Translation Journal. – 1998. – Vol. 2.
13. Szarkowska A. The Power of Film Translation / A. Szarkowska. – Translation Journal, Apr. 2005. – Web. 30. – Nov. 2009.

УДК 821.112.2 Д-309

Кучер З. І.

**ЛІТЕРАТУРНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА
(НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА «ГРЕК ШУКАЄ ГРЕКИНЮ»)**

Стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів як перекладацької проблеми. У роботі аналізуються особливості відтворення власних імен у процесі художнього перекладу.

Ключові слова: літературні антропоніми, транскрипція, транслітерація, адаптація.

Кучер З. И. Литературные антропонимы как переводческая проблема (на материале повести Ф. Дюрренматта «Грек ищет гречанку»). – Стаття.

Статья посвящена исследованию литературно-художественных антропонимов как переводческой проблемы. В работе анализируются особенности воспроизведения имен собственных в процессе художественного перевода.

Ключевые слова: литературные антропонимы, транскрипция, транслитерация, адаптация.

Kucher Z. I. Literary anthroponyms as a translation problem (on the material of the story by F. Dürrenmatt “Once a Greek”). – Article.

The paper deals with the study of the literary and art anthroponyms as a translation problem. The paper analyzes the particularities of presentation of proper names in the process of literary translation.

Key words: literary anthroponyms, transcription, transliteration, adaptation.

Останнім часом важливим напрямом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства стає вивчення особливостей художнього перекладу. Серед широкого кола питань, які є об'єктом перекладознавчих розвідок, слід відзначити літературознавчі аспекти художнього перекладу [8], актуальні теоретичні концепції й моделі поетичного перекладу [6], крос-культурні та загальні перекладознавчі проблеми – висвітлення лінгвокультурологічних і методологічних засад застосування перекладацької адаптації [3]. Проте об'єктами наукових досліджень останнім часом стають не лише окремі проблеми художнього перекладу, а й постать самого перекладача як поліфункціонального культурного посередника, діяльність якого розглядається в широкому соціокультурному, політичному, особистісному контексті [5], а також творчість як невід'ємна складова частина перекладацької діяльності, що характеризує як її процесуальний, так і продуктивний аспекти. [9]. Не залишається поза увагою дослідників і вивчення особливостей відтворення в процесі перекладу ідіостилу письменників [4] і національно-культурного забарвлення оригінального тексту [1].

Отже, актуальність запропонованої статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, а саме: вивченням методологічних засад, способів і прийомів адекватного перекладу оригінального тексту. У цьому зв'язку важливим є дослідження саме лексико-семантичних проблем перекладу в межах художнього тексту.

Метою статті є вивчення особливостей відтворення літературно-художніх антропонімів у процесі перекладу повісті Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню».

Одним з основних завдань перекладача художнього тексту є збереження індивідуального стилю письменника – системи змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам автора, які роблять унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. Але слід зазначити, що для перекладача художнього твору головною є не лише первинна семантика мовного знака, а й прагматичне значення, а отже, авторська специфіка бачення й відображення світу та концепція оригіналу.

Проблеми, які виникають під час перекладу художнього твору, спричинені не лише розбіжностями між системою й нормою мови оригіналу та перекладу, а й специфікою самого художнього тексту, індивідуальним авторським стилем і особливостями літературної епохи, у межах якої було написано твір. Окрім цього, художній текст може бути насичений безеквівалентною лексикою, яка має національно-культурне забарвлення та створює певні проблеми в процесі перекладу. До такого прошарку лексичних одиниць, безперечно, належать літературні антропоніми, які є важливим елементом художнього твору, невід'ємною складовою частиною індивідуального стилю письменника, одним з основних засобів створення художнього образу.

В аспекті запропонованого дослідження справедливим є твердження Влахова С. і Флоріна С. про те, що «для теорії художнього перекладу вивчення семантики власних імен і їхньої участі в процесі побудови системи художніх образів становить першочерговий інтерес» [2, с. 216].

Відтворюючи власне ім'я мовою перекладу, слід урахувати думку української дослідниці Кухаренко В. [7] про те, що на відміну від мови, де «ім'я денотативного значення не має, власним референтом, закріпленим у суспільній свідомості, не володіє, і тому позбавлене характеризуючої

сили» [7, с. 106], у мовленні «власне ім'я наповнюється змістом, який включає всі знання комунікантів про названий об'єкт, що розрізняються повнотою якісної та кількісної інформації, але обов'язково включають у себе суб'єктивне ставлення до референта» [7, с. 107]. Так само й літературний антропонім, реалізуючись у певному контексті, набуває рис інформаційно насиченої одиниці із семантичними, емоційно-оцінними й асоціативними компонентами, які Кухаренко В. визначає як «індивідуально-художнє значення власного імені» [7, с. 111].

Отже, перекладацький аналіз літературно-художніх антропонімів передбачає вивчення їхньої семантики, структури, походження з урахуванням позамовних чинників, а саме: різнопланових конотацій, асоціацій і емоційно-експресивного забарвлення, що сприятиме адекватному відтворенню індивідуально-художнього значення власного імені.

Аналіз повісті відомого швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню» (*«Griechen sucht Griechin»*, 1955 р.), яка належить до раннього періоду творчості автора та розглядається багатьма критиками як «сучасна казка» з елементами пародії на любовний роман, свідчить про насичений і незвичайний антропонімний простір. Імена героїв твору несуть у собі яскраво виражене семантичне навантаження, мають незвичайне звукове оформлення та прихований асоціативний фон.

Слід зазначити, що на сучасному етапі в межах літературної ономастики існують різні класифікації антропонімів. У контексті запропонованого дослідження актуальною вважаємо класифікацію російського науковця Л. Щетініна [11], який у процесі аналізу антропонімії на прикладі творів англійської літератури, ураховуючи стилістичні функції власних імен у художньому тексті, класифікує їх таким чином:

1) нейтральні імена, в яких значення основи та фонетична форма не віддзеркалюють поведінку й характер героя, не мають асоціацій із його іменем;

2) описові, або (як їх називає дослідник) «ті, що характеризують», отже, дають персонажу пряму чи опосередковану характеристику;

3) пародійні імена, що мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення, яке, на думку Л. Щетініна, зазвичай має негативний характер;

4) асоціативні імена, які викликають у читача різні асоціації й уточнюють характер персонажа.

Аналізуючи образну систему повісті Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню», приходимо до висновку, що вона побудована автором за принципом «гри імен». Сутність цього прийому полягає в тому, що персонажі мають незвичайні імена та прізвиська, в яких пов'язуються між собою суперечливі, а іноді навіть протилежні поняття та ха-

рактеристики, унаслідок чого образи персонажів набувають гротескного забарвлення.

По-перше, слід звернути увагу на головних героїв. Їхні імена можна віднести до асоціативних, які викликають у читача різні алюзії й асоціації та допомагають розкрити проблематику твору. Дрібний службовець машинобудівельного концерну Арнольф Архілохос і його подруга, жінка легкої поведінки Хлоя Салонікі – пародії на античних персонажів. Ім'я Архілохоса асоціюється з образом давньогрецького поета-мандрівника Архілоха, воїна, прихильника вина та жінок, який бачив своє призначення в служінні богу війни Аресу й Музам. Ім'я Хлої пов'язане з героїнею роману давньогрецького письменника Лонга «Дафніс і Хлоя», образ якої уособлює чисте й невинне кохання. Ім'я «Арнольф», імовірно, запозичене автором із комедії Мольєра «Школа дружин». В образі одного з головних героїв п'єси висміюється людина, яка, претендуючи на роль морального наставника, прагне підкорити молоду дівчину законам сімейного деспотизму. Давньогрецький поет Архілох, навпаки, іронізує щодо усталених норм суспільної моралі. Арнольф Архілохос, поєднуючи в собі риси протилежних за своєю сутністю героїв, набуває ознак гротескного персонажу. Він живе за правилами свого вигаданого високоморального світового порядку, що у фіналі повісті зазнає краху. Ієрархія особистостей, які, на його думку, є моральними авторитетами, створена також за принципом «гри імен». Наприклад, третє місце після президента і єпископа в цій ієрархії посідає власник великого машинобудівельного концерну на ім'я Пті-Пейзан, яке в перекладі з французької означає «маленький селянин». До світопорядку головного героя належить ціла низка персонажів, котрі також мають незвичайні пародійні й алюзивні імена, а саме: революціонер Фаркс, маловідомий художник Пассап, метр Дютур, посол Америки Боб Форстер-Монро, ректор університету Еркюль Вагнер.

Окрім того, що імена персонажів повісті є стилістично маркованим засобом і мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення, їх слід вважати важливим текстоутворюючим елементом, оскільки вони співвіднесені зі змістом усього тексту, сприяють розвитку сюжетної лінії, асоціативно пов'язані з іншими персонажами, викликають певні алюзії, більше того, утворюють основний, підтекстний, імпліцитний зміст оповіді. Отже, антропоніми, які формують вигадану героєм ієрархію світопорядку, відіграють ключову роль у реалізації ідейно-художнього задуму письменника.

У процесі перекладу антропонімів, які мають прихований алюзивний зміст, слід ураховувати думку російської дослідниці Соловйової М. про те, що структура значення алюзивного антропоні-

ма містить у собі декілька типів значень, а саме: «номінативне (пов'язане з інформацією про первинний денотат аллюзивного антропоніма), денотативне (понятійне, що ґрунтується на виділенні ознак, пов'язаних із первинними денотатами) і конотативне (що містить емоційний, експресивний, оціночний і стилістичний компоненти)» [10, с. 11]. Отже, завдання перекладача полягає у відтворенні усіх типів значень задля правильного розуміння прихованого асоціативного змісту, що сприятиме адекватній трансформації авторської концепції художнього твору.

Досліджуючи основні перекладацькі стратегії щодо відтворення власних імен у процесі перекладу художнього тексту, український дослідник Ребрій О. [9] виокремлює три основні напрямки дій перекладача. По-перше, вони можуть бути скеровані на фореізацію тексту перекладу й передбачають збереження форми вихідної одиниці. Такий тип перекладу Ребрій О. визначає як «ономастичний відповідник», який відтворює фонографічну оболонку слова з тим чи іншим ступенем близькості до оригіналу [9, с. 188]. Отже, у цьому разі можемо говорити про застосування таких прийомів перекладу, як транскрипція та транслітерація. Друга й третя стратегії відтворення власних імен у художньому перекладі, на думку Ребрія О., скеровані на доместикацію твору й передбачають або заміну вихідного оніма іншомовним аналогом, або власне його переклад [9, с. 190].

Аналіз фактичного матеріалу приводить до висновку, що в процесі перекладу імен усіх зазна-

чених персонажів повісті «Грек шукає грекиню» було використано лише транскрипцію й транслітерацію залежно від походження власної назви, а саме: Arnolph Archilochos – Арнольф Архілохос, Chloe Saloniki – Хлоя Салонікі, Petit Paysan – Пті-Пейзан, Farks – Фаркс, Passap – Пассап, Bob Forster-Monroe – Боб Форстер-Монро, Maitre Dutour – метр Дютур, Hercule Wagner – Еркюль Вагнер. У процесі порівняльного аналізу не виявлено таких способів, як калькування, використання іншомовного аналогу чи власне переклад, які іноді застосовуються для відтворення літературно-художніх антропонімів. Відмовляється перекладач також від адаптації, розраховуючи на те, що реципієнт мови перекладу матиме у своїй когнітивній базі набір асоціацій і фонових знань, необхідних для розкриття імпліцитного значення власних імен і для розуміння проблематики художнього твору.

Отже, у процесі відтворення літературно-художніх антропонімів, які є важливим стилістичним компонентом і текстоутворюючим елементом повісті «Грек шукає грекиню», невід'ємною складовою частиною індивідуального стилю письменника, одним з основних засобів створення художніх образів і розкриття проблематики є такі перекладацькі прийоми, як транслітерація й транскрипція, оскільки саме завдяки цим способам перекладу можна досягти максимальної адекватності на фонетичному рівні, найменших семантичних і стилістичних втрат, ураховуючи імпліцитне значення власних імен.

Література

1. Бережна М. Ономастикон романів Дж.К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М. Бережна. – К., 2009. – 20 с.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 342 с.
3. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія] / В. Демецька. – Херсон : МП «Норд», 2006. – 378 с.
4. Довганчина Р. Відтворення ідіостилу Ернеста Гемінґвея в українських та російських перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Р. Довганчина. – К., 2011. – 20 с.
5. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах : [монографія] / М. Іваницька. – Чернівці : Книги-XXI, 2015. – 604 с.
6. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу: [монографія] / Л. Коломієць. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. – 522 с.
7. Кухаренко В. Інтерпретація тексту : [навч. посібник для студ. старших курсів факульт. англ. мови] / В. Кухаренко. – Вінниця, Нова книга, 2004. – 272 с.
8. Лановик М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / М. Лановик. – К., 2006. – 39 с.
9. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
10. Соловьева М. Роль аллюзивного антропоніма в створенні вертикального контекста : автореф. дисс. ... канд. філол. наук / М. Соловьева. – Екатеринбург, 2004 – 23 с.
11. Щетинин Л. Слова, имена, вещи. Очерки об именах / Л. Щетинин. – Ростов-на-Дону, 1996. – 222 с.
12. Dürrenmatt F. Der Richter und sein Henker / F. Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes, 1991. – 176 S.
13. Дюрренматт Ф. Суддя і його кат: Повісті, п'єси, романи : пер. з нім. / Ф. Дюрренматт ; передмова Д. Затонський. – Харків : Фоліо, 2006. – 623 с.

УДК 808.2:801

Ласка І. В., Пархоменко О. М.

МОНТЕСК'Є ПРО ПЕРЕКЛАД: МЕТАФОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ІЗ ЖИВОПИСОМ МІКЕЛАНДЖЕЛО І РАФАЕЛЯ

У статті на основі критичного аналізу висловлювань Монтеस्क'є про переклад у контексті його творів і на історико-культурному тлі доби спростовано міф про його «перекладацький скептицизм». Основний акцент зроблено на розкритті змісту метафоричних паралелей перекладу із живописом геніїв італійського Ренесансу Мікеланджело і Рафаеля.
Ключові слова: історія перекладу, переклад доби Просвітництва, перекладацький скептицизм, критика перекладу, живописна метафора перекладу, вимоги до перекладу.

Ласка І. В., Пархоменко О. М. Монтеस्क'є о переводе: метафорические параллели с живописью Микеланджело и Рафаэля. – Статья.

В статье на основе критического анализа высказываний Монтеस्क'є о переводе в контексте его произведений и на историко-культурном фоне эпохи опровергается миф о его «переводческом скептицизме». Основной акцент сделан на раскрытии содержания метафорических параллелей между переводом и живописью гениев итальянского Ренессанса Микеланджело и Рафаэля.

Ключевые слова: история перевода, перевод в век Просвещения, переводческий скептицизм, критика перевода, живописная метафора перевода, требования к переводу.

Laska I. V., Parkhomenko O. M. Montesquieu about translation: metaphorical parallels with the painting of Michelangelo and Raphael. – Article.

In the article, based on a critical analysis of Montesquieu's statements about the translation in the context of his works and on the historical and cultural background of the XVIII c., the myth of his "translation scepticism" is refuted. The main emphasis is on revealing the content of his metaphorical parallels between the translation and painting of the geniuses of the Italian Renaissance Michelangelo and Raphael.

Key words: history of translation, translation into the age of Enlightenment, translation scepticism, translation criticism, picturesque translation metaphor; translation requirements.

Предметом дослідження обрано погляди на переклад провідного філософа французького Просвітництва Шарля-Люї де Монтеस्क'є (Charles-Louis de Montesquieu, 1689–1755 pp.). Мета дослідження полягає у спростуванні міфу про «перекладацький скептицизм» Монтеस्क'є, поширеного у працях з історії перекладу. Головними завданнями дослідження визначено: критичний аналіз поглядів на ставлення Монтеस्क'є до перекладу, уточнення сенсу висловлювань філософа про переклад у контексті його творів на історико-культурному тлі доби. Основний акцент у статті зроблено на розкритті змісту метафоричних паралелей перекладу із живописом геніїв італійського Ренесансу Мікеланджело і Рафаеля. Серед матеріалів дослідження найважливіше місце займає лист-відповідь Монтеस्क'є на запитання женецького пастора Жакоба Верне щодо вживання звертання в перекладі Біблії, який залишався досі поза увагою дослідників. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена інтересом сучасної науки про переклад, яка успішно долає обмеженість вузьколінгвістичного спрямування до свого історичного минулого.

У працях з історії французького перекладу, коли йдеться про добу Просвітництва, як правило, розглядаються концепції перекладу, представлені авторами відповідних статей до «Енциклопедії» Ніколя Бозе і Жаном-Франсуа Мармонтелем, праця д'Алямбера «Зауваги про мистецтво перекладу», а також погляди на переклад Дені Дідро, цікаві своїм семіотичним спрямуванням. Ім'я Монтеस्क'є

згадується лише у зв'язку зі змінами у ставленні до перекладу на початку століття. Після так званої суперечки Давніх і Нових, останнім спалахом якої стала дискусія між Анною Дасье й Ударом де ля Мотом щодо перекладів Гомера, у системі літературно-культурних цінностей французька мова і література остаточно потіснили античність. Як відзначають історіографи, переклад відходить на другий план, уступаючи першість творчості, він втрачає частину своїх важливих у минулому суспільно-культурних функцій: *У країні, де завжди із часів Ренесансу поступ розуму, мови й літератури йшов разом із відкриттям давніх авторів, цивілізаційна місія перекладу завершилася. Дух звільняється від опіки античності, а література – від опіки перекладу* (Тут і далі переклад цитованих текстів наш. – І. Л., О. П.) [1, с. 58]. Очевидно, Д'юльст налаштований надто категорично, коли заявляє про завершення цивілізаційної місії перекладу. Йдеться, швидше, про втрату перекладом частини його функцій або лише про зміщення ціннісних акцентів з одних функцій на інші. Якщо у XVI ст. перед перекладом стояло завдання розвитку та вдосконалення національної мови, збагачення її словника, ознайомлення з найкращими творами античного мистецтва слова, які мали стати взірцем для наслідування і створення національної літератури, то для XVIII ст. ці завдання втрачають актуальність. Французька мова не лише визначила свої нормативні правила вжитку, отримала свою граматику і словник, але і стала мовою великої європейської літератури,

набула широкого міжнародного визнання як мова дипломатії, науки і філософії.

Зміну ставлення до перекладу і його суспільної ролі підсумував Монтеस्क'є у відомій бесіді двох персонажів «Перських листів»:

– *Хочу повідомити вам велику новину: я щойно віддав на суд читача свого Горація. – Як! – Здивувався геометр. – Його читають уже дві тисячі років. – Ви мене не зовсім зрозуміли, – відповів той, – я щойно видрукував переклад цього давнього автора, вже двадцять років я займаюся перекладами. – То що, пане, – промовив геометр, – уже двадцять років як ви не думаєте? Ви говорите замість інших, а вони думають за вас?* [9, с. 316]. Персонаж Монтеस्क'є порівнює переклади до мідяків, які мають однакову цінність із золотими монетами і навіть частіше використовуються простим народом, проте мають погану пробу і низьку вартість. Уточнюючи традиційну метафору перекладу як оживлення мертвих (Годо, де Сасі та ін.), він додає, що перекладач повертає творові тіло, але не вдихає в нього душу [9, с. 317].

Саме цей уривок наводить Оргелен у своїй «Антології», зазначивши, що «128 лист Ріка до Узбека добре відбиває думку Нових, для яких переклад Давніх став негідним віку раціоналізму» [2, с. 107]. Жорж Мунен, який теж коментує цей текст, на відміну від багатьох інших авторів, бачить у ньому не лише влучну шпильку чи епіграму, а конкретно датований аргумент переконаного прихильника Нових у конкретному ідеологічному контексті 1721 р. (кілька років після суперечки між Анною Дасье й Ударом де ля Мотом): «*Випад раціоналіста доби Просвітництва, який не погоджується з тим, щоб людський дух було замкнено в античності, перекладений чи ні*» [3, с. 12–13].

Цитата з «Перських листів» стала хрестоматійною і повторюється в багатьох працях і підручниках з історії перекладу на підтвердження зміни ставлення до цього жанру літератури на початку XVIII ст. [6, с. 58; 7, с. 104]. Саме вона є основним аргументом на користь поширеної тези про «перекладацький скептицизм» Монтеस्क'є. Проте, на наш погляд, не все так просто. Передусім потрібно взяти до уваги, що такі думки про переклад висловлює не сам Монтеस्क'є, а один із вигаданих ним персонажів, і не варто ототожнювати з ним автора, як це переконливо показав ще М. Бахтін. Принаймні необхідно поставити собі запитання, якою мірою персонаж геометра є рупором самого автора. Поданий нижче аналіз паралелей між перекладом і живописом метрів італійського Відродження, які проводить Монтеस्क'є, дає підстави для сумнівів в однозначному трактуванні його ставлення до перекладу як песимістичного.

У ролі критика перекладу, яку він мав відвагу взяти на себе попри недостатнє знання грецької мови [4, с. 141–143], Монтеस्क'є теж має не найкра-

щу репутацію. Найбільш знайомі своєю уїдливістю є його порівняльні портрети Удара де ля Мота й Анни Дасье. Спершу «Ліада» у перекладі де ля Мота здалася Монтеस्क'є «чудовою», а перекладача він називає «чаклуном, який нас спокушує силою своїх чарів» [10, Vol. I, p. 116]. Згодом французький філософ, остереігаючись цих чарів, змінив свою думку на більш критичну і зазначає в пізніших нотатках: «*П. де ля Мотові бракувало почуття, і його розум був обмеженим внаслідок спілкування з людьми, які вміли лише базикати, ні вони, ні він нічогосінько не відали і не знали про античність <...>*» [10, Vol. II, p. 894]. Очевидно, саме із цієї причини «*<...> під його пером Гомер стає сухим, він хоче зробити його вигадливим, тоді як Гомер є великим, а коли Гомер [у нього] стає простим, він втрачає свої принади, як зачаровані палаці стають пустками*» [4, с. 143, п. 21].

Щодо Анни Дасье критика Монтеस्क'є більш нищівна: «*<...> пані Дасье, навпаки, додала до всіх недоліків Гомера ще всі недоліки свого ума, всі недоліки своїх студій, і навіть наважуся сказати, всі недоліки своєї статі, подібно до тих забобонних жриць, що безчестять бога, якому поклоняються, і послаблюють релігію, бо посилюють культ*» [10, Vol. I, p. 116]. Скепсис щодо студій і розуму знаної елліністки, а тим більше дещо зневажливий сексистський тон, очевидно, не можуть не вразити сучасного читача.

Про неоднозначність поглядів Монтеस्क'є на переклад свідчить ще одна його спроба критики перекладу в рукописному фрагменті, де він ділиться враженнями від нового перекладу «Одиссеї» Гомера, здійсненого Де ля Вальтері: «*Я прочитав переклад «Одиссеї» Гомера п. Де ля Вальтері, я його не порівнював із перекладом пані Дасье, мені здається, що цей переклад зроблено з більшою пристрасстю, і визнаю, що читаючи його, я відчув безконечний шарм, не пригадую, щоб переклад пані Дасье викликав у мене подібне відчуття, але я їх порівнюю. Мені сказали, що переклад п. Де ля Вальтері не є точним. Це зовсім не говорить щось проти Гомера, бо звільнивши Гомера від тісного буквалізму і надавши йому французького духу й виразу, його зробили приємнішим і подібнішим до самого себе <...>*» [10, Vol. III, p. 1681]. Таким чином, Монтеस्क'є ніби виправдовує перекладацький метод Вальтері і переконаний, що подібне прикрашання пішло лише на користь перекладу, бо сама суть поеми Гомера є чудовою, адже прикрашати поганий твір немає жодного сенсу – він все одно залишиться поганим. Нам, однак, здається, що наведений фрагмент говорить не стільки про компетентність Монтеस्क'є як критика перекладу давніх текстів, скільки про його щире захоплення шедевром Гомера.

Перекладаючи поеми Гомера, Де ля Вальтері дотримувалася принципів естетики слова класи-

цизму, орієнтованої на правильний узус і добрий смак, і його перекладацький метод повністю відповідає поширеній у XVIII ст. практиці перекладу, що сформувалася ще з часів Перро д'Аблянкура: *«Щоб запобігти відразі, яку делікатність нашого часу могла б викликати до мого перекладу, я наблизив звичаї давніх [до наших] наскільки це було можливо. Я не наважився показати Ахілла, Патрокла, Одиссея й Аякса на кухні і висловити всі ті речі, які поетові не важко представити. Я послуговувався загальними термінами, а не передавав усі ці подробиці, зокрема щодо певних речей, які нам сьогодні здаються низькими і передали б думку протилежну до авторової, який зовсім не вважав їх невідповідними розумові і природі»* [8, с. V–VI]. Переклад Де Ля Вальтері до кінця залишався зразковим для Монтеस्क'є: саме з нього на початку 50-х рр. він робить добірку цитат із Гомера, які використовує у редагуванні деяких розділів основної своєї праці «Про дух законів» [4, с. 145–146].

Складається враження, що спосіб перекладу Гомерових поем, задекларований Де Ля Вальтері, є близьким і прийнятним для Монтеस्क'є, який у передмові до «Перських листів» бере на себе роль перекладача і стисло знайомить читача зі своїм методом перекладу, що насправді також мало чим відрізняється від успадкованої з XVII ст. практики пристосування тексту оригіналу до читацьких смаків, його вдосконалення відповідно до естетики класицизму: *«Я зробив лише справу перекладача: уся моя трудність полягала в тому, щоб пристосувати твір до наших звичаїв. Я звільнив читача від азійської мови наскільки це було можливо, врятував його від безлічі пишномовних виразів, від яких його б змудило до самих небес»* [9, с. 6].

Також перекладач уважав за потрібне вилучити з тексту довгі компліменти, властиві східним культурам, а також зайві подробиці. Проте, аналізуючи ці слова, слід взяти до уваги, що йдеться насправді про фіктивний переклад і про образ автора-перекладача, який Монтеस्क'є пропонує читачеві, а не про самого французького філософа. Відповідно, він повинен висловлювати думки, що співпадають з уявленнями читача про переклад, а вони були здебільшого саме такими. Принагідно зазначимо також, що в листі до Верне, як буде показано нижче, Монтеस्क'є якраз заперечує проти спроб нав'язати давнім текстам у перекладі новочасну ввічливість і делікатність.

На основі наведених вище цитат із передмови до «Перських листів» і відгуку про переклад Гомерової поеми, виконаний Де Ля Вальтері, може скластися досить фрагментарне і поверхове уявлення про ставлення Монтеस्क'є до перекладу, підсилене розтиражованою у хрестоматіях і підручниках думкою про «перекладацький скептицизм»

Монтеस्क'є. Насправді набагато цікавішими для історії перекладознавства є запропоновані Монтеस्क'є метафоричні паралелі перекладу із живописом геніїв італійського Ренесансу Мікеланджело і Рафаеля, у яких наявні глибокі думки про природу перекладу і завдання перекладача.

Попри репутацію великого скептика, яку Монтеस्क'є отримав завдяки виведеному в «Перських листах» персонажу бездумного перекладача, женецький пастор Жакоб Верне, переконаний прихильник французького філософа і видавець його «Духу законів», звертається до нього із проханням висловити міркування щодо проблеми вживання маркерів ввічливості у перекладі Біблії, яка так його хвилювала. Монтеस्क'є, скромно визнавши, що питання не належить безпосередньо до його компетенції і він лише зібрав до купи різні думки, необхідні для його вирішення, висловлює передусім свою підтримку позиції Верне та його аргументам проти вживання *vous* із значенням однини в перекладі Біблії [12, с. 157–158]. На переконання автора листа, переклад Святого письма не є справою моди чи ввічливості. Отже, не потрібно звертати увагу на новочасні витонченості, тим паче, що вони походять із варварських звичаїв. Стиль Святого письма, як зазначає Монтеस्क'є, вирізняється своєю поетичністю, а висока французька поезія має традицію вживання займенника *toi*, який несе в цьому випадку особливе смислове навантаження, додаючи звертання шляхетності. Монтеस्क'є нагадує, що за своїм духом протестантська віра завжди прагнула наблизити переклади Біблії до оригіналу, зберегти його поезію і водночас зробити доступним: *«У своїй протестантській релігії, попри бажання читати Біблію мовою простого народу, ви вирішили, однак, зберегти її оригінальність і відійшли від просторічних способів вислову. Свідченням цьому є те, що ви переклали поезію поезією»* [12, с. 159].

Формулюючи свою відповідь на запитання Верне, Монтеस्क'є виходить із картезіанського принципу, який ставить на перше місце розум і логіку. До тексту Біблії філософ підходив із наукових позицій і бачив у ньому передусім неоціненний історичний документ: *«Мені здається, що Святе письмо є шанованим саме за правду картини життя, і звичаї патріархів є справжніми, тому що навіть сьогодні араби й народи країн патріархів живуть так само. Це велика передумова правдивості всієї книги <...>»* [10, Vol. II, n. 1338].

Оскільки *vous*, звернене до однієї особи, суперечить логіці, філософ кваліфікує його як недолік новочасних мов і пропонує на цій підставі загальну стратегію перекладу не лише Біблії, але й Корану, чи священних книг будь-яких інших релігій: слід поважати природу цих книг, зберігати у перекладі їх оригінальний характер і не вживати в них просторічних виразів [12, с. 159]. Підсумовуючи

свою позицію, Монтеस्क'є наполягає на відході від тогочасної удаваної ввічливості і необхідності зберегти первинну простоту і чистоту Святого письма: *«Отже, я вважаю, Пане, що коли в Женеві хочуть зробити переклад Святого письма, який був би мужнім і сильним, необхідно відходити, наскільки це можливо, від новітніх проявів удаваності. Вони із самого початку не сподобались навіть у нас, досить згадати отця Буура, який через це виставив себе на посміховисько, коли захотів перекладати»* [12, с. 160]. Характерно, що французький філософ наділяє свій ідеал перекладу не звичними для перекладацького дискурсу тих часів якостями вірності і краси, а гендерно маркованими рисами мужності і сили.

Основним моментом усього листа є його кінцівка із закликом, зверненим до женецьких перекладачів Біблії: *«Збережіть у перекладі давній вигляд і вбрання, малюйте, як малював Мікеланджело, а коли спускаєтесь до речей не таких величких, малюйте, як Рафаель малював у лоджіях персонажів Старого заповіту, зберігаючи його простоту і чистоту»* [12, с. 160]. Як бачимо, для підсилення своєї позиції філософ звертається тут до подвійного метафоричного образу перекладу як переодягання і перекладу як живописного зображення. Зупинимось докладніше на метафоричній паралелі перекладу із живописом, яка є, на наш погляд, ключовою для розуміння ставлення Монтеस्क'є до перекладу.

Щоб дати відповідь на питання, у чому полягає справжній сенс заклику Монтеस्क'є, адресованого женецьким перекладачам Біблії, – малювати, як це робили Мікеланджело і Рафаель, – потрібно звернутися до його оцінок творчості геніїв італійського Відродження. Метафоричні паралелі перекладу із живописом Мікеланджело і Рафаеля не були випадковими для французького філософа. Під час своєї подорожі до Італії 1728 р. він майже півроку перебував у Римі, де познайомився, серед іншого, із шедеврами італійських майстрів. Він залишив не лише нотатки із враженнями від подорожі, але й теоретичні праці з філософії мистецтва й естетики [11]. Селін Спектор, авторка статті «Arts» у «Словнику Монтеस्क'є», зазначає, що у пластичному мистецтві він *«захоплювався великою простотою, шляхетністю і величчю природності, а не перенасиченістю, що є джерелом неясності»* [5]. Сам Монтеस्क'є, відвідавши папський палац у Ватикані, висловлює в нотатках із подорожі своє щире захоплення розписами Рафаеля за мотивами Старого заповіту у його Лоджіях: *«Перше, Лоджії Рафаеля – божественний і чудовий твір. Яка вірність рисунку! Яка краса! Яка природність! Це зовсім не живопис, це сама натура. <...> Вреши, здається, що сам Бог використовує руку Рафаеля для творіння»* [13, Т. 1, с. 239].

Узагальнюючи, у статті «Goût» до «Енциклопедії» Монтеस्क'є зазначає, що великі прикраси рідко є красивими, і одяг простих пастушок часто гарніший. Ми захоплюємося величчю складок тканин у Веронезе, але більше зворушені простотою Рафаеля і чистотою Корреджо [11, с. 766]. На переконання Монтеस्क'є, саме природність і відсутність будь-якої манірності надає творам Рафаеля найвищої досконалості, і досягається вона наслідуванням природи такою, як вона є, а не якимось особливим стилем художника [13, Т. 1, с. 240]. На цій шляхетній простоті Рафаєлевих персонажів Старого заповіту, відсутності надуманих чи штучно доданих сучасних оздоб, красі й експресії фігур Монтеस्क'є наполягає і в інших записах свого щоденника з подорожі до Італії [9, Т. 1, с. 259]. Звідси маємо зробити висновок, що саме таких рис Монтеस्क'є вимагає від стилю перекладу.

Отже, метафорично транспонуючи зазначену рису художніх шедеврів Рафаеля на сферу перекладацтва, Монтеस्क'є фактично вимагає перекладу, подібного до «прозорого скельця», а його авторові надає роль «невидимого перекладача». Це порівняння спрямоване проти будь-якого перенесення на переклад новочасних правил увічливості й доброго смаку на догоду читачеві і приписує перекладачу «наслідувати природу», тобто відтворювати оригінал таким, як він є, зберігати природність його мови і персонажів.

Ще вище Монтеस्क'є ставить розписи Мікеланджело зі сценами Створення світу на склепіннях Сікстинської каплиці й Останнього суду на її стіні за вітварем, які вочевидь були взірцем для Рафаеля: *«Ніщо не дає кращого уявлення про геній Мікеланджело, як цей розпис, і я не гадаю, що Лоджії Рафаеля вартують більше. <...> Зрешистю, є в його картинах якась велич, якась сила в постаннях, велична манера, яка дивує розум»* [13, Т. 1, с. 246]. На думку філософа, сюжети й персонажі Мікеланджело вирізняються саме благородством і величчю: *«Мікеланджело майстерно надає шляхетності усім своїм сюжетам. <...> Не існує жодного твору Мікеланджело, у який він не вклав би чогось шляхетного. Навіть у його шкідливих знаходимо щось величне, як у незавершених віршах Вергілія»* [11, с. 767].

Творам обох художників, Мікеланджело і Рафаеля, властива природна краса і простота, яку так високо ставив Монтеस्क'є – противник будь-якої удаваності. Обох він порівнює зі своїм улюбленим поетом Вергілієм. Загалом Монтеस्क'є, як зазначає авторка цитованої вище статті «Art» до «Словника Монтеस्क'є» Селін Спектор, *«цінує силу так само, як і красу, Мікеланджело так само, як Рафаеля»* [5]. Отже, у персонажах Старого заповіту, зображених Мікеланджело на склепіннях Сікстинської каплиці, Монтеस्क'є приваблювала передусім антична простота, сила і

шляхетність. Метафорично порівнюючи переклад піднесених місць Біблії з розписами Мікеланджело, Монтеस्क'є тим самим радить перекладачам зберігати простоту, силу і шляхетність оригіналу [10, Vol. 1, с. 117].

Таким чином, Монтеस्क'є ставить перед перекладачами Біблії надзвичайно амбітне надзавдання – перекладати так, як малювали Мікеланджело і Рафаель, і тим самим підносить переклад на рівень творчості геніїв італійського Ренесансу.

Підсумовуючи, наголосимо також, що вже сам факт встановлення метафоричної паралелі перекладу із живописом Мікеланджело і Рафаеля свідчить про місце і статус, якого надає перекладові Монтеस्क'є. Відтак очевидно, що його позицію стосовно перекладу не варто ототожнювати зі ставленням до перекладу, відображеним у знаменитій сцені з «Перських листів», чи принципами, анонсованими фіктивним перекладачем із передмови до цього твору.

Література

1. D'hulst L. Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré (1748–1847) / L. D'hulst. – Presses Universitaires de Lille, 1990. – 256 p.
2. Horguelin P.A. Anthologie de la manière de traduire: domaine français / P.A. Horguelin. – Préface ; Montréal: Linguatex, 1981. – 230 p.; Delisle J. Histoire de la traduction / J. Delisle, G. Lafond. – Université d'Ottawa, 2005. – P. 107.
3. Mounin G. Les Belles Infidèles / G.Mounin. – Paris : Cahier du Sud, 1955. – 159 p.
4. Rotta S. L'Homère de Montesquieu / S. Rotta [Ressource électronique]. – Accès : http://www.eliohs.unifi.it/testi/900/rotta/rotta_omero.html.
5. Spector C. Arts / C. Spector // Dictionnaire Montesquieu, sous la direction de Catherine Volpillac-Augier, ENS de Lyon. – Septembre 2013 [Ressource électronique]. – Accès : <http://dictionnaire-montesquieu.ens-lyon.fr/fr/article/1376473758/fr>.
6. Van Hoof H. Histoire de la traduction en occident / H. Van Hoof. – Paris : Duculot, 1991. – 367 p.
7. Vrinat-Nicolov M. Miroir de l'altérité. La traduction / M. Vrinat-Nicolov. – Grenoble : ELLUG, 2006. – 198 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

8. La Valterie de. L'Iliade d'Homère. Préface / Nouv. traduction. Tome premier // Seigneur de La Valterie (tr.). – Paris, C.Barbin, M.DC.LXXXI. – P. V–VI [Ressource électronique]. – Accès : https://books.google.com.ua/books?id=qqvZ003mzd0C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage.
9. Montesquieu Charles Louis de. Lettre CXXXVIII, 1719 (Rica à Usbeck, le dernier de la lune de Rebiab, 2, 1719) // Ch. L. de Montesquieu. Lettres persanes. – Paris, Baudouin frères éditeurs, MDCCCXXVIII. – P. 316–317 [Ressource électronique]. – Accès : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6334100b/fl.item.zoom>.
10. Montesquieu Charles Louis de. Pensées / Montedite. Édition critique des Pensées de Montesquieu / C. Dornier (éd.). – Vol. I, II, III // Ch. L. de Montesquieu. – Presses universitaires de Caen, 2013 [Ressource électronique]. – Accès : <https://www.unicaen.fr/services/puc/sources/Montesquieu/index.php?texte=1681>.
11. Montesquieu Charles Louis de. Fragment sur le GOÛT ajouté à l'article de l'Encyclopédie / Diderot Denis. D'Alembert Jean le Rond. Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. – 1 éd. – T. 7. – 1757 – P. 762–770 [Ressource électronique]. – Accès : https://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Encyclop%C3%A9die/1re_%C3%A9dition/GOUT.
12. Montesquieu Charles Louis de. Copie d'une Lettre de Monsieur le Président de Montesquieu / J. Vernet // Lettres sur la coutume moderne d'employer le Vous au lieu du Tu. – A la Haye, Chés Daniel Aillaud, M.DCC.LII. – P. 157–160 [Ressource électronique]. – Accès : https://books.google.ru/books?id=IZYPAAAAQAAJ&lr=&hl=ru&source=gbs_book_other_versions_r&cad=4.
13. Montesquieu Charles Louis de. Voyage en Italie // Voyages de Montesquieu publiés par le Baron Albert de Montesquieu : T. I–II. – Bordeaux : Imprimerie G. Gounouilhau, M.DCCC.XCIV. – T. 1. – P. 193–380; T. 2. – P. 3–126 [Ressource électronique]. – Accès : <https://archive.org/details/voyagesdemontesq01mont>.

УДК 81'253/.255=111=161.2

Лукиянчук Ю. О.

БАГАТОЛІТЕРНІ ВІЙСЬКОВІ АБРЕВІАТУРИ ЯК СКОРОЧЕНІ ФОРМИ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД (З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ)

Статтю присвячено дослідженню багатолітерних військових аббревіатур та їх перекладу. Розглянуто класифікацію скорочень загалом, конкретизовано дефініцію терміна «багатолітерна військова аббревіатура», визначено прийоми перекладу багатолітерних військових аббревіатур. Найбільш поширеним прийомом перекладу указаних аббревіатур є описовий переклад.
Ключові слова: багатолітерна військова аббревіатура, скорочення, багатоконпонентний термін, транслітерація, транскрипція, калькування, експлікація (описовий переклад), запозичення, додавання, вилучення, еквівалентний переклад.

Лукиянчук Ю. А. Многобуквенные военные аббревиатуры как сокращенные формы многокомпонентных военных терминов и их перевод (с английского на украинский). – Стаття.

Статья посвящена исследованию многобуквенных военных аббревиатур и их переводу. Рассмотрена классификация сокращений в целом, конкретизирована дефиниция термина «многобуквенная военная аббревиатура», определены приемы перевода многобуквенных военных аббревиатур. Наиболее распространенным приемом перевода указанных аббревиатур является описательный перевод.

Ключевые слова: многобуквенная военная аббревиатура, сокращение, многокомпонентный термин, транслитерация, транскрипция, калькирование, экспликация (описательный перевод), заимствование, добавление, опущение, эквивалентный перевод.

Lukiyanchuk Y. O. Multiletter military abbreviations as short forms of multicomponent military terms and their translation (from English into Ukrainian). – Article.

The article deals with the investigation of multiletter military abbreviations as scopes of multicomponent military terms and peculiarities of their translation. In our article special attention is paid to the classification of scopes, definition of the term "multiletter military abbreviation" and ways of multiletter military abbreviations translation. The most widespread way of multiletter military abbreviations translation is descriptive translation.

Key words: multiletter military abbreviation, scope, multicomponent term, transliteration, transcription, calque, explication (descriptive translation), loan translation, addition, omission, equivalent translation.

Активізація міжнародної військової співпраці зумовила значне зростання кількості перекладів військових текстів. Багатолітерні військові аббревіатури є невід'ємною частиною будь-якого військового тексту, проте особливості їх перекладу і досі досліджені недостатньо та потребують подальшого опрацювання. Зазначені чинники визначають актуальність дослідження проблем перекладу багатолітерних військових аббревіатур, які є скороченими формами багатоконпонентних військових термінів.

Проблеми скорочення багатоконпонентних термінів як мовного феномена привертають увагу лінгвістів. Вони розглядаються в численних статтях та роботах українських та іноземних авторів. Протягом останніх років англомовні аббревіатури були розглянуті в роботах таких науковців, як: В.І. Карабан, К.А. Дюжикова, Л.Н. Беляєва, В.І. Павлюк, І.В. Андрусак, І.Н. Кубишко, Б.А. Гончаров та ін. Військові аббревіатури та їх переклад вивчали Д.В. Василенко, Т.Г. Семигінівська, Ю.Г. Кочарян. До фундаментальних праць лінгвістів-класиків варто віднести роботи В.В. Борисова, Є.П. Волошина, А.П. Соколенко, В.Н. Шевчука, Л.А. Шеляховської, М.М. Сегалія та інших науковців.

Метою статті є визначення особливостей перекладу багатолітерних військових аббревіатур. Досягнення мети забезпечується вирішенням таких завдань:

– аналіз класифікації скорочень загалом (до складу яких входять аббревіатури);

– надання дефініції терміну «багатолітерна військова аббревіатура»;

– вивчення прийомів перекладу багатолітерних військових аббревіатур.

Джерелом фактичного матеріалу дослідження слугували багатолітерні військові аббревіатури з періодичних видань, матеріалів, опублікованих у мережі Інтернет, та зі спеціальної військової літератури. Перелік аббревіатур для аналізу було отримано методом суцільної вибірки.

Стрімке зростання лексичного фонду, нерівномірний розподіл інформації у мовному потоці та надмірність мови зумовили появу засобів мовної економії, до яких відносяться скорочення. Використання скорочень забезпечує передачу максимальної кількості інформації (смыслового змісту) з мінімальним використанням ресурсів мови, тобто підвищує ефективність комунікативної функції мови та оптимізує процес комунікації. Ігнорування використання скорочень призвело б до значного розширення текстів.

Слідом за В.В. Борисовим [3, с. 110], поділяємо скорочення на дві групи: *графічні* та *лексичні*.

Графічні скорочення мають такі ознаки: застосовуються лише в письмовій формі та не мають особливого звукового оформлення, наприклад: *Plt* – *platoon* – взвод, *Svc* – *service* – обслуговування.

Лексичні скорочення є більш поширеними і вживаються у письмовій та усній формах. Вони поділяються на скорочення, утворені за допомогою

вилучення окремих цілісно оформлених елементів, та скорочення, утворені шляхом *перетворення*.

До скорочень, утворених шляхом *вилучення*, відносяться:

– *скорочення синтаксичного типу – еліпси* (наприклад: назва авто *Jeep* походить від прийнятого у Збройних Силах США військового автомобіля *General Purpose Willys*, скорочено *GP*, а внаслідок невірною аудіювання скорочення трансформувалося в *JP*);

– *скорочення поєднань* – такий різновид скорочень, за якого у словосполученні опускається певний лексичний елемент: *private* від *private soldier* – рядовий.

Скорочення, утворені шляхом *перетворення*, поділяють на:

– *укорочення* – скорочення, утворені з початкової частини слова: *sub* від *submarine* – підводний човен; у деяких випадках повна та скорочена форми мають різні значення: *bish* – єпископ та *bishop* – військовий священник, капелан;

– «*телескопічні*» слова (*blends*), утворені з початку та кінця слів, як правило, їм не відповідає реальна повна форма, вона лише має на увазі: *medicare* від *medical care* – медичне спостереження, *radome* від *radar dome* – обтічник антени РЛС, *naviation* від *naval aviation* – морська авіація.

– *літерні скорочення* – утворені з початкових літер або звуків слів, які входять до вихідного словосполучення.

Також *літерні скорочення* поділяються на:

– *власне абрєвіатури*, що читаються політерно: *VCP* – *vehicle control point* – контрольно-пропускний пункт транспортних засобів;

– *акроніми* (звукові абрєвіатури), до яких належать скорочені слова, утворені з початкових літер або складів багатокomпонентного терміна і збігаються за формою зі звичайними словами: *RASER* – *Radio-frequency Amplification by Simulated Emission of Radiation* – лазер; квантовий генератор радіодіапазона.

Оскільки об'єктом нашого дослідження є військові абрєвіатури як результат скорочення багатокomпонентних військових термінів, визначимо їх як багатолітерні військові абрєвіатури та запропонуємо власне визначення: багатолітерні військові абрєвіатури – це одиниці письмового або усного мовлення, утворені з окремих елементів (початкових літер, частин слів, словосполучень, звуків) вихідних повних форм багатокomпонентних військових термінів, що вживаються у більшості випадків виключно у військовій сфері.

Переклад абрєвіатур завжди викликав певні труднощі. У теорії перекладу можна зустріти такі концепції перекладу абрєвіатур:

– В.І. Карабан пропонує розрізняти такі способи перекладу, які часто використовуються під час інтерпретації абрєвіатур:

1) передача англійського скорочення еквівалентним українським скороченням, інакше кажучи, переклад відповідним скороченням;

2) переклад відповідною повною формою слова або словосполучення;

3) транскодування повної (вихідної) форми відповідного скорочення;

4) транскодування (транскрибування або транслітерування)[4, с. 449–450];

– Л.Н. Беляєва вказує на такі способи передачі абрєвіатур у перекладі:

1) повне запозичення;

2) транслітерація;

3) транскрибування;

4) звуко-буквене транскрибування;

5) переклад повної форми;

6) переклад повної форми та створення нової абрєвіатури на його основі;

7) переклад та транскрибування [2, с. 110].

Проведений аналіз фактологічного матеріалу дає підстави конкретизувати прийоми перекладу для багатолітерних військових абрєвіатур:

1. Транслітерування – це такий спосіб інтерпретації, який полягає в передачі не звукової форми, а написання [1, с. 150], тобто відбувається формальне перетворення за порядком літер вихідної лексичної одиниці за допомогою абетки мови перекладу: *NATO* – *North-Atlantic Treaty Organisation* – *NATO* – *Північноатлантичний Альянс*.

2. Транскрибування – переклад шляхом відтворення звукової форми оригіналу за допомогою букв мови перекладу [7, с. 202], тобто відповідність між абрєвіатурами вихідної мови і мови перекладу встановлюється на рівні фонем: *NADGE* – *NATO Air Defense Ground Environment* – *система ППО НАТО «Найдж»*; *MJI* – *meaconing, intrusion, jamming and interference* – *перешкоди типу «Міджі» (комплексні перешкоди радіонавігаційним системам, РЛС та засобам зв'язку)*.

3. Повне (пряме) запозичення, тобто включення англійської абрєвіатури в український текст у тій формі, у якій воно використовується у вихідному тексті, наприклад, абрєвіатури: *NC3A* – *NATO C3 Agency* – *агентство С3 НАТО (з питань консультацій, командування та управління)*; *NC3-IC* – *NATO C3 Integration Centre* – *об'єднаний центр С3 НАТО*.

4. Калькування – переклад лексичної одиниці мови оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем чи слів) лексичними відповідниками мови перекладу: *NAA* – *North Atlantic Assembly* – *Північноатлантична асамблея*. Калькування створює нову лексичну одиницю, яка копіює структуру вихідної одиниці. У ряді випадків калькування супроводжується зміною порядку елементів вихідної одиниці [5, с. 496]: *NAB* – *NATO Appeals Board* – *апеляційна комісія*

NATO; *NDC* – *NATO Defense College* – оборонний коледж НАТО.

Калькування є виправданим у перекладі військових аббревіатур тоді, коли терміни-складники багатокомпонентного терміна, які утворюють аббревіатуру, мають місце у термінологічній системі мови перекладу і є зрозумілими. Якщо ж термін ще не увійшов до вжитку певної сфери і потребує тлумачення, використовується експлікація.

5. Експлікація (описовий переклад) – лексико-граматична трансформація, де термін мови-оригіналу (в нашому випадку терміни-складники аббревіатури) замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення мовою перекладу [6, с. 185].

Експлікація – продуктивний спосіб перекладу, тому що розвиток технологій часто не дозволяє новоутвореним аббревіатурам вчасно знайти еквіваленти та закріпитися у цільовій мові. Із застосуванням експлікації забезпечується переклад значної кількості багатолітерних військових аббревіатур: *SHAPE* – *Supreme Headquarters, Allied Powers, Europe* перекладається українською як *Штаб Верховного Головнокомандувача Об'єднаними Збройними Силами НАТО в Європі*; *AIDS* – *aircraft integrated data system* – *Комплексна бортова система збирання і накопичення даних*; *NATO CLIP* – *NATO Commander's Long Term Infrastructure Plan* – *Довгостроковий інфраструктурний план Головнокомандувача Об'єднаних Збройних Сил НАТО*.

6. Еквівалентний переклад або створення української аббревіатури на базі перекладу розшифрованої англійської аббревіатури. Прикладом може слугувати військова аббревіатура: *ПТРК* – *Протитанковий ракетний комплекс*, яка утворилася на основі перекладу розшифрування англійської аббревіатури *AMS* – *Antiarmor Missile System*.

7. Додавання – доповнення перекладу багатокомпонентного терміна, яке зумовлене інформативною недостатністю компонентів або нехарактерним слововживанням для мови перекладу:

DR – *dose rate* – *потужність дози опромінення*; *CODAG* – *combined diesel and gas* – *рухома установка з комбінованою схемою електроживлення від дизельного генератора і газової турбіни*; *LRA* – *long-range attack* – *удар по ворогу на дальніх підступах*.

8. Вилучення (опущення) – прийом протилежний додаванню, зумовлений відсутністю прямого еквівалента у мові перекладу, наприклад, переклад таких військових багатолітерних аббревіатур: *DISA* – *Defense Information Systems Agency* – *Управління інформаційних систем (Міністерства оборони США)*; *DIA* – *Defense Intelligence Agency* – *Управління розвідки (Міністерства оборони США)*; *DLA* – *Defense Logistics Agency* – *Управління тилу (Міністерства оборони США)*.

Отже, процес утворення скорочень є засобом мовної економії, яка зумовлена постійним зростанням обсягу мовних одиниць. Використання скорочень забезпечує передачу максимальної кількості інформації з мінімальним використанням ресурсів мови. Скорочення поділяються на різні види, одним із яких є аббревіатури.

З погляду перекладу інтерпретація аббревіатур завжди викликала певні труднощі. Оскільки наша стаття присвячена дослідженню перекладу багатолітерних військових аббревіатур, ми, проаналізувавши прийоми, які застосовуються під час їх перекладу (транслітерацію, транскрибування, повне запозичення, калькування, експлікацію, еквівалентний переклад, додавання та вилучення), зробили висновок, що найбільш поширеним є описовий переклад (експлікація), оскільки цей прийом забезпечує переклад будь-якої аббревіатури, навіть такої, яка не має еквівалентів у цільовій мові.

Перспективами дослідження є подальший розвиток теорії військового перекладу: особливостей перекладу військових аббревіатур у різних сферах військової діяльності, термінів (одно- та багатокомпонентних), а також текстів військової тематики загалом.

Література

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : [учеб. пособ. для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / И.С. Алексеева. – СПб. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Беляева Л.Н. Теория и практика перевода : [учебное пособие] / Л.Н. Беляева. – СПб. : ООО «Книжный дом», 2007. – 212 с.
3. Борисов В.В. Аббревиация и акронимия / В.В. Борисов. – М. : Военное изд-во, 1972. – 320 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В.І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
5. Кияк Т.Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1991. – 253 с.
7. Раренко М.Б. Основные понятия переводоведения. Терминологический словарь-справочник / М.Б. Раренко. – М, 2010. – 260 с.

УДК 413.13+417.3

Немировська О. Ф.

ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ О. ГОНЧАРА «ТВОЯ ЗОРЯ» В АСПЕКТАХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються аспекти перекладу ономастичного простору роману О. Гончара «Твоя зоря». Дослідження показало, що трансформація ономастичного простору роману російською мовою виявляє взаємоузгодженість усіх деталей ономастичної системи, їх уписування в контекст з урахуванням усіх компонентів художності.

Ключові слова: власна назва, ономастичний простір, переклад, транскрипція, творча індивідуальність перекладача, художній твір.

Немировская А. Ф. Ономастическое пространство романа О. Гончара в аспектах перевода. – Статья.

В статье рассматриваются аспекты перевода ономастического пространства романа О. Гончара «Твоя зоря». Исследование показало, что трансформация ономастического пространства романа в русском переводе выявляет взаимосогласованность всех деталей ономастической системы, их вписывание в контекст с учетом всех компонентов художественности.

Ключевые слова: имя собственное, ономастическое пространство, перевод, транскрипция, творческая индивидуальность писателя, художественное произведение.

Nemirovskaja J. F. The onym space O. Honchar's novel "Your dawn". – Article.

In this article deals with the aspects of the translation from Ukrainian into Russian the onym space in O. Honchar's novel "Your dawn". The authors show co-ordination of all the details of the onomastics system, their blend with the context taking into account all the components of the artistry.

Key words: proper name, onym space, translation, transcription, creative individuality of the translator, work of art.

Ономастичний простір (далі – ОП) художнього тексту, будучи лексичним масивом із підвищеним художньо-образним потенціалом, становить певні труднощі під час передачі засобами іншої мови, в інших лінгвістичних умовах. Зіставлення ономастичної системи в тексті оригіналу й тексті перекладу, на нашу думку, є ще одним перспективним ракурсом дослідження одного з важливих лексичних пластів художнього твору (далі – ХТ) у його цілісності й конкретизації в окремих деталях – власних назвах (далі – ВН).

Проблемам теорії й практики перекладу присвячено численні наукові праці, серед яких варто згадати роботи О. Федорова, І. Кашина, О. Кундзіча, Я. Рецкер, В. Россельса, М. Рильського, А. Лілової, Е. Еткінда та ін. У згадуваній літературі певне місце відведено працям, присвяченим перекладу іншомовної ономастичної лексики: В. Россельс «Подспорья и преграды» (1963), «Перевод и национальное своеобразие подлинника» (1965), А. Арго «Факты и выводы», О. Кундзіч «Переводческая мысль и переводческое недомыслие» (1955), «Переводческий блокнот» (1968), Л. Соболев «О переводе образа образом» (1965), Н. Любимов «Перевод – искусство» (1955) і багато інших.

Аспекти перекладу ОП ХТ відбивають матеріали збірок «Мастерство перевода» й «Тетради переводчика», стаття О. Реформатського «Перевод или транскрипция?» (Восточнославянская ономастика. – М., 1977), тези доповіді Ю. Карпенка «Теоретическая ономастика и практика перевода собственных имен на славянские языки» (IX Республіканська ономастична конференція, Одеса, 1987). На нашу думку, у лінгвістичній літературі

це питання висвітлено ще недостатньо. Тому актуальним є зіставлення аспектів передачі ОП в їх практичному втіленні, дослідження практичних перекладів ХТ. Таким матеріалом для аналізу перекладу ВН з українського оригіналу російською мовою є ОП роману О. Гончара «Твоя зоря». Об'єкт дослідження – переклад роману російською мовою, предмет – ВН роману в оригіналі й перекладі. Наша мета – продемонструвати прийоми адекватної передачі й мовної трансформації онімної системи роману українського майстра художнього слова.

Автори дослідження орієнтувались на основні положення, викладені у вищезгаданих працях О. Реформатського та Ю. Карпенка. О. Реформатський уважає провідними засобами передачі ВН російською мовою транскрипцію і власне переклад. Учений акцентує на положенні, що основним принципом практичної транскрипції є передача не буква в букву, не звук у звук, не фонема у фонему, а «слово в слово в усій повноті його лінгвістичної характеристики (лексичної, граматичної, фонетичної та графічної)» [4, с. 331].

На думку Ю. Карпенка, міжслов'янська передача ВН вимагає підключення варіативності субституції – заміщення одного іншим, схожим. У цьому питанні думки спеціалістів є кардинально розбіжними: або тільки субституція (О. Кундзіч), або тільки транскрипція (С. Влахов та С. Флорін). Стилистично виправданими є обидва засоби передачі ВН: можна вважати ВН Микола Бажан, Павло Тычина закріпленими в російському мовленні, однак усіх українців називати російськими іменами немає сенсу. Ю. Карпенко зазначає: «Якщо в проблемі «транскрипція чи переклад» у складно-

му становищі опиняється теорія, а практика просто йде за традицією, то в проблемі варіативності труднощі сконцентровані у сфері практики, тоді як теорія має чіткий стилістичний вихід із них» [3, с. 166].

Під час аналізу практичної передачі ОП художнього контексту варто виходити з низки факторів, серед яких важливе місце посідає творча індивідуальність перекладача і специфіка твору, який перекладається. На цьому моменті акцентують кращі перекладачі-практики, що подарували нам прекрасні переклади творів російської та світової літератури українською мовою й навпаки.

Підхід до розгляду художнього контексту як цілісної єдності, індивідуаль-но-авторського творіння, своєрідного мікросвіту передбачає розгляд і ОП цього мікросвіту як єдиної системи в лексиконі твору, що, у свою чергу, висуває низку конкретних питань перекладу всіх деталей цієї ономастичної системи – кожної ВН – з урахуванням її ролі й потенційної експресії в контексті.

Переклад художнього тексту підпорядкований індивідуальному творчому осмисленню, він узгоджується на різних рівнях мовлення з мікрота макроконтрактом, що зумовлює координацію передачі кожного елемента із задумом і його втіленням, з авторською концепцією всього твору. Дотримання цих умов дає результати у вирішенні низки конкретних практичних труднощів, які зустрічаються в практиці перекладу під час передачі всіх ВН у ХТ.

Передача деталей ОП – окремих ВН засобами іншої, навіть близькоспорідненої мови, стаючи актом перекладу, допомагає глибше проникнути в сутність цього лексичного пласту. Переклад дає можливість підійти з нових позицій до осмислення всієї ономастичної системи, її узгодженості з ідейно-художнім задумом твору та його втіленням у межах контексту.

У кожному конкретному випадку під час перекладу виникають певні про-блеми, передусім «переклад повинен виразити не тільки те, що виражено в оригіналі, а й так, як це виражено в ньому» [5, с. 7]. Це безпосередньо стосується перекладу з близькоспоріднених мов. У цьому випадку виникають особливі, специфічні труднощі, оскільки «пов'язує тут саме ця близькість мов, спокуса можливості перекладати слово в слово, можливості, що часто є ілюзорною» [6, с. 41].

Усе вищевикладене дає можливість проаналізувати переклад усіх деталей ОП роману «Твоя зоря» з українського оригіналу російською мовою. Переклад здійснено двома перекладачами – Н. Котенко і К. Григор'євим; розділ-зачин до другого розділу роману перекладав автор.

Під час перекладу ВН персонажів ужито транскрипцію, іменування мають відповідне фонетичне й графічне оформлення:

Заболотний Кирило Петрович – Заболотный Кирилл Петрович; Заболотна Софія Іванівна – Заболотная Софья Ивановна; Андрій Галактіонович – Андрей Галактионович; Настя – Анастасія – Настя – Анастасья; Фанні – Фанни; Френк – Фрэнк; Кет – Кэт; Валерій Дударевич – Валерий Дударевич; Ліда – Лида.

В іменуваннях персонажів у більшості випадків зберігається національна тональність, що є стилістично виправданим у контексті: *Оксана, Наталка, Олекса, Софійка, Петро, Винниківна, Бубиренчиха, Микола Васильевич, Катря Копайгора, Мина Омелькович, селкор Око, товарищ Куцолан.*

ВН оформлюються відповідно до російського правопису й можливостей ономастичного словотвору: *Грицько – Грицко; Настеня – Настуся; Гришуня – Гришаня; Настунько – Настенька; Бубиренчиха – Бубыренчиха; Микола Васильович – Микола Васильевич.* Цей самий принцип зберігається й під час передачі прізвищ, описових конструкцій: *«сілкор Око» – «селькор Око»; товарищ Куцолан – товарищ Куцолан; Антидюрінг – Антидюринг; Піп Гапон – Поп Гапон; Ваши-Наши – Ваши-Наши; пречиста Надька – пречистая Надька; син Ялосоветчин, Олекса – Ялосоветин Олекса.*

У російському еквіваленті зберігаються українські ономастичні нюанси: прізвище *Алэ*, з приміткою, що його супроводжує: *Алэ – но, однак* [7, с. 145]; патронім *Винниківна* послідовно супроводжується відповідним наголосом; *ослепительная Винниківна* [7, с. 95], *эта красавица Винниківна* [7, с. 105]. Порівнюючи обидва тексти – український і російський, ми констатуємо певну невідповідність варіантів ВН в оригіналі й перекладі. Це є закономірним: перекладач прагне створити художній переклад твору, передати письменницький заряд, закладений у слові, реченні, абзаці, що призводить до лексичного перерозподілу в мікроконтексті, переакцентування, перебудови речень в абзаці. Таких прикладів багато, наведемо лише деякі з них:

Дядько Роман [8, с. 326] – *Роман-степняк* [7, с. 60]; *Винники* [8, с. 542] – *сімейство Винника-садовогода* [7, с. 283]; *Романова Надька* [8, с. 337] – *Надька Романова* [7, с. 71]; *Олекса-майстер* [8, с. 385] – *Олекса* [7, с. 120]; *Олекса-баламут* [8, с. 371] – *Олекса-бандит* [7, с. 106]; *Климоську* [8, с. 345] – *Клим* [7, с. 80]; *дядько Роман* [8, с. 336] – *Роман Винник* [7, с. 71]; *Софія Іванівна* [8, с. 304] – *Соня* [7, с. 38]; *серденько* [8, с. 297] – *Кирюша* [7, с. 30].

Іноді ономастичне звучання в мікроконтексті підсилюється за рахунок уведення додаткових компонентів: *над Шевченком у шапці* [8, 392] – *над портретом Тараса Шевченко в шапке* [7, с. 127]; *був у дружбі з Репіним і Куїнджі* [8, с. 501] –

дружил с Ильей Репиным и Куинджи [7, с. 239]. У російському перекладі графічно послабляється апелятивність форм ВН письменників: *толстых та Достоевських* [8, с. 613], які вживані в мові Валерія Дударевича з певним узагальненням як синоніми совісті – *Достоевских да Толстых* [7, с. 357].

Топоніми роману «Твоя зоря» в основному передаються в російському перекладі так, як пропонують О. Реформатський та Ю. Карпенко: транскрипцією або «узакононою» формою типу Рим, а не Рома. Більшість топонімів трансформовано в російському мовному середовищі: *Европа, Африка, Антарктида, Индия, Цейлон, Франция, Германия, Нидерланды, Бангладеш, Таиланд, Бразилия, Новая Зеландия, Крым, Прованс, Заполярье, Париж, Бомбей, Сингапур, Венеция, Рим, Гамбург, Джакарта, Кривой Рог, Козельск, Полтава, Перекоп, Киев, Самарканд, Харьков, Гадяч, Диканька, Гавайские острова, Полинезия, Канары, Океания, Бермуды, Черное море, Средиземное, Ганг, Ворскла, Днепр, Дунай*. Незмінною залишається народна форма *Ярдань* у різдвяних колядках, іншомовна форма *Юкрейн* паралельно з неодноразовим уживанням нормативної форми *Україна* й один раз *Украйна* у вільній цитації рядка з вірша Т. Шевченка «Заповіт»: «*Будет тренировать пчел, писать мемуары, сидя, словно маг бородастый, среди степи широкой на Украине милой...*» [7, с. 365].

У російському перекладі *Японія* заміщується на *Ниппон*, *Софія Іванівна* – на *Заболотну-сан*. Така заміна підсилює японський ономастичний колорит у мікроконтексті – невласне-прямій мові безіменної *японочки* – і сприймається як вдала знахідка перекладачів, що зуміли передати національний колорит конкретного середовища.

Розділ-зачин до другої частини роману «Художник ранкової зорі», який перекладав сам автор, містить особливо багато текстологічних розходжень та ономастичних змін. Цей розділ є ключовим у творі. У ньому сконцентровані всі сюжетні лінії «Твоєї зорі». Можливо, це можна пояснити тим, що в процесі перекладу відбувся не власне переклад як еквівалент оригіналу, а варіація з доробкою, підсиленням чи стишенням певних деталей, у тому числі й ономастичних ліній.

Детальний аналіз перекладу розділу-зачину показує, що авторські пошуки йдуть у напрямі підсилення ономастичних партій Художник – Клим Подовій – Роман Винник – Надька Винниківна – Мадонна. Ці партії є дуже важливими, ключовими для ідейного смислу твору. Саме їх переплетення й зіткнення надає виключного значення розділу в контексті романної оповіді. О. Гончар відшліфовує кожне слово, речення, абзац.

У розділі є багато правок, що стосуються безпосередньо ВН різних персонажів і їх замін-

ників-апелятивів: *наш незрівнянний дзвонар – мастер колокольного звона; Хима та Клим – Клим и Хима; подружжя – Клим со своей Химой; а ті весняні Климіві ходіння в степ... – ну а те его весенние хождения в степь...; веде свою Химу – ведет ее; як дружно Клим та Хима живуть – как и в самом деле дружно они живут; Климіві розповіді – рассказы Клима Подового*. Ці виправлення стосуються подружжя Подових – дзвонаря Кліма та його Хими, але всі вони цілеспрямовано працюють на сюжетну лінію Художника, оскільки і Клим, і Хима з їхньою «хімерністю» в усьому нагадують його. У тексті це відбувається так:

«*Художник ставився до Кліма з видимою повагою, цілком серйозно дослухався до Климівих мовби здитинілих розбалакувань(...) Подружжя це жило вкрай невибагливо, справді апостольська скромність була Климіві притаманна: в небі дзвонів табунець, а на землі курочка ряба. Оце його володіння. Клапоть городчика на три цибулини та куц бузку на причілку – не відомо, сам посадив для своєї Хими, чи птиця яка посадила, пролітаючи...*» [8, с. 505].

«*Художник относился к Климу с подчеркнутым уважением, вполне серьезно прислушивался к подчас наивным рассуждениям Кліма (...)* *Клим со своей Химой* жил крайне неприхотливо, ему была присуща поистине апостольская скромность: в небе стайка колоколов, на земле – убогая хатка, огородик на три луковки и куст сирени под окном – неизвестно, сам ли он посадил, или птица какая, пролетая, зернышко оборонила...» [7, с. 244].

Абзац оригіналу є більш насиченим ономастичними вкрапленнями. У тексті перекладу письменник змінює ономастичний малюнок, зменшує кількість ВН, звужує весь абзац, переносить останнє речення до наступного, і контекст стає чистим, прозорим, а стишена ономастична партія Клим – Хима підсилює й відтіняє центральну ономастичну лінію розділу – лінію Художника.

Далі автор знов підсилює лінію Художника, переплітаючи її з Винниками: *Надька Винниківна – Надька Винник; митець – Художник; Надька – Надежда; на Романове замовлення – про просьбе Романа; бджоляр – собеседник; він – Художник; художник – наш брат; вуста її ворухнулись в усмішці – уста ее, нашей Надьки, трепетно чуть шевельнулись в улыбке; мастер – Мастер*.

В іншому контексті О. Гончар удається до розширення російського перекладу: *жінки-буряківниці* передаються в російському варіанті дієприкметниковим зворотом, а замість *наших сучасних мадонн* зустрічаємо *наших труженниц, пожилых и молодых матерей*:

«*Ось вам ця рука (він зробив гордовитий жест рукою) зобразить нарешті монументально, з розмахом наших сучасних мадонн – жінок-буря-*

ківниць, натуру якраз візьме з отих колгоспних плантацій, що їм кінця-краю не видно навколо Козельська» [8, с. 514].

«С этим заказом Художник, видимо, связывал большие надежды: вот там будет ему простор, наконец-то покажет себя, напишет наших труженниц, пожилых и молодых матерей, – что может быть выше этого? Изобразит достойных поклонения женщин, все лето обрабатывающих совхозные плантации сахарной свеклы, и весь фон, всю перспективу возьмет отсюда же, из отведенных под свеклу бескрайних полей, уходящих во все стороны от Козельска» [7, с. 253–254].

Лише один раз ми зустрічаємо мікроконтекст із Миною, який підсилюється в російському варіанті характерним словосполученням – *крабовидная фигура Мины* [7, с. 247]. Характеристику часового фактору – передвоєнного десятиліття – письменник підсилює низкою ВН різних розрядів і класів: *Биофабрика, работающая на экспорт; Европа в тревоге; коричневое зло распускает цунальца; укryвшись «Правдой»* [7, с. 251–257]. Водночас зберігається українська пісня з мотивом зорі-Надійки.

Навіть таке невелике зіставлення оригіналу й перекладу, навіть за умови, що переклад частини твору здійснено автором, свідчить про спільність підходу у вітчизняній перекладацькій школі: збереження неформальних елементів ономастичного простору, немеханічне їх перенесення з оригіналу в текст перекладу, а відтворення з узгодженням усіх елементів тексту в умовах іншої близькоспорідненої мови. На переклад розділу «Художник ранкової зорі», безсумнівно, вплинула особистість перекладача – автора оригіналу. На думку Г. Гачечіладзе, в питаннях перекладу найважливіше значення має «творча індивідуальність перекладача (...) висловлюючись мовою лінгвістики, йдеться про систему відхилень від тексту оригіналу, яка бере свій початок від певних творчих принципів і певного підходу до питань перекладу і, отже, певного методу» [2, с. 159].

О. Гончар, перекладаючи важливий для всього роману розділ, безсумнівно, знаходить оптималь-

ний варіант і у вирішенні ономастичних ліній персонажів. Автор твору подає наочний приклад перекладачам, своєрідний урок творчого перекладу, що повністю узгоджується зі словами М. Рильського: «Переклад художнього твору повинен теж бути художнім твором» [6, с. 117].

Продовжуючи цей постулат, болгарська вчена Анна Лілова наголошує на комплексному підході до перекладу, який засновується на двох важливих галузях філології – літературознавстві й лінгвістиці, їх спільності [1, с. 45] – для досягнення перекладу справді художнього, що відповідає всім вимогам сьогоденного дня.

Отже, аналіз ОП з погляду його відтворення на матеріалі російської мови демонструє цілеспрямовану роботу автора й перекладачів над цим лексичним масивом роману «Твоя зоря». Цей ракурс дає можливість зіставити деталі ОП, тобто кожен ВН в оригіналі та перекладі, виявити закономірності й специфічні особливості трансформації онімів на матеріалі близькоспорідненої мови. На нашу думку, здійснене дослідження має допомогти в студіях літературної ономастики, специфіки художньої образності, у пізнанні тонкощів роботи письменника зі словом.

До закономірностей перекладу ВН з української мови російською варто зарахувати такі параметри:

1. ВН узгоджується з фонетичними, лексичними і граматичними нормами мови перекладу й у більшості випадків традиційно транскрибується.

2. У перекладі ОП художнього тексту паралельно співіснує засіб транскрибування з послідовним збереженням національного колориту іменника й засіб субституції – заміщення української ономастичної форми її російським еквівалентом.

Отже, загалом аналіз ОП «Твої зорі» в аспектах перекладу дає змогу говорити про індивідуальну творчу роботу над ВН як автора, так і перекладачів. На нашу думку, переклад роману став справжнім внеском у сучасну літературу, збагативши її видатним твором видатного українського письменника, нашого сучасника.

Література

1. Лілова А. Введение в общую теорию перевода / А. Лілова. – М. : Высшая школа, 1985. – 256 с.
2. Гачечіладзе Г.Р. Художественный перевод и литературные взаимосвязи / Г.Р. Гачечіладзе. – М. : Наука, 1980. – 312 с.
3. Карпенко Ю.А. Теоретическая ономастика и практика перевода собственных имен на славянские языки / Ю.О. Карпенко // IX Республіканська ономастична славістична конференція : тези доп. і повід. – Одеса, 1987. – Ч. 1. – 1987. – С. 165–167.
4. Реформатский А.А. Перевод или транскрипция? / А.А. Реформатский // Восточнославянская ономастика. – М. : Наука, 1972. – С. 329–335.
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М. : МО, 1974. – 228 с.
6. Рильский М.Ф. Искусство перевода / М.Ф. Рильский. – М. : Сов. писатель, 1986. – 335 с.
7. Гончар О. Твоя зоря / О. Гончар. – М. : Сов. писатель, 1983. – 400 с.
8. Гончар О. Твори : у 7 т. / О. Гончар. – К. : Дніпро, 1987–1988. – Т. 7 : Собор. Твоя зоря. – 1988. – 656 с.

АЛГОРИТМ АВТОМАТИЧЕСКОЙ ГЕНЕРАЦИИ СПИСКА ЛЕММ И СЛОВОФОРМ ДЛЯ ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО И ПРИКЛАДНОГО РЕЧЕВЕДЕНИЯ¹

В статье рассматривается проблема обработки недетерминированных слов и составление алгоритма, в ходе которого генерируется совокупность словоформ для слов, отсутствующих в словаре. Описываемый алгоритм рассматривается применительно к русскому языку. Анализируются современные подходы к морфологическому анализу, а также достоинства и недостатки современных инструментов морфологической разметки текстов на русском языке.

Ключевые слова: *предредактирование, лемматизация, морфологический анализ, настройка на предметную область.*

Оськина К. А. Алгоритм автоматичної генерації списку лем і словоформ для предметної галузі фундаментального та прикладного мовленнєзнавства. – Стаття.

У статті розглядається проблема оброблення недетермінованих слів і складання алгоритму, під час якого генерується сукупність словоформ для слів, відсутніх у словнику. Описаний алгоритм розглядається стосовно російської мови. Аналізуються сучасні підходи до морфологічного аналізу, а також переваги й недоліки сучасних інструментів морфологічної розмітки текстів російською мовою.

Ключові слова: *передредагування, лематизація, морфологічний аналіз, налаштування на предметну галузь.*

Oskina K. A. Algorithm of automated lemma and wordform list generation for subject domain of fundamental and applied speech studies. – Article.

This article deals with the problem non-deterministic words processing for Russian. An algorithm of generating a list of lemmas and wordforms for such words is considered. Modern approaches to morphological analysis are investigated. The advantages and disadvantages of modern tools of Russian texts POS-tagging are reviewed as well.

Key words: *automatic pre-editing, lemmatization, morphological analysis, domain adaptation.*

Введение. Существующие решения в области семантического анализа достаточно эффективны при их использовании в хорошо формализованных предметных областях, то есть в случае наличия исчерпывающих словарей. Однако в случае, когда модуль семантического анализа сталкивается с недетерминированной лексикой, например, неологизмами или заимствованиями, качество результатов заметно снижается. Описанный в работе алгоритм лемматизации положен в основу подсистемы предредактирования в перспективном модуле семантического анализа, разрабатываемого на кафедре прикладной и экспериментальной лингвистики Московского государственного лингвистического университета.

Системы машинного перевода (далее – СМП) начали создаваться в 1960-х гг., однако большинство проблем, с которыми сталкивались их разработчики, так и не были решены. К основным проблемам машинного перевода относится нехватка достаточного количества словарей, обработка идиом, грамматическая и семантическая неоднозначность, проблемы определения интерлингвы. Основной трудностью при разработке релевантной системы является возможность адаптации СМП к особенностям предметной области [14, с. 161].

В настоящее время на кафедре прикладной и экспериментальной лингвистики Московского государственного лингвистического университета под руководством д-ра филол. наук, проф. Р.К. Потаповой проводятся исследования, направленные

на разработку алгоритма автоматического определения значений слов с настройкой на предметную область (далее – ПО) фундаментального и прикладного речеvedения. Основными проблемами лексического пласта вышеуказанной ПО является наличие омонимов и полисемов вследствие заимствования терминов из других предметных областей, а также большое количество неологизмов, что приводит к трудностям при обработке тематических текстов методами, основанными на словарях.

В целях формального описания предметной области необходимо сформировать список базовых форм и соответствующих им словоформ. Построение лемматизатора для вышеуказанной предметной области позволяет решить ряд проблем, связанных с обработкой и тэгированием объемных текстовых массивов, в частности, проблемы сортировки и систематизации текстовых массивов, сегментации текстов, общелингвистического поверхностного анализа, или аннотирования, текстов, внутренней разметки (расстановка морфологических, синтаксических и семантических обозначений) [11, с. 95].

Современные подходы к морфологическому анализу. В современных модулях морфологического анализа принято выделять два подхода к организации словарей лексики языка: *лемматизация* и *стемминг*. *Лемматизацией* называют подход, при котором в главном словаре анализатора хранятся леммы – основные формы слов с указанием основы. Ему противопоставляется *стем-*

¹ Проект поддержан Российским научным фондом (РНФ), проект №14-18-01059. Науч. рук. – д-р филол. наук, проф., действительный член Международной академии информатизации Потапова Р.К.

минг – подход без использования словаря основ. В стемминге есть только правила обрабатывания суффиксов и небольшие словари исключений [9, с. 21]. Стемминг используется в тех случаях, когда морфология не важна.

Оба метода имеют свои достоинства и недостатки. Для стеммингового метода характерна высокая скорость анализа за счет упрощения алгоритма и уменьшения объема выдаваемой информации; при отсутствии словаря основ по факту становится доступной морфологическая база неограниченного объема, настраиваемая непосредственно на имеющийся текст, что является практичным при создании информационно-поисковых систем с нефиксированной лексикой. Однако стемминговый метод характеризуется невысокой точностью, невозможностью морфологического синтеза на базе без основ, возможностью порождения одинаковых стемов для различных слов («люб» для «люб-овь» и «люб-ить»), смешением различных понятий (к «люб-ить» будет отнесен глагол «люб-оваться»). Также стемминговый метод не справляется с обработкой чередования гласных (для слова «идти» стемы «ид», «шл», «ше») [4, с. 119]

Лемматизаторы, напротив, характеризуются высокой точностью выдаваемых результатов. Наряду с этим они справляются с супплетивизмом и чередованием. К минусам лемматизаторов относится то, что совокупность словоформ, полученных в результате их работы, занимает больше памяти относительно данных, хранимых при обработке стемминговыми методами. В то же время с учетом современного уровня развития вычислительных мощностей этой разницей можно пренебречь. Помимо этого, лемматизаторы не справляются с такими проблемами, как омонимия и полисемия, однако в пределах единой предметной области данный недостаток не является критичным. Так, из-за распространения в русском языке таких явлений, как супплетивизм и чередования [9, с. 21], наиболее оптимальным для его обработки будет использование лемматизатора.

Предморфологический анализ. Первым шагом для разработки лемматизатора является сбор корпуса по фундаментальному и прикладному речеведению. На этом этапе был сформирован неаннотированный корпус лингвистических текстов общим объемом 144 тыс. слов. В корпус вошли статьи из журналов «Вестник Московского государственного лингвистического университета» [5], журнал «Речевые технологии» [7], сборник «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии» [6], а также книга Р.К. Потаповой «Речь: коммуникация, информация, кибернетика» [12]. Статьи были собраны произвольно с 2010 по 2016 гг.

Далее необходимо было отобрать словник для специализированного терминологического слова-

ря. Критерием для включения специальной лексики в собираемый словник являлся факт отсутствия слова в списке лемм и словоформ для русского языка. Был написан сценарий на языке программирования Perl [18], который в автоматическом режиме отсеивал из собранного корпуса термины, уже имеющиеся в вышеуказанном списке (рис. 1). Каждая словоформа анализируемого текста последовательно сравнивалась со словоформой из перечня словоформ русского языка. Совпавшие словоформы исключались из текста, остальные выводились в файл, который обрабатывался специалистом вручную. Так был сформирован базис для словника терминологических единиц в вышеуказанной области, который впоследствии может быть дополнен терминами из других текстов и статей в зависимости от анализируемой предметной области.

Общий список выделенных специализированных терминов составил 739 слов. Список лемм и словоформ русского языка был взят из источника [2].

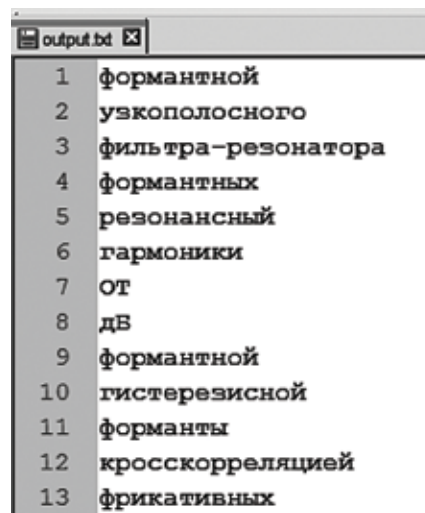

Рис. 1. Орывок из книги Р.К. Потаповой «Речь: коммуникация, информация, кибернетика» после обработки

Частеречная разметка. На следующем этапе необходимо было определить, к каким частям речи относятся слова из полученного списка словоформ. Перед проведением второго этапа были рассмотрены основные проблемы, связанные с морфологическим анализом, а также были апробированы некоторые инструменты, позволяющие производить частеречную разметку в автоматическом режиме:

1) *phr morphology* – представляет собой морфологический анализатор для русского языка, написанный на скриптовом языке PHP, на данном этапе поддерживает и перечень других языков. Существует возможность анализа неизвестных языков со словарями *ispell* (рис. 2) и *АОТ* (рис. 3). Анализатор позволяет решать задачи лемматизации, получения

грамматической информации для слова, а также изменять форму слова с заданными параметрами. В его основу был положен проект АОТ [1], в частности, алгоритм и базовые словари;

```

1 ФОРМАТНОЙ :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
2 УНИКОМОСНОГО :: Array ( [0] => УНИКОМОСНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
3 АНТИГРА-РЕЗОНАТОНА :: Array ( [0] => АНТИГРА-РЕЗОНАТОР ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
4 ФОРМАТНИК :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
5 РЕЗОНАНСНЫЙ :: Array ( [0] => РЕЗОНАНСНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
6 ГАРИМОНКА :: Array ( [0] => ГАРИМОНКА ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
7 ОФ :: Array ( [0] => ОФ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
8 ДИ :: Array ( [0] => ДИ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
9 ФОРМАТНОЙ :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
10 ГИСТЕРИЧЕСКОЙ :: Array ( [0] => ГИСТЕРИЧЕСКИЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
11 ФОРМАТНИ :: Array ( [0] => ФОРМАТ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
12 КРОССКОРРЕЛЯЦИИ :: Array ( [0] => КРОССКОРРЕЛЯЦИЯ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
13 ФОРМАТНИК :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => УНИКОМН )
    
```

Рис. 2. Результат анализа словоформ со словарем ispell

```

1 ФОРМАТНОЙ :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
2 УНИКОМОСНОГО :: Array ( [0] => УНИКОМОСНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
3 АНТИГРА-РЕЗОНАТОНА :: Array ( [0] => АНТИГРА-РЕЗОНАТОР ) :: Array ( [0] => П )
4 ФОРМАТНИК :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
5 РЕЗОНАНСНЫЙ :: Array ( [0] => РЕЗОНАНСНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
6 ГАРИМОНКА :: Array ( [0] => ГАРИМОНКА ) :: Array ( [0] => П )
7 ОФ :: Array ( [0] => ОФ ) :: Array ( [0] => ПРЯДИ )
8 ДИ :: Слово не найдено !!
9 ФОРМАТНОЙ :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
10 ГИСТЕРИЧЕСКОЙ :: Array ( [0] => ГИСТЕРИЧЕСКИЙ ) :: Array ( [0] => П )
11 ФОРМАТНИ :: Array ( [0] => ФОРМАТ [1] => ФОРМАТА ) :: Array ( [0] => П )
12 КРОССКОРРЕЛЯЦИИ :: Array ( [0] => КРОССКОРРЕЛЯЦИЯ ) :: Array ( [0] => П )
13 ФОРМАТНИК :: Array ( [0] => ФОРМАТНЫЙ ) :: Array ( [0] => П )
    
```

Рис. 3. Результат анализа словоформ со словарем АОТ

2) rutmorphu2 – представляет собой морфологический анализатор, написанный на высокоуровневом языке программирования Python. В перечень его возможностей входят: приведение слова к форме леммы, составление грамматической информации о слове и создание нужной формы слова. Для анализа используется словарь OpenCorpora [10], а для слов, не входящих в состав словарей, строятся гипотезы [8]. Результат обработки вышеуказанного фрагмента текста представлен на рис. 4;

```

1 Размеченный(форматный', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='форматный',
2   score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форматный', 49, 8),)
3 Размеченный(уникомосного', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='уникомосный',
4   score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форматный', 49, 8),)
5 Размеченный(антигра-резонатор', tag=ФорматныйTag('МОН', имя, склон, слог, ген'),
6   нормал_форм='антигра-резонатор', score=0.5, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'резонатор', 33, 3),)
7 Размеченный(форматник', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='форматный',
8   score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форматный', 49, 8),)
9 Размеченный(резонансный', tag=ФорматныйTag('МОН', имя, склон, слог, ген'), нормал_форм='резонансный',
10  score=0.5, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'резонанс', 43, 3),)
11 Размеченный(оф', tag=ФорматныйTag('ПРЕП', нормал_форм='оф', score=1.0,
12  methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'оф', 375, 8),)
13 Размеченный(ди', tag=ФорматныйTag('МОН', имя, склон, слог, ген'), нормал_форм='ди', score=1.0,
14  methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'ди',))
15 Размеченный(форматной', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='форматный',
16  score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форматный', 49, 8),)
17 Размеченный(гистерический', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='гистерический',
18  score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'гистерический', 39, 8),)
19 Размеченный(форматни', tag=ФорматныйTag('МОН', имя, склон, слог, ген'), нормал_форм='форманс',
20  score=0.2, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форманс', 33, 6),)
21 Размеченный(кросскорреляции', tag=ФорматныйTag('МОН', имя, склон, слог, ген'), нормал_форм='кросскорреляция',
22  score=1.0, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'кросскорреляция', 86, 4),)
23 Размеченный(форматник', tag=ФорматныйTag('АДП', форм, слог, ген'), нормал_форм='форматный',
24  score=0.25, methods_stack=(CDictionaryAnalyzer, 'форматный', 49, 8),)
    
```

Рис. 4. Результат работы анализатора rutmorphu2

3) mystem – также является морфологическим анализатором русского языка. Разработчики позиционируют его как парсер, частично снимающий морфологическую неоднозначность.

В основе анализатора лежат словари, а также возможность формирования гипотезы о неизвестных словах. Технология имеет закрытый исходный код, но обладает хорошей доступностью для некоторых языков программирования высокого уровня [13].

```

1 форматный(форматный', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид, склон, род, вид, вид)
2 уникомосный(уникомосный', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
3 антигра(антигра-резонатор', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
4 форматник(форматный', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
5 резонансный(резонансный-имя', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
6 гаримонка(гаримонка-с, склон, род, вид, падеж, вид, вид, склон, род, вид, вид)
7 оф(оф-преп)
8 ди(ди-преп)
9 форматный(форматный', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
10 гистерический(гистерический-имя', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
11 форматни(форманс-с, склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
12 кросскорреляция(кросскорреляция-с, склон, род, вид, падеж, вид, вид, склон, род, вид, вид)
13 форматник(форматный', склон, род, вид, падеж, вид, вид, вид, склон, род, вид, вид)
    
```

Рис. 5. Результаты работы морфологического анализатора mystem

- Основные проблемы частеречных теггеров:
- 1) языкозависимость – большинство коммерческих анализаторов работают лишь с английским языком (в частности, NLTK);
 - 2) отсутствие алгоритма анализа недетерминированных слов;
 - 3) отсутствие правил на анализ слов с дефисом;
 - 4) невозможность корректного анализа аббревиатур.

В результате проведенных исследований было установлено, что анализатор mystem выдает результат с наименьшим количеством ошибок и погрешностей, поэтому было принято решение о его использовании.

Таким образом, на данном этапе были выявлены части речи выделенных на предыдущем этапе слов, а также их основная форма.

Генерация списка лемм и словоформ. На следующем этапе был использован стеммер Snowball [17], переписанный под выделение псевдоокончаний анализируемых слов (к примеру, у термина «кросскорреляция» было выделено псевдоокончание «-ция»). Фрагмент доработки отображен на рис. 6.

```

1 Array
2 (
3   [0] =>
4   [219] => а
5   [301] =>вший
6   [303] =>е
7   [307] =>мое
8   [308] =>мый
9   [310] =>и
10  [328] =>ив
11  [335] =>ие
12  [394] =>ий
13  [488] =>им
    
```

Рис. 6. Фрагмент результата работы стеммера Портера после доработки программы

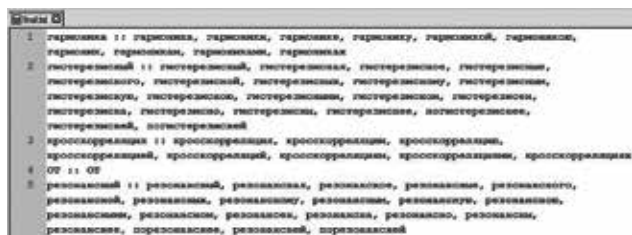

Рис. 7. Результат работы лемматизатора

После этого были сформированы правила для формирования списка лемм и словоформ для русского языка, которые были применены к псевдоосновам слов, выделенным на предыдущем этапе (например, с термином «кросскорреляция»: псевдооснова «кросскорреля-» и псевдоокончание «-ция»). Для терминов этого типа были выделены окончания, которые при добавлении к псевдооснове образовывали словоформы исходного термина: псевдооснова + -ция, -ции, -цию, -цией и т. д.

Результат работы программы отображен на рис. 7 (слова с нулевым псевдоокончанием дописывались вручную).

Выводы. В данной статье был рассмотрен алгоритм для решения задачи автоматической генерации списка лемм и словоформ для отсутствующих в заранее заданном словаре слов по предметной области фундаментального и прикладного речеведения. Данный алгоритм может быть настроен на любую предметную область с учетом ее специфики и особенностей входящей в нее лексики. В ходе разработки алгоритма был выявлен принцип формирования словника для предметной области, были проанализированы некоторые инструменты морфологического анализа, выявлены проблемы, связанные с частеречным тэгированием, разработан способ автоматической генерации словоформ по лемме. Планируется разработка алгоритма для обработки слов с нулевым псевдоокончанием.

Литература

1. Автоматическая обработка текста [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aot.ru/>.
2. Архивы форума «Говорим по-русски» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.speakrus.ru/dict/>.
3. Библиотека морфологического анализа phpMorphy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://phpmorphy.sourceforge.net/dokuwiki/>.
4. Большакова Е.И. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная лингвистика : [учеб. пособие] / Е.И. Большакова, Э.С. Клышинский, Д.В. Ландэ, А.А. Носков, О.В. Пескова, Е.В. Ягунова. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
5. Вестник МГЛУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.linguanet.ru/science/informationno-bibliotechnyy-tsentr/vestnik-mglu.php>.
6. Журнал «Компьютерная лингвистика и информационные технологии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/digest/>.
7. Журнал «Речевые технологии» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://speechtechnology.ru/>.
8. Морфологический анализатор phpMorphy2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pymorphy2.readthedocs.io/>.
9. Николаев И.С. Прикладная и компьютерная лингвистика / И.С. Николаев, О.В. Митренина, Т.М. Ландо. – М. : ЛЕНАНД, 2016. – 320 с.
10. Открытый корпус [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://opencorpus.org/>.
11. Потапова Р.К. Основные тенденции развития многоязычной корпусной лингвистики (Часть 1). – Речевые технологии, 2 / Р.К. Потапова. – И. : «Народное образование», 2009. – С. 92–114.
12. Потапова Р.К. Речь: коммуникация, информация, кибернетика / Р.К. Потапова. – М. : Либроком, 2010. – 600 с.
13. Технология Mystem [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://tech.yandex.ru/mystem/>.
14. Okpor M.D. Machine Translation Approaches: Issues and Challenges. – IJCSI International Journal of Computer Science Issues / M.D. Okpor. – Vol. 11(5), No. 2. – М. : SoftwareFirst Ltd, 2014. – Pp. 159–165.
15. Potapova R. On Individual Polyinformativity of Speech and Voice Regarding Speakers Auditive Attribution (Forensic Phonetic Aspect). In: Ronzhin A., Potapova R., Nemeth G. Lecture Notes in Artificial Intelligence, 9811. – Н. : Springer, 2016. – Pp. 507–514.
16. Potapova R. Attribution of Social Network Discourse. In: Ronzhin A., Potapova R., Nemeth G. Lecture Notes in Artificial Intelligence, 9811. – Н. : Springer, 2016. – Pp. 539–546.
17. Snowball [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://snowball.tartarus.org/>.
18. The Perl Programming Language [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.perl.org/>.

УДК 81'347.78.034

Плетенецька Ю. М.

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕФЕРЕНТІВ БІЛОГО ТА ЧОРНОГО КОЛЬОРУ В ІНДИВІДУАЛЬНІЙ КАРТИНІ СВІТУ Ч. ДІККЕНСА ТА ЇХ УКРАЇНОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню лінгвокультурологічного та перекладацького аспектів функціонування референтів білого та чорного кольору в змісті англійського роману. У роботі аналізуються фразеологізми-кольоропозначення з компонентами «білий та чорний колір», засоби їх репрезентації й труднощі, пов'язані з їх відтворенням.

Ключові слова: колоративний компонент, фразеологічна одиниця, спосіб перекладу, колоронім.

Плетенецкая Ю. Н. Функционирование референтов белого и черного цвета в индивидуальной картине мира Ч. Диккенса, их украиноязычная репрезентация. – Статья.

Статья посвящена исследованию лингвокультурологического и переводческого аспектов функционирования референтов белого и черного цвета в содержании английского романа. В работе анализируются фразеологизмы-цветообозначения с компонентами «белый и черный цвет», средства их репрезентации и трудности, связанные с их переводом.

Ключевые слова: колоративный компонент, фразеологическая единица, способ перевода, колороним.

Pletenetska Yu. M. Functioning of black and white colour referents in Ch. Dickens individual world-building and their Ukrainian representation. – Article.

The article deals with the investigation of linguacultural and translation aspects of white and black colour referents functioning in the content of English novel. Phraseological units-colour namings with the components of white and black colour as well as means of their representation and difficulties connected with their translation are being analyzed in the article.

Key words: colorative component, phraseological unit, translation technique, coloronim.

Поняття кольору (незалежно від системи означення кольорів) властиве кожній культурній моделі сучасності, з кольоровими символами пов'язується соціокультурна інформація, яка протягом тисячоліть накопичується етносом, відбиваючи особливості національного світосприйняття, світовідчуття. Колір не є постійною одиницею, оскільки відбувається зміна асоціативних образів; первинні значення колірних символів втрачаються, з'являються нові, що вказує на необхідність постійного переосмислення окресленої проблеми як в загальнонауковому, так і в перекладацькому аспектах і становить актуальність дослідження.

Питання кольору й кольоропозначення входить у проблематику багатьох наук (філософії, психології, етнології, мовознавства, а також суміжних із ними дисциплін – етнолінгвістики та психосемантики). Дослідженню колоронімів на терені лінгвістики присвячені роботи О.Л. Башманівського, А.П. Василевича, С.М. Кузнецова, С.С. Міщенко, В.Г. Кульпіної, С.І. Лук'яненко, С.В. Мічугіна, О.В. Праченко, К.А. Цветкової, І.І. Чумак-Жунь, Р.М. Фрумкіна тощо.

Метою дослідження є опис структурно-семантичних, стилістичних особливостей фразеологізмів із компонентами «білий та чорний колір», виявлення умов і особливостей функціонування цих одиниць в оригінальних і перекладених текстах.

Матеріалом дослідження є 80 фразеологічних одиниць із компонентом «білий та чорний колір», дібраних методом суцільної вибірки з роману Чарльза Діккенса «Пригоди Олівера Твіста». Перекладні еквіваленти фразеологічних одиниць із колоративним компонентом було проаналізовано на основі англо-українського фразеологічного словника 2006 р.

Символи кольорів у культурній моделі знаходять свою репрезентацію в численному фразеологічному матеріалі. Фразеологія будь-якої мови є одним із найголовніших джерел інформації про кольорові символи на сучасному етапі розвитку мови, оскільки фразеологічні одиниці пов'язані з минулим мови, уживаючись і в сучасності.

Семантична структура назв кольорів не обмежується лише фізичними ознаками кольору, вона безпосередньо пов'язана із семантикою самого феномена, колірну ознаку якого вона передає. Номінація кольорів безпосередньо пов'язана з розумінням психологічної значущості, фізіологічних особливостей сприйняття кольору, культурних потреб носіїв мови окремої лінгвокультурної спільноти. Номінація колірного простору перебуває під значним впливом різних чинників, не обмежується суто фізичними, фізіологічними чи психологічними процесами.

Фразеологічні одиниці з колоративним компонентом пов'язані з різними аспектами навколишнього світу, залежно від конкретної сфери застосування лексеми на позначення кольорів вони зазнають різноманітних семантичних трансформацій, набувають символічного значення. Символ – це знак, зображення певної речі або кольору для того, щоб підкреслити якості предмета. Крім того, символ – умовний знак певних понять, ідей, явищ.

Порівняльний аналіз матеріалу різних мовних і культурних традицій у різноманітних формах і жанрах дає можливість виокремити набір смислоформуючих ознак назв кольорів, а також побудувати модель для повного опису уявлень представників різних культур про різноманіття кольорової картини. З ознаками, які характеризують

ють значення конкретного кольору, пов'язані його акустичні прояви, мовні й інші характеристики. Повний набір ознак дає можливість відтворити фрагмент картини світу певного народу, виявити фразеологічний код мови й культури, зрозуміти функціональне призначення, глибинний сенс і внутрішню організацію певної культури.

Кожному з образів кольору в певній культурі відповідає свій набір характерних ознак, який співвідноситься з певним набором ознак такого образу в окремо взятій мовній традиції. Такий комплекс ознак, який накладається на окремі образи кольорів, дає можливість визначити типологічні подібності та відмінності між репрезентацією кольорового спектру в різних культурах і мовах, виявити специфіку кожного з них [5, с. 67–68].

Найважливішою сферою застосування кольорового коду є уявлення, пов'язані з людиною, репрезентація моральних якостей людини. Завдяки кольоровому спектру передаються людські, сімейні взаємини. Назви кольорів широко використовуються в топонімії, в антропонімії – у якості прізвищ і прізвищ, особистих імен [6, с. 125–126].

Фразеологічні одиниці, до складу яких входять колороніми, є засобом репрезентації тісного взаємозв'язку номінації кольорів із певними культурно закріпленими емоційно-психологічними станами, виступаючи своєрідним «концептом світобачення» [3, с. 51].

Аналізуючи фразеологічні одиниці з колоративним компонентом (далі – ФО), О.В. Праченко виділяє такі види ФО: ФО з колоративним компонентом «чорний»; ФО з колоративним компонентом «білий»; ФО з колоративним компонентом «червоний»; ФО з колоративним компонентом «зелений»; ФО з колоративним компонентом «синій, блакитний»; ФО з колоративним компонентом «жовтий»; ФО з колоративним компонентом «сірий»; ФО з колоративним компонентом «коричневий»; ФО з колоративним компонентом «рожевий» [7, с. 74–108].

Здійснюють також поділ фразеологізмів на образні й необразні. Необразна фразеологія перекладається завдяки еквівалентам, не допускаючи калькування, не становлячи складнощів для перекладача.

Кольорофразеологізми беруть активну участь у відбитті відтінків почуттів і психологічних станів людини, наприклад, *white fury, to see red, green with envy*; відношення людини до об'єктів: *green light, white flag, black market, yellow press*; характеристики людини: *blue blood, a black sheep*; репрезентації професійного, соціального стану людини: *white collar, blue collar, black marketeer*; при характеристиці міжособистісних і статусно-рольових відносин, наприклад, *black sheep, white slave, white lie, to green, red-herring, blue stocking, red-hot* та ін.; відображають цивілізаційні артефакти,

феномени з яскраво висловленими конотаціями, наприклад: *white coal, black gold, bluebird* (назви наркотичних засобів), *pink elephant* – галюцинації в стані сп'яніння [2, с. 36].

Таким чином, кольоросеміотика є одним із найбільш поширених і найрозповсюдженіших маркерів різноманітних сфер людської діяльності, має яскравий етноспецифічний характер, обумовлений історичними, географічними, соціальними та лінгвокультурними особливостями нації.

У рамках художнього дискурсу кольоропозначення виконують не лише функцію візуалізації художнього образу, але й допомагають актуалізувати комунікативно значимі значення, референт кольору перетворюється на смисло- та стилеутворюючий фактор, «метафоричні кольорові концепти, які являють собою поняття кольору з потенційно закладеною можливістю розвивати естетичні та символічні смисли» [4, с. 109].

У художній літературі, де автор стикається з необхідністю репрезентації переживань героїв, референти кольорів перетворюються на предмет особистісного осмислення, представляють образ у переломленні авторського задуму. Тобто в художніх дискурсах, за словами М.Г. Сльозкіної, «інтерес в іменах кольорів викликає не тільки й не стільки номінативний сенс, скільки той зміст, який у них читається, умови й причини, якими він генерується. Використання кольорових прикметників індивідуалізується. Тексти наповнюються кольоровою символікою, яка вимагає індивідуальної інтерпретації» [8, с. 5]. Таким чином, контекст, підтекст художнього дискурсу суттєво трансформує оригінальну семантику колорема, яка перетворюється на складову частину індивідуально-авторської картини світу.

У творчості Ч. Діккенса колір є одним із важливих семантичних компонентів, будь-яке кольоропозначення містить у собі цілий комплекс сенсів. Лексеми зі значенням кольору у творчій спадщині письменника досить різноманітні. Найбільш численним є звернення до основних ахроматичних кольорів: білого та чорного.

Білий. Колорема на позначення білого кольору характеризується суперечливим символічним значенням, колір використовується як для позначення чистоти, цнотливості, високої духовності, так і в якості символу смерті, кінцевості буття, неминучості загибелі. Прикладами функціонування референта білого кольору в індивідуальній картині всесвіту Ч. Діккенса є:

“She imprinted her cold white lips passionately on its forehead; passed her hands over her face; gazed wildly round; shuddered; fell back – and died”. – «Вона палко притисла холодні безкровні уста до його чола, провела руками по своєму обличчю, безтямно озирнулася докола, здригнулася, упала на подушку – і вмерла».

У наведеному прикладі семантика прикметника має негативні конотації, апелює до символу смерті, хвороби, що знаходить своє відбиття в перекладі прикметника як «безкровний».

У результаті аналізу було виявлено використання колорема як символу хвороби, чогось бридкого, огидного, підлого, наприклад:

“There was a rascally smile on his white face as he turned round, and looking sharply out from under his thick red eyebrows, bent his ear towards the door, and listened”. – «Із брідкою посмішкою на блідому обличчі старий джентльмен обернувся до дверей і, пильно дивлячись із-під кушуватих рудих брів, почав прислухатись».

У наведеному прикладі асоціації зі смертю не простежується, але використання прикметника «бридкий» створює негативні конотації колорема, які посилюються вказівкою на «руді брови», «руде волосся», яке традиційно вважається в Англії символом нещасної, знедоленої людини.

Семантика хвилювання, страху простежується в наступному прикладі:

“Struck by the energy of her manner, Oliver looked up in her face with great surprise. She seemed to speak the truth; her countenance was white and agitated; and she trembled with very earnestness”. – *Вражений напругою, що бриніла в її словах, Олівер здивовано подивився на неї. Здавалося, дівчина казала правду; обличчя в неї було бліде, стривожене, вона вся тремтіла від хвилювання.*

Прецедентний фразеологізм англійської та української мов доповнюється прямою номінацією психологічних станів, моделюючи концепт хвилювання, відсутності спокою за допомогою колорема.

З-поміж інших психологічних станів слід відзначити використання лексеми задля відтворення стану люті, жаху:

“And beside him, white with rage or fear, or both, were the scowling features of the man who had accosted him in the inn-yard”. – «А поряд, **попалотнілий від люті чи жаху**, а може, і від того, і від того, стояв той самий чоловік, з яким Олівер зіткнувся біля заїзду».

У процесі репрезентації стану люті Ч. Діккенс звертається до використання фразеологічної одиниці, яка передається засобами української мови за допомогою еквіваленту.

Звертається Ч. Діккенс до аналізованої колорема в процесі моделювання образу чистоти, цнотливості, наприклад:

“Accordingly, with a clean white apron tied over her gown, and her curl-papers tucked up under a straw bonnet, – both articles of dress being provided from the Jew’s inexhaustible stock, – Miss Nancy prepared to issue forth on her errand”. – «Тож, надівши **поверх сукні чистий білий фартушок** і сховавши **напільйотки під солом’яним капелюшком** – обидва

предмети туалету старий видобув із своїх невичерпних запасів, – міс Ненсі приготувалася виконати доручення».

Широко використовуються Ч. Діккенсом референти білого кольору, які не мають стилістичної забарвленості:

“He had no time to think about the matter, however; for Mr. Bumble gave him a tap on the head, with his cane, to wake him up: and another on the back to make him lively: and bidding him to follow, conducted him into a large white-washed room, where eight or ten fat gentlemen were sitting round a table. At the top of the table, seated in an arm-chair rather higher than the rest, was a particularly fat gentleman with a very round, red face”. – «А втім, він не встиг обміркувати цього, бо містер Бамбл стукнув його раз цілком по голові, щоб трохи розворушити, і раз по спині, щоб підбадьорити, і, звелівши йти слідом, завів його до великої побіленої кімнати, де навколо столу сиділо з десятка гладких джентльменів. На чільному місці, в кріслі, вищому за інші, сидів найгладкіший джентльмен із зовсім круглим червоним обличчям».

У наведеному фрагменті референт білого кольору використовується для найменування побутової реалії, лексема стилістично нейтральна, але використання її разом із найменуванням червоного кольору з негативним значенням дозволяє створити прийом антонімічного протиставлення, формує індивідуально-авторську картину світу.

Аналогічно для найменування одягу, побутових реалій, традицій одягу використовує Ч. Діккенс референт білого й у наступному прикладі:

“These two causes made him answer in a very low and hesitating voice; whereupon a gentleman in a white waistcoat said he was a fool. Which was a capital way of raising his spirits, and putting him quite at his ease”. – «Не дивно, отже, що відповів він дуже тихо й затинаючись, і тоді джентльмен у білому жилеті обізвав його дурнем».

У наведеному контексті лексема характеризується стилістичною нейтральністю, дозволяє відтворити побут, традиції одягу Великобританії часів Ч. Діккенса, відтворити відповідний історичний колорит доби.

“Five of ‘em strung up in a row, and none left to play booty, or turn white-livered!” – «От і менер: повісили всіх п’ятьох, і жоден уже не підкладе свиню, жоден не продасть!»

У наведеному прикладі референт білого кольору характеризується негативним значенням, формує семантику боягузтва оригінального фразеологізму. Слід зазначити, що в перекладі вказані конотації повністю втрачені. Семантика боягузтва замінюється прецедентним українським фразеологізмом «підкласти свиню», що дозволяє підвищити рівень прецедентності, експресивності перекладу, але трансформує первинну семантику.

Номінація білого кольору використовується Ч. Діккенсом в антропонімах, наприклад:

*"He says his name's Tom **White**, your worship," said the kind-hearted thief-taker*". – «Він каже, що його звать Томом **Уайтом**, ваша честь, – мовив цей добросердий вартовий закону».

Слід зазначити, що в наведеному контексті референт кольору є стилістично нейтральним, апелює до реалій англослов'янської лінгвокультури, семантичного забарвлення не має. Перекладач удається до стратегії транслітерації.

Варто наголосити, що в більшості наведених прикладів конотації колорема здебільшого аналогічні для англослов'янської та українськомовної лінгвокультур, асоціативний ряд, сприйняття референту білого кольору як символу смерті, хвороби, панічного страху, хвилювання властиве обоим культурним моделям.

Найбільш поширеним засобом репрезентації семи кольору є прикметник, використання референта кольору в складі фразеологізму. У творчій спадщині Ч. Діккенса білий є символом чистоти, цнотливості, невинності, божественності. Набуваючи негативних конотацій, референт кольору позначає страх, хворобу, смерть або її наближення, порожнечу, блідість смерті.

Образи, які моделюються за допомогою колорема, у рамках фразеологічних одиниць метафоричні, можуть доповнюватися протиставленнями з номінацією чорного або червоного (рудого), підсилюючи семантику протиставлення світла й темряви, добра й зла, життя й смерті тощо.

Чорний. Традиційною для англослов'янської лінгвокультури є символіка чорного як кольору темних сил, негативних емоцій, сумних подій. Частіше за все він позначає смерть, відчай, горе, скорботу, зло. У романах Ч. Діккенса колорема може використовуватися задля репрезентації кольорових характеристик предметів, реалій, одягу та ін., коли референт є стилістично нейтральним, наприклад:

*"Mr. Sowerberry was a tall gaunt, large-jointed man, attired in a suit of threadbare **black**, with darned **cotton stockings** of the same colour, and shoes to answer*". – «Містер Сауербері був високий, сухорлявий, маслакуватий чоловік; ходив він завжди в **приношеному чорному костюмі**, заштопаних бавовняних чорних панчохах і такого самого кольору черевиках».

У наведеному прикладі колорема стилістично нейтральна, спрямована на репрезентацію зовнішнього образу персонажа, відтворення його соціального статусу. З позицій початку третього тисячоліття є джерелом відомостей щодо реалій сучасної письменниці Англії, але стилістичного забарвлення не має.

Звертається Ч. Діккенс до колорема задля моделювання художнього образу смерті, відчаю, наприклад:

*"An unfinished coffin on **black tressels**, which stood in the middle of the shop, looked so gloomy and death-like that a cold tremble came over him, every time his eyes wandered in the direction of the dismal object: from which he almost expected to see some frightful form slowly rear its head, to drive him mad with terror*". – «Незакінчена труна, що стояла на **чорних козлах** посеред кімнати, мала такий моторошний вигляд, що Олівер здригався всім тілом щоразу, як погляд його падав на цю страшну річ: йому здавалося, що от-от якась постать повільно підведе з неї голову – і він збожеволіє з жаху».

У наведеному прикладі колорема спрямована на підсилення образу смерті, кінцевості буття. Сама по собі вона нейтральна, але під впливом лексем з яскравими негативними конотаціями (труна, страшна річ, здригатися всім тілом, збожеволіти від страху) також набуває негативного забарвлення, малюючи безглузду картину смерті людини.

Використання референта кольору з реаліями, безпосередньо пов'язаними зі смертю, хворобами, самотністю малює безрадінну картину неминучості смерті, допомагає посилити образність, експресивність дискурсу, створити гнітючу атмосферу роману, трагічність подій, про які йдеться в тексті.

Ще яскравіше індивідуально-авторське сприйняття чорного як символу смерті, хвороби, кінця буття простежується в рамках такого фрагмента:

*"Everything told of life and animation, but one dark cluster of objects in the centre of all – **the black stage**, the cross-beam, the rope, and all the hideous apparatus of death*". – «Усе свідчило про життя й бадьорість, усе, за винятком страшних речей у самому центрі: **чорного ешафота**, поперечини, мотузки та інших жахливих засобів смерті».

Антонімічне протиставлення життя й смерті здійснюється за допомогою прямої номінації кардинально протилежних категорій, колорема допомагає посилити образ смерті, відбувається лексичне звуження більш широкої семантики гіпероніма stage.

В англослов'янській лінгвокультурі в рамках сталого фразеологізму функціонує колорема на позначення чуми, формування семантики фразеологічної одиниці відбувалося під впливом історичного контексту, історичних особливостей розвитку країни, відповідно, незважаючи на наявність повного еквівалента в українській культурі, передати всі конотації такої ФО засобами української мови неможливо:

*"Curses on your head, and **Black Death** on your heart, you imp! What are you doing here?"* – «Щоб тебе чорти вхопили, щоб на тебе **чума** напала, сатанинський виплодку!»

У рамках перекладу номінація хвороби, яка призвела до загибелі треті населення європейських країн, але оминула населення України, використо-

ується здебільшого як стійкий зворот, підвищуючи експресивність художнього дискурсу, наближуючи його до розмовного стилю.

На відміну від україномовної лінгвокультури, в англійській мові колорема використовується як номінація реалій – вакси, наприклад:

“See there, Faguey,” he said, pointing disconsolately to his top boots; “not a drop of Day and Martin since you know when; not a bubble of blacking, by Jove”. – «*Ти подивися, Фейгі, – сказав він сумно, показуючи на свої чоботи. – Вони вже забули, коли я їх востаннє чистив, забули, який смак у вакси!*»

Слід зазначити, що український еквівалент реалії не пов’язаний з аналізованою колоревою, тому конотації оригіналу дещо трансформуються при наявності можливостей реалізації прагматичної функції.

В англійській мові колорема широко функціонує в рамках фразеологізмів, заснованих на метафоричному переносі, які можуть співпадати або не співпадати з прецедентними фразеологізмами української мови. Однією з фразеологічних одиниць, еквіваленти якої відсутні в українській лінгвокультурі, є використання колореми задля моделювання семантики синців, наприклад:

“You can hold a knife to that black eye, as you run along. It’ll keep the swelling down”. – «*І поки бігтимеш, притискай до підбитого ока ножа – воно тоді не набрякне».*

Іншим прикладом функціонування лексеми в рамках фразеологізму, який виступає прецедентним виключно для англійської лінгвокультури, еквіваленти котрого в українській мові відсутні, може слугувати такий:

“Upon it, in lieu of the dogged, black-visaged ruffian they had expected to behold, there lay a mere child: worn with pain and exhaustion, and sunk into a deep sleep”. – «*Замість потворного, жорстокого лиходія, якого вони сподівалися побачити, на ліжку лежала зболіла, виснажена дитина, що поринула в глибокий сон».*

У наведеному фрагменті колорема бере участь у формуванні конотацій «жорстокий лиходій» у рамках фразеологічної одиниці. Незважаючи на те, що референт кольору є символом кінцевості буття, його трагічності, певного драматизму і в українській лінгвокультурі, поставити знак рівності між колоревою та конотаціями жорстокості, лиходійства неможливо.

Аналогічні конотації жорстокості, безсердечності простежуються в рамках авторського неологізму, порівняння:

“She was hanging about me all day, and night too, when I was stretched on my back; and you, like a blackhearted wolf as you are, kept yourself aloof,” said Sikes”. – «*Поки я тут лежав плазом, а ти, суцільний виродку, і думати про нас забув, вона не відходила від мене ні вдень, ні вночі».*

Відсутність еквівалента примушує перекладача вдаватися до заміни авторського порівняння просторіччям, лайливою лексикою, тому оригінальні конотації жорстокості зникають, але текст адаптується до вимог приймаючої культури, набуває більшої експресивності, виразності, дозволяє уточнити характер художнього образу, персонажу.

Удається Ч. Діккенс і до використання найвищого ступеня порівняння, наприклад:

“... these were the passionate considerations which, following close upon each other with rapid and ceaseless whirl, shot through the brain of Fagin, as every evil thought and blackest purpose lay working at his heart”. – «*... все це розпалювало в ньому шалену лютю. Чорні думки кружляли, мов вихор, у Фейгіновій голові, а в душі його тим часом народжувалися найжахливіші заміри».*

У тексті перекладу відбувається перенесення акцентів інтенсивності прояву психологічного стану: якщо в тексті оригіналу злими, диявольськими є думки героя, а інтенції – найтемнішими, перекладач наділяє наміри характеристикою жахливості, одночасно використовуючи прецедентний для української лінгвокультури фразеологізм «чорні думки». Зазначені перекладацькі стратегії дозволяють реалізувати прагматичну функцію, зберегти ступінь інтенсивності вияву намірів при перетворенні, переосмисленні первинної семантики.

Колорема функціонує не лише як прикметник, але і як дієслово із семантикою спотворення, забруднення, яскравими негативними конотаціями, наприклад:

“Having prepared his mind, by solitude and gloom, to prefer any society to the companionship of his own sad thoughts in such a dreary place, he was now slowly instilling into his soul the poison which he hoped would blacken it, and change its hue forever”. – «*Знаючи, що тривала й безпросвітна самотність у похмурому будинку, віч-на-віч із власними сумними думками викличе в хлопця туго по будь-якому людському товариству, Фейгін тепер помалу вливав у його душу отруту, сподіваючись навік її забруднити й осквернити».*

Таким чином, колорема набуває негативного значення, надає дискурсу динамічності, інтенсивності процесів забруднення, осквернення, спотворення чогось світлого, доброго, чистого.

При метафоричному перенесенні чорними в Ч. Діккенса стають усі реалії соціально-психологічного оточення, природа, сама людська душа, наприклад:

“The mud lay thick upon the stones, and a black mist hung over the streets; the rain fell sluggishly down, and everything felt cold and clammy to the touch”. – «*Густа грязюка вкривала брук, чорна імла нависла над вулицями, сіявся дрібний дощ, і все – навіть холодне повітря – здавалося липким на дотик».*

Колорема допомагає відтворити атмосферу невлаштованості людського буття, позбавленого сен-

су перед обличчям неминучої смерті, атмосферу наближення неминучого лиха, характеризується яскравими негативними конотаціями. Колір відіграє важливу роль як допоміжний засіб розкриття подій, характерів персонажів, внутрішнього сенсу твору.

Досягнення еквівалентності, адекватності перекладу фразеологічних одиниць із колоративним компонентом призводить до виникнення низки труднощів, включаючи такі:

– відсутність у мові перекладу еквівалента перекладу, оскільки відсутній референт ФО;

– необхідність передати в перекладі конотації ФО, її національне забарвлення [1, с. 89].

Іншу проблему для перекладача становить прагматичний аспект. Перекладач повинен декодувати систему цінностей оригінального повідомлення, адаптувати її до системи цінностей приймаючої культури, намагаючись не лише реалізувати прагматику, але й передати образність, емоційний складник оригіналу [9].

Декодування колоронімів культурологічного фону вимагає від перекладача звернення до відповідних довідкових джерел, глибокого розуміння історичного, соціального, культурного контексту створення політичного дискурсу, уміння передавати так звану «неперекладну» лексику засобами української мови.

Деякі фразеологізми мають повні еквіваленти в мові перекладу, тому труднощів для моделювання семантики засобами української мови не виникає. У разі відсутності еквівалента можливості перекладу можна звести до 5 способів:

– переклад англійського фразеологічного висловлювання українським нефразеологічним висловлюванням;

– переклад подібним за значенням фразеологізмом у мові перекладу;

– утворення нового слова або словосполучення для позначення відповідного предмета на основі елементів і морфологічних відносин, які реально існують у мові. У своїй основі цей спосіб є описовим перекладом;

– використання слова, що має близьке значення, хоча й не є тотожним, для позначення перекладної ФО;

гіперонімічний або узагальнено-приблизний переклад, при якому оригінальні слова, що називають видове поняття, передаються словами мови перекладу, що називають родові поняття.

У той же час у перекладацькій практиці надзвичайно рідко використовується лише один конкретний спосіб перекладу, усі зазначені прийоми успішно переплітаються для досягнення еквівалентності тексту. Використання лише одного способу перекладу може стати причиною втрати національної специфічності або навпаки, призвести до «перенасичення» тексту іншомовним розмовним матеріалом.

Таким чином, моделювання фразеологічних одиниць засобами української мови викликає низку складнощів, спричинених високим ступенем інтертекстуальності ФО, необхідністю репрезентації культурологічного фону одиниць, який обов'язково міститься в семантичній структурі фразеологізму й може викликати труднощі декодування українським реципієнтом. У процесі декодування й адаптації фразеологізму до вимог української культурної моделі перекладач удається до різноманітних засобів передачі ФО, синтезуючи декілька перекладацьких стратегій.

Література

1. Анисимова З.Н. Лексико-фразеологические варианты прилагательных / З.Н. Анисимова // Уч. Зап. 1-го МГПИИЯ, Т.Х. – М., 1956. – С. 21–22.
2. Астафурова Т.Н. Лингвосомиотика цвета в институциональной коммуникации / Т.Н. Астафурова, В.А. Олянич // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание. – № 1, 2014. – С. 34–44.
3. Белов А.И. Цветовые этноидеми как объект этнопсихолінгвистики. Этнопсихолінгвистика / А.И. Белов. – М.: Наука, 1988. – С. 49–58.
4. Двизова А.В. Ситуация чувственного восприятия и способы ее языковой репрезентации в поэзии Б.Л. Пастернака : дисс. канд. фил. наук / А.В. Двизова. – Томск, 2014. – 399 с.
5. Костюхин Е.А. Типы и формы животного эпоса / Е.А. Костюхин. – М., 1978. – 175 с.
6. Потебня А.А. О некоторых символах в славянской народной поэзии / А.А. Потебня. – Харьков, 1984. – 346 с.
7. Праченко О.В. Фразеологические единицы с колоративным компонентом в русском, английском, испанском и португальском языках / О.В. Праченко : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 : Казань, 2004. – 273 с.
8. Слезкина М.Г. Семантика и символика прилагательного «желтый» в русском языке (в семасиологическом и ономазиологическом аспектах) : дис. ... канд. филол. наук / М.Г. Слезкина. – Челябинск, 2005. – 163 с.
9. Сітко А.В. Адекватність і еквівалентність у перекладі мовних особливостей / А.В. Сітко, І.В. Струк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/24368>.
10. Dictionary of Idioms. Collins Cobuild. – The University of Birmingham. HarperCollins Publishers, UK, 1997. – 493 p.
11. Англо-український фразеологічний словник : близько 30 000 фразеологічних виразів / Уклад. К.Т. Баранцев. – Київ : Знання, 2005. – 1056 с.
12. Oliver Twist By Charles Dickens [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bookniks.com/read_oliver_twist_online.html#chap06.
13. Пригоди Олівера Твіста / Ч. Діккенс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.litmir.co/br/?b=199706&p=30>.

УДК 801.41:800.86

Подкур І. В.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

У статті розглянуто специфіку соціолінгвістичного аспекту перекладу англійських наукових текстів; у роботі проаналізовано провідні соціокультурні чинники варіативності смислової організації англомовного дискурсу, низку варіантних лексико-синтаксичних характеристик мовлення представників чоловічої та жіночої статі, зумовлених дією таких соціолінгвістичних ознак, як гендерна приналежність і соціальний статус мовця.

Ключові слова: дискурс, гендер, мовленнєва ситуація, інформаційна структура, варіативність.

Подкур И. В. Социолингвистический аспект исследования перевода английских научных текстов. – Статья.

В статье рассматривается специфика социолингвистического аспекта перевода английских научных текстов; в работе проанализированы основные социокультурные факторы вариативности смысловой организации англоязычного дискурса, ряд вариантных лексико-синтаксических характеристик речи представителей мужского и женского пола, обусловленных влиянием таких социолингвистических признаков, как гендерная принадлежность и социальный статус говорящего.

Ключевые слова: дискурс, гендер, речевая ситуация, информационная структура, вариативность.

Podkur I. V. Sociolinguistic aspect of English scientific texts translation. – Article.

The article analyses sociolinguistic aspects of English scientific texts translation; it focuses on the analysis of text sense structure variability socio-cultural factors in English discourse. The paper considers variant lexico-grammatical male and female speech characteristics determined by such sociolinguistic factors as gender and social status of a speaker.

Key words: discourse, gender, speech situation, informative structure, variability.

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на виявлення впливу екстралінгвістичного фактору статі та соціального статусу мовця на характер вираження комунікативного смислу англомовного дискурсу.

Метою дослідження є окреслення загальних стратегій перекладу наукових текстів гуманітарного циклу шляхом встановлення основних закономірностей і особливостей структурування англомовного дискурсу представниками різної статі.

Мова – суспільне явище, тому дослідження мови з урахуванням її соціальної диференціації є соціолінгвістичним. Для соціолінгвістики принципова комунікативна функція мови, а не сама система як абстрактна модель. Об'єкт дослідження соціолінгвістики – мова як форма суспільної поведінки; її цікавлять закономірності, що проявляються під час застосування тих чи інших варіантних можливостей мови.

Переклад – соціально детерміноване явище, тобто на процес і результат перекладу впливають соціальні фактори. Серед соціолінгвістичних проблем, що безпосередньо стосуються перекладу, слід виділити такі:

- 1) мова й соціальна структура;
- 2) мова й культура;
- 3) мова й соціологія особистості.

Відповідно до цього розглядаються три сторони перекладу:

- а) переклад як відображення соціального світу;
- б) переклад як соціально детермінований комунікативний процес;
- в) соціальна норма перекладу.

Відображення соціального світу в процесі міжмовної комунікації є одним із суттєвих

соціолінгвістичних аспектів перекладу. Ця проблема характеризується двома основними аспектами: перший безпосередньо пов'язаний із передачею в тексті перекладу соціальних реалій вихідної соціокультурної системи, а другий – з опосередкованим відображенням соціальної диференціації суспільства через його соціально обумовлену диференціацію [5, с. 15–16].

Проблема перекладу соціальних реалій пов'язана з пошуком їх функціональних аналогів в іншій культурі. Складність цієї проблеми витікає з різного членування соціальної дійсності представниками різних націй, особливо тих, що досить сильно різняться між собою.

У галузі соціальної диференціації мови виділяються два основні типи варіативності, що тісно пов'язані одна з одною, – ситуативна та стратифікаційна. Суть ситуативної варіативності полягає в переважному вживанні тих чи інших мовленнєвих засобів – окремих одиниць або цілих систем чи підсистем (мовних, діалектних, функціонально-стилістичних) залежно від конкретної соціальної ситуації. Вона містить цілий комплекс понять, до яких належить поняття сфери суспільної діяльності (освіта, суспільно-політична діяльність, масова комунікація). Цей вид варіативності норми іноді пов'язують зі стилістичною диференціацією мови як на рівні окремих жанрів, так і на рівні функціональних стилів.

До параметрів соціальної ситуації, які впливають на ситуативну варіативність, належить обстановка або місце комунікативного акту. Існують певні суворо регламентовані форми локалізації тих чи інших рольових відносин у просторі. Тобто для актуалізації деяких рольових відносин необхідне певне оточення. При цьому рольові

розпорядження вимагають застосування мовних засобів, які відповідають кодифікованому типу мовлення, що в мовленні знаходить відображення в особливостях оформлення дискурсу.

До факторів, що визначають вибір того чи іншого стереотипу мовленнєвої поведінки, О. Мореховський відносить також прагматичну мету учасників акту комунікації. Головною метою будь-якого акту комунікації вважається не тільки передача інформації, а й отримання певного прагматичного ефекту. Передавання інформації є тільки засобом досягнення результату, проте щоб досягти його, мовець повинен обрати той стереотип мовленнєвої поведінки, який у конкретному соціальному середовищі й за певних умов вважається оптимальним [3, с. 244].

Саме в конкретній ситуації соціальні статуси комунікантів знаходять свій вираз у вигляді різноманітних соціальних ролей. Під роллю розуміють нормативно схвалений образ поведінки, що очікується від кожного індивіда, який має певний статус. Рольовими відносинами між учасниками комунікації визначається й тональність тексту, яка знаходить своє відображення в перекладі. Вважається, що суспільство моделює мовленнєву поведінку людини, що обирає ті чи інші мовленнєві засоби залежно від рольових відносин [4, с. 78].

Одним із найважливіших детермінантів рольових відносин є статус мовця: між статусом і роллю спостерігається двосторонній зв'язок. Мовними корелятами статусу можуть бути, з одного боку, літературна мова, а з іншого – такі системи, що лежать за її межами, – соціальні, соціально-професійні й територіальні діалекти, жаргони і т. д. Статус мовця є головним поняттям стратифікаційної варіативності. Він поєднує в собі соціальні й індивідуальні характеристики особистості того, хто говорить (належність до певного класу чи прошарку, рід занять або професія, освіта, вік і стать).

Стратифікаційна варіативність пов'язана зі структурою суспільства. Вона знаходить своє відображення у відмінностях, які проявляються в мовленні представників різноманітних соціальних груп. Основною одиницею аналізу стратифікаційної варіативності є мовні колективи – сукупності взаємодіючих індивідів, що виявляють певну єдність мовних ознак (спільність інвентарю мовних одиниць, мовних систем, котрі використовуються, і т. п.).

Відповідно до цього протиставлення чоловічого та жіночого мовлення обумовлюється особливостями реалізації представниками різної статі систем мови, які можуть містити в собі як загальні, так і специфічні для кожної з них одиниці. У більшості мовних колективів статева різниця в мові не така значна, щоб її можна було поділити на автономні підсистеми. Останні або взагалі не

закріплені системою мови, або мають периферійний характер, знаходячи свій вираз в обмеженій кількості особливих фонетичних або граматичних форм. Наприклад, Т. Крючкова вважає, що словник чоловіків і жінок організовано по-різному. У словнику жінок більше центральне ядро, яке широко використовується всіма жінками. У чоловіків цей центр загальновоживаної лексики менший, але вони краще володіють різноманітними периферійними розділами словника, термінологією. Тому в мові чоловіків, на її думку, більше виявляється їх індивідуальність. Проте ця тенденція спостерігається за умови, коли словник інформантів досить великий [2, с. 191].

Дослідження особливостей текстової організації перекладачами-чоловіками й перекладачами-жінками здійснене в межах як стратифікаційної, так і ситуативної варіативності. У такому разі йдеться про ситуативно-стратифікаційну площину мовної варіативності (див. рис. 1), яка дає можливість установити спільні риси мовлення представників різної статі, сформовані ситуацією мовлення, і відмінні, що пояснюються особливостями мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок у сфері науково-навчальної комунікації й під час перекладу художніх творів.

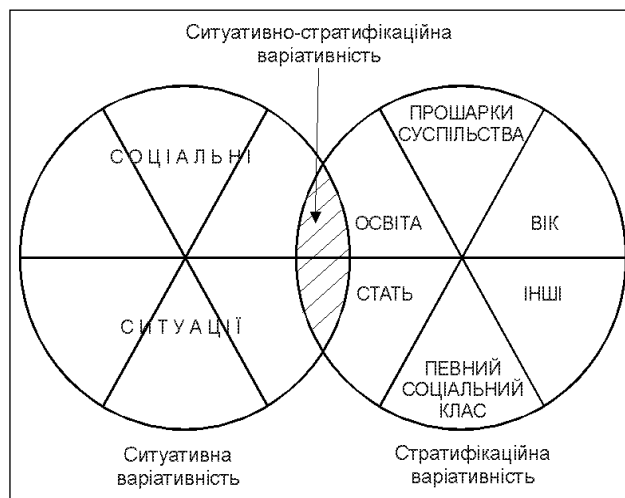

Рис. 1. Ситуативно-стратифікаційна площина мовної варіативності

Було проведено низку досліджень характеру впливу гендерної ідентичності перекладача на характеристики перекладеного тексту. Так, при розгляді перекладів художніх текстів, виконаних чоловіками й жінками-перекладачами, встановлено, що для чоловічих реалізацій, як правило, більш характерна стислість і лаконічність викладу, особлива дотепність; чоловікам краще вдається передати гумористичні моменти. Чоловіки-перекладачі оперують більш широкими поняттями, з більш об'ємним логічно-предметним охопленням, у той час як жінки набагато частіше диференціюють

ці поняття, надаючи їм більш конкретні ознаки. Чоловічі переклади відрізняються більшою прямою, логічністю; чоловіки більш схильні до вживання лексики зниженого стилю й термінів. Переклади жінок більш образні й емоційні. На відміну від чоловіків, які, як правило, обирають прості речення, жінки надають перевагу більш складним синтаксичним одиницям із розгорнутими вставними конструкціями, прислівниковими та дієприслівниковими зворотами, частіше застосовують описові засоби. У версіях перекладів, зроблених чоловіками, більше пропусків і скорочень [1, с. 14–22].

Важливою особливістю наукового тексту є суворі логічна послідовність викладу міркувань автора. Композиція наукового тексту завжди передбачає рух думки від відомого до невідомого, переважно вживання тематичного блоку інформації перед рематичним: спочатку констатується факт, а потім дається його пояснення, розшифрування (що більш характерно для інформаційної структури усних наукових текстів у виконанні представників чоловічої статі при спонтанному мовленні).

Проведене дослідження квазіспонтанних лекцій із дидактичної сфери у виконанні 4 лекторів-чоловіків і 4 лекторів-жінок показало також, що під час презентації лекційного матеріалу мовленнєва поведінка лекторів різної статі має певні особливості порівняно з рисами, характерними для спонтанного мовлення [6, с. 70–74]. Зберігається тенденція до частого вживання лекторами-жінками цитат, у той час як їхні колеги-чоловіки схильні до перефразування чужої думки. Тривалість речень у жінок більша, але думка часто залишається незакінченою. Розділові й риторичні запитання, уживання слів із модальним значенням і слів-інтенсифікаторів (наприклад, *so*, *very*) також є більш характерними для жіночого мовлення при квазіспонтанній презентації матеріалу в науковій сфері.

Під час перекладу всі характеристики мовлення індивіда повинні бути збережені, хоча зробити це непросто через різницю в соціальній диференціації суспільства й у соціально детермінованій диференціації мови. Престижність і високий статус науковця асоціюються з «чоловічими» знаннями, оскільки протягом сторіч наукова сфера була сферою діяльності представників сильної статі.

Під час дослідження характеру впливу фактору гендеру на переклад наукового тексту з гуманітарного циклу дидактичної сфери було встановлено, що стаття у такому разі не є основним фактором, що впливає на якість перекладеного матеріалу, оскільки й перекладач-чоловік, і перекладач-жінка для досягнення адекватності перекладу користуються однаковими засобами мовлення й досягають подібних результатів. Тут

ідеться про відповідність соціальній нормі перекладу як сукупності найбільш загальних правил, що визначають вибір стратегії перекладу [5, с. 19]. Ці правила, зрештою, відображають вимоги, які суспільство висуває до перекладача. Вони не задані раз і назавжди, а варіюються від культури до культури, від епохи до епохи й від одного типу (жанру) тексту до іншого.

Слід відзначити, що дотримання вимог соціальної норми під час перекладу наукових текстів суттєво ускладнює, а іноді практично унеможливає визначення гендерної приналежності авторів перекладу.

З іншого боку, в окремих випадках можна помітити певні тенденції у відмінностях чоловічої та жіночої версій інтерпретації тексту. Можна говорити, наприклад, про більшу сміливість під час вибору лексичних засобів чоловіками-перекладачами. Для їхніх перекладів більш характерна лаконічність, компактність, уживання скорочень. Чоловіки-перекладачі частіше, ніж жінки, вдаються до перефразування тексту оригіналу. Наприклад:

“To take an empirical approach, on the other hand, it is obvious that there can be different literatures and different literary traditions even when the language is the same...” [11].

«У той же час зрозуміло, що навіть твори, написані тією самою мовою, можуть належати до різних літератур і літературних традицій...» (переклад С. Коптілова) [7, с. 251].

Консерватизм і підвищена чутливість до мовних інновацій призводить до підсвідомого намагання перекладачів жіночої статі наслідувати чоловічій моделі мовленнєвої поведінки під час роботи з науковими текстами. Це проявляється в логічній послідовності викладу матеріалу, чіткості синтаксису, використанні термінології, відсутності елементів образності й будь-яких рис розмовного мовлення, які могли б проявити себе в зв'язку з тим чи іншим окремим словом. Однак жінки-перекладачі більше «прив'язані» до тексту оригіналу: намагаються уникати скорочень, випущень. Саме жінки більше схильні до персоніфікації й конкретизації. Для жіночих перекладів наукових текстів більш характерна відсутність перегрупування елементів речення, розширення всередині нього окремих словосполучень, відхід від граматичної форми оригіналу:

“... The use of the term “textual material” underlines the fact that in normal condition it is not the entirety of SL text which is translated, that is replaced by TL equivalents...” [10, с. 20–21].

«...Используя термин «текстовый материал», мы подчеркиваем, что при обычных условиях переводится, то есть заменяется эквивалентом на ПЯ, не весь текст ИЯ целиком...» (переклад Л.А. Черняковської) [9, с. 305–307].

Цей переклад являє собою відступ від граматичної форми оригіналу (використання дієприкличового звороту «*используя*» і займенника «*мы*» в якості підмета на позначення виконавця дії), якого можна було уникнути, використавши варіанти, що наводить А.В. Федоров: «*Использование термина «текстовый материал» подчеркивает тот факт...»* або «*Использованием термина «текстовый материал» подчеркивается тот факт...»* [9, с. 307].

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать про існування чоловічого та жіночого варіантів перекладу, що можна помітити як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях. Це може бути обумовлено як особистими якостями перекладача, так і особливостями оригінального тексту (тексти офіційних документів, технічна

література, наукова проза). На матеріалі наукових текстів такі відмінності не завжди помітні, що пояснюється намаганням перекладача слідувати соціальної нормі перекладу в науковій сфері.

У той же час інформаційна організація наукового дискурсу жінок помітно відрізняється від норми спонтанного мовлення представниць жіночої статі й наближається до характеристик мовлення чоловіків у науковій сфері. Ми вважаємо, що це свідчить на користь гіпотези про наслідування чоловічої моделі оформлення мовлення в науковій сфері перекладачами-жінками.

Перспективний напрям подальших досліджень убачається в комплексному вивченні ізоморфних і аломорфних характеристик чоловічого та жіночого перекладів із метою розроблення оптимальних стратегій перекладу текстів у науковій сфері.

Література

1. Занковец О. Гендерные различия при переводе художественных текстов / О. Занковец // Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода: Сб. науч. статей. Вып. 1. – Н. Новгород : Альба, 2010. – С. 14–22.
2. Крючкова Т. Некоторые экспериментальные исследования особенностей использования русского языка мужчинами и женщинами / Т. Крючкова // Проблемы психолингвистики. – М., Ин-т языкознания. – 1975. – С. 186–199.
3. Мороховский А. Стилистическая дифференциация современного английского языка / А. Мороховский // Стилистика английского языка. – К. : Вища школа, 1991. – С. 235–266.
4. Сдобников В. Теория перевода : [учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков] / В. Сдобников, О. Петрова. – М. : АСТ: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
5. Швейцер А. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
6. Poynton C. Language and Gender: Making the Difference / C. Poynton. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1989. – 104 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : [навч. посіб.] / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
8. Кэтфорд Дж. Лингвистическая теория перевода в зарубежной лингвистике. Сб. статей / Д. Кэтфорд ; пер. Л. Черняковской. – М., 1978. – С. 91–92.
9. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [учеб. пособие] / А. Федоров. – М. : ООО «Издательский Дом «ФИЛЛОЛОГИЯ ТРИ», 2002. – 416 с.
10. Catford J. A Linguistic Theory of Translation / J. Catford. – London, 1967. – P. 20–21.
11. Grabowicz G. Toward a History of Ukrainian Literature / G. Grabowicz. – Harvard Univ. Press, 1981. – 112 p.

Присяжнюк І. С.

ОПИСОВИЙ ПЕРЕКЛАД НЕОЛОГІЗМІВ У МЕЖАХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ СФЕР (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглядається поняття неології, неологізмів XXI століття, що входять у концептуальні сфери «Наука й техніка», «Комунікаційні технології», аналіз способів творення і їхня роль у розумінні значення неологізму. Також проаналізовано переклад неологізмів описовим шляхом і його ефективність при передачі змісту.

Ключові слова: неологізм, способи перекладу, способи творення неологізмів, концептуальні сфери, класифікація неологізмів.

Присяжнюк И. С. Описательный перевод неологизмов в рамках концептуальных сфер (на материале английского языка). – Статья.

В статье рассматриваются понятия неологии и неологизма, классификация неологизмов по концептуальным сферам, анализ способов образования и их роль в понимании значения неологизма, а также описательный перевод новых слов как эффективный метод перевода для передачи значения неологизма.

Ключевые слова: неологизм, способы перевода, способы образования неологизмов, концептуальные сферы, классификация неологизмов.

Prysiazhniuk I. S. Descriptive translation of neologisms in conceptual fields (a case study of English neologisms). – Article.

The article deals with neology and the notion of neologism, the classification of new coinages into conceptual fields, the analysis of word formation methods and their role in perceiving the meaning, and descriptive translation of new words as the most effective means of conveying the meaning of new words.

Key words: neologism, ways of translation, word formation methods, thematic groups, conceptual fields, classification of neologisms.

Поява нових слів є важливою умовою функціонування будь-якої мови, оскільки вони відображають виникнення нових понять і реалій у результаті політичних, економічних і технологічних змін. Неологізми позначають нові явища або нові значення вже існуючих слів, що можуть виникнути в результаті змін у сприйнятті певних реалій. Появі неологізмів значно сприяє британська й американська поп-культури у формі фільмів, відео, реклами, телевізійних шоу й музики. Стратегії економічного розвитку й розширення політичних зв'язків створюють можливості для співпраці з європейськими країнами й обміну науковою інформацією й досвідом. Сукупність цих факторів дає змогу поповнювати словниковий запас за рахунок запозичень і неологізмів, утворених словотворчими способами, притаманними англійській мові.

Творення й функціонування неологізмів уже давно привертає увагу українських і зарубіжних учених, чимало досліджень було проведено Д. Розенталем [6], Ю. Зацним і А. Янковим [1; 7], Л. Галцаловою [2], Г. Козьмик [3], Ю. Островською [5] та іншими. Сьогодні багато уваги приділяється семантичним, граматичним і фонетичним аспектам появи нових слів, але найгострішою є проблема їх перекладу.

Складність перекладу нових слів пояснюється декількома факторами, а саме: неоднозначністю новотвору, незафіксованістю в двомовних словниках і відсутністю загальноприйнятих варіантів перекладу. Важливу роль під час перекладу відіграє аналіз способів творення неологізмів, який дає змогу правильно визначити значення слова. Окрім того, у багатьох випадках важко зберегти оригінальну форму й конотацію неологізму, що при-

зводить до втрати частини значення й лаконічності форми.

Актуальність цього дослідження становить класифікація неологізмів, в основі якої традиційно лежить сукупність структурного, семантичного й функціонального підходів, що дозволяють аналізувати способи творення, значення й походження нових слів. Однак зараз популярність набирають соціолінгвістичний і прагматичний підходи, спрямовані на аналіз стилістичного забарвлення й впливу неологізму на мовця, вони розширюють горизонти для дослідження неологізмів у концептуальних сферах, тематичних групах і семантичних полях.

Метою статті є аналіз способів творення й описового перекладу неологізмів, що входять до концептуальних сфер «комп'ютерні та комунікаційні технології», «наука й техніка». Мета передбачає виконання таких завдань:

- 1) охарактеризувати основні поняття неології;
- 2) класифікувати досліджувані неологізми, перекладені описовим шляхом, відповідно до сфери вживання та способів творення;
- 3) проаналізувати доцільність і ефективність описового перекладу як одного з видів перекладу неологізмів у межах виділеної концептуальної сфери;
- 4) визначити переваги та недоліки описового методу перекладу неологізмів.

Матеріалом дослідження слугують неологізми, отримані шляхом суцільного добору з англо-українського словника неологізмів «Інновації в словниковому складі англійської мови початку XXI століття» Ю. Зацного й А. Янкова [7].

Неологія як термін розглядається науковцями в двох значеннях. З одного боку, це наука про новітні явища й новітні мовні одиниці в системі мови, яка

має інтернаціональний характер, оскільки поява нових лексичних одиниць характерна для будь-якої мови. З іншого боку, неологія набуває національної й професійної специфіки, коли вона розглядається як сукупність новоутворень у конкретній мові, як їх особливості й чинники, що впливають на розвиток системи мови [2, с. 60].

Центральним поняттям у теорії неології є неологізм, основною ознакою якого вважається новизна лексичної одиниці в суспільній свідомості в межах певного часового проміжку. Існує чимало різних визначень терміна «неологізм», однак усі вчені відносять до неологізмів як нові слова, що з'являються в мові в результаті різних змін у житті суспільства, так і нові значення вже існуючих слів за рахунок семантичних процесів у системі мови. [3, с. 14; 4, с. 136]. Ученим також відомі параметри, що визначають новизну слова, до яких відносять локацію в просторі, часі, комунікативне обмеження, стилістичну конотацію, зміну номінації та фіксацію в словниках. Однак, на думку Ю. Зацного й А. Янкова, визначення неологізмів і їх параметрів не є вичерпними [1, с. 5–6], оскільки неологізм набуває ширшого значення, якщо взяти до уваги одиниці, що знаходяться на периферії мовної системи й не входять до літературної мови; до таких одиниць належать спеціальні фахові слова, сленгізми та жаргонізми.

Інша проблема полягає у відсутності загальноприйнятої класифікації неологізмів через різні погляди на підходи й критерії. У лінгвістиці неологізми класифікують залежно від способу, умов і цілей утворення, але для сучасного дослідження неологізмів був обраний соціолінгвістичний підхід, оскільки соціолінгвістичні дослідження зараз набирають популярності.

У нашій роботі неологізми класифіковано відповідно до концептуальних сфер, що охоплюють повсякденну діяльність людини, відносини з іншими членами суспільства й культуру, а також допомагають зрозуміти процес творення нових слів. У статті розглядаються концептуальні сфери «комп'ютерні та комунікаційні технології» і «наука й техніка», оскільки новини про наукові досягнення й терміни, що їх позначають, найшвидше проникають у мови світу у вигляді неологізмів.

До категорії «комп'ютерні та комунікаційні технології» входять неологізми, що називають поняття, предмети та професії у сфері комп'ютерних програм і технологій, захисту інформації, хакерства, а також у сфері комунікації (телефони, лінії зв'язку та передачі повідомлень). У категорії «наука й техніка» представлені неологізми з різних галузей науки й техніки. Сюди входять назви різних наук і наукових понять, процесів, досліджень і їхніх результатів, пов'язаних професій, а також назви роботів, побутової та спеціалізованої техніки, приладів, устаткування. Ця категорія представ-

лена більшою кількістю неологізмів; це означає, що сфера науки й техніки значно швидше поповнюється новими поняттями, оскільки розвиток науки й техніки в наш час є досить стрімким. Слова, наявні в цих категоріях, утворені в основному шляхом словоскладання, телескопії й афіксації, але трапляються також кілька неологізмів, утворених за аналогією та запозичених з інших мов.

Афіксальний спосіб творення слів представлений префіксами *uber-*, *de-*, *re-*, *hyper-*, *nano-*, *pre-*, *anti-* та *super-*, а також суфіксами *-ologist*, *-ology* та *-er*. Серед них найчастіше вживалися префікси *cyber-* і *nano-* й суфікс *-er*. Префікс *cyber-* надає словам нового змісту, пов'язаного з комп'ютерними технологіями та кібернетикою, що зумовило їх перебування в цій категорії, наприклад, *cyberterrorism* – *навмисна політично мотивована атака на інформаційні, комп'ютерні системи, програми й дані* (7, 103), *cybersurfing* – *«мандрування» по різних сайтах* (7, 101), *cybervandal* – *той, хто отримує моральне задоволення від проникнення в чужі програми* (3, 104), *cyberventing* – *кіберторгівля – продаж товарів через Інтернет* (7, 104). Усі ці слова перекладені описовим шляхом, хоча можна було перекласти їх шляхом калькування й транскодування. А для перекладу таких слів, як *cybervigilantism* – *виявлення й покарання порушників правил користування Інтернетом особами, не пов'язаними з поліцією* (7, 104), *cyberville* – *об'єднання й спілкування людей в Інтернеті у вигляді маленького «містечка»* (7, 104), *cyber-thug* – *особа, яка «проникає» в комп'ютерну мережу для виведення з ладу особливо цінних програм* (7, 103), описовий переклад є найкращим способом перекладу, оскільки в іншому разі довелося б давати тлумачення слова.

Префікс *nano-* означає мікроскопічний предмет, тому всі слова з таким префіксом є відносно новими, оскільки нанотехнології почали розвиватися недавно; префікс вказує на те, що означуваний предмет має надзвичайно малий розмір, наприклад, *nanobot* – *робот мікроскопічних розмірів*, *nanocosm* – *мікроскопічний світ* (7, 224), *nanomaterial* – *матеріал для виготовлення механізмів мікроскопічних розмірів* (7, 224). Як і в попередньому випадку, слова з префіксом *nano-* можна перекладати також шляхом калькування й транскодування, це було б значно лаконічніше.

Префікс *uber-* запозичений із німецької мови й має відповідник в англійській мові *super-*, в українській, відповідно, теж *супер-*. Цей префікс має відповідник в українській мові, хоча не завжди під час перекладу можна дібрати відповідне слово, тому використовується описовий переклад, наприклад, *uberhacker* – *суперспеціаліст з підключення до чужих комп'ютерів* (7, 284), *uber nerd* – *знавець комп'ютерної техніки* (7, 285).

Суфікс *-er* уживається в усіх випадках для утворення іменника, який позначає осо-

бу або предмет, що виконує дію, наприклад, *bodyshopper* – людина, яка займається найманням програмістів у країнах, що розвиваються, для американських комп'ютерних фірм (7, 90), *bot herder* – хакер, який контролює велику кількість комп'ютерів із власною злочорисливою метою (7, 32), *fauxtographer* – той, хто створює фальшиві фотографії за допомогою комп'ютерних технологій (7, 126), *fusioneer* – особа, яка досліджує явище ядерного синтезу (7, 131). При додаванні цього суфіксу до слова переклад спрямується на опис людини, яка виконує ту чи іншу дію, що виражається дієсловом, від якого утворився певний іменник.

Шляхом словоскладання утворені слова, що позначають нові поняття в галузі науки й техніки та комп'ютерних технологій, наприклад, *dark biology* – науково-дослідницька робота біологів, націлена на створення біологічної зброї (7, 107), *digital disconnect* – невідповідність традиційної методики можливостям навчання за допомогою сучасної техніки, якою широко користується молоде покоління (7, 109), *facial technology* – обладнання для розпізнання особи на основі фаціальної антропометрики (7, 127). Переклад словосполучення *facial technology*, на нашу думку, є доречним лише тоді, коли переклад здійснюється для осіб, які працюють у цій сфері та можуть зрозуміти значення терміна. Далеко не кожна пересічна людина зрозуміє значення словосполучення *фаціальна антропометрика*, тому можна запропонувати перекласти таке словосполучення як *технологія розпізнання особи на основі розпізнавання обличчя*.

У цих категоріях зустрічається також ідіоматичне словосполучення *white hat hacker*, що перекладається як *хакер, який, виявивши хиби в системі захисту, попереджає про них продавця системи* (7, 294).

Ці групи неологізмів, як і всі інші, представлені неологізмами, утвореними шляхом телескопії. Деякі неологізми називають комп'ютерну продукцію – програми й ігри, наприклад, *edutainment* (*education* + *entertainment*) – електронна гра на комп'ютері, яка має також навчальну мету (7, 115), *machinima* (*machine* + *cinema*) – мультиплікаційний фільм, створений на комп'ютері (7, 217); різні види техніки й приладів, наприклад, *digicam* (*digital* + *camera*) – цифровий фотоапарат (7, 108), *pannusat* – спеціальна мініатюрна відеокамера, прихована в стереоприладах чи в іграшці для стеження за діями няні (7, 225), *rackbot* – бойовий робот, що може проникати в будинки, зайняті ворогом, і знищувати його пострілами й гранатами (7, 242), *urbot* (*urban robot*) – робот, якого можна використовувати під час війни в підземних комунікаціях міст для розмінування, виявлення біологічної й хімічної зброї (7, 285).

Два неологізми, запозичені з інших мов, також представлені в цій групі. Це слово, запозичене з італійської мови (*cattalo* – тварина, яка є результатом спаровування свійської худоби з буйволлом) (7, 96), і слово австралійського походження (*yowie* – снігова людина) (7, 80).

Також серед неологізмів можна виділити один семантичний неологізм, тобто відоме раніше слово, що набуло нового значення. Це слово *reformer* – технічне пристосування, що дозволяє добувати водень із природного газу (7, 256). До цієї категорії також потрапило два слова, утворених шляхом зворотної деривації, тобто шляхом відділення суфікса від основи. Такими словами є *pharm* – одержувати медично активні речовини (ліки) з тварин, створених шляхом біотехнологій (7, 243); *bot herd* – незаконно контролювати роботу комп'ютерів (7, 91). Такі слова перекладені описовим шляхом, тому що вони називають нові процеси.

Утворені за аналогією неологізми також потрапили до цих груп. Слово *chronosome*, що перекладається як *гадана одиниця історичної спадковості, яка (на відміну від хромосоми як одиниці біологічної спадковості) є ментальним кодом історичного періоду, який передається наступним поколінням через традиції, культуру, стиль і т. п.* (7, 98), утворилося за аналогією до слова *chromosome* – хромосома. За аналогією до біологічного терміна *homo sapiens*, що означає «людина розумна» утворилося слово *robosapiens* – розумні роботи (7, 257), а за аналогією до слів *software* й *hardware* виник новий комп'ютерний термін *spyware* – спеціальна програма, яка потай надсилає дані певній особі чи компанії через Інтернет (7, 270).

Отже, неологізми концептуальних сфер «комунікаційні технології» та «наука й техніка» відображають досягнення новітніх технологій і перспективи розвитку наукових досліджень. Ураховуючи викладений матеріал, можна зробити висновок, що наука й технології не стоять на місці, і завдяки новим досягненням словниковий склад мови продовжує розширюватися й поповнюватися новими термінами й загальноживаними словами. Неологізми вищевказаних сфер утворені переважно афіксальним способом, шляхом телескопії та словоскладання, також представлені неологізмами, утвореними за аналогією, шляхом семантичної й зворотної деривації та запозичені з інших мов.

Основним способом перекладу всіх одиниць із названих концептосфер є описовий, тому що він найбільш точно передає значення лексем, хоча для слів, утворених за допомогою префіксів *cyber-* і *nano-*, можна запропонувати інший варіант перекладу. Недоліком описового перекладу є його громіздкість, тому пошук більш лаконічних варіантів перекладу неологізмів є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Зацний Ю. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с.
2. Гацалова Л. Неология как наука в общей парадигме современного языкознания : на материале русского и осетинского языков : дис. доктора филол. наук : 10.02.19 / Л. Гацалова. – Нальчик, 2005. – 521 с.
3. Козьмик Г. Світ сучасної людини в контексті мовних змін. Інноваційні процеси в лексичній системі англійської мови на межі XX і XXI століть / Г. Козьмик. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2007. – 111 с.
4. Крупнов В. В творческой лаборатории переводчика. Очерки по профессиональному переводу / В. Крупнов. – М. : Высшая школа, 1986. – 180 с.
5. Островська Ю. Дослідження семантики оцінних неологізмів : засади добору мовного матеріалу / Ю. Островська // Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах. – Донецьк : Вид-во при Донецькому національному університеті, 2009. – Вип. 19. – С. 56–68.
6. Розенталь Д. Современный русский язык / Д. Розенталь, И. Голуб, М. Теленкова. – М. : Айрис-Пресс, 2002. – 448 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Зацний Ю. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник : [словник] / Ю. Зацний, А. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.

УДК 809.1

Приходько В. Б.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про інтерпретацію та переклад художнього тексту, з'ясовується їхня типологія й розбіжності. Уточнюється термінологічний аспект означуваних понять. Розглядаються проблеми реценції та розуміння художнього тексту як важливі складові частини інтерпретації й перекладу.

Ключові слова: інтерпретація, переклад, реценція, розуміння, текст, смисл.

Приходько В. Б. Интерпретация и перевод художественного текста: терминологический аспект. – Статья.

В статье идет речь об интерпретации и переводе художественного текста, выясняются их типология и различия. Уточняется терминологический аспект указанных понятий. Рассматриваются проблемы реценции и понимания художественного текста как важные составляющие интерпретации и перевода.

Ключевые слова: интерпретация, перевод, реценция, понимание, текст, смысл.

Przyhodko V. B. Interpretation and translation of literary text: terminological aspect. – Article.

The article refers to the interpretation and translation of a literary text, their typology and differences are defined. Terminological aspect of these concepts is clarified. The problems of reception and understanding of a literary text are examined as important components of interpretation and translation.

Key words: interpretation, translation, reception, understanding, text, meaning.

Проблема перекладу й інтерпретації все частіше сьогодні опиняється в центрі уваги сучасної компаративістики. Співвідношення понять *перекладу* й *інтерпретації* в сучасному науковому дискурсі зводиться або до повного ототожнення цих понять (герменевтична традиція), або обстоюється первинність інтерпретації й вторинність перекладу (У. Еко, О. Журавльова), або визнається, що інтерпретація й переклад близькі, однак термінологічно відокремлені явища (Д. Псурцев, В. Савченко). Тому, безсумнівно, є потреба в систематизації й уточненнях щодо термінологічного використання означених понять.

Мета цієї розвідки – визначити типологію й розбіжності понять інтерпретації та перекладу й запропонувати свої дефініції означеним явищам.

Звернімося насамперед до словникових тлумачень термінів «інтерпретація» й «переклад», щоб віднайти в них спільне та відмінне.

Так, інтерпретація – це дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях через співвіднесення з цілістю вищого порядку [20, с. 316]; переклад – це передавання тексту, слова або усного висловлювання засобами іншої мови [19, с. 728]. Як бачимо, словникові варіанти тлумачення термінів хоча і є дещо вузькими (фаховими), однак чітко вказують на семантичні відмінності: інтерпретація – осмислене тлумачення певної інформації, а переклад – її передавання, перенесення на іншомовний ґрунт.

Сучасні перекладознавці та літературознавці – В. Комісаров, В. Кухаренко, В. Радчук, Л. Краснова, Р. Гром'як, О. Журавльова та ін. – виходять за межі словникового варіанта й розглядають інтерпретацію ширше: як засвоєння ідейно-естетичної, смислової й емоційної інформації художнього твору, яке здійснюється шляхом відтворення авторського бачення та пізнання дійсності [8, с. 6]; як метод літературознавства й літературної критики, тлумачення змісту

твору і його форми в певній культурно-історичній ситуації його прочитання [9, с. 4]; як дослідницьку діяльність, пов'язану з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на його структурних рівнях через співвідношення з цілістю вищого порядку [20, с. 316]; зрештою, як здобуття з тексту особистісного смислу та продукування творчого мовленнєвого висловлювання, в якому міститься тлумачення смислу тексту [7]. Як бачимо, не всі дослідники вважають відтворення авторського задуму обов'язковим компонентом інтерпретації, про що, до речі, говорив і Г.-Г. Гадамер, який указував на право інтерпретатора не враховувати думку автора [4]. Однак згідно з теорією смислу Р. Павливоніса в тексті закріплені авторські концепти, розуміння яких у процесі читання й осмислення тексту відбувається крізь призму індивідуальної концептуальної системи читача [12]. Тому інтерпретація – це не що інше, як суб'єктивне відтворення концепту, відображеного автором у тексті. Якщо ж свободу інтерпретатора нічим не обмежувати, то матимемо вже не інтерпретацію, а імпровізацію, яка не лише не зумовлена задумом автора оригіналу, але й не відтворює цілісного художнього смислу твору. У той же час переклад, що претендує на адекватне тлумачення оригіналу, має чітку установку на досягнення авторського начала тексту. Таким чином, можна стверджувати, що інтенція на сприйняття, розуміння та відтворення авторського смислу в художньому тексті є вагомим чинником в уподібненні понять інтерпретації та перекладу.

Необхідно зазначити, що низка дослідників, зокрема І. Ревзін і В. Розенцвейг, досліджуючи машинний переклад, відділяли його від інтерпретації, бо вважали його лише знаходженням простих відповідностей між елементами та рівнями мов. У той же час учені вказували на те, що в більш складних ситуаціях переклад та інтерпретація зливаються в один феномен [15]. Тобто художній переклад є по

суті інтерпретацією, тому що передбачає перетлумачення художнього тексту крізь призму тезаурусу перекладача, а інтерпретація реалізується через переклад, який є творчою ментальною операцією.

Зауважимо, що й переклад, і інтерпретація є активними творчими ментальними діяльностями суб'єкта, предметом яких є текст, об'єктом – зміст тексту, а метою – розуміння тексту. Однак результати обох діяльностей різняться: інтерпретація направлена на сприйняття смислу (рецепцію), його розкриття (розуміння) і роз'яснення (тлумачення крізь призму власного тезаурусу й у результаті – формування особистісного смислу), у той час як переклад також включає в себе процес рецепції (сприйняття смислу), розуміння (розкриття смислу) і роз'яснення (тлумачення крізь призму власного тезаурусу), але з подальшим продукуванням інваріантного тексту, який адекватно виражає смисл оригіналу і його оцінку й замінює першоджерело в іншому лінгвокультурному середовищі. Схематично це має такий вигляд:

Інтерпретація = рецепція → розуміння → роз'яснення (конструювання власного смислу)

Переклад = рецепція → розуміння → роз'яснення → створення іншомовного варіанта

Отже, як бачимо, художній переклад завжди включає в себе інтерпретацію, а інтерпретація не завжди є перекладом. Тобто результатом інтерпретації є надання особистісного / суб'єктивного смислу, множинність якого й обумовлює різні інтерпретації одного й того самого тексту. Результатом же перекладу завжди є репрезентація інтерпретованого тексту іншою мовою. Тому твердження *переклад як інтерпретація* має право на існування і є цілком обґрунтованим.

Ще одним критерієм, який тісно пов'язує процеси перекладу й інтерпретації, є адекватність – максимально можливе збереження властивостей образно-асоціативної, стилістичної та національно-культурної складової частини змісту вихідного тексту. Адекватність перекладу, за А. Федоровим, передбачає вичерпну передачу змісту оригіналу й повноцінну функціонально-стилістичну відповідність оригінальному тексту [17, с. 30]. Художній переклад не повинен обмежуватися лише лінгвістичними аспектами, адже його завдання – не тільки мовна, а й художня відповідність. Основним критерієм адекватності відтворення художнього тексту іншою мовою є збереження його триєдиної структури: форма – образ – зміст. Однак навіть створюючи конгеніальний оригіналові іншомовний текст, перекладач не застрахований від відхилень, зумовлених, на думку Д. Дюришина, такими факторами: 1) мовленнєвою системою перекладу, яка за об'єктивних умов неспроможна передати весь зміст оригіналу та закономірно призводить до втрати певного обсягу інформації; 2) рівнем сприйняття перекладача, через який він під час перекодування обов'язково пропустить

що-небудь зі змісту оригіналу; 3) спрямованістю перекладача на те, щоб передати / не передати всі особливості оригіналу [5, с. 159]. Зрозуміло, що жоден переклад не може повністю передати особливості авторського світосприйняття, його концептології. Тому інферентність смислу художнього тексту (як суб'єктивна особистісна інферентність, так і об'єктивна мовна) є неминучою як під час інтерпретації, так і під час перекладу. Водночас текст перекладу є менш довільним, ніж формування суб'єктивного смислу при інтерпретації. Хоча інколи й перекладач може пожертвувати еквівалентністю задля точної передачі багатопланових смислів тексту оригіналу. У цілому ж для перекладача важливо висловити не свою думку, а дати прозвучати Іншому, у той час як прагнення інтерпретатора – продемонструвати власне бачення Іншого.

Зауважимо, що й інтерпретація, і переклад суб'єктивно обумовлені (прочитання твору крізь призму світобачення окремої людини) та об'єктивно детерміновані водночас (сприймання твору (як оригіналу, так і перекладу) історично змінне, залежить від національно-культурного дискурсу). Суб'єктивність є однією з найміцніших підвалів різночитань художнього тексту. Адже кожен перекладач / інтерпретатор обов'язково дає власне трактування тексту, виділяючи при цьому значимі для себе фактори. Розуміння тексту завжди вибіркоче, кожен засвоює лише важливе для себе [8]. Крім того, сприйняття інформації теж є індивідуальним: «Рецепція тексту не буває абсолютно рівною в різних індивідів, оскільки рецептором завжди є людина з її неповторною індивідуальністю» [3]. Спираючись на вчення О. Потебні, сучасний теоретик літератури Г. Сивокінь окреслює явище сприймання літературно-художнього твору як акт подвійної інтерпретації об'єктивної реальності, що відображена в цьому творі, результатом якої є можливість різночитань твору [16, с. 249–250]. Учений слушно розглядає рецепцію як зіткнення щонайменше трьох поглядів: автора, героя й читача, і це, на його думку, також не може не впливати на характер сприймання твору читачем. Рецепція художнього твору перекладачем і читачем – це дві різні рецепції. Перекладач, який спочатку сам опиняється в ролі читача, сприймає текст, намагаючись зрозуміти його структуру, поетику та зміст, потім інтерпретує (вибудовує смисл) і, зрештою, перекодує цей текст мовою символів і знаків іншої культури. Пересічний читач часто не знайомий ні з автором, ні з його твором, а перекладач виступає основним посередником між ним і оригіналом, тому читач сприймає готовий текст перекладу вже як певну даність, не бачить у ньому якихось огріхів (інферентність, зайвий суб'єктивізм тощо), а отже, його інтерпретація має ситуативний характер, хоча обидва інтерпретатори – перекладач і читач – неминуче включають свій досвід у сприйняття тексту. Однак особливо гостро проблема адекватного сприйняття

художнього твору постає перед перекладачем, який поряд із власною інтерпретацією (наданням смислу) мусить слідувати задуму автора. Як слушно зазначає І. Лімборський, простір інтерпретацій перекладача як читача художнього тексту розширюється залежно від «власного естетичного досвіду, контексту, наявності попередніх перекладів, <...> «очікування» читачів, на яких цей переклад розраховано» [11]. Перекладацька інтерпретація, певною мірою співпадаючи з читацькою, усе ж відрізняється від неї тим, що вже із самого початку налаштована на дискурсивне осмислення тексту.

Отже, різні читачі виносять із художнього тексту неоднакову за своїм обсягом смислову й естетичну інформацію. Сприйняття художньої інформації, а також інтерпретація змісту твору читачем залежить від його ерудиції, особистих смаків і побажань, а інтерпретація змісту твору перекладачем і достовірність його відтворення в перекладі залежать від глибини розуміння й сприйняття авторської картини світу, вміння відчутти й передати авторський стиль, розуміння сприйняття твору цільовою аудиторією.

Проблема художньої рецепції є вагомим чинником, який виокремлює переклад та інтерпретацію як самостійні (хоча й близькі) явища. М. Бахтін виділяє три етапи читацької діяльності в процесі художнього сприймання: 1) етап «уживання», коли читач освоює життєвий простір героя як власний; 2) етап «позазнаходження», де проявляється вміння читача зрозуміти автора, осмислити його цінності; 3) етап «завершення сприймання художнього тексту», що полягає в концепції спілкування письменника з читачем, адже твір має бути не лише «почутим, зрозумілим», а й мати «відповідь» [2]. Саме ця відповідь і складатиме як читацьку, так і перекладацьку інтерпретацію. У цьому сенсі художній переклад також можна розглядати як відповідь іншого (перекладача) на висловлювання автора оригіналу.

Окрім рецепції, у структурі інтерпретації та перекладу виділяється ще й розуміння літературного тексту. Однак відразу необхідно вказати на неможливість досягнення ідентичності між авторським і читацьким розумінням твору, про що говорив ще О. Потебня: «Слухач може значно краще від того, хто говорить, зрозуміти, що приховано за словом, і читач може краще від самого поета осягати ідею його твору. <...> Якщо форма може цілком відповідати ідеї, то щоб судити про це, ми повинні знати ідею автора, що, безумовно, неможливо. Якщо ж ідея твору в того, хто сприймає, інша, то повна відповідність образу й ідеї неможлива» [13, с. 181]. Учений розглядав феномен *розуміння* як своєрідний живий процес *збудження нашої думки*, а не звичайну трансмісію чужої думки, пряме перенесення смислів і цінностей, тому «щонайповніше розуміння водночас є нерозумінням» [13].

П. Рікер виокремлює три етапи розуміння літературного тексту: 1) аналіз змісту й форми твору;

2) процес читання, який зумовлює певну реакцію читача; 3) привласнення значення тексту (текст стає надбанням уяви та свідомості читача) [14]. Можна стверджувати, що й у М. Бахтіна в його класифікації етапів художнього сприймання, і в П. Рікера вже на другому, а потім і на третьому етапі відбувається конструювання *смислу* (смислопобудова) тексту як результат процесів рецепції та розуміння. Згідно з визначенням П. Щедровицького *смысл* – це та конфігурація зв'язків і відносин між різними елементами комунікативної ситуації, що створюється чи відтворюється людиною, яка розуміє текст повідомлення [18]. Смислопобудова в процесі розуміння потребує рефлексії, яка допомагає переосмислити наявні смисли й сформувані нові. Якщо множинність інтерпретацій літературного твору залежить в основному від параметрів самого твору, то множинність смислів значною мірою залежить від самого реципієнта. Важливо зауважити, що смисли в художньому тексті при інтерпретації для кожного реципієнта актуалізуються по-різному завдяки їхньому індивідуальному тезаурусу: *смысл-оцінка*, *смысл-переживання*, *смысл-ретроспекція*, *смысл-знання*. Переклад теж налаштований на створення смислу, адже, на думку Г.-Г. Гадамера, «той, хто перекладає, <...> мусить сказати з усією точністю, як саме він розуміє текст» [4].

Як бачимо, рецепція й розуміння передбачають *діалог* між твором і читачем, причому читачем естетично підготовленим. Художнє сприймання літературного твору підготовленим читачем розпочинається тоді, коли смислова й естетична цілісність образу твору стають предметом розуміння й інтерпретації. У результаті читач стає творцем власного тексту – тексту-реакції, тексту-оцінки, тексту-відповіді. Тому маємо співтворчість автора з читачем, спровоковану власне твором. Із приводу такої співтворчості У. Еко зазначав: «Відповіді дає кожен із нас, привносячи в них свою власну історію, свою власну мову, свою власну свободу; але оскільки історія, мова й свобода безкінечно мінливі, то безкінечною буде й відповідь світу письменникові; ми ніколи не перестанемо відповідати на те, що було написано *поза межами будь-якої відповіді* (виділено мною – В. П.): сенси утворюються, конкурують, змінюють один одного, смисли приходять і відходять, а питання залишаються» [6, с. 337]. Отже, співтворчість – це ще й сприймання й розуміння підтексту, який може «прочитувати» підготовлений читач. Як стверджує Г. Сивокін, «підтекст – те, чого немає, але все-таки є. Підтекст завжди загадка, розгадування ж завше притаманне художній рецепції» [16].

Естетично підготовлений читач «прислухається до висловленої думки автора» й постає в ролі адресата, якого письменник «шукає й передбачає» [10]. Як слушно зазначає М. Бахтін, «питання про концепцію адресата мовлення (як відчуває й уявляє його собі мовець або той, хто пише) має величезне значення в історії літератури. Для кожної епохи, для

кожного літературного напрямку та літературно-художнього стилю, для кожного літературного жанру в межах епохи й напрямку характерні свої особливості концепції адресата літературного твору, особливе відчуття та розуміння свого читача, слухача, публіки, народу» [1, с. 316]. Однак коли йдеться про переклад, автор спілкується зі своїм адресатом через перекладача, і тому розгалужується сам діалог. «Залучення перекладу, – указує М. Лановик, – подвоює герменевтичний процес, тобто розмову: вона перетворюється на діалог перекладача з другим учасником і на наш діалог із перекладачем» [10, с. 187]. Згідно з теорією діалогізму М. Бахтіна учасниками діалогу є не лише автор (Я) та читач (Інший). «Кожен діалог відбувається немовби на фоні зустрічного розуміння незримо присутнього «Третього», який стоїть над учасниками діалогу» [1, с. 338]. Третім учасником можна вважати саме перекладача, «незрима присутність» якого є ознакою його високої майстерності.

Отже, переклад як рецепція й інтерпретація художнього тексту постає багаторівневим діалогом між **автором (письменником) – перекладачем (як читачем та інтерпретатором) – читацькою аудиторією** та має подвійну (первинну й вторинну) комунікативну ситуацію: **текст оригіналу** →

перекладач → **текст перекладу** → **читач**. В обох випадках за читачем (перекладач також є спочатку читачем) закріплюється активна функція інтерпретації літературного твору, смисл якого породжується якраз під час «зустрічі» самого тексту зі свідомістю читача. Тобто йдеться про діалектичний процес, де взаємодія між твором і читачем відбувається через літературну комунікацію.

Підводячи підсумок, варто відзначити, що переклад та інтерпретація, маючи в своїй основі багато спільного й дещо відмінне, усе-таки є самодостатніми літературознавчими та перекладознавчими явищами. Однак залишаємо за собою право вважати художній переклад інтерпретацією – основою встановлення діалогу між текстом і перекладачем, виявленням смислу, що проходить крізь призму перекладацької свідомості й збагачується нею, співтворчістю письменника та перекладача, метою якої є взаєморозуміння, а результатом цього взаєморозуміння – текст перекладу. Можемо стверджувати, що оскільки інтерпретація – це спосіб індивідуального сприйняття, розуміння твору з подальшою побудовою власного смислу (роз'ясненням), то переклад – це власне інтерпретація твору (рецепція, розуміння, роз'яснення) з подальшою його репрезентацією іншою мовою.

Література

1. Бахтін М. Висловлення як одиниця мовленнєвого спілкування / М. Бахтін. // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 1996. – С. 313–335.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. – М. : Худ. лит., 1975. – 504 с.
3. Виноградов В. Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы / В. Виноградов. – М. : изд. РАО, 2001. – 224 с.
4. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики : В 2 т. / Г.-Г. Гадамер. [Пер. з нім.]. – К. : Юніверс, 2000. – Т. 1. – 464 с.
5. Дюришин Д. Теория сравнительного изучения литературы / Д. Дюришин. – М. : Прогресс, 1979. – 320 с.
6. Эко У. Открытое произведение / У. Эко. – СПб. : Академический Проект, 2004. – 337 с.
7. Журавльова О. Переклад як складова процесу інтерпретації тексту / О. Журавльова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – 2009. – Випуск № 10. – С. 245–250.
8. Кухаренко В. Інтерпретація тексту / В. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
9. Краснова Л. До проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору / Л. Краснова. – Дрогобич : ТзОВ «Вимір», 1997. – 147 с.
10. Лановик М. Художній переклад: діалог національних культур, історичних епох і мистецьких світів / М. Лановик // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – 2004. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 184–190.
11. Лімборський І. Читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції) / І. Лімборський // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2015. – № 1 (9). – С. 16–19.
12. Павиленис Р. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка / Р. Павиленис. – М. : Мысль, 1983. – 146 с.
13. Потебня А. Эстетика и поэтика / А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 572 с.
14. Рикер П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / П. Рикер ; [пер. з франц.]. – М. : Академический Проект, 2008. – 695 с.
15. Ревзин И. Основы общего и машинного перевода / И. Ревзин, В. Розенцвейг. – М. : Высшая школа, 1969. – 235 с.
16. Сивокінь Г. У вимірах сприймання. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій / Г. Сивокінь. – К. : «Фенікс», 2006. – 304 с.
17. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [учеб. пособие] / А. Федоров. – 5-е изд. – М. : ООО Филология, 2002. – 416 с.
18. Щедровицкий П. Мышление, методологическая работа и развитие / П. Щедровицкий // Вопросы методологии. – М. : Касталь, 1995. – № 1–2. – С. 30–38.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
20. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. – К. : Академія, 1997. – 752 с.

УДК 811.133.1'44

Смольницька О. О.

КОЛЬОРАТИВНА СИМВОЛІКА У ФЕЄРІЇ МОРИСА МЕТЕРЛІНКА «СИНІЙ ПТАХ»: ПРОБЛЕМА АДЕКВАТНОГО ПЕРЕКЛАДУ НАЗВИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНСЬКИХ І ГЕРМАНСЬКИХ МОВ)

У статті простежується символіка синього й блакитного кольорів у п'єсі М. Метерлінка «Синій птах», з компаративною метою залучається матеріал романських і германських мов. Як ілюстративний матеріал наводяться лексеми кельтських і слов'янських мов. Кольоративи розглядаються відповідно до українського мислення. Аналізується сучасний переклад Д. Чистяка. Задіюється філософський, мистецтвознавчий, релігієзнавчий, міфологічний аналіз.

Ключові слова: п'єса-феєрія «Синій птах», переклад, кельти, софійність, ініціація.

Смольницкая О. А. Колоративная символика в феерии Мориса Метерлинка «Синяя птица»: проблема адекватности перевода названия (на материале романских и германских языков). – Статья.

В статье прослеживается символика синего и голубого цветов в пьесе М. Метерлинка «Синяя птица», с компаративной целью привлекается материал романских и германских языков. Как иллюстративный материал приводятся лексемы кельтских и славянских языков. Колоративы рассматриваются в соответствии с украинским мышлением. Анализируется современнейший перевод Д. Чистяка. Применен философский, искусствоведческий, религиоведческий, мифологический анализ.

Ключевые слова: пьеса-феерия «Синяя птица», перевод, софийность, инициация.

Smolnytska O. O. The symbolic of coloratives in the play-féerie “The Blue Bird” by Maurice Maeterlinck: problem about appropriate translation of the title (by the example of the Romanic and Germanic languages). – Article.

The symbolic of dark blue and light blue in the play-féerie “The Blue Bird” by Maurice Maeterlinck is analyzed. The comparative purpose is using the material of the Romanic and Germanic languages. The lexemes of the Celtic and Slavonic languages as illustrative material are given. The coloratives in assonance to the Ukrainian mind are examined. The modern translation of Dmytro Chystyak is analyzed. The philosophical, artistic, religious, mythological analyses are given.

Key words: play-féerie “The Blue Bird”, translation, Celts, Sophian, initiation.

У зв'язку із синтезуванням різних наукових галузей і створенням нових напрямів (психолінгвістика, когнітивне перекладознавство, інтерсеміотичний переклад (Р. Якобсон) та пов'язана із цим підходом інтермедіальність), а також постійним розвитком вітчизняного перекладознавства цікавим є нове прочитання класики, зокрема складних текстів, які містять кілька шарів: лінгвістичний, міфологічний, релігійний тощо. Так, найвідоміший твір М. Метерлінка – п'єса-феєрія «Синій птах» (“L'Oiseau bleu”, 1908) – являє собою феномен, оскільки вона дуже популярна в українського читача й дослідника (наприклад, праці Т. Чернігової про філософське та релігійне наповнення цієї містерії), проте досі існують різні інтерпретації образної системи тексту, починаючи з перекладу назви. Отже, цілісного й адекватного сприйняття цього твору в українській рецепції ще немає, тоді як п'єса Метерлінка – дуже багатий матеріал із різними контекстами, вона може бути своєрідним «ключем» для відкриття українськими перекладачами філософських і релігійних проблем, а також розуміння мистецтва. Це зумовлює актуальність дослідження.

Питання кольоративів неодноразово постає в сучасній українській лінгвістиці (А. Іншаков, П. Гримашевич, Т. Давиденко, І. Покровська та ін.), зокрема, спостерігається інтерес до розрізнення кольорів і відтінків представниками різних національностей, тобто на фізичному й психологічному рівнях (М. Закурдаєва). Відповідно до окресленої методології в пропонованій статті розвивається питання відтворення лексеми *bleu* в Метерлінка.

Мета статті полягає в аналізі символіки кольорів у згаданому творі Метерлінка. Відповідно ставляться такі **завдання**: 1) окреслити український контекст перекладу п'єси; 2) здійснити лінгвістичний аналіз слів «синій» і «блакитний», а також інших варіантів у різних мовах романської та германської груп, щоб з'ясувати відмінність передавання означених епітетів; 3) простежити релігійно-філософську та іншу символіку п'єси Метерлінка; 4) порівняти твір із французькими народними казками, в яких фігурують синій (блакитний) птах і магичні предмети небесного кольору, тобто простежити міфологічні паттерни.

Відкриття творчості Метерлінка в Україні відбулося майже одночасно з російською рецепцією, оскільки якраз спостерігався розвиток символізму. «Синій птах» як найвідоміший твір цього автора перекладався Є. Тимченком («Синя пташка»); у радянські часи – М. Рильським і Н. Гордієнко-Андріановою («Синій птах»); відомий «Синій птах» у перекладі Н. Павловської. Отже, скрізь зберігається епітет «синій». Нещодавно нова версія перекладу була представлена Д. Чистяком (2007, 2011), який відтворив назву п'єси як «Блакитний птах». Виникає питання: який епітет-кольоратив може адекватно передати символіку твору? Одразу з'являються труднощі, оскільки у французькій мові як «синій», так і «блакитний», «голубий» передаються лиш одним словом – *bleu*. Аналогічно – в англійській мові (*blue*; це ж слово означає «сумний»; «синій» може бути *dark blue*, а блакитний – *light blue*) і німецькій (*blau*). Англійське *navy blue* означає «темно-синій» (навіть

дуже насичений колір), що відповідає польському *granatowy*. Проте в германських мовах переважно дотримуються лише одного варіанта. Це зумовлено історичними причинами. Як стверджує кельтолог Т. Михайлова, французьке слово *bleu* стало позначати основний відтінок (синій, блакитний) лише на початку XIX ст., а в XIV – XV ст. перекладалося саме як «голубий, світло-синій»; цей епітет запозичений із давньверхньонімецької мови (*blau*), а до того було старофранцузьке *blou* – «блакитний, світло-синій». Синій тон позначався *inde* (буквально «індійський» – звідси «індиго», причому така дефініція була в інших західноєвропейських мовах пізнього Середньовіччя), розрізняли «лазуровий, голубий» (*azure* – звідси «азурит»), «павичевий» (*paonaz*), «небесний» (*celeste*) тощо [10, с. 80]. В інших мовах, як-от іспанській, кольорова диференціація так само чітко виражена, як і в давніх романських мовах – наприклад, «синій», «блакитний» – *azul*, а «лазуровий», «небесний» – *celeste*.

У німецькій мові прикметник *blau* має схожі значення. М. Маковський порівнює це слово з аналогами в кельтських мовах і латинській. Дослідник зосереджується на індоєвропейських коренях і зазначає, що синій – це «найвища барва сакрального вогню, який горить, барва, яка торкається «неба», тобто кам'яного склепіння» [6, с. 514], і виводить його етимологію зі слова «камінь» у гельських мовах. Можливо, цим пояснюється архаїчний засіб у сербській юнацькій пісні «Королевич Марко і розбійник Муса» («Марко Краљевић и Муса Кесерџија»): Марко Краљевић у тюрмі «почорнів, наче сизий камінь» («*поцрнџи као камен сџи*») – ототожнені синій і чорний кольори, згадано саме камінь); російський переклад І. Голєніщева-Кутузова – «*почернел он, словно камень сизый*» [12, с. 75], бо сербське «*сџи*» – це не «синій», а «сизий», навіть «попелястий» («блакитний», «синій» сербською – «*плав*»).

Продовжуючи етимологічний аналіз, М. Маковський пояснює: «Синій колір – це символ зникнення, «припинення» всього земного й переходу в небесне» [6, с. 514]. Також учений припускає зв'язок синього з вогнем, звертаючись, зокрема, до німецьких діалектів: одна з барв дільниць (чакр) сакрального вогню в язичників була синьою [6, с. 514]. Згідно з наведеними гіпотезами синій пов'язаний також і з вологістю, і з рухом. Отже, головні семантико-символічні функції синього кольору – це сакральність, небесність, перехід матеріального (тверді) у нематеріальне (небесне). Синій – це й небо, і «місток» переходу або річ, в якій закодова-

на небесна сутність чи функція – камінь. Звідси – пов'язаність із храмовим склепінням, містичним началом.

Але наскільки коректно перекладати назву птаха у творі Метерлінка як «синій»? Для точної відповіді на поставлене питання треба звернутися до контексту творчості драматурга. Кажучи про впливи на формування творчого методу Метерлінка, перекладач Д. Чистяк наводить цілий дискурс: «...александрійські¹ неоплатоніки, богословська література, потужний пласт європейського фольклору (в першу чергу казок), середньовічні куртуазні романи й мораліте, фламандська містика (передусім Ян Ван Рюйсбрук, Якоб Бьоме та Майстер Екхарт), елизаветинський театр (надто ж – Джон Форд і Вільям Шекспір), німецький романтизм (зокрема брати Шлегелі та Новаліс), американський трансценденталізм, живопис англійських прерафаелітів (передусім Данте Габріель Россетті), філософія Артура Шопенгауера², концепція інтуїтивізму Анрі Бергсона, музика й драматургія Ріхарда Вагнера, сучасні йому окультисти...» [7, с. 4]. Це важливо враховувати при аналізі символіки бельгійського автора.

Сам перекладач так мотивує обрання терміна «блакитний» замість «синій»: «Але хто ж отой загадковий Блакитний птах? «Щастя», – писав Леонід Андрєєв. «Істина», – відказував Єфим Еткінд³. На нашу думку, таке однобоке тлумачення образу недоречно. «Омана», – скептично зазначав Мішель Оттен. Звернімось до літературної аналогії. Єнський романтик Новаліс (1772–1801) не встиг завершити знаковий роман «Генріх⁴ фон Офтердінген», таку собі «Одіссею в блакитному» (Жюльєн Грак). У ньому головний герой, юний Генріх, мандрує світами за покликом тасмничої Блакитної Квітки» [7, с. 112], і далі: «Щось схоже і в Метерлінка: Блакитний Птах став поводити до всесвіту й відлетів, лише тричі явившись: у казковому Саду Ночі, у Царстві Майбуття й у Хижаці Дроворуба. Саме задля збереження асоціації між творами <...> згідно з думкою Александра Блока ми повернули в перекладі питому назву «Блакитний птах» замість заяложеного «Синього». Блакить-бо в символістській, та й у романтичній традиції завжди позначала ідеальне» [7, с. 112–113]. Із цими аргументами важко не погодитися, але слід розглянути кольорову символіку докладніше.

Питання кольору у творі Метерлінка містичне. Синій, блакитний – кольори всього духовного. Мантія Діви Марії – синя (у поезії Божа Мати названа «голубою лілеєю»), навіть волосся Пречистої в народній католицькій іконографії лазурове.

¹ У цитуванні не міняємо правопису, хоча правильно – олександрійські, Екхарт тощо (Тут і далі примітки наші – О.С.).

² Правильно – Шопенгауера або Шопенгавера (нім. Schopenhauer), оскільки h передається як g.

³ Перекладач іде за традицією ігнорування передачі російських імен, хоча мало б бути Юхим (Еткінд), Олександр (Блок).

⁴ Гайнріх (Heinrich).

Наприклад, в Італії під час святкової ходи й театральних вистав скульптури Мадонни були саме такими: синє вбрання й лазур, яка переходить на волосся [3, с. 12].

Також синій означає все таємниче й незбагненне. Це символ віри й вічного спокою. У Біблії сапфір прямо ототожнюється з небесним, божественним, Богом (аналогічно – у поезії Г. Сковороди). У католиків це колір небес. Ще це смирення, благочестя, сумирність, самопожертва, невинність, відданість. Синій – це й чоловічий колір (Бог-Отець; царство Аїда – напівморок, сині тіні), і жіночий (Ніч у феєрії «Синій птах»); нічна семантика аналізується нижче.

З давніх-давен чистий синій колір був рідкісним; у фізіології стверджується, що найперше людина навчилася розрізнати червоний колір, а синій – останнім, тому, скажімо, у старогрецькій мові важко вичленувати синій / голубий [9, с. 63], як і в старогерманських мовах (наприклад, у саксів), де *blau* й інші варіанти позначають не лише синій, але й сірий, зелений, темний, чорний [9, с. 95–96]; аналогічно в кельтів: середньоірландське *glais* – «сірий», «синій» (літ., про очі) і «зелений» (трава, листя). Звідси багатозначність прощального вірша святого Колюмбана (Колюма Кіллі) «*Fil súil n-glais*» (дослівно «Це синє око»; у перекладі Олени О'Лір «*Сіре око / Ще з Ірландією поки...*» [10, с. 84]). У зв'язку з первісним сприйняттям нерозрізнення відтінків і кольорів становить складне завдання для перекладу. Тому стає зрозумілим, чому в Біблії синій колір згадується рідко; у Гомера відтінки голубого або синього також не завжди визначені. Секрет синьої та блакитної фарби в Середньовіччя й Відродження зберігався майстрами. Водночас це колір магії: Я. Балека наводить факти, що заклинання й закляття, в яких згадувався синій колір, вважалися найстрашнішими. Синій колір означав блискавку, русалок, нікс, сині плащі чаклунок, туман, диявола, танок фей із синьою шкірою, синім волоссям тощо. У Середньовіччя переслідували жінок, одягнених у сині плащі, бо вважали їх відьмами. Було небезпечно тримати вдома сині світильники, сині трави тощо [1, с. 149–150]. Але синій цикорій, за повір'ями, оберігав мандрівників, а синій ялівець у германських і романських народів був захистом від демонів [1, с. 151]. У XV ст. кургуазна лірика ототожнювала синій колір і любов до Прекрасної Дами (під якою розумілася не фізична особа, а церква катарів). «*На синьому лотосі возсідає Гор-дитина (Гор Харпократ) – образ дитинства й синій колір символізують тут надію*» [1, с. 159]. Одрозуміються Тільгіль і Мігіль – адже саме дітям дано пізнати синє (небеса, Бога), тобто за Христовим завітом увійти в царство небесне. У буддизмі синій колір означає «*порожнечу, нескінченність і бездонність світу*» [1, с. 160]. Можливо, Метер-

лінк застосував і певні буддійські мотиви, що не дивно з огляду на тодішню моду. Отже, синій колір – божественний і хтонічний водночас.

Натомість в українській мові словосполучення «синій (блакитний) птах» не є усталеним і переважно не відбите у фольклорі, тоді як у французьких казках такий образ існує (казка мадам д'Олуна «*L'Oiseau bleu*» – назва точно як у Метерлінка, але зміст інший: короля перетворили на сім років на блакитного птаха – відгомін ініціації). Ставлення слов'ян до синього кольору пов'язувалося з містикою, але в танатологічному контексті: синій і темний, чорний часто не розрізнялися й були в народі барвами жалоби [10, с. 23–24], як і темно-фіолетовий в українському вбранні (хоча є винятки в західних регіонах, де фіолетові барви – буденні); не дарма в персонажів нечистої сили синя кров. Натомість блакитний (голубий) – занурення в небесну таємницю. Дослідники справедливо стверджують, що європейське сприйняття синього кольору відрізняється від слов'янського: якщо, наприклад, у культурі Срібного віку синій колір асоціювався з водою й смертю (переходом), то у Й.-В. Гете це – прагнення слідувати за синявою [10, с. 23–24]. Це готує ґрунт для сприйняття софійності (небесної синяви). Аналогічної думки дотримується О. Лосев, докладно проаналізувавши міфічну сутність синього й блакитного кольорів: «*Падаючи на <...> тілесну порожнечу, воно [світло – О. С.] йде в неї, у глибину її й там губиться, нікуди не виходячи в інше місце й не звільняючись від цього туманного марева порожнечі. Такий саме блакитний або синій колір. У синьому кольорі є енергія, яка йде та заводить удалечинь, але це – холодна енергія; вона нічого не дає реального й сама губиться в порожнечі, у глибинах порожнечі*» (переклад з російської наш. – О. С.) [5, с. 255]. Ця ж ідея закладена в досліджуваному творі М. Метерлінка.

У слов'ян синій колір асоціюється з яскравістю, силою, а блакитний (голубий) – із пестошамми, ніжністю («голубити», «голубчик») [10, с. 25]. В інтермедіальному аспекті можна згадати відому картину Т. Яблонської «Юність» (1969 р.), де хлопець готується вступити до ставка ультрамаринової синяви. Це означає перехід, звідси подвійне розуміння й навіть деяка міфологічна танатологічність полотна.

Постає інше питання: чи можна знайти в українській культурі аналог вислову «синій птах»? Український пісенний фольклор пропонує вислів «сизий птах», «сизий голуб» тощо, але застосувати такий варіант для перекладу некоректно. Варіант «сизий» надто буквальний, і тоді незрозуміло, чим таємничий птах, якого шукають діти, відрізняється від інших. До того ж «сизий» – це не «синій». В українській мові усталений епітет «сизий голуб» якраз підкреслює незмінну ознаку

птаха й давно став поетичним кліше. Він стертий, а отже, сизий птах – такий, як усі, його кольорова ознака сама собою зрозуміла. Як тоді розрізнити мрію – синього птаха – серед інших? Сизий колір – це не чисто синій, а мішаний, із сірим і ліловим. Недарма фея Берліюна каже, що не візьме звичайного птаха, бо він недостатньо синій – у перекладі Д. Чистяка «не досить блакитний» [7, с. 20]. Отже, епітет «синій птах» якраз відповідає змісту феєрії: недарма, побачивши дрозда в країні, де живуть померлі дідуся і бабуся, Тільтіль і Мітіль одразу розуміють, що саме цього птаха вони шукали, адже дрізд «блакитний-преблакитний, як волошка» [6, 39] (отже, не сизий; до речі, волошки якраз не блакитні, а насичено-сині з фіолетовим чи пурпуром або яскраво-голубі, проте з переходом у синяву). Проте в російському перекладі М. Любимова птах «синий-синий, как шар из синего стекла» [8, с. 514]. Це точно відповідає оригіналу, де Тіль каже “...comme une bille de verre bleu!” (13). Вочевидь, тут асоціація з різдвяною іграшкою на ялинці або з іншими предметами декору, які діти бачили в багатих крамницях чи у вікнах заможних будинків (адже за твором герої дуже бідні й можуть лише дивитися, як веселяться інші, натомість не маючи матеріальних благ). Навряд чи це лампада, хоча сині лампади теж бувають. Таким чином, для українського мислення синій колір птаха – виняток, а не правило, тому збереження оригінальної назви підкреслює фантастичну ознаку знахідки.

Синій птах також означає небесний колір (звідси вже згадана «блакитна квітка» Новалиса або неоромантичне кредо *ins Blau* – у вітчизняній традиції його наслідувала Леся Українка). Край, де блаженствують вічно молоді душі родичів, нагадує рай або (якщо розвивати міфологію) кельтський острів Аваллон (не забуваймо про галльські паттерни франкомовної культури; наприклад, у тому епізоді, де тварини й дерева нападають на Тільтіля, а Дуб виступає царем лісу, легко вгадується друїдичний культ, віддзеркалений у бретонських казках). Гіпотезу про Аваллон як молодильний край і його зв'язок із «Синім птахом» висунула Олена О'Лір, пов'язавши цю реалію з ученням Е. Сведенборга [4]. Такий збіг не дивний, якщо знати про кельтське походження багатьох французьких казок. Варто згадати й таку деталь, що в саду Дідуса і Бабусі Тіль завжди є яблука [6, с. 38], а яблуна – типовий кельтський символ потойбіччя. Проте якщо кельти переміщали своїх богів та інших чарівних персонажів не на небо, а на острови чи в пагорби (тобто в одну лінійну смертним площину), то в Метерлінка, вочевидь, Країна Спомину – це все ж таки аналог християнського раю, який традиційно на небесах. Діти проходять ініціацію, мандруючи крізь різні площини: на землі, під землею (царство Ночі уявляється як

несвідоме, а несвідоме, за Юнгом, це підземний світ) і над землею (рай). Потім вони повертаються з мандрівки-ініціації на землю – додому.

Синій колір нагадує й небо, і море, тому містить у собі й висоту, і глибину. Тобто синій птах – це втрачена гармонія, яку слід віднайти, щоб набути багатомірності. До того ж цей колір архетиповий, один із первинних (інші два – червоний і жовтий). Із п'ятми першим виходить синій колір (знов асоціація з несвідомим, недарма в царстві Ночі птахи саме сині), а зі світла – жовтий. Отже, синій – це ще й колір ночі, а Діти Блакиті – *ненароджені*, фактично це і є *Діти Ночі* (як у кельтів та інших народів іменували феїрі, *fairy*), тобто потойбічних істот). У Р. Кіплінга в казці «Ніж і Оголена Крейда» (“The Knife and the Naked Chalk”) (збірка «Нагороди й феї», “Rewards and Fairies”, 1910 р.) герой, щоб добути для племені ножа, іде саме до Дітей Ночі й віддає їм око, як Один, тобто проходить ініціацію.

Які ще можна обрати українські аналоги слова «синій», «блакитний»? Синього птаха можна назвати й «лазуровим», але цей епітет став надто солодкавим від надмірної стертості. До того ж це слово не стало б цілком зрозумілим персонажам-дітям. Є слово «блаетний» (аналог із волошкою – блаеткою), але воно менш відоме читачеві. Хоча легко уявити колір волошки: це якраз така синява, яка потрібна героям Метерлінка. Інші синоніми – «ясно-синій», «волошковий», «блакитнявий» – більш вузькі в значенні.

Але, як відомо, Метерлінк – символіст. Його синій птах – це синява небесної Софії. Недарма в тексті сказано, що знайдення цього птаха додасть сміливості бачити приховане [7, с. 23]. Одне з тлумачень цієї тези – інтуїція. Діти, на відміну від дорослих, її мають. Отримують інтуїцію після смерті дідуся і бабуся, ставши «як діти» (за Христовим завітом). Дитяча, сакральна мудрість – і в «*дітей Блакиті*» [7, с. 88] (знову небесний колір) у Царстві Майбуття (Палац Лазуру) [7, с. 85].

Продовжуючи вищезазначену тему фольклору, варто згадати витоки іншого символу феєрії. Фея Берліюна питає дітей, чи мають вони Співучу Траву [6, с. 20]. У гасконській казці «Король-крук» («Король воронів») героїня-королева, щоб звільнити свого чоловіка, повинна знайти блакитну [2, с. 223] (інший переклад – синю [12, с. 124–125]) траву, яка співає вдень і вночі та руйнує залізо. Героїня потрапляє до трьох підземних царств: де світить лише сонце, де світить лише місяць і, нарешті, де не світять ні сонце, ні місяць, а завжди чорна ніч (відгомін хтонічних уявлень про несвідоме) [2, с. 223–224]. Королева спочатку бачить голубу траву, але це не та трава; потім знаходить блакитну траву, яка співає вночі й удень, але не руйнує заліза, і лише в царстві вічної ночі знаходить потрібну розрив-траву, яка має всі ознаки

[2, с. 224]. Колір трави, зазначимо, теж блакитний. Цілком імовірно, що франкомовні читачі й глядачі, сучасники Метерлінка, збагнули цю алюзію, оскільки сприйняли власні пробуджені архетипи. Герої феєрії, як бачимо, теж на своєму шляху зустрічають квазіптахів, які виявляються або не синіми, або нежиттєздатними (як у царстві Ночі, де пурхають блакитні птахи [7, с. 52–53]), або ж змінюють колір.

Ще можна згадати гасконську казку «Видзьобане серце» (або «З'їдене серце»), в якій теж наявний мотив ініціації: жорстока дама примушує закоханого в неї лицаря приносити різні чарівні речі, і серед них – блакитний (синій) птах, мудрий, наче справжній християнин. Принісши блакитного птаха, лицар віддає його коханій. На запитання, чому він такий сумний, кавалер відповідає: «Синя птиця сказала мені, що ви не кохаєте мене» [11, с. 18]. Остання подорож – за королем орлів – виявляється для героя фатальною: орел видзьобує лицарю серце, і нещасний каже: хай інший принесе цю птицю дамі, а «ми не станемо подружжям ніколи, ніколи!» [2, с. 227], після чого героїня йде до монастиря. У Метерлінка закінчення теж відкрите: діти просять глядачів принести їм синього птаха [7, с. 109]. Це означає, що щастя й містична мудрість не живуть у клітках. Аналогічно блакитна квітка – символ недоступного, як Грааль. Отже,

і «Синій птах», і наведені народні казки – класичний приклад ініціації.

Таким чином, синій (блакитний) колір у Метерлінка має багато конотацій, причому центр зміщується від релігійної площини до окультної й навпаки. Проте помітним є виразне тяжіння до софійності від хтонічного начала (землі), змалювання ініціації, яку проходять герої. Отже, синій колір виступає й ознакою сфери несвідомого. З огляду на проведений мистецтвознавчий, міфологічний, релігійний аналіз, наведений фактаж – від кельтських вірувань до богослов'я – стає зрозуміло, що більш адекватно смислову функцію твору передає епітет «синій». Натомість епітет «блакитний», хоч і наголошує на небесній ознаці, водночас зводить назву п'єси до української ідіоматики («блакитна (голуба) мрія», «голубий герой» як ідеаліст). Звичайно, проведений лінгвістичний і мистецтвознавчий аналіз показує, що й варіант «блакитний» у відтворенні задуму Метерлінка теж має право на існування, відрізняючись від епітета «синій», проте доречніше зберегти основу «синій» для сталого вислову «синій птах» – за аналогією до Синьої Бороди, який теж є героєм однієї з п'єс Метерлінка («Аріяна й Синя Борода» – “Ariane et Barbe-Bleue”). Робота має перспективу продовження з огляду на багатий компаративний матеріал романської, кельтської й інших культур, зокрема й езотеричного знання.

Література

1. Балека Я. Синий – цвет жизни и смерти. Метафизика цвета / Я. Балека. – М. : Искусство – XXI век, 2008. – 408 с., ил.
2. Казки Франції / Пер. з франц. – Одеса : Аспект, 1993. – 480 с.
3. Кальвино И. Вечно юный Пиннокио / И. Кальвино // Курьер ЮНЕСКО. – Тема номера: Сказка – ложь, да в ней намек... – Июль 1982. – № 7. – С. 12.
4. Лист Олени О'Лір до Ольги Смольницької (8.06.2012 р.) (З особистого архіву Ольги Смольницької).
5. Лосев А. Диалектика мифа / А. Лосев // Миф – Число – Сущность. – М. : Мысль, 1994. – С. 255.
6. Маковский М. Этимологический словарь современного немецкого языка. Слово в зеркале культуры / М. Маковский. – М. : Азбуковник, 2004. – 630 с.
7. Метерлінк М. Блакитний птах / М. Метерлінк ; пер. з франц. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 120 с.
8. Метерлінк М. Синяя Птица / М. Метерлінк // Верхарн Э. Стихотворения. Зори. Метерлінк М. Пьесы / Э. Верхарн, М. Метерлінк ; пер. с фр. – Библиотека всемирной литературы. – Серия третья. – Т. 142. – М. : Худ. лит., 1972. – С. 514.
9. Наименования цвета в индоевропейских языках : Системный и исторический анализ / Отв. ред. А. Василевич. – М. : КомКнига, 2007. – 320 с.
10. О'Лір О. Розсипане намисто. З ірландської середньовічної лірики : поезія. Нові переклади / О. О'Лір // Березіль : Літ.-худ. та громад.-політ. журнал Нац. спілки письменників України. – 07/2012. – № 7/8. – С. 84.
11. Французские народные сказки. – М. : ИЦ «Москвоведение», 2011. – 128 с.
12. Эпос сербского народа / Издание подготовил И. Голенищев-Кутузов. – М. : Наука, 1963. – 354 с.

Джерело ілюстративного матеріалу

13. Maeterlinck M. L'oiseau bleu / M. Maeterlinck [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/38849/38849-0.txt>.

УДК 811.161.2:811.112.2

Ткачівська М. Р.

ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті розглянуто іншомовні запозичення та найважливіші мови-донори XVI – XXI століть, сучасний вплив англійської мови на інші мови. Подано характеристику іншомовних вкраплень, окреслено основні способи їх відтворення німецькою мовою, наведено приклади з художньої літератури, проведено зіставний аналіз.

Ключові слова: іншомовне вкраплення, запозичення, відтворення, переклад, способи перекладу, аналіз.

Ткачівская М. Р. Иноязычные вкрапления и их воспроизведение в немецкоязычных переводах. – Статья.

В статье рассмотрены иноязычные заимствования и языки-доноры XVI – XXI веков, современное влияние английского языка на другие языки. Осуществлена характеристика иноязычных вкраплений, определены основные способы их воспроизведения на немецкий язык.

Ключевые слова: иноязычное вкрапление, заимствование, перевод, анализ.

Tkachivska M. R. Foreign language insertions and their reproduction in German texts. – Article.

The article deals with the problems of foreign language borrowings, with the main donor-languages of the XVI – XXI centuries, with the current influence of English language on other languages. The article presents the characteristics of foreign language inclusions, outlines the main ways of their reproduction in German, provides the examples from literary texts to illustrate them, and conducts their contrastive analyses. The study is performed on the basis of translations of the modern Ukrainian authors' works.

Key words: foreign language insertion, borrowing, translation, reproduction, transcribing.

*«Сила мови не в тому, щоб вона відхилила чуже,
а щоб вона його обійняла» (Й.В. Гете)*

Світ не є замкнутим простором: у ньому все пов'язане, зокрема мови. Взаємовплив мов посилюється за рахунок глобалізаційних та міграційних процесів, швидкого розвитку науково-технічного прогресу. Його результати активізуються як на рівні новітніх технологій, наукових розроблень, так і в побуті, культурі, літературі тощо. Широка презентність у мовах іншомовних слів та запозичень часто спричинена відсутністю їх відповідників у мові-позичальниці. Проте можливе їх використання за наявності паралельних позначень. Одне з важливих місць займають також іншомовні вкраплення, які побутують у мові як різнобарвна мозаїка мовлення чи, інколи, як «заблукалий чужинець». У кожного мовця є свій стиль, своя позиція і свій вибір щодо їх приймання чи неприймання, своя манера мовлення і його декорування «іншомовними клаптиками». Така позиція є і в читача, який має свій привілей: вибирати письменника, манера письма якого йому найбільше до вподоби.

Метою статті є аналіз шляхів потрапляння іншомовних слів у інші мови та відтворення іншомовних вкраплень у німецькомовних перекладах творів сучасних українських письменників. До основних завдань статті належать: аналіз впливу мов-донорів на інші мови та результатів протистояння окремих лінгвокультур мовній експансії, аналіз наслідків метизації мов, характеристика іншомовних вкраплень та окреслення основних способів їх відтворення німецькою мовою. Дослідження здійснюється на основі зіставлення прикладів із творів сучасних українських письменників та їх німецькомовних перекладів.

Іншомовні запозичення неодноразово ставали предметом дослідження науковців. Їм присвячували свої розвідки П. Бурке, Г. Шльоссер, В. Вільс, Р. Погарель, Р. Поленц, Д. Ціммерманн, К. Дорнер, С. Войнар та ін. Проте аналіз іншомовних вкраплень та їх перекладу досі залишається малодослідженим і потребує різновекторного розгляду зі сторони сучасної лінгвістики.

Мови-донори та їх вплив на інші мови. Мова як суспільне явище перебуває в нерозривному зв'язку із процесами, які відбуваються у суспільстві. У ній віддзеркалюються сліди історії, суспільний прогрес та його занепад. Подібно до природного муляжу діахронії росткових кіл дерева, у мові також прослідковуються періоди її становлення, розквіту та проникнення у неї чужорідних елементів чи цілих мовних пластів, переплетення та зростання з якими спричиняє нові «мовні ростки». Джерелом таких проникнень у різні часи є мови-донори, які на певних історичних етапах перебирають на себе лаври першості у світі і, без перебільшення, залишають незворотні сліди в інших мовах. Так, нині англійська мова виборює позиції мови міжнародного спілкування. Їй передавали латинська та французька мови.

1. Латинська мова – «материнська мова Європи». Латинська мова (лат. *Lingua Latīna*) належить до індоєвропейської мовної сім'ї і є так званою мертвою мовою. Це – «материнська мова Європи», без якої неможливо усвідомити розвиток європейських мов і Європу загалом. Важливими для латинської мови були: період найвищого її розвитку – класичний період (творчість Цицерона, Цезаря, Вергілія, Горація), посткласичний період (Сенека, Тацит) та Пізня латина. У IX ст. вона отримала статус мови, «яка шукає спільноту» (латинська мова стала мовою без мовців, що

розмовляють нею як рідною). У той час пов'язані нею індивідууми творили «ідейну спільноту» чи «уявну спільноту» міжнародного значення [4, с. 51–52].

В епоху Середньовіччя латинська мова стає ледь не єдиним інструментом для міжнародного спілкування. Нею пишуть наукові твори, презентують свої доробки філософи, історики, математики. У XV – XVI ст. латинська мова стає «мовою гуманістичної культури». Вона займає не тільки передові позиції в Європі, а сягає Південної Америки (Бразилії, Мексики, Перу) і навіть Японії. Її викладають у школах та університетах, вона стає мовою релігії та її місіонерів. У повсякденному житті вона трансформується на ламану мову, яку П. Бурке називає “Reiselatein” (мандрівна латина). Незважаючи на це, не забуваються й розвиваються інші мови. Ними також розмовляють і пишуть. Так, король Німеччини, імператор Священної Римської імперії та король Іспанії Карл V Габсбург писав листи латинською, французькою, італійською, іспанською і німецькою мовами. У XVI ст. у Швейцарії одна і та сама ім'я могла писати листи п'ятьма мовами [4, с. 55].

У XVII ст., коли латинська мова почала втрачати свої передові позиції, з'являлося чимало спроб створення універсальної мови, якою могли б порозумітися мовці різних країн. Це було реакцією на занепад латинської мови як засобу міжнародного спілкування. Однак латинь ще довго залишалася мовою церкви і дипломатії (навіть у XVIII ст. латинською мовою склали міжнародні договори). У Габсбурзькій монархії вона залишалася вагомою складовою частиною бюрократичного апарату, що було важливим для держави, у якій були наявні багато мов. Нею й надалі послуговувалася наука та вища школа. В архівах знаходимо документи про те, що ще в XIX ст. частина викладачів шкіл та гімназій писала доповіді та наукові статті латинською мовою. Вона досі є одним з обов'язкових предметів у багатьох школах, гімназіях, вишах, зокрема в Україні. Однією з відповідей на те, чому латинська мова втратила свою першість серед мов світу, на думку П. Бурке, була спроба зробити мову певного народу міжнародною [4, с. 69]. Натомість інші мови почали набирати своєї ваги (німецька, французька, італійська, іспанська, англійська, чеська).

2. *Французька мова – мова дипломатії та міжнародних відносин.* Французька мова (фр. *français*) є офіційною у 29 країнах. Вона формувалася на основі романських діалектів, які вийшли з латинської мови. У 1600 р. в Європі найбільше мовців розмовляли саме французькою мовою – близько 14 мільйонів, тоді як німецькою – 10 мільйонів, італійською – 9,5 мільйона, іспанською – 8,5 мільйона, англійською – 6 мільйонів [4, с. 93]. Як тільки латина врешті-решт почала

цілковито «побутувати у закутках науки, вище суспільство віднайшло французьку мову» [10, с. 73]. У XVII–XVIII ст. французька мова стає все важливішою, особливо в політичному житті. Як зазначає П. Бурке, у кардинала Ришельє від 1631 р. аж до своєї смерті 1643 р. були плани зробити французьку мову мовою Європи. П. Бурке вважає перебільшенням, що саме королю Людвігу IV завдячують тим, що французька мова стала мовою дипломатії та міжнародних відносин [4, с. 97]. У XVIII ст. вона вважається «потенційною світовою мовою», згодом стає мовою дипломатії. У цей час формуються класичні правила геополітики та дипломатії, з'являються нові дипломатичні терміни. Французькою мовою розмовляють не тільки при дворі, але й у світських родинях різних країн. У 1750 р. Вольтер писав із Потсдаму: «<...> Тут розмовляють тільки нашою мовою. Тут німецька тільки для солдатів і для коней» [10, с. 73].

Престижність французької мови не йшла на користь іншим мовам, що, безумовно, викликало чималі дискусії («Balant Itali, gemunt Hispani, ululant germani, cantant Galli» – «Італійці зітхають, іспанці стогнуть, німці ридують, а французи співають» [4, с. 77]. У XVIII ст. спостерігається значний вплив та поширення французької мови у багатьох країнах. Однак із часом вона також втрачає свою актуальність. Як стверджує Д. Ціммерманн, «при дворах захоплення французькою мовою у вишуканому товаристві було щось схоже на манію, що скоро викликало глузування; багато цих модних галліцизмів зі зміною моди самі зникли із салонів» [14, с. 124]. Дослідник зауважує, що «перебільшення вербальної суті а ля моди на кінець XVIII ст. зникло якщо не цілком само собою, то за допомогою на сьогодні дискредитованих пуристів мови; війни Наполеона, до речі, теж» [14, с. 125]. Престижність французької мови залишає свій слід у сфері мистецтва, одягу, моди, кухні, подорожей тощо. На інші мови, зокрема на німецьку, поширюються слова *Balkon, Porzellan, Galerie, Statue, Möbel, Hotel, Tour, Route* та ін.

3. *Російська мова – мова міжнародного спілкування колишнього СРСР.* Російська належить до групи східнослов'янських мов і є однією з найпоширеніших мов світу. До розпаду Радянського Союзу (1991 р.) вона була мовою міжнародного спілкування. Це спричиняло значний вплив російської мови на мови всіх колишніх радянських республік. Плоди такого впливу Україна пожинає і досі. До сьогодні спостерігається різного роду незадоволення щодо української мови як державної, боротьба за дві державні мови тощо. Одним із проявів цього є закон «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (т. зв. закон Колесніченка-Ківалова). Результатом метизації української та російської мов, окрім значної присутності в українській мові росіянізмів,

став суржик. Особливе місце в україномовному просторі досі посідає російська ненормативна лексика (жаргон, аргі, обценізми). На сьогодні росіянізми наявні в розмовній мові, засобах масової інформації, публіцистиці, а також у сучасній українській літературі. Передусім, коли йдеться про опис часів Совдепії.

4. *Англійська мова – мова міжнародного спілкування.* Коли йдеться про сучасну іноземну мову та її вплив на інші, то на сьогодні англійська переймає лаври першості. У Середньовіччі, а також довгий час опісля, англійська мова мала цілком інший статус. За словами П. Бурке, у XVI ст. ні від кого іншого, крім англійця, не можливо було очікувати, що той розмовлятиме англійською. Навіть від дипломата. У середині XVII ст. існувало небагато перекладів з англійської мови, оскільки в інших країнах мало хто володів нею. Наприкінці XVII та у XVIII ст. ситуація змінилася [4, с. 129]. У цей час у німецькомовному просторі з'являються чотири центри англійського впливу: Лейпциг, Гамбург, Цюріх і Геттінген. Саме у Гамбурзі з'являється більшість перекладів з англійської мови. У німецьку мову проникають слова з області культури, філософії, природничих наук, політики (*Duns, Spektrum, Barometer, Koalition, Import, Banknote* та ін.). Провідна роль Англії в економічному розвитку XIX ст. та її вплив у Європі сприяли запозиченню нових слів з інших галузей, особливо спорту (*Fußball, Tennis, Radsport, Start, Finisch, Handikap, Outsider, Favorit* та ін.). Вплив англійської мови на німецьку продовжувався і в XX ст.: перед Першою світовою війною, після неї та після Другої світової війни. Значна кількість запозичень потрапляла з американського континенту у зв'язку зі швидким розвитком США в культурній, економічній та науковій сферах (*Job, Make-up, Fan, Trend, Musical, Hitparade, Jeans*).

Незважаючи на те, що англійська мова в написанні та вимові є важкою, на думку одного із провідних світових генетиків, італійця Л. Каваллі-Сфорца, жодна штучна мова не може стати мовою міжнародного спілкування [5, с. 226]. Швидкий розвиток сучасних технологій, використання Інтернету, процеси глобалізації сприяють наповненню засобів масової інформації, сфер науки, техніки, повсякденного спілкування англійськими лексемами та виразами. Їх уживають не тільки як засіб порозуміння, але й як можливість привернення уваги та зацікавлення співрозмовника чи читача, надання спілкуванню певного креативного та сучасного забарвлення тощо. На сьогодні вплив англійської мови на інші є неспинним процесом, який не тільки збагачує їх, але й викликає безліч дискусій.

Протистояння мовній експансії окремими лінгвокультурами та рух за чистоту рідної мови. Не варто заперечувати існування країн, які із за-

стереженням ставляться до проникнення у їх мову чужої. До однієї з таких країн належить відома своїм пуризмом Франція. Як зазначає Р. Погарель, якщо англієць виступає із промовою у німецькому університеті чи замовляє склянку вина у Греції, то він може все це робити своєю рідною мовою. Якщо ж він захоче підкріпитися у французькому ресторані, то мусить розмовляти французькою. Після замовлення англійською йому принесуть жаб'ячі лапки без стегенців [8, с. 190].

Спроби зберегти свою мову й «очиститися» від чужих слів спостерігалися у різні часи і в інших країнах. Так, серед слов'янських держав першою була Чехія. Ще у XV ст. реформатор Ян Гус вважав необхідним опиратися впливу німецьких слів на чеську мову. Крім того, у Пізньому Середньовіччі існували негативні висловлювання щодо «італізації» французької мови, проти підміни голландських слів романськими, англійських – французькими, німецьких – латинськими тощо. Але, як зазначає П. Бурке, «міжнародний рух за очищення мови був рухом меншин для меншин» [4, с. 167–177].

Особливо страждала від впливу інших мов та засилля чужих слів німецька мова. Як зазначає Г. Шльоссер, нарікання на недостатнє плекання німецької мови таке старе, як і сама історія німецької мови. Він констатує, що століття після того, коли німецька мова була зафіксована на пергаменті, отже, десь після середини IX ст., відповідно, більше 1000 років тому (!), один монах із північносаксонського Вайсенбурга у (латинському) листі до єпископа з Майнца скаржиться, що німці, франки, краще висловлювалися чужою мовою, а саме латинською і грецькою: «Вони вберігали себе від помилок в іншій мові, а на власну мову не зважали» [10, с. 72].

Б. Шедер також зазначає, що занепад німецької мови – давня історія («wie die Alten sungen» [9]). Це засвідчує і цитата Г. Вустмана періоду кінця XIX ст. (1891 р.): «Останніми роками нам раптом розплющили очі на те, що наша мова перебуває у стані здичавіння. <...> І найсумніше – це збільшення у ній граматичних помилок» [9, с. 194].

Націоналістичний рух за чистоту німецької мови припадає на XIX ст. Створене у 1885 р. «Всезагальне німецькомовне об'єднання» гуртувалося під девізом «Пам'ятай, коли розмовляєш німецькою мовою, що ти – німець». Ішлося про викорінення «чуми іноземних слів» і полювання на всі слова негерманського походження. Д. Ціммерманн згадує про факт «донесення» на єврейські слова (*beschummeln, mogeln, pleite, Schmus, Stus* та ін.) [14, с. 127].

У гітлерівській Німеччині нацисти не були втішені тим, що потрібно відмовлятися від слів іноземного походження, оскільки ці слова належали до їхнього спілкування. П. фон Поленц,

аналізуючи ставлення А. Гітлера до заміни іноземних слів німецькими та розглядаючи його указ від 19 листопада 1940 р., пише, що «<...> фюрер не бажає такого роду насильницького онімечення і не підтримує штучної заміни іноземних слів, які вкоренилися в німецькій мові <...>» [14, с. 127].

Значний вплив на заміну іноземних слів німецькими здійснив своїм твором про онімечення Г. Кампе, у якому він подав пропозиції, що були сприйняті німецьким суспільством. Попри те, що в мові прижилися близько 2600 слів (*Doppelpunkt, Fleischbrühe, betreffen, Meisterwerk, unparteiisch* та ін.), деякі з них досі вживаються паралельно з іноземними запозиченнями: *circa – ungefähr, Ergebnis – Resultat, historisch – geschichtlich*. Як зауважує Д. Ціммерманн, на сьогодні «пропозиції щодо онімечення слів не є <...> нічим іншим, ніж більш чи менш складними описами чи поясненнями» [14, с. 132]. Останнім часом можна почути дискусію на тему «Зайвих слів не існує», яка стосується й англійзмів. Вчені стверджують, що англійська мова також не формувалася ізольовано від інших мов і 70% її лексичних одиниць є запозиченнями. Серед них знаходимо й німецькі: *Kindergarten, Bratwurst, Blitzkrieg, Schadenfreude, Doppelgänger, Weltschmerz* та ін.

Інтеграція мов та транскulturація. Метизація мов. Історичні процеси демонструють не лише перетікання певних мовних елементів з однієї мови в іншу, але й фіксують часто безвихідь деяких лінгвокультур щодо переймання чужої мови та культури. Співіснування різних культур та мов – давній досвід, пов'язаний насамперед з еміграцією чи колонізацією. Не кожна культура готова визнати мову країни-господаря. Як приклад можна навести амішів, що проживають упродовж кількох століть на території США та Канади (їхня мова і побут досі перебувають на рівні XVII ст.). Результативне співіснування культур характерне для лужицьких сербів (мешкають на сході Німеччини, розмовляють німецькою, проте досі плекають свою рідну мову, літературу, здійснюють переклади світових класиків, мають свої школи, дитячі садки), словенців (проживають у федеральній землі Каринтія в Австрії), жителів Південного Тіролю (розмовляють італійською та німецькою мовами), Ельзасу (розмовляють німецькою та французькою) тощо. Таку ситуацію спостерігаємо на прикордонні багатьох країн (українські поселення є в Польщі, Румунії, Молдові; на території України є поселення молдаван, румунів, поляків, угорців, кримських татар та ін.) Міграційні процеси спричиняють збільшення кількості іноземців у країнах Європи, зокрема в Німеччині. У своїх анклавах вони зазвичай спілкуються рідною мовою. Частина з них швидко інтегрувалася у німецьку культуру (в'єтнамці, росіяни, поляки тощо), інші досі мають проблеми з інтеграцією (турки, араби та ін.).

Бажання/небажання інтегруватися в іншу культуру відображається на рівні визнання/невизнання певних норм поведінки країни-господаря, її етикету, законів. Це нерідко призводить до метизації мов та культур, результатом яких є мовні та культурні гібриди. Наприклад, канакіш (канак шпрак) – мова, яка є результатом метизації розмовної німецької мови та мови мігрантів із Туреччини й арабських країн [1]. Отже, там, де змішуються мови й культури, йдеться про культурну метизацію або, як вважає П. Бурке, про «транскulturацію» [4]. Одним із її наслідків є виникнення ламаних (Pidgin – спрощена мова; відсутність мовців, які розмовляють нею як рідною), креольських (наявність мовців, які розмовляють нею як рідною) та інших мовних сумішей (лексика однієї мови комбінується із синтаксисом іншої мови) [4, с. 125].

Метизація як принцип напластування, змішання і переплетення мов на різних рівнях (лексичному, фонетичному, синтаксичному, морфологічному) належить до процесів, які мають різновекторне спрямування (у межах двох лінгвокультур: німецька-турецька, українська-російська та ін.; у межах кількох лінгвокультур) і не піддаються регулюванню. Одна мова зазнає більшого впливу від чужих мов, інша – меншого. Це залежить також від рівня діалогів між лінгвокультурами, стану науково-технічного прогресу, ставлення політики до мови тощо. Д. Ціммерманн вступає у дискусію з висловленням Р. Гоберга, що «зайвих слів не існує». Дослідник зауважує, що в мові є зайві слова, до них належать слова денгліш, яка нерідко викликає сміх [14].

Як уже зазначалося, англійська мова за останні десятиріччя фіксує своє лідерство у світі як мова міжнародного спілкування. Нею проводяться міжнародні симпозіуми, наукові конференції, з'їзди тощо. Англійзми по-різному приживаються в інших мовах. Одні з них трансплантуються, зберігаючи форму оригіналу, інші частково чи повністю змінюють своє написання та вимову і переймають морфологічні та фонетичні особливості мови-трансплантатора. Такі модифікації особливо характерні, наприклад, для чеської мови. У німецькій мові зустрічаються як видозмінені англійзми, так і з оригінальним англійським написанням. Соціологи стверджують, що молоде покоління швидше приймає у свою мову англійзми, ніж навіть офіційні норми рідної мови. Це стосується не тільки технічної сфери, але й спорту, музики, дозвілля. Посилаючись на президента Німецької Академії мови і поетичної творчості К. Маєра, С. Войнар наводить дані, що в німецьку мову на сьогодні увійшло близько 4000 англійзмів та американізмів. Дослідник наголошує, що їх надмірне вживання, особливо у громадських інституціях, залишає громадян наодинці із труднощами у

повсякденному житті. Він наводить приклад із діяльності німецького Телекому, де в рахунках указуються англійською такі позначення: *City Call, German Call, Global Call*, а також пропозиції *moonshine Tarif* [13, с. 400]. Зрозуміло, що, зокрема, старше покоління німців, яке не розуміє англійської мови, зустрічається з низкою незручностей. Таке спомтерігаємо і в інших сферах життєдіяльності та побуту.

Якщо говорити про українську мову, то за останні століття спостерігається вплив на неї насамперед мов країн-сусідів: Польщі, Австро-Угорщини, Румунії. Найбільшого впливу українська мова зазнала від російської (передусім у часи Радянського Союзу). Зросійщення української мови торкнулося навіть території Галичини, яка до приходу СРСР більше відчувала вплив мов західних країн (польської, німецької).

Останнім часом ситуація з українською мовою дещо змінилася: її мовний простір почали заповнювати англійцями. Це стосується як офіційно-ділового стилю мовлення, який вирізняється високою мірою літературності, так і приватного спілкування. Особливо привабливими вони стали для молодих людей. Наприклад: *ютубер, вейпер, геймер, пруф, треш, челендж, фейспалм*, а також *rofl, triggered, omg, wat* та ін. Існує ціла низка англійзмів, які вже піддалися процесу адаптації до української мови (пристосувалися до мовної системи та до її правил): *спамити, флудити, стопити, твітнути* (порівняймо з рекламою: «Юзай на повну!»). Зловживання англійцями стосується спортивних репортажів, які не завжди є зрозумілими для пересічного українця. Прагнення відновити престиж українських слів або бажання замінити іноземне слово українським шляхом введення нового слова в мовний обіг дає можливість дослідникам, любителям мови та науковцям об'єднати свої зусилля навколо зміцнення української мови. Результатом цього, наприклад, є словник Т. Берези, І. Зубрицької, Ю. Зеленого «Мова – не калька», у якому пропонуються українські замінники іноземних, передусім російських, слів, які міцно вгніздилися в українську мову.

Іншомовні вкраплення та їх переклад. Як у текстах розмовного стилю, так і в художній літературі, публіцистиці для привернення уваги читача письменники вживають іншомовні вкраплення – елементи чужої мови, які на письмі імплантуються у текст іншої мови без будь-яких змін або з використанням транскрипції. Значна кількість іншомовних вкраплень потрапляє в українську мову з основних мов-донорів: з латинської: *tabula rasa/табула раса, carpe diem/карпе діем, alma mater/альма-матер*; із французької: *tête-à-tête/тет-а-тет, merci/мерси, cherchez la femme/шепше ля фам, pardon/пардон, c'est la vie/се ля ві*; з англійської: *the best/зе бест, life is life/лайф із лайф,*

good bay/гуд бай, I love you/ай лав ю; з російської: *привет/привет, короче/кароче, тина/мина*.

Отже, іншомовні вкраплення – це слова і вирази однієї мови, перенесені на полотно іншої, які на письмі зберігають своє графічне оформлення або транскрибовані і слугують для творення привабливості тексту, іронії, комічного ефекту тощо. Вони зазвичай смислово пов'язані з текстом, можуть вживатися як «чужа» пряма мова і як окремі лексичні вкраплення. Також можуть слугувати для «загравання із читачем», опираючись передусім на його візуальне сприйняття. Тобто є візуальними маркерами, видимими акцентами, «порогами» тексту, які привертають увагу реципієнта. Іншомовні вкраплення використовують для підсилення образності мовлення: «чуже» слово є носієм іншої культури і має інше емоційне тонування. І не остання їх функція – данина моді.

Оскільки іншомовне вкраплення не лише переноситься в іншу мовну систему, але й культуру, це вимагає від читача певних фонових знань. Відтворення іншомовних вкраплень не належить до особливих «перекладацьких пасток» і залежить від їх мови-джерела та її графічної системи. Наприклад, англійські, латинські, італійські, іспанські та ін. вкраплення зазвичай імплантуються у текст перекладу, російські вкраплення відтворюються за допомогою транскрипції, комбінованої реномінації, закономірного відповідника, часто з орфографічними модифікаціями як натяк на «чужинність» слова.

Для відтворення іншомовних вкраплень існують такі основні способи перекладу: 1) трансплантація лексичної одиниці в мову перекладу (зазвичай в однакових графічних системах)/повернення до мови-джерела; 2) транскрипція (зміна графічної системи): кирилиця → латиниця; латиниця → кирилиця (з використанням або без використання коментаря); 3) використання іншомовного вкраплення з мови-позицальниці або іншої мови; 4) підбирання нейтральної лексики в засобах цільової мови; 5) підбирання «чогось середнього» між іншомовним вкрапленням і традиційним перекладом (збереження «ілюзії чужинності») з використанням фонетичних засобів, поодиноких вплітань додаткових голосних чи приголосних; стилізація під «спотворену» мову (у німецькій мові – під мову канакіш).

Найвдалішою, на нашу думку, є трансплантація – перенесення у текст цільової мови іншомовного вкраплення у його природному графічному оформленні, яке збігається із графічним оформленням цільової мови. Йдеться про трансплантацію лексичних чи фразеологічних одиниць мови, яка використовує латиницю, зокрема повернення до графічного оформлення мови-джерела. Наприклад: *BON APPETITE – à la Bon Appètit* (укр.: «*Ти десь бачив дівчину, яка була би*

неформалкою, мала таку досконалу фігуру, ну шоб (Хіппі поцілував пучки зведених докupi пальців, мовляв, BON APPETITE), і шоб при тому всьому була ще й розумною» – нім.: “Hast du irgendwo ein Mädchen gesehen, daß ein Freak gewesen wäre, mit einer perfekten Figur, einfach zum (Hippie küste seine zusammengeführten Fingerspitzen, à la Bon Appétit) – und dazu noch geschreit?” (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»). Трансплантація в канву цільового тексту лексичних одиниць, похідних із мов, які послуговуються кирилицею, зазвичай потребує, крім транскрибування (кирилиця → латиниця), ще й їх тлумачення. Тут передусім ідеться про російські вкраплення. Наприклад: *не дєвочка – keine dāwotschka, kein junges Ding* (укр.: «Старалася щиро, на совість, а що ніфіга не вийшло, то чесніше одразу здати карти – не гравець із мене й зараз, далі буде ще хреновіше: просвітку не видно, а сили вже не ті: не дєвочка!») – нім.: “Hab mir wirklich Mühe gegeben, Hand aufs Herz, aber weil nix draus geworden ist, ist es ehrlicher, gleich alle Karten auf den Tisch zu legen – aus mir wird nie und nimmer eine Spielerin, es wird sogar noch beschissener: kein Schimmer einer Hoffnung und meine Kräfte nicht mehr das, was sie mal waren: bin einfach keine dāwotschka, kein junges Ding mehr!” (О. Забужко «Польові дослідження українського сексу»)).

При цьому слід зазначити, що різні перекладачі пропонують свою транскрипцію до однакових вкраплень. Наприклад, іншомовне вкраплення з російської мови «дєвочка» – нім.: *dāwotschka* (попередній приклад)/*Djewotschka* (укр.: «Тепер знову до тих трьох, із яких одна мусить бути дівчиною, дєвочкою, сукою, напівдитиною-напівжінкою») – нім.: “Jetzt wieder zurück zu den dreien, unter ihnen mit Sicherheit eine Frau, ein Mädels, eine Djewotschka, eine Tussi, halb Kind, halb Frau” (Ю. Андрухович, есе)). У перенесенні іншомовного вкраплення в полотно цільової мови не завжди присутній коментар: *мамаша – Mammasha* (укр.: «Мамаша! – гаркнув, розвертаючись») – нім.: “Mammasha!”, *schrie er sie an und wendete sich ab*” (О. Забужко «Польові дослідження українського сексу»)).

Одним із найоптимальніших перекладацьких рішень є використання у цільовому тексті іншомовного відповідника, навіть якщо підміна російського іншомовного вкраплення англійським не цілком передає специфічність висловлювання. Наприклад: *медляк – Slow* (укр.: «Я любив уявляти, як безмежно довго танцюю під неї так званий медляк») – нім.: “Ich stellte mir gerne vor, wie ich zu diesem Lied einen endlosen Slow tanze” (Ю. Андрухович «Таємниця»); *дєвушка – Girl* n -s, -s (укр.: «Ну, вони там туди-сюда, потім діла-дрова, потім одна з дєвчюнок у Душмана чисто слухає бумажник цього вот Карлуші засікла

<...>» – нім.: “Mit denen haben sie rumgemacht, zur Sache Schätzchen, dann hat eines der Girls bei dem Afghanan ganz zufällig die Brieftasche dieses Karlchens aufgestöbert <...>” (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів»)). Найменш вдалим перекладацьким рішенням вважаємо повну елімінацію іншомовного вкраплення у перекладі.

Важливим для відтворення іншомовних вкраплень є спосіб стилізації та підбирання «середнього між іншомовним словом і традиційним перекладом слова», зберігаючи при цьому «ілюзію чужинності». Наприклад: укр. (інш. вкр. з рос. м.): «Помниш» – нім. “Weißte” (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів»); укр. (інш. вкр. з рос. м.): *Дьорнеи? – willst mal?* (укр.: «Зємєля – дьорнеи?») – нім.: “Hey, Kumpel, – willst mal?” (С. Жадан «Депеш Мод»)). У відтворенні іншомовних вкраплень нейтральною лексичною одиницею переклад опиняється на «проміжній території» між мовою-джерелом і цільовою мовою, не відтворюючи основного авторського задуму, напр.: *дємбєль – Reservist* m -en, -en (укр.: «Де дємбєля і ге-се-ве-ге?») – нім.: “Die Reservisten und die GSSD?” (С. Жадан “Anarchy in the UKR”). З’являється ефект «рیمейку», в якому спрощується текст і втрачається іронія чи емоційне навантаження тексту оригіналу. Разом із тим перенасиченість тексту «перекрученою мовою» не завжди створює повну присутність сарказму, але натякає на специфічність висловлювання. Таким чином, іншомовні вкраплення належать до тих явищ перекладу, які не можуть цілковито відтворити «смак» тексту і потребують коментаря.

Як уже зазначалося, для відтворення одного і того самого іншомовного вкраплення можуть використовуватися різні трансляторні способи, що демонструє переклад лексеми *дєвочка* – 1) *eine Djewotschka* (укр.: «Тепер знову до тих трьох, із яких одна мусить бути дівчиною, дєвочкою, сукою, напівдитиною-напівжінкою») – нім.: “Jetzt wieder zurück zu den dreien, unter ihnen mit Sicherheit eine Frau, ein Mädels, eine Djewotschka, eine Tussi, halb Kind, halb Frau” (Ю. Андрухович, есе)); 2) *dāwotschka, kein junges Ding* (укр.: «<...> просвітку не видно, а сили вже не ті: не дєвочка») – нім.: “<...> Und meine Kräfte nicht mehr das, was sie mal waren: bin einfach keine dāwotschka, kein junges Ding mehr” (О. Забужко «Польові дослідження українського сексу»)); 3) *Mädchen* n -s, = (укр.: «Наспівують дєвочки») – нім.: “Wie es Mädchen singen” (Ю. Андрухович «Московіада»)); 4) *Mädels* n -s, -/n/-s (укр.: «Так що – пауза, дєвочки, пауза») – нім.: “Also gut, Pause! Mädels, Pause” (О. Забужко «Музей покинутих секретів»)); 5) *дєвочки-малолетки – minderjährige Göre* f =, - (укр.: «<...> так і не підпустив мене бодай краєм ока туди зазирнути, – просто б сказавши, обставив нас обох: і мене, і Владку, як дєвочок-малолеток»)

ток <...>» – нім.: “<...> er ließ mich keinen auch noch so flüchtigen Blick dorthin werfen, er stellte uns beide, Wlada und mich, wie zwei minderjährige Gören ruhig <...>” (О. Забужко «Музей покинутих секретів»)).

Фразеологічні одиниці з іншомовними вкрапленнями можуть відтворюватися за допомогою німецькомовного відповідника без будь-якого натяку на іншомовне вкраплення. Наприклад: *девочка на побігеньках* – *ein Mädchen für alles* (укр.: «Дівочку на побігеньках з мене зробити хочуть <...>» – нім.: “Ein Mädchen für alles wollten die aus mir machen <...>” (О. Забужко «Польові дослідження українського сексу»)). Подальші дослідження обраної теми вбачаємо саме у здійсненні ширшого аналізу фразеологічних одиниць з іншомовними вкрапленнями та способів їх перекладу.

Отже, зазвичай для відтворення іншомовних вкраплень для німецької мови характерні такі прийоми: 1) іншомовне вкраплення (латиниця, кирилиця) → іншомовне вкраплення (латиниця); 2) іншомовне вкраплення (латиниця, кирилиця) → неіншомовне вкраплення; 3) неіншомовне вкраплення → іншомовне вкраплення; 4) іншомовне вкраплення (латиниця, кирилиця) → неіншомовне вкраплення з текстуальним розтлумаченням/комбінована реномінація/ситуативний відповідник/гіперонім (гіпонім) та ін.; 5) опускання іншомовного вкраплення.

Взаємодія мов та їх метизація є одним із природних процесів, який може сприяти їх збагаченню, а також певною мірою негативно впливати на них. Здійснена розвідка засвідчує, що використання іншомовних вкраплень в усному мовленні, публіцистиці тощо сприяє їх швидкому поширенню. Література не залишається осторонь цього проце-

су. Дослідження перекладу іншомовних вкраплень на німецьку мову демонструє, що їх відтворення не є особливими труднощами для перекладача. Для передачі англійських вкраплень передусім вживається трансплантація. Деяко важчим є перекладацьке рішення щодо російських. Для їх відтворення найчастіше використовується транскрипція, комбінована реномінація, гіпо-, гіперонімічний переклад, закономірний відповідник. Серед розглянутих нами прикладів іншомовних вкраплень, представлених кирилицею, у тексті перекладу використовується латиниця. Вибір способу відтворення завжди залишається правом перекладача. І, зрештою, відкритим залишається питання щодо потрібності і важливості викоринення запозичень та іншомовних вкраплень у мові. Не сумніваємося, що мова – це абстракція, а не «будинки, який можна зруйнувати. <...> У мові немає зайвих і непотрібних слів, бо кожне слово є іншим варіантом, іншою можливістю вибору. Що в мові має статися, станеться. Мова мусить змінюватися, щоб жити і бути зручним засобом порозуміння. Необхідні зміни мусять прийти, тільки темп цих змін не має бути надто швидкий» [13, с. 404]. Щоправда, з байдужістю дивитися, як руйнується будинки, який зводили багато попередніх поколінь, не вдається. Не залишає байдужою мова, яка іноді могла б дихати на повні груди свого народу, а не вдихати «пилінки» чужих цивілізацій. Безсумнівно, серед них є і цінний матеріал. Хотіли б ми цього чи ні, у нас є, на наш погляд, тільки два шляхи: приймати світ таким, яким він є у своєму розвитку, і не забувати, що від нас (кожного на своєму рівні) таки залежить, скільки непотрібних чужорідних уламків чи цінного будівельного матеріалу ми приймаємо у свою мову.

Література

1. Ткачівська М. Kanak Sprak та її потенційні можливості / М. Ткачівська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». – 2016. – № 6 (331). – С. 235–240.
2. Ткачівська М. Текстовий метисаж як одна з важливіших авторських стратегій / М. Ткачівська // Вісник Прикарпатського національного університету. Серія «Філологія». – 2015. – Вип. 42–43. – С. 46–51.
3. Achilles I. Vernäht und zugeflixt / I. Achilles, G. Pighin. – Mannheim, 2008. – 192 s.
4. Burke P. Wörter machen Leute / P. Burke. – Berlin, 2004. – 280 s.
5. Cavalli-Sforza L. Gene, Völker und Sprachen. Die biologischen Grundlagen unserer Zivilisation / L. Cavalli-Sforza. – München; Wien, 1999. – 252 s.
6. Denglisch, nein danke! / Hrsg.: Z. Hermann. – IFB Verlag, 2001. – 296 s.
7. Dorner C. Anglizismen im Tschechischen und Deutschen / C. Dorner. – Hamburg, 2010. – 222 s.
8. Pogarell R. Woran sterben sprachen / R. Pogarell // Denglisch, nein danke! – IFB Verlag, 2001. – 296 s.
9. Schaefer B. Verderben die Computer unsere Sprache? / B. Schaefer // Sprache – Sprachverfall – Sprache im Wadel – Was wird aus unserer Sprache? / red. bearb. von H. Petri. – Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, 1986. – 293 s.
10. Schlosser H. Gefährdungen und Möglichkeiten einer unbehüteten Sprache / H. Schlosser // Sprache – Sprachverfall – Sprache im Wadel – Was wird aus unserer Sprache? / red. bearb. von H. Petri. – Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, 1986. – 293 s.
11. Vossen C. Latein Muttersprache Europas / C. Vossen. – Düsseldorf, 1979. – 191 s.
12. Wills W. Das Eindringen angloamerikanischer Fremdwörter in die deutsche Sprache seit ende des Zweiten Weltkrieges (bis 1048) / W. Wills // Denglisch, nein danke! – IFB Verlag, 2001. – 296 s.
13. Wojnar S. Deutsch ist cool. Verfällt die deutsche Sprache oder gewinnt sie einen neuen besonderen Glanz? Zur Diskussion über Anglizismen in der deutschen Sprache / S. Wojnar // Moderne deutsche Texte. Beiträge der Internationalen Germanistenkonferenz. – Rzeszow, 2004. – 422 s.
14. Zimmermann D. Sprachen in Zeiten ihrer Unverbesserlichkeit / D. Zimmermann. – Hamburg, 2005. – 367 s.

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ВІДМІННОСТІ ТЕРМІНІВ І АБРЕВІАТУР ВОЄННОЇ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНОГО САЙТУ “MILITARY DAILY NEWS”)

Стаття присвячена дослідженню термінів і абревіатур воєнної тематики. Розглянуто поняття воєнного та військового дискурсів і способи їх вивчення. Виявлено засоби поширення різних видів військової термінології, виділено її основні групи, підкреслено принципи утворення та способи перекладу. Пояснено появу великої кількості абревіатур, їх розділено за структурним критерієм і виявлено основні різновиди перекладу.

Ключові слова: воєнний та військовий дискурс, термін, абревіатура.

Четверікова Е. Р. Лингвистические и переводческие особенности терминов и аббревиатур военной тематики (на материале текстов англоязычного сайта “Military Daily News”). – Стаття.

Статья посвящена рассмотрению терминов и аббревиатур военной тематики. Проанализированы понятия воєнного и войскового дискурса, включая подходы к их изучению. Выявлены способы распространения различных видов войсковой терминологии, выделены основные группы, отмечены принципы образования и перевода терминов. Дано объяснение возникновения большого количества аббревиатур, они классифицированы на основе структурного критерия. Рассмотрены способы перевода.

Ключевые слова: военный и войсковой дискурс, термин, аббревиатура.

Chetverikova O. R. Linguistic and translation features of military terms and abbreviations (based on texts of the website “Military Daily News”). – Article.

The article is devoted to investigation of military terms and abbreviations. The notions of military discourse, including approaches to its study have been presented. Distribution of various types of military terminology with emphasis on major groups has been studied. The principles of term formation and translation have been presented. Emergence of a large number of abbreviations, their classification on the base of structural criterion and the main methods of translation have been explained.

Key words: military and army discourse, term, abbreviation.

Проблеми розвитку окремих терміносистем, уживання полісемантичних термінів, процеси їх абревіації та способи адекватного перекладу знаходять своє віддзеркалення в працях лінгвістів і перекладознавців. У колі наших інтересів знаходяться численні терміни воєнної тематики, тобто ті, що вживаються для опису воєнної техніки, обладнання, технологічних рішень і логістики. Їх вивчення знаходиться в тісному зв'язку з поняттям воєнного дискурсу, оскільки сьогодні армія є одним із найважливіших соціальних інститутів у багатьох країнах.

Зміцнення міжнародних зв'язків, економічні й політичні проблеми, військові конфлікти вимагають нової якості мовної підготовки перекладачів. Взаємодія України з різними країнами Європейського співтовариства й США породжує широке коло питань, що стосуються діяльності в різних галузях економіки, торгівлі й оборони, а також кроків, які можуть допомогти оптимізувати успішне міжнародне співробітництво.

Поняття воєнного дискурсу є невід'ємним складником поняття «армія», оскільки розуміння цих складників є основою лінгвістичного супроводу діяльності цього силового відомства. Особлива увага дослідників означеного напряму приділяється розв'язанню питань, які забезпечують якісне висвітлення різних аспектів усної та письмової воєнної комунікації й спрямовують лінгвістичні дослідження на вивчення різних типів воєнного дискурсу з комунікативно-прагматичної та інших точок зору. Воєнний дискурс як мова професійної

комунікації є доволі складним об'єктом для аналізу. Він є важливою частиною інформаційних і психологічних операцій, що проводяться поряд із бойовими діями.

Сьогодні розрізняють воєнний дискурс і військовий дискурс, його формальний і неформальний різновиди. Безпосередньо до формальних воєнних матеріалів відносять усі науково-технічні матеріали й акти управління, пов'язані з побутом, діяльністю військ і воєнними засадами збройних сил. Неформальний воєнний дискурс поєднує безпосереднє неформальне спілкування у воєнній сфері, наприклад, воєнний сленг і воєнний анекдот [1, с. 155].

На думку Н.Т. Акульшиної, «військовий дискурс – це дискурс, який у більшості випадків застосовується на тактичному рівні, а воєнний – на стратегічному та державному рівнях», «воєнний дискурс є ширшим у своїх аспектах і може включати елементи військового дискурсу. До воєнного дискурсу належать такі жанри: воєнно-художня література, воєнна публіцистика, воєнно-політичні матеріали. Вони є воєнними тільки за своєю тематикою, а загалом мають риси, притаманні усім суспільно-політичним, публіцистичним і художнім текстам. Загалом можна зазначити, що до воєнних матеріалів належать воєнно-художні, воєнно-публіцистичні, воєнно-політичні, воєнно-технічні, воєнно-наукові матеріали та різноманітні документи воєнного характеру» [2, с. 461–462].

Під воєнним дискурсом ми розуміємо дискурс про війну як у традиційній, так і в сучасних фор-

мах. До воєнного дискурсу можна також віднести дискурс військових про війну (у жанрі доповіді чи повідомлення), виступи політиків про війну (це вважається різновидом політичного дискурсу в жанрі інтерв'ю). Хоча воєнний дискурс має певну історичну детермінованість, у ньому спостерігаються суто інституціональні характеристики, наприклад, статутно-рольові відношення між комунікантами, чіткість і структурованість армійського життя, а також певні правила оформлення текстової воєнної документації.

Основним засобом поширення різних видів військової термінології є фахова військова література, кількість і якість якої відображає рівень підготовки збройних сил у державі. Якість навчальних військових посібників, спеціальних словників, службових статутів і статутів бойового навчання, фахової періодичної преси та військово-наукових публікацій є дуже важливою. Військова мова взагалі та відповідна термінологія зокрема змінюються, тому що сьогодні відмічається стрімкий розвиток технологій. Виникають нові системи зброї, нові військові тактики й стратегії. Переклад військових текстів вимагає повного знання ієрархічної структури збройних сил. Неправильний переклад військово-технічних текстів може призвести до зловживання зброєю або навіть підірвати оборонну стратегію [3, с. 23].

Традиційно термінологія вважається одним із каналів інтелектуального й інформаційного обміну, що виражає певну галузь знань і є корисним для глибокого розуміння навколишньої дійсності. У лінгвістичній літературі представлено велику кількість визначень поняття «термін». Тим не менше, дослідники зазвичай визнають той факт, що терміни є повноправними учасниками мовної системи і в багатьох аспектах відрізняються від інших лексичних одиниць мови. Ми можемо відзначити декілька основних підходів до визначення поняття «термін» у якості основної одиниці термінологічного дослідження. Термін – слово або група слів, що спеціально використовуються в тій чи іншій галузі науки, технології, торгівлі або мистецтва з метою передати поняття, властиві цій конкретній діяльності [4, с. 255]. Він має певне стабільне сприйняття й спеціальні поняття в певній галузі науки. Термін представляє обговорений результат професійного мислення, вирішальний лінгвістичний і когнітивний засіб орієнтації в професійній сфері і є найважливішим елементом професійної комунікації, смисловим ядром спеціальної мови й передає основну інформацію, концентрує творчий імпульс наукової думки, виділяє якийсь певний момент наукового пізнання й створює умови для ефективної наукової діяльності людини [5, с. 131–134].

Термінологія у військовій сфері є тематично широкою й різномірною [6, с. 4–6]. Наприклад,

брошури, що містять опис бойової техніки, винищувачів, літаків розвідки з лазерним наведенням ракет, атомних підводних човнів і радарів, а також статuti, інструкції, військові клятви, описи та інші тексти з різноманітними військовими та технічними термінами й ідіомами. Тексти НАТО мають велику кількість військових скорочень, що може стати проблемою для перекладача. Переклад військової термінології передбачає розуміння різниці армійських структур по всьому світу. Необхідність мати унікальну військову лексику склалася на початку ХХ століття. Важливість спільних дій між різними родами військ (сухопутних військ, ВМС, ВПС) з однієї країни та з багатьох (коли в операції беруть участь дві або більше країн) також робить свій внесок у формування такої лексики. Міжнародні альянси й операції, включаючи операції з підтримки миру, мають додаткові складнощі в термінології. З'явилися різні словники та глосарії військового плану. Наприклад, альянс НАТО видав великий словник загальних термінів для використання країнами-членами [6, с. 11]. Сьогодні проводиться робота між НАТО й Україною задля створення єдиної термінологічної бази. Досліджується походження офіційних військових термінів, сленгу й військової розмовної мови.

Ми можемо виділити три основні групи військової термінології:

1) військові терміни, що позначають поняття, пов'язані зі збройними силами та методами ведення війни (тактика *Mike-Mike, an M203 – гранатомет, як правило, установлений з M-16 або з аналогічною зброєю*);

2) військово-технічна термінологія, яка об'єднує наукові й технічні терміни: *evacuation, disposal, loudspeaker, vessel, infrastructure – евакуація, утилізація, гучномовець, судно, інфраструктура*;

3) емоційно забарвлена військова лексика (сленг у вигляді окремих слів і словосполучень, які часто вживаються в мовленні солдатів армії США, що насправді є синонімами відповідних військових термінів): *mustang – термін уживається щодо будь-якого офіцера, якого було підвищено у званні. Слово може мати позитивний або негативний (зневажливий) зміст*.

У групі термінів військової термінології ми спостерігаємо:

1) різні типи деривації (*accessibility testing – тестування для визначення ступеня легкості, з якою люди з обмеженими можливостями можуть щось використовувати*);

2) словоскладання (*coverage analysis – вимірювання досягнутого охоплення заданого елемента покриття під час виконання тесту, посилаючись на певні критерії, щоб визначити, чи потрібне додаткове обстеження, а якщо так, то які потрібні тести*);

3) конверсії (*to mortar, to officer, a launch*);

4) аббревіації (*AADI – American Aerospace & Defense Industries (Американська аерокосмічна й оборонна промисловість)*, *AAI – Army Analysis Intelligence (Аналіз військової розвідки)*);

5) слова, семантичне значення яких було змінене (*acquisition – раніше означало «знайти щось», a target – «знайти й відобразити ціль»*), (*cruiser – у громадському житті це будь-який корабель із туристами, а у військовій галузі – бойовий корабель*);

Саме тому однією з найважчих частин означеного перекладу є переклад термінів. В американських військових текстах ми можемо побачити безліч термінів, які виявляються багатозначними. Наприклад, *acoustic warfare* –

1. *Acoustic warfare support measures, або AWSM. Дії, спрямовані на пошук, перехоплення, знайдення, запис і аналіз випромінюваної у воду акустичної енергії з метою обману або придушення ворога.*

2. *Acoustic warfare counter – countermeasure, або AWCCM. Акустична війна із застосуванням заходів забезпечення ефективного використання підводного акустичного спектру, незважаючи на використання противником підводної акустичної війни.*

Семантично досліджувані терміни теж є різними. Їх можна умовно поділити на чотири групи.

1. Терміни, які мають прямі відповідники в мові та перекладаються еквівалентами (*ship's log – судовий журнал; certify – підтверджувати, officer – офіцер*). Подібні терміни зазвичай мають міжнародне використання (*acoustic mine – акустична міна, amphibious vehicle – автомобіль-амфібія*). При перекладі відмічається транслітерація (*filter – фільтр*), але також терміни можуть бути перекладені й транскрибовані (*mobility – мобільність, observer – людина, чия основна місія полягає в тому, щоб спостерігати чи фотографувати з літака з метою корегування вогню артилерії або отримання військової інформації*).

2. До другої групи належать терміни, що позначають реалії іноземного військового життя, які можуть відображатися в українському військовому житті, мати пояснення й опис при перекладі: *civilian internee – громадянин, якого було евакуйовано (інтерновано) військовими (військова операція з міркувань безпеки, для захисту або тому, що такий громадянин скоїв злочин проти держави)*. Транслітерація таких слів і словосполучень при перекладі може зіпсувати лексичну сполучуваність і стилістичну адекватність тексту.

3. Терміни, що позначають реалії іноземного військового життя, без будь-яких синонімів чи аналогів у нашій військовій сфері. У подібних випадках використовують пояснювальний метод, експлікують значення, наприклад, *column gap – розрив або дистанція в колоні транспортних засобів (the space between two consecutive elements proceeding on the same route)*. Переклад таких термінів є однією з

найважчих частин військового перекладу, тому що правильний варіант перекладу не може бути знайдений без аналізу компонентів терміна.

4. Терміни, що належать до сленгу або є усталеними виразами (*digies – цифровий камуфляж, який носили солдати й морські піхотинці; «Java» – Джава, термін на позначення солдата, який знаходиться в пустельній місцевості, названий на честь пустелі прибульців зі «Star Wars»; строк в армії для солдата, який дислокується в районі пустелі, названий на честь пустелі-обителі прибульців у «Зоряних Війнах»; digies – цифровий камуфляж, який одягають солдати й морські піхотинці*). Переклад подібних термінів вимагає від перекладача не лише професійного знання, а й кмітливості [7, с. 125–127].

Аналізовані терміни структурно можуть бути як одним словом, так і багатокомпонентним словосполученням. Узяті окремо, складові частини цих словосполучень перекладаються без труднощів і можуть бути використані для позначення простих понять, які добре відомі. Однак у військовій сфері переклад ускладнюється, наприклад, *safe area – зона на території ворога, що дає можливість тимчасово уникнути затримки; farm gate type operations – операції американських збройних сил із підтримки певних дій*. Тобто правильний переклад вимагає використовувати описовий метод і вживати різноманітні трансформації.

Велика кількість розглянутих військових термінів представлена у вигляді аббревіатур. Явище аббревіації відображає дух нашої динамічної епохи й пояснюється необхідністю передати якнайбільше інформації за короткий проміжок часу. Переклад військових скорочень передбачає формулювання термінів однієї мови в іншій. Аббревіатури часто представляють назви організацій, об'єднань і навчальних закладів. Наприклад, *BGB – (US Navy and Marines) Big Gray Boat. Refers to large ships, e.g. carriers and battleships that are gray in color – велике військове судно; AAE – Artillery Accuracy Effectiveness – ефективність роботи артилерії*.

Величезну кількість аббревіатур у військових текстах різного характеру можна пояснити їхньою зрозумілістю всім спеціалістам у військовій сфері, чіткістю висловлювань у наказах, принципом економії часу та простору, необхідністю шифрувати секретні або спеціальні дані [8, с. 58]. Аббревіатури воєнного дискурсу є доволі різноманітними.

За структурним критерієм і вимовою ми виділили такі аббревіатури:

1) ініціальні – утворені з початкових літер (звуків) слів, які входять у вихідне словосполучення: а) буквенні: *BCD – Bad Conduct Discharge / usually spoken as “big chicken dish”; CMC – Command Master Chief, або Commandant of the Marine Corps, JD – Junior Officer;*

б) звукові: *BLOB – Big Lamp on Board – використовується на авіалайнерах у різних функціях;*

DART – Dumb Ass Radio / Radar Troop; MCPON (вимовляється як “mick-pawn”) – Master Chief Petty Officer of the US Navy;

2) аббревіатури складового типу: *Interbrigade (інтернаціональна бригада), OVUREP – overseas unit replacement (система поповнення військ в за-морських районах цілими підрозділами), Op Sum – operation summary (оперативне повідомлення);*

3) аббревіатури змішаного типу: *OrdC, або OrdCorps – Ordnance Corps (артилерійська технічна служба), OPLAN – operations plan (оперативний план);* такі аббревіатури утворені з початкової частини або частин слів і повного слова.

Окремі аббревіатури, які активно функціонують у сучасному воєнному дискурсі, існують у готовому вигляді без перекладу з мов міжнародного спілкування, зокрема англійської: *NATO – НАТО (Північноатлантичний блок).*

За змістом розглянуті аббревіатури можна поділити на:

1) назви військових угруповань: *ONI – Office of Naval Intelligence (розвідувальне управління ВМС);*

2) назви воєнних організацій: *OEP – Office of Emergency Planning (управління надзвичайного планування), ODS – Office of Defense Secretary (канцелярія міністра оборони);*

3) назви військових посад: *OG officer of the guard – начальник караулу (в офіцерському званні), LDS – Landsman – A naval rank below that of seaman, indicating little experience at sea (Ландман – військово-морський чин, нижчий, ніж у моряка, указує на невеликий досвід роботи в морі);*

4) назви військових чи технічних документів (спецзамовлення, технічний опис, спецпроект), матеріалів, машин і пристроїв: *ACA – ammunition container assembly (контейнер для збору боєприпасів), ACCE – Abrams / Crusader Common Engine (загальний двигун Абрамса).*

Переклад воєнних скорочень і аббревіатур є доволі складним і потребує ретельного вивчення контексту, проведення аналізу всієї структури й розшифрування її компонентів. Передача назв аббревіатур і скорочень українською мовою здійснюється такими основними способами:

1) повне запозичення англійського скорочення. Цей спосіб зазвичай використовується під час передачі номенклатурних позначень, наприклад, назв авіаційних двигунів, технічного обладнання тощо (*B737-200, ATR-42, DC-8-54*);

2) транслітерація. Наприклад, скорочення *SEATO, South-East Asia Treaty Organization (Організація країн Південно-Східної Азії)* українською мовою передається як *СЕАТО, УСН (U.S. Navy) – ВМФ США;*

3) транскрибування. Наприклад, скорочення *SAGE (Semiautomatic Ground Environment) – наземна напіваавтоматизована система управління* – передається українською мовою як *СЕЙДЖ;*

4) звуко-літерне транскрибування, наприклад, аббревіатура *CIC – inter-intelligence Corps (контрольовувальна служба)* передається українською мовою як *Сі-Ай-Сі, DAF – Department of the Air Force (Департамент військово-повітряних сил)* передається українською мовою як *Ді-ей-еФ;*

5) переклад повної форми. Наприклад, *ALFCE (Allied Land Forces, Central Europe)* перекладається як *об'єднання сухопутних військ НАТО на центральноевропейському театрі;*

6) переклад і транскрибування. Наприклад, *CAGE (Canadian Automatic Ground Environment)* передається українською мовою як *канадська напіваавтоматична система управління «Кейдж»;*

7) переклад повної форми й створення на його основі українського скорочення. Наприклад, *CIA (Central Intelligence Agency)* перекладається українською мовою як *центральне розвідувальне управління* й має скорочення *ЦРУ.*

Сьогодні у воєнній справі фіксуються полісемантичні аббревіатури, наприклад, *AA – авіаносна авіація, автоматичний аеростат, армійська авіація; AC (AK) – армійський корпус, артилерійський комплекс, автомат Калашникова.* Перекладачі мають передавати всі нюанси військової термінології, знати відмінності між українською й англійською арміями. На наш погляд, в Україні не вистачає наукових публікацій із військової термінології. Для подальшого дослідження ми пропонуємо аналіз неологізмів і армійського сленгу в різних військових дискурсах.

Література

1. Юсупова Т.С. Структурные особенности военного дискурса / Т.С. Юсупова // «Педагогика и психология», «Филология и искусствознание». – № 4 (6). – 2009. – С. 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ssc.smg.ru/media/journals/izvestia/2009/2009_4_1055_1058.pdf.
2. Акульшина Н.Т. Поняття «військового» та «воєнного» дискурсів – об'єктивна тотожність та/чи перманентна протилежність / Н.Т. Акульшина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://philology.knu.ua/php/4/7/Studia_Linguistica_5_2/458_462.pdf.
3. Нелюбин Л.Л. Учебник военного перевода / Л.Л. Нелюбин, А.А. Дормидонтов, А.А. Васильченко. – М., 1981. – 380 с.
4. Ніколенко А.Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика / А.Г. Ніколенко. – Вінниця : Нова Книга, 2007. – 528 с.
5. Авербух К.Я. Общая теория термина / К.Я. Авербух [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.OZON.ru.
6. Dr. Raheem Challoub Seber Al – Kaabi. Translating English Military Neologisms into Arabic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.iasj.net/iasj?func=fulltext&ald=68335.
7. Копрева Л.Г. Специфика перевода сокращений в английской военной лексике / Л.Г. Копрева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-perevoda-sokrascheniy-v-angliyskoy-voennoy-leksike>.

8. Литовченко І.О. Типи аббревіативних утворень у військовій лексиці української мови / І.О. Литовченко // Філологічні студії – Вип. 12. – С. 56–64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fjournal.kdpu.edu.ua%2Ffilestd%2Farticle%2Fdownload%2F1531%2F1222&name=1222&lang=uk&c=58b0396b4c28&page=9>.
9. Російсько-українсько-англійський військовий словник. Близько 20000 слів. Уклад. : В.Я. Карачун, І.А. Черненко, С.М. Чиж, О.О. Карачун. – Київ, Техніка, 2001. – 750 с.
10. “Military Daily News” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.military.com/daily-news/>.

УДК 811.347.78.034

Шепель Ю. О.

ВИДИ І ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ТА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ МОДИФІКАЦІЙ У ТВОРІ Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО «БРАТИ КАРАМАЗОВИ»

Статтю присвячено вивченню способів перекладу та ролі фразеологізмів у творі «Брати Карамазови», створено модель аналізу художнього тексту з виявленням фразеологічних одиниць та адекватним розумінням їх ідейно-художньої функції. Здійснено опис способів перекладу фразеологічних одиниць на основі художнього тексту і класифіковано трансформації фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологізм, трансформація, способи перекладу, еквівалент, авторське перетворення.

Шепель Ю. А. Виды и функции фразеологических единиц и их трансформационных модификаций в произведении Ф. М. Достоевского «Братья Карамазовы». – Статья.

Статья посвящена изучению способов перевода и роли фразеологизмов в произведении «Братья Карамазовы», создана модель анализа художественного текста с выявлением фразеологических единиц и адекватным пониманием их идейно-художественной функции. Осуществлено описание способов перевода фразеологических единиц на основе художественного текста и классифицированы трансформации фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологизм, трансформация, способы перевода, эквивалент, авторские преобразования.

Shepel Yu. A. Types and functions of phraseological units in their transformational modifications in the Fyodor Dostoevsky's novel "The Karamazov Brothers". – Article.

The article is devoted to the study of translation techniques and the role of phraseology in his work "The Brothers Karamazov", created a model of analysis of a literary text with the identification of phraseological units and an adequate understanding of their ideological and artistic features. Implemented description of how the transfer of phraseological units on the basis of a literary text and classified transformation of phraseology.

Key words: frazeologizm, transformation, transfer methods, equivalent conversion copyrights.

Незважаючи на великий інтерес до проблем вивчення російської фразеології, питання її функціонального аспекту в художньому тексті залишається недостатньо розробленим. Багато теоретичних і практичних питань опису фразеологічних зворотів у творах художньої літератури потребують вирішення. Вивчення фразеології у художніх текстах (опис складу фразеології, джерел, із яких письменник запозичує фразеологізми, прийомів трансформації фразеологічних одиниць (далі – ФО)) викликає великий інтерес, адже у ній проявляється своєрідність творчого методу письменника, його індивідуальність і водночас прослідковуються загальні тенденції розвитку і використання фразеології.

Також відсутні дослідження, присвячені аналізу перекладу фразеологічного матеріалу романів Ф.М. Достоевського. З погляду знайомства із чужою культурою переклад відіграє важливу роль, а власне аналіз способів перекладу ФО є найбільш цікавим, оскільки фразеологізми мають яскраво виражену культурну конотацію та експресивність. У перекладі ФО багато лінгвокультурних, національних та емоційно-експресивних нюансів семантики втрачаються, що призводить до викривлення художнього тексту.

Актуальність теми визначається необхідністю і важливістю комплексного вивчення проблем фразеології на сучасному рівні розвитку лінгвістичної науки, а також проблем адекватного сприйняття фразеологізмів, їх ролі і художніх функцій у літературному творі як для носіїв мови, так і для іноземних читачів.

Лінгвістичне дослідження перекладу художнього тексту сприяє появі глибокого інтересу до англійської мови, історії і культури народу.

Метою аналізу й опису є комплексне вивчення фразеологізмів у творі «Брати Карамазови», створення моделі аналізу художнього тексту з виявленням ФО та адекватним розумінням їх ідейно-художньої функції.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми та їх трансформації у романі «Брати Карамазови». **Предметом** дослідження слугує текст роману Ф.М. Достоевського «Брати Карамазови» (російською мовою) і два переклади цього роману англійською мовою.

Фразеологічний запас роману Ф.М. Достоевського «Брати Карамазови» є виключно багатим та різноманітним у семантико-стилістичному і лексико-граматичному відношенні. Основним джерелом фразеології у романі є звороти розмовно-побутового стилю, які характеризують мову героїв і автора, тим самим збагачуючи мову роману. Розмовні фразеологізми не тільки виявляють приналежність до розмовного стилю, але й надають мові жартівливого, схвального, іронічного забарвлення, наприклад: «наставляти кишеню», «впитися очима», «як на долоні», «дати маху», «стрімголов». Отже, у романі народно-розмовна фразеологія виконує характерологічну та впливову функції.

Другим за кількістю шаром у романі є загальноживані стилістично нейтральні фразеологічні звороти. Вони створюють у тексті образність, красу і виразність мови: «з першого погляду», «туди й сюди», «дати слово». Такі фразеологізми слугують для констатації, підсилення, конкретизації основної інформації. Необхідно також звернути увагу на фразеологізми абстрактного і філософ-

ського складу, що мають книжковий характер: «кидати камінь», «камінь спотикання», «хліб насущний», «надати ниць», «випити гірку чашу». Поряд із книжковими вжито фразеологізми, характерні для офіційно-ділової сфери: «явка з повинною», «надавати звіт», «порушувати закон», «цілком у формі».

Особливо необхідно відзначити фразеологізми релігійно-містичного характеру: «що Бог дав», «заради Бога», «їй же Богу», а також стійкі словосполучення, пов'язані з біблійними легендами: «не плюй у криницю», «вода м'яка, а камінь згладжує», «співати Лазаря».

Таким чином, у романі маємо яскраву мовну різницю, багату фразеологічними зворотами, що належить таким героям, як батько сімейства Карамазових і старший брат Митя Карамазов, які є емоційними натурами, мова їхня рясніє образністю, але водночас і влучністю виразів. Більшість із цих фразеологізмів позначають або частини тіла людини, або емоційний та розумовий стан: «проковтнути свого язика», «вивело з ума», «щоб твого духу не було».

У лексико-граматичному відношенні фразеологія письменника у романі представлена майже всіма типами ФО, що визначаються на основі єдності значення, набору парадигматичних форм і синтаксичних функцій.

Говорячи про класифікацію за лексико-граматичною ознакою, необхідно зазначити, що у цьому питанні виявляються деякі суперечності. Це пов'язано з невідповідністю між синтаксичними функціями компонентів фразеологізмів і власне фразеологізмів як окремих синтаксичних одиниць. Наприклад, зворот «від усієї душі», тобто «щиро», є адвербіальним, але за морфологічною ознакою повинен бути віднесений до іменних. Або ж ФО «в усе горло», тобто «гучно», теж є адвербіальною, але за морфологічною ознакою – іменною.

Велику групу становлять іменні фразеологізми, у яких головним граматичним елементом є іменник: «хліб-сіль», «права рука», «пуп землі», «муки сумління». У реченні такі ФО є підметом або додатком.

Найчисленнішу групу в тексті роману представляють дієслівні фразеологічні звороти. Лексико-граматична характеристика дієслівних фразеологізмів визначає їх синтаксичну функцію у реченні. Вони проявляються як присудки або додатки, наприклад: «осягти оком», «глузд за розум завертає», «наставляти кишеню», «клеїти дурня». Серед дієслівних фразеологізмів виділяється низка фразеологічних зворотів, характерною особливістю яких є одночасне існування переносного і прямого значення. Такі фразеологізми можуть означати жести, міміку, рухи тіла людини, наприклад: «глядіти на все око», «чужий хліб їсти», «не промовити слова», «зі шкіри пнутися», «вирити першому-ліпшому».

Ад'єктивні фразеологічні звороти у Достоєвського у реченні виконують функції означення. Як граматичний маркер використовуються прикметники та іменники, наприклад: «щонайперше», «від світа дурень», «не мати змоги», «перший крок».

Компонентний склад адвербіальних фразеологічних зворотів може бути різним: прикметники, іменники, прислівники. У реченні такі ФО виконують функції обставини: «на всю горлянку», «одне слово», «як кіт із мишкою», «з кутка в куток ходити». Серед адвербіальних ФО вирізняється група одиниць, утворених порівняльним сполучником як: «як громом у нього вдарило», «усе йде як помащене», «як уві сні».

У тексті роману спостерігаються також вигуківі фразеологізми, які слугують авторові для вираження почуттів, емоцій, тому є характерними для розмовної мови персонажів. Вони виражають переважно емоції негативного характеру: обурення, докір, прикрість. У реченні такі ФО виконують функції експресивно-підсилювальних елементів, а іноді займають позицію самостійного вислову. До вигуківих фразеологізмів відносяться такі: «чорт його забери», «Бог його знає», «хай йому грець».

Так, найбільшу групу серед ФО, використовуваних у романі Достоєвського, становлять дієслівні та вигуківі фразеологізми, а найменшу – ад'єктивні, які виконують функції означень. На наш погляд, це пов'язано з особливостями поліфонічного устрою роману «Брати Карамазови», коли автор не дає прямих характеристик своїм героям, не виражає свого ставлення до них.

Отже, зупинимось на трансформаціях ФО у романі «Брати Карамазови» під час перекладу.

Фразеологічний матеріал у романі Достоєвського вирізняється експресивністю, проте через часте вживання стирається образна виразність звороту. Письменник виявляє фразеологічне новаторство, за допомогою мовних прийомів намагається оживити та оновити фразеологізм. При цьому відбувається порушення традиції вживання стійкого звороту, фразеологізм піддається різним трансформаціям. Трансформація являє собою живе явище, що виникає не тільки в художньому тексті, а й у повсякденному спілкуванні людей.

М.М. Шанський у своїй роботі «Фразеологія сучасної російської мови» [2] виділяє такі прийоми трансформацій фразеологічних зворотів:

- 1) наповнення фразеологічного звороту новим змістом у разі збереження його лексико-граматичної цілісності;
- 2) оновлення лексико-граматичної сторони фразеологічного звороту у разі збереження його значення і структури (заміна компонента синонімом, розширення його складу);
- 3) утворення індивідуально-авторських фразеологізмів у разі зміни їх граматичних властивостей і значення;

4) вживання фразеологізму як стійкого звороту і як вільного словосполучення;

5) використання фразеологічного звороту поряд з одним зі слів, що його утворюють, коли воно вільне.

Найбільш цікавими є індивідуально-авторські трансформації, адже саме вони показують особливості творчого стилю письменника. В аналізі перетворених фразеологізмів стилістичний критерій значущості трансформованого звороту висувається на перший план. Це означає, що в описі трансформованих фразеологічних зворотів важливою є частота вживання прийомів, семантична насиченість і змістова ємність модифікованих фразеологізмів, їх зв'язок з ідейно-художнім задумом твору. Наведемо приклад прийомів індивідуально-авторських трансформацій фразеологізмів у тексті роману «Брати Карамазови»:

1) зміна семантики зворотів;

2) розширення і скорочення лексичного складу фразеологізму;

3) зміна граматичної структури фразеологічного звороту;

4) буквалізація значення;

5) заміна компонента фразеологізму.

Трансформовані звороти можуть слугувати засобом мовної характеристики персонажів, а також засобом прояву іронії. Крім того, вони допомагають створити композиційну єдність тексту і його фрагментів. Трансформації привносять нові відтінки значень у семантику фразеологічного звороту і підсилюють його експресію, перетворюючи внутрішній образ фразеологізму.

Відрізнити внутрішньо-системні та індивідуально-авторські трансформації можна з урахуванням мовної норми, відображеної у тлумачних і фразеологічних словниках. Усі зміни, що мають індивідуально-авторський характер, виходять за межі наявних мовних норм і не мають відношення до мовних варіантів. А перетворення у межах мовних норм є фразеологічними варіантами й відносяться до внутрішньо-системних або загально-мовних.

М.М. Шанський встановлює варіанти фразеологізму як різновиди, які тотожні за значенням і фразеологічною злитістю. Варіативність має місце у тому разі, коли склад і структура фразеологізму залишаються постійними, а внутрішня форма – колишньою. Отже, не кожне перетворення фразеологізму необхідно розглядати як індивідуально-авторське або творче. Система мови визначає тип трансформації, яка має характер норми. Як правило, нормативність способів трансформації фразеологічних одиниць підкріплюється тим фактом, що ці способи відтворюються у роботах різних авторів. Індивідуально-авторські трансформації виходять за норми літературної мови, вони свідчать про вміння автора трансфор-

мувати фразеологізми у художніх цілях. Внутрішньо-системний характер трансформації підтверджується не тільки тим, що завдяки відповідним способам перетворення виникли варіанти фразеологічних одиниць, але і фактом наявності цих перетворень у творчій практиці письменників.

Отже, можна говорити про внутрішню властивість фразеологізмів змінюватись на лексичному, морфологічному, структурному рівнях, але кожен рівень дозволяє відповідні зміни: синонімічні заміни компонентів, вставки, що розширюють межі фразеологічних одиниць, скорочення, морфологічні зміни. Таким чином, оброблення фразеологізмів може бути лише індивідуально-авторським, але способи перетворень можуть бути і внутрішньо-системними.

Звернення до тексту перекладу роману розширює межі методології дослідження фразеологічного матеріалу в художньому тексті, доповнює уявлення про різноманітність художніх функцій фразеологізмів. Це є фактичним свідченням важливості правильного сприйняття тексту.

Перекладом називають процес і результат створення на основі вихідного тексту адекватного йому в комунікативному відношенні тексту іншою мовою. Тому завданням перекладу є точне відтворення оригіналу: збереження смислу та стилю, національного колориту, специфічних реалій оригіналу.

Художній переклад є особливим видом перекладацької діяльності, де перекладач повинен балансувати між правильністю оригіналу та нормами і традиціями перекладної мови та культури. Завдання перекладача ускладнене ще й тим, що художній текст – це складно побудований твір, за значенням мовних одиниць якого приховується мережа асоціацій, смислових зав'язків, універсальних і національних концептів. У спробі створити тотожний оригіналу художній твір перекладачі творять нові переклади, застосовуючи різні практики і стратегії.

Еквівалентність нового тексту стосовно оригіналу забезпечується виконанням трьох основних вимог:

1) текст перекладу повинен у можливо повному обсязі передавати зміст оригіналу, що означає неприпустимість вільного опущення або додавання інформації;

2) текст перекладу повинен відповідати нормам мови перекладу, бо їх порушення призводить до неправильного сприйняття інформації;

3) текст перекладу повинен відповідати оригіналу за обсягом, що забезпечує аналогію стилістичного ефекту.

Переклад ФО є дуже важливим і необхідним, адже вони реалізують у художньому тексті авторську думку. Однак питання перекладу фразеології є недостатньо розробленим у теорії перекладу.

Труднощі пов'язані насамперед з особливостями семантики, стилістичного забарвлення, образності художніх зворотів. Часто зміст фразеологізмів передається через руйнування стилістичних особливостей звороту, тому одним з найактуальніших завдань є пошук повноцінних еквівалентів. Але необхідно не лише передати зміст фразеологічного звороту, але і його образ. Тут існує декілька підходів:

1) переклад за допомогою фразеологічного еквівалента. Під еквівалентом розуміється перекладний фразеологізм, що повністю відповідає фразеологічному значенню оригіналу, побудований на такому самому образі, має однакову структуру, стилістичне та емоційно-експресивне забарвлення;

2) переклад за допомогою фразеологічного аналога (вибіркового еквівалента). Під фразеологічним аналогом розуміється зворот, що має таке саме фразеологічне значення, форму і забарвлення, але побудований на іншому образі і відрізняється структурою та граматичним оформленням [1, с. 183].

Ці методи належать до фразеологічних способів перекладу. Серед нефразеологічних способів виділяють:

1) калькування – дослівна передача фразеологізму зі збереженням його предметно-поняттєвого значення й образної основи, якщо у мові перекладу не існує аналога фразеологічного звороту;

2) описовий переклад – пояснення фразеологізму за допомогою одного слова або вільного словосполучення з повною втратою образності фразеологічної одиниці.

Проблема адекватного сприйняття російських фразеологізмів під час читання роману «Брати Карамазови» іноземцями пов'язана із проблемою перекладу всього роману англійською мовою, зокрема перекладу фразеологічного матеріалу. Вважаємо необхідним дослідити це питання, адже в точному аналізі перекладу спостерігається неточне розуміння стійких словосполучень, а відтак і неточний переклад, викривлення контексту.

Метод зіставлення російських фразеологізмів у художньому тексті з їх аналогами у перекладі тексту роману Достоевського англійською мовою забезпечує розуміння функції фразеологізмів, яку вони виконують у самому тексті роману.

Перше перекладацьке осмислення тексту роману відносить нас до початку ХХ ст., коли вийшла перша англійська версія К. Гарнетт. У цьому перекладі немало окремих і нечисленних пропусків. Іноді такі пропуски спотворюють ідейний зміст тексту. Синтаксичні прості і стилістично нейтральні речення, які пов'язані з образами старця Зосіми й Олексія, залишаються неперекаладеними. Без перекладу в К. Гарнетт залишився і відомий евангельський епіграф роману, а також передмова

автора, тобто «позатекстові елементи», які несуть незначне смислове навантаження. Дослідження текстових фрагментів, пов'язаних з образом Олексія, виявило вилучення перекладачкою окремих елементів оригіналу на рівні слова або синтаксичної єдності, що призвело до часткової деформації тієї християнської проблематики, яка втілена Ф.М. Достоевським у цьому художньому образі.

У найпоширенішому сучасному перекладі, виконаному Р. Певі та Л. Волохонською, відсутні вільний поділ довгих абзаців Ф.М. Достоевського, зміна послідовності фрагментів початкового тексту або вживання клішованих англійських конструкцій. Перекладачі відмовляються від англійської форми ввічливого звернення, зберігаючи у перекладі повні імена героїв, перекладені згідно з методом транслітерації. Але, як і інші перекладачі середини ХХ ст., Р. Певі та Л. Волохонська дозволяють собі не перекладати певні фрагменти тексту або уточнювати текст оригіналу, що зробило б його більш зрозумілим для читача. Переклад релігійно маркованих слів здійснюється не за рахунок підбирання наявних еквівалентів, а за допомогою прийому експлікації, заснованому на поясненні значення та використанні нейтральної, загальноновживаної лексики.

Отже, аналіз дає змогу зробити висновок, що на початку ХХ ст. підхід до перекладу лексики з національно-культурним та релігійним компонентом здебільшого залежав від особистих поглядів перекладачів. Вони орієнтувалися на принципи перекладацької стратегії, метою якої є адаптація тексту оригіналу відповідно до мови і культури читача.

«– Родственница? Это Грушенька-то мне родственница? – вскричал вдруг Ракин, весь покраснев. – Да ты с ума спятил, что ли? Мозги не в порядке».

К. Гарнетт: “*A relation! That Grushenka a relation of mine!*” – *cried Rakitin, turning crimson. “Are you mad? You are out of your mind!”* [3, с. 105].

Р. Певі, Л. Волохонська: “*My relative? Grushenka my relative?*” *Rakitin suddenly cried out, blushing all over. “You must be crazy! Sick in the head!”* [4, с. 251].

Оскільки у словарній системі англійської мови не існує еквівалента до цього фразеологізму, перекладачі використали вільні словосполучення для опису стійкого звороту.

«*Ты тут маху дала, своего глупенького женского маху!*».

К. Гарнетт: “*You are very wide of the mark, in your foolish feminine way*” [3, с. 770].

Р. Певі, Л. Волохонська: “*You have missed your mark this time, you have missed your silly female mark*” [4, с. 604].

У цьому разі використані еквівалентні варіанти перекладу фразеологізму.

«Проговорив это, Смердяков, как бы измученный утомлением, глубоко перевел дыхание».

К. Гарнетт: “As he finished, Smerdyakov drew a deep breath, as though exhausted” [3, с. 792].

Р. Певі, Л. Волохонська: “Having said this, Smerdyakov drew a deep breath, as though suffering from fatigue” [4, с. 636].

Переклад за допомогою еквівалента – перекладний фразеологізм повністю відповідає значенню і структурі.

«Иван Федорович опять про себя удивился».

К. Гарнетт: “Ivan wondered inwardly again” [3, с. 794].

Р. Певі, Л. Волохонська: “Again Ivan Fyodorovich was inwardly surprised” [4, с. 1641].

В англійській мові фразеологізм “inwardly” має значення «тихо бурмотіти, в умі». Отже, перекладачі використали еквівалентний спосіб перекладу.

«И за что я его стану любить, черт возьми!».

К. Гарнетт: “And why the devil should I like him?” [3, с. 104].

Р. Певі, Л. Волохонська: “Why should I like him, damn it?” [4, с. 249].

У цьому прикладі Р. Певі і Л. Волохонська знайшли повний еквівалент, а К. Гарнетт використала описовий спосіб, але загальне значення фразеологізму збереглося.

«И не хочет даже соглашаться со мной, спорит, на стену лезет».

К. Гарнетт: “He’d argue, fly into a rage” [3, с. 695].

Р. Певі, Л. Волохонська: “He’d argue, beat on the wall” [4, с. 1441].

Перекладачі дотрималися фразеологічного перекладу, тобто знайшли аналоги фразеологічним зворотам, які не відповідають за граматичною структурою.

«<...> И он ни за что не погибнет и не умрет с голоду и холоду, потому что его мигом накормят, мигом пристроят, а если не пристроят, то он сам мигом пристроится <...>».

К. Гарнетт: “<...> And he would not come to harm, he would not die of cold and hunger, for he would be fed and sheltered at once; and if he were not, he would find a shelter for himself <...>” [3, с. 26].

Р. Певі, Л. Волохонська: “<...> He would not perish, would not die of a cold and hunger, for he would be fed and immediately be taken care of, and if no one else took care of him, he would take care of himself <...>” [4, с. 98].

Перекладачі використали нефразеологічний описовий спосіб перекладу, але вони актуалізували ті значення оригіналу, які будуть найбільш зрозумілі для англомовного читача.

«Главное, знал меру, умел при случае сдержат себя самого, а в отношениях к начальству никог-

да не переступал некоторой последней и заветной черты <...>».

К. Гарнетт: “He could restrain himself on occasion, and in his relations with the teachers he never overstepped that last mystic limit <...>” [3, с. 670].

Р. Певі, Л. Волохонська: “He knew where to draw the line, he could restrain himself when need be, and in relation to the authorities never overstepped that final and inscrutable limit <...>” [4, с. 710].

У цьому разі використаний частковий аналог, адже в англійській мові існує фразеологічний зворот “to overstep the mark”. Отже, перекладачі замінили один компонент у структурі фразеологізму.

«Алешу как бы всего покачнуло, а в сердце его, он слышал это, как бы прошло что-то острое».

К. Гарнетт: “Everything seemed heaving before Alyosha, and he felt something like a stab at his heart” [3, с. 779].

Р. Певі, Л. Волохонська: “Alyosha reeled, as it was there, and his heart – he could feel it – seemed pierced by some sharp thing” [4, с. 1945].

Ф.М. Достоевський трансформував фразеологічний зворот «пронзить душу». К. Гарнетт використала той самий прийом для перекладу, трансформувавши еквівалентний фразеологізм “a stab in the back”. А в останньому прикладі перекладачі скористалися калькуванням для перекладу фразеологічного звороту.

«<...> Нет сильнее потребности и утешения, как обрести святыню или святого, пасть пред ним и поклониться ему <...>».

К. Гарнетт: “<...> It was the greatest need and comfort to find some one or something holy to fall down before and worship <...>” [3, с. 38].

Р. Певі, Л. Волохонська: “<...> There is no stronger need than to find some holy thing or person, to fall down before him and venerate him <...>” [4, с. 130].

Для перекладу слів «поклонение», «поклониться» перекладачі використовують слова “to fall down and worship”, “to venerate”, що в перекладі означає «шанувати», «благоговіти». Для православного християнина поклони є символічними діями, у яких відображаються почуття до Бога. Використання у перекладі фрагментів слова “to venerate” не призводить до викривлення смислу, але і не передає повного значення символічної дії.

Як показує дослідження, перекладачі зверталися до різних способів перекладу. Найчисленнішими є випадки, коли фразеологізму оригіналу відповідає повний фразеологічний еквівалент у перекладі. Частими є приклади аналогового перекладу, але, незважаючи на розбіжність внутрішньої форми і структурні відмінності, ці фразеологізми є схожими за семантикою й емоційно-експресивними характеристиками. Такий переклад можна вважати тотожним, адже він дає

змогу створити смисл виразу мови оригіналу та не змінити стилістичне забарвлення й замислену автором функцію.

Описовий переклад не завдає шкоди художній адекватності загалом, але призводить до часткових втрат. Часте вживання такого способу зменшує експресивність і метафоричність мови роману. Отже, описовий переклад є тлумаченням фразеологізму із заміною емоційного впливу на предметно-логічну інформацію.

У порівнюваних перекладах зустрічаються приклади калькування. Особливість цього способу полягає в тому, що фразеологічний зворот втрачає семантичну злитність компонентів і сприймається іноземними читачами як вільне словосполучення, хоча воно має певні ознаки виразності та експресивності.

Отже, у перекладі фразеологічного матеріалу роману англійською мовою виникають певні труднощі, пов'язані з розбіжністю смислових і стилістичних обсягів фразеологізмів, з неспіввідносністю національного колориту порівнюваних зворотів. Тексти перекладів не завжди відповідають основним вимогам адекватності перекладу: збереженню смислу, стилю і національної своєрідності оригіналу.

Отже, з огляду на вищезазначене, можна дійти таких висновків:

1. Переклад фразеологізмів викликає найбільші труднощі через лексичне значення, специфіку й образність стійкого словосполучення.

2. Якщо переклад здійснюється аналоговим способом, досягається тільки смислова еквівалентність, інші компоненти семантики фразеологізму не зберігаються.

3. Описовий переклад не передає образності виразу, а тільки його значення.

4. Калькування використовується дуже рідко, адже калька в іноземному контексті є нехарактерним утворенням.

5. У перекладі фразеологічного матеріалу перекладачу необхідно зосередити всю увагу на особливостях семантики, функціях фразеологізмів у мікроконтексті.

Перспектива подальшого дослідження вбачається в тому, що переклад може слугувати не лише основою зіставного лінгвістичного аналізу і важливим джерелом даних для зіставних культурологічних досліджень, але й методом аналізу функції фразеологізмів у художньому тексті.

Література

1. Ветловская В.Е. Символические мотивы в «Братьях Карамазовых» / В.Е. Ветловская // Русская история и культура: Статьи. Воспоминания. Эссе. – 2007. – С. 139–149.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка : [учеб. пособ. для вузов по спец. «Русский язык и литература»] / Н.М. Шанский. – М. : Высшая школа. 1985. – 160 с.
3. Garnett C. The Brothers Karamazov / C. Garnett [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.gutenberg.org/files/2554/2554-h/2554-h.htm>.
4. Pevear R., Volokhovska L. The Brothers Karamazov / R. Pevear, L. Volokhovska [Electronic resource]. – Access mode : <http://el.bookza.org/g/%20Richard%20Pevear>.

РОЗДІЛ VII

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 372.881.111.1

Бурлаченко Н. В.

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуті перспективи та виявлені проблеми використання мультимедійних технологій в освіті загалом і під час вивчення іноземної мови зокрема. Здійснено аналіз досвіду вітчизняних і закордонних науковців щодо використання мультимедійних презентацій у навчанні іноземної мови. Охарактеризовано напрями та можливості використання мультимедіа під час викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: мультимедіа, мультимедійні презентації, PowerPoint, Flash-анімація, аудіо- та відеонаочність.

Бурлаченко Н. В. Использование мультимедийных презентаций в процессе изучения иностранного языка. – Статья. В статье рассмотрены перспективы и выявлены проблемы использования мультимедийных технологий в образовании в целом и при изучении иностранного языка в частности. Проведен анализ опыта отечественных и зарубежных ученых по использованию мультимедийных презентаций в обучении иностранному языку. Охарактеризованы направления и возможности использования мультимедиа в преподавании иностранного языка в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: мультимедиа, мультимедийные презентации, PowerPoint, Flash-анимация, аудио- и видеонаглядность.

Burlachenko N. V. Using multimedia presentations during learning a foreign language. – Article.

The article describes the prospects and problems identified use of multimedia technology in education in general and in the study of foreign languages in particular. The analysis of the experience of domestic and foreign scholars on the use of multimedia presentations in learning a foreign language. Characterized trends and possibilities of using multimedia in teaching foreign languages in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: multimedia, multimedia presentations, PowerPoint, Flash animation, audio and video clarity.

У наші дні прискорення науково-технічного прогресу, коли володіння потрібною інформацією стає одним із головних інструментів у будь-якій сфері людської діяльності, є найважливішим завданням. Воно полягає в тому, щоб навчити молоде покоління жити у світі техніки й інформації. Володіння інформаційно-комунікаційними технологіями дає можливість удосконалити мовну компетенцію й міжкультурну комунікацію. Використання інформаційних технологій у поєднанні зі знаннями й уміннями в галузі іноземних мов дозволить студентам отримати уявлення про реальність сучасної економічної й соціальної ситуації в нашій країні й світі, сприятиме успішній соціальній адаптації. Усе це потребує наукового обґрунтування та вирішення, що й обумовило актуальність статті.

Нині проблемам упровадження й ефективного застосування мультимедійних технологій в освіті присвячено немало теоретичних і експериментальних праць вітчизняних і закордонних науковців. Так, питання розроблення загальних теорій використання мультимедіа в освіті розглядали В. Агєєв, В. Безпалько, А. Васюра, А. Єршов, П. Жданович, К. Кастро, Г. Кедрович, К. Колін, Р. Осипа, Н. Роберт, С. Свириденко. Педагогічні й методичні аспекти використання мультимедійних технологій у навчанні англійської мови висвітлено в наукових працях таких авторів, як Ю. Галон,

В. Ляудіс, Е. Носенко, О. Палий, О. Суховірський, В. Шакоцько, О. Шиман, М. Collins, А. Thompson та ін. Аналіз наукової літератури засвідчив, що для використання мультимедіа на занятті необхідно мати безпосередній доступ до комп'ютера та проектора, програмне забезпечення для створення презентацій, раціональні технології навчання іноземної мови із застосуванням сучасних інформаційних засобів, відповідний рівень володіння комп'ютером, навчальними програмами.

Актуальність і недостатня вивченість окресленої проблеми визначили основний напрям нашого дослідження: комплексне вирішення питань, спрямованих на доцільність використання мультимедійних презентацій під час процесу вивчення іноземної мови. Можливість використання мультимедіа як дієвого засобу підвищення якості навчання під час процесу вивчення іноземної мови є **метою** нашого дослідження. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі **завдання**: необхідність доступу до новітніх засобів навчання й технологій навчання; перспективність використання мультимедійних презентацій у навчально-виховному процесі; оптимальне поєднання методів і засобів навчання.

Звичайно, вплив інформаційної революції на освіту дуже значний, і використання комп'ютера розкриває широкі можливості, сприяючи формуванню інформаційної грамотності особистості,

підвищуючи ефективність навчально-виховного процесу і якість професійної підготовки студентів. Однією з важливих програм є PowerPoint, за допомогою якої викладачем і студентами створюються мультимедійні презентації, що забезпечують інформаційну підтримку в підготовці та проведенні занять з іноземної мови.

Мультимедійна презентація – це якісно новий підхід до вивчення іноземної мови. Для підготовки такої презентації студент повинен проводити науково-дослідницьку роботу, використовувати велику кількість джерел інформації, що дозволяє уникнути шаблонів і перетворити кожну роботу на продукт індивідуальної творчості. Під час підготовки презентації створюються умови для розвитку мотивації до вивчення іноземної мови, розширюються фонові знання студента, його кругозір і інформативність, також розвиваються інтелектуальні функції: аналіз, синтез, абстрагування, порівняння, узагальнення, формується логіка мислення. Мультимедійна презентація – це допоміжний матеріал, в основу якого покладене монологічне мовлення та реалізація комунікативної функції мови.

Таким чином, зазначимо, що мультимедійні презентації відносимо до ефективного способу розвитку й удосконалення монологічного висловлювання, позаяк у процесі свого виступу студент має можливість використовувати ключові слова, схеми, картинки, таблиці, які він самостійно розробив. Це дозволяє висловлюватися послідовно, розгорнуто, виразно, з достатньою швидкістю, без необґрунтованих пауз між фразами. Мультимедійна презентація є поєднанням комп'ютерної анімації, графіки, відео, музики та звукового ряду, які організовані в єдину систему. Як правило, мультимедійна презентація має сюжет, сценарій і структуру, організовану для зручного сприйняття інформації. Механізм презентації полягає в тому, що під час підготовки до неї відбувається тренування ефективного використання мовних засобів, а під час презентації автоматизуються процеси вищого рівня. Бажано до презентації провести підготовку мовного й інформаційного матеріалу, а також представити структуру презентації: вступ, головну частину з розвитком основних положень, логічно пов'язаних між собою [6, с. 624].

Захищаючи презентацію, студент навчається логічно правильно будувати свій виступ, тобто формувати вміння монологічного висловлювання. Це дозволяє йому навчитися формулювати закінчену думку, логічно мислити згідно з вимогами чинної програми.

Як інноваційний метод мультимедійні презентації можуть бути використані на «відкритих» і на поточних заняттях завдяки своїй простоті й доступності. Мультимедійні презентації відмінно себе зарекомендували на заняттях із практики

мовного спілкування – у студентів з'являється можливість стати учасниками діалогу культур, долучитися до духовного світу народу країни, що вивчається, дізнатися більше про його традиції й звичаї.

Використання презентації вважається цілком виправданим у процесі вивчення змістового модуля «Основи міжкультурної комунікації» й теми «Видатні хіміки та фізики». Ці теми містять об'ємний матеріал. Тому студентам пропонується спочатку самостійно вивчити їх, а потім утілити отримані знання у власноруч розробленій презентації. Тут студенти представляють проекти з обраної ними теми перед однокурсниками, супроводжуючи презентацію усною доповіддю на тему. Презентацію доповідач супроводжує контрольними питаннями з метою перевірки розуміння матеріалу. Так інформація добре засвоюється студентами в максимально стислі терміни. Це підтверджується й результатами тестування за цими темами, з питаннями якого успішно справляються студенти.

Переваги мультимедійних презентацій полягають у поєднанні різноманітної текстової, аудіо-та відеонаочності; можливості використання для презентації інтерактивної мультимедійної дошки, яка дозволяє більш наочно семантизувати новий лексичний, граматичний і навіть фонетичний матеріал, а також здійснювати підтримку під час навчання всіх видів мовленнєвої діяльності; можливості використовувати окремі слайди як роздатковий матеріал (таблиці, діаграми, графіки, схеми); в активізації уваги всієї групи; забезпеченні ефективності сприйняття й запам'ятовування нового навчального матеріалу; здійсненні контролю засвоєння нових знань і систематизації вивченого матеріалу; поєднанні класної та позакласної самостійної роботи студентів; економії навчального часу; формуванні комп'ютерної мультимедійної компетентності викладачів і студентів, розвитку їх творчих здібностей в організації навчальної роботи [3, с. 197].

На занятті з англійської мови в основному застосовуються навчальні презентації. Вони розрізняються за видами мовленнєвої діяльності (під час навчання читання, письму, говорінню чи аудіюванню), щодо аспектів мови (під час навчання лексики, граматики чи фонетики), за видами опор (змістова, смислова, вербальна, ілюстративна) [7]. Використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі спрощує застосування різних видів мовних вправ: імітаційної, підстановлювальної, трансформаційної, репродуктивної.

Можна запропонувати такі способи використання презентації на занятті:

– мультимедійні презентації проєктуються на великий екран, студенти уважно спостерігають за ходом презентації. Така презентація може ви-

користуватися на будь-якому етапі заняття (для подання нового матеріалу, його закріплення);

– студенти бачать презентацію на екранах своїх комп'ютерів, показ супроводжується поясненням викладача (за допомогою монітора або великого екрану);

– студенти самостійно знайомляться з презентацією (у позаурочний час);

– вона є електронним роздатковим матеріалом (тестування, довідкові матеріали, повторення вивченого).

Для створення мультимедійних презентацій у навчальному процесі найчастіше використовують Microsoft Office PowerPoint. PowerPoint – найсучасніший на сьогодні спосіб представити інформацію в максимально ефективному вигляді, впливаючи одночасно й на органи зору, і на органи слуху. Додавання музики, закадрового тексту, шумових або візуальних ефектів у програмі PowerPoint допомагає привернути увагу аудиторії. Основною відмінністю презентації від інших способів подання інформації є її особлива насиченість змістом і інтерактивність, тобто здатність певним чином змінюватися й реагувати на дії користувача. Варіант презентації може бути розміщений в Інтернеті.

Використання мультимедійних систем може вдихнути нове життя у звичні форми навчання, сформувати позитивну мотивацію студентів до навчання іноземної мови. Роль педагога полягає в грамотному застосуванні ресурсів PowerPoint відповідно до навчального плану. Упровадження в практику викладання нових інформаційних технологій підвищує рівень професійної компетенції викладача іноземної мови [4, с. 100].

Широке використання ілюстративного матеріалу й Flash-анімації в презентаціях дозволяє викладачеві зручно й доступно вводити та відпрацьовувати нову лексику без перекладу на українську мову. Необхідно ретельно вибирати оптимальні шляхи введення нових лексичних одиниць. Етап представлення нового матеріалу починається з введення нових слів на окремому слайді й фонетичного відпрацювання лексичного матеріалу, який супроводжується звуковими файлами, що дозволяє здійснити багаторазове повторення складних лексичних одиниць за диктором. Такий спосіб уведення лексики дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного студента – і тих, у кого слухова пам'ять розвинена більше, і тих, у кого більш розвинена зорова пам'ять.

Пояснення складних граматичних явищ перетворюється на захоплюючу подорож, яка гарантуватиме високий ступінь розуміння й засвоєння граматичних структур і форм. Наприклад, засвоєння ступенів порівняння прикметників відбувається ефективніше з опорою на пізнавальний інтерес студентів і їх прагнення до нового.

Презентації в PowerPoint доцільно застосовувати на етапі тренування вживання, наприклад, прийменників або артиклів, що підвищує рівень підготовки студентів і якість виконання тестів. Саме багаторазове програвання навчальної ситуації й інтерактивна наочність дозволяють реалізувати принцип міцності засвоєння знань. Застосування мультимедійних технологій сприяє ефективнішому засвоєнню навчального матеріалу, що призводить до уникнення помилок і економії часу на оволодіння матеріалом.

Ефективним методом запам'ятовування й відтворення навчальної інформації на практиці є online-тренажери з правопису та граматики англійської мови. Кожен слайд такого тренажера містить одне завдання з множинним вибором відповідей, одна з яких є правильною. При наведенні курсора миші на обраний варіант відповіді студент має можливість не тільки впевнитися в правильності свого вибору, а й отримати схематичне пояснення в разі неправильної відповіді. Постійне використання тренажера не тільки на занятті, але й удома дозволяє виробити в студентів навички правильного використання правил за порівняно невеликий відрізок часу [5, с. 4].

Перед створенням презентації на комп'ютері важливо з'ясувати призначення презентації, її тему, приблизну кількість слайдів; те, як представити інформацію найбільш раціонально; зміст слайдів; графічне оформлення кожного слайда.

Ми пропонуємо такі критерії оцінки презентації: розкриття теми; подання матеріалу (обґрунтованість поділу на слайди, включаючи частини презентації, зміст, представлення теми й один загальний слайд); наявність і обґрунтованість графічного оформлення (фотографій, схем, малюнків, діаграм); грамотність викладу; наявність цікавої додаткової інформації на тему проекту; посилання на джерела інформації (у т. ч. ресурси Інтернету).

В електронних презентаціях важлива роль відводиться формуванню базових навичок і вмій студентів розуміти сприйняту на слух іноземну мову. Аудіювання є потужним засобом вивчення англійської мови. Через аудіювання відбувається активне засвоєння граматичної будови мови, структури слів. У результаті постійного тренування такого виду мовленнєвої діяльності в студентів розвивається логічне мислення й здатність виконання таких складних розумових операцій, як аналіз, синтез, дедукція, індукція, порівняння, конкретизація та ін.

Вибір матеріалу для аудіювання обумовлений темою заняття й орієнтований на вікові особливості студентів і їх інтереси. Дуже важливо пропонувати тексти на аудіювання після певної роботи з лексикою й граматиною, бо процес пізнання можливий лише на базі міцних лексичних і гра-

матичних навичок. Важливо привчати студентів слухати автентичні тексти з перших днів навчання англійської мови. Така форма аудіювання сприяє успішному формуванню розуміння мови на слух і формує в студентів комунікативну компетенцію [1, с. 75].

Відзначимо технічні переваги проведення аудіювання в режимі PowerPoint, який дозволяє викладачеві без зайвих витрат часу й сил здійснювати цей процес рівно стільки, скільки необхідно для розуміння. Крім того, викладач може не використовувати дошку під час презентації. Весь етап підготовки до прослуховування, а також матеріал для аудіювання організовуються в одному слайді у вигляді керівних кнопок налаштування дії й додаткових ефектів анімації словосполучень зі звуковим супроводом. Представлений у вигляді електронних презентацій матеріал істотно розширює можливості звичайних підручників шляхом використання звукового й відеосупроводу, ефектів анімації. У ході роботи з комп'ютером у студентів задіюються слуховий і візуальний канали сприйняття, що дозволяє збільшити не тільки обсяг нової інформації, але й міцність її засвоєння [2, с. 38].

Отже, можна зробити такий висновок: технологія мультимедійних презентацій на заняттях з англійської мови модернізує освітній процес; розвиває індивідуальне навчання, оскільки студент під час підготовки має вибір способу засвоєння матеріалу; виховує самостійність і саморегуляцію; оптимізує часові витрати; розвиває комунікативну компетенцію.

До переваг використання мультимедіа відносимо: ефективні слухові, наочно-слухові, аудіо-, візуальні й аудіовізуальні засоби; допоміжний засіб учбово-пізнавальної діяльності студентів; засіб підвищення інтересу й бажання студентів вільно володіти англійською мовою; інтенсивне навчання іноземної мови; підвищення інтерактивної й комунікативної діяльності студентів. Застосування мультимедійних презентацій у вивченні іноземної мови, безсумнівно, має велике практичне значення, є ефективним засобом візуалізації навчального матеріалу, дозволяє педагогу реалізувати свій творчий потенціал; допомагає здійсненню особистісно-орієнтованого підходу до навчання; сприяє розширенню кругозору й підвищенню культурного рівня; стимулює пошукову діяльність і сприяє розвитку творчих здібностей студентів. Позитивною у використанні мультимедійних презентацій є можливість за короткий час переробити великий за обсягом навчальний матеріал для отримання необхідної інформації. На наш погляд, упровадження мультимедійних технологій у навчальний процес і їх застосування на заняттях з англійської мови є ефективним засобом засвоєння інформації іноземною мовою й формує навички та вміння роботи з мультимедійними технологіями, які будуть необхідними в майбутній професійній діяльності студентів.

До перспектив подальших досліджень за темою роботи відносимо проведення семінарів викладачів іноземних мов з обміну досвідом використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі.

Література

1. Білкова М. Інформаційні комп'ютерні технології на уроках англійської мови / М. Білкова // Англійська мова в школі. 2008. – № 3. – С. 73–75.
2. Беляєва Л. Презентація Power Point і її можливості при навчанні іноземних мов / Л. Беляєва, Н. Іванова // Іноз. мови в школі. – 2008. – № 4. – С. 36–40.
3. Бузина Д. Power Point на заняттях англійської мови: бути чи не бути? Полілог культур: один світ – різноманіття мов : [зб. науч. пр.] / Д. Бузина ; під ред. Т. Шульдешова; Ярослав. держ. ун-т. – Ярославль : Вид-во ЯрГУ, 2009. – С. 196–200.
4. Клевцова Н. Навчальний потенціал мультимедійних технологій у навчанні іноземних мов / Н. Клевцова // Інформаційні технології в процесі підготовки сучасного фахівця : міжвуз. зб. – Липецьк : Вид-во ЛГЛУ, 2001. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 96–107.
5. Кремень В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства / В. Кремень // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах, 2006. – № 6. – С. 4.
6. Приходько Н. Можливості використання інформаційно-комп'ютерних технологій у формуванні іншомовної комунікативної компетенції / Н. Приходько // Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. ; Київ, 5 берез. 2015 р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т імені Вадима Гетьмана»; редкол. : І. Колеснікова (голова) та ін. – Київ : КНЕУ, 2015. – С. 620–626.
7. Слобожанина Е. Мультимедийные презентации как средство освоения учениками информационно коммуникативной компетенции / Е. Слобожанина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wecom.ru/structure/?idstructure=441>.

УДК 378.016:81*246

Kovalenko V. P.

MOTIVATING STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES LEARNING FOREIGN LANGUAGES

The article focuses on the problem of motivating students of non-linguistic specialities learning foreign language. The study takes a backward look at some tools, techniques, technologies and methods of increasing motivation, enhancing interest to professionally-oriented foreign language acquisition.

Key words: motivation, non-linguistic speciality, professionally-oriented, specific purpose.

Коваленко В. П. Мотивація студентів немовних спеціальностей вивчення іноземної мови. – Стаття.

Статтю присвячено нагальній проблемі вмотивованості студентів немовних спеціальностей до вивчення іноземної мови. Під ретроспективним кутом розглянуто деякі шляхи, прийоми, технології і методики підвищення мотивації, збудження інтересу до професійно орієнтованого оволодіння іноземною мовою.

Ключові слова: мотивація, немовна спеціальність, професійно-орієнтований, за професійним спрямуванням.

Коваленко В. П. Мотивация студентов неязыковых специальностей к изучению иностранных языков. – Статья.

Статья посвящена проблеме мотивированности студентов неязыковых специальностей к изучению иностранного языка. В ретроспективном ракурсе рассмотрены некоторые способы, приемы, технологии и методики повышения мотивации, возбуждения интереса к профессионально ориентированному овладению иностранным языком.

Ключевые слова: мотивация, неязыковая специальность, профессионально ориентированный, профессиональная направленность.

“Motivation works in both directions: high motivation is one factor that encourages successful learning; in reverse, successful learning encourages high motivation” [4].

Being motivated seems to be the greatest single factor affecting language learner’s progress. The student’s learning is facilitated most effectively while highly motivated. Actually, motivated language learners achieve greater success even more than the intelligent learners who are not enough motivated: “Without sufficient motivation, even individuals with most remarkable abilities cannot accomplish long-term goals” [6, p. 119].

While many studies have been devoted to the role of different orientations in acquiring good command of a foreign language, this paper focuses on the effect of the professionally-oriented approach on language proficiency.

For decades motivation was regarded as a relatively stable learner trait but further researches on motivation have undergone a shift towards more dynamic concept more grounded in the context of paramount need in professional communication.

In the process of globalization a society’s urgent demand is foreign languages learning.

Unambiguously, a social request for a graduate of a higher educational establishment has been claimed. There must be a specialist who knows a foreign language.

Aspects of the teaching situation that enhance students’ self-motivation gained special significance in the works of great number of scientists: R. Gardner and W. Lambert (instrumental and interactive motivation indices (1972)), A. Martin and I. Laurie (practical reasons for motivation (1993)), Robinson and Nocon (ethnographic techniques and face-to-face contact to enhance desire and interest (1996)), later R. Gardner,

P. Fremblay, G. Crookes, Z. Dornyei, (1993–1994), among others turned back to the basic task of defining motivation, seeking to strengthen the theoretical basic for future study on the second-language acquisition [8, p. 25–26].

More recently two new ideas were developed. E. Deci and R. Ryan’s self-determination approach (2000). The latest was proposed Motivational Self-System by Z. Dornyei (2005). Z. Dornyei associates students’ motivation with the “possible selves”, which represent what students imagine themselves to be in the future (2009). Yet, second-language studies of motivation makes imperative the examination of such factors as students’ feedback, self-perception and better ways of increasing motivation in both learners and teachers, making up the motivation at different learning levels, the motivation of continued language study is problematic.

The Aim of the Paper is to examine some of main ideas that have been researched and argued in the field of motivational factors that contribute to learning a foreign language for specific purposes, analyses a teacher’s role in implementing motivation in specifically oriented language learning as well as overview contemporary technologies and forms of teaching.

Young people have already changed the attitude to foreign languages learning because of the dynamics of modern society and world process. The most significant among them: changing of values, turning from ideology to humanity, revising educational process in the personally-oriented direction. All this stimulate increasing the level of motivation in the terms of learning foreign languages and introduces the concept of “command of language”.

Nowadays we can already observe a lot of learners who require little attention from their teachers. They are keenly aware of the way to adopt learning strat-

egies, they realize their competencies in specific domains, and will commit to their academic goals.

B. Zimmerman described these students as “self-regulated”, self-motivated. He pointed out that they are metacognitively, motivationally and behaviorally active participants in their own learning process [12, p. 73–86]. Employing appropriate strategies can help learners to develop self-motivation, self-regulation and volition to study. B. Zimmerman suggested methods of self-motivation. Familiarity with these self-motivated methods is not only useful in learning but once mastered, the techniques can be useful throughout life to be introduced affectivity in various contexts. B. Zimmerman and Martinez-Pons (1988) worked out the effective self-regulated learning strategies:

- self-evaluation;
- organizing and transforming;
- goal-setting and planning;
- seeking information;
- keeping records and monitoring;
- environmental structuring;
- self-consequating;
- rehearsing and memorizing;
- seeking social assistance;
- reviewing records [12, p. 330].

If we look into motivation of foreign language learning students, taking into consideration such factors as: a level of foreign language acceptance and attitude to it, need and necessity in it, it appears that students on the upper-intermediate or advanced levels have broad social and professional grounds of motivational incentives. For the students on the pre-intermediate or intermediate levels the main reasons are: social prestige and those whose level is very poor pursue pragmatic and situational goals.

According to the peculiarities of motivation principles the level of cognitive activity is higher if students are oriented in their aims and incentives more for a long term perspective and on broader social and professional values.

Researches prove that students of non-linguistic specialties who learn professionally-oriented foreign language show narrowly prevailed personal motivational incentives. Those students who express vividly professional ambitions in language acquisition, estimate the professional importance of learning a foreign language for specific purpose have a greater motive force and, eventually, make a highly qualified specialist in a particular field. Besides reasonable motivation such students are described by singleness of purpose, strong willingness, ability to mobilize their physical and psychological forces to study and a high regularity of learning activity. The whole complex of these traits altogether with motivation of getting particularly-aimed command of a foreign language provide high success ability to learning.

Thus, the factors affecting a given student's motivation to work and learn are the following:

- student's personal interest in subject matter;
- professional orientation and perception of its usefulness;
- sincere desire to achieve;
- students' creative language activity [1, p. 26–29].

The transition to personal-semantic paradigm of education creates real conditions for the implementation of the sense-creation context. Sense-creation context is a system of sense technologies that motivates students, and, therefore, stimulates personal development and promotes a foreign language learning to the level of professional and life values.

Personal-semantic paradigm is the original conceptual approach to education aimed at developing the student's personality, his determination, self-realization and social adaptation. The individualization of education on the basis of student-centered differentiation provides the development of foreign language learners, allows forming the skills of self-education and self-actualization of the person.

Modern methods of teaching foreign languages are to focus on the subjective component, personal meaning, sense attitudes and semantic motivation. Students should decide for themselves what is important in the learning process. Language acquisition depends on which sense category stimulates the cognitive sphere of a student [11, p. 127–132].

Among modern innovations in teaching students of non-linguistic specialties foreign languages which is gaining great popularity and wide implementation is using on line resources. Teaching activities in a computer lab, having a profession-directed character, helps consider students' motivation, interests and requirements. In fact, modern multimedia language laboratories give wide opportunities for students and teachers' work. Computers help teachers to present and consolidate new material as well as lexis and grammar, especially using computer designed algorithms. Computer technologies have become the necessary technical means of teaching, learning, searching for more information. It encourages students to accumulate knowledge, acquire appropriate skills, enhance their cognitive search activity and thus to enhance their cognitive interest.

Another motivating factor is teacher's profound involvement in efficient increasing student's enthusiasm, creative self-realization and goal-orientees.

There are still hesitant or passive students who want or expect their teachers to foster their self-confidence and relief them of their paternal communicative limitations. “Effective learning in the classroom depends on the teacher's ability <...> to maintain the interest that brought students to the course in the first place” [7, p. 112].

It is the teacher's main task to make students be genuinely stimulated, inspired and challenged, willing to participate to what happens in the classroom. Also one should consider different factors affecting a given student's motivation to work and to learn:

- make classes interesting;
- develop realistic expectations;
- do evaluation and design individual study plan

promote learners autonomy;

- make the course relevant;
- emphasize the usefulness of the foreign language knowledge [9, p. 86–88].

A teacher's guiding function in creating supporting encouraging atmosphere cannot be undervalued. A teacher's expectations have a powerful effect on students' performance. If a teacher sets realistic expectations for the students to be motivated, hard-working and interested in the course they are more likely to be so.

To awaken students' involvement in the learning process and to increase their motivation as independent learners, a teacher can use productive approaches:

- give frequent positive feedback that supports student's belief that they can do well;
- ensure opportunities for students' success by assigning tasks that are neither too easy nor too difficult;
- help students find personal meaning and value in the material.

Nevertheless, it is easy to assume that ultimate attainment of any teaching goal is certain by setting a personal example. The teachers can show this by preparing for the classes painstaking, being motivated and committed themselves. At results in optimization in the process of teaching based on increased motivation in both teachers and learners.

Another tool is some Dornyei and Csizer's commandments:

- develop learners' confidence by encouraging them;
- give positive feedback;
- make sure that students constant by have a feeling of success [6, p. 205].

Initiating motivation and maintaining it is the key to success learning foreign languages. It is of crucial significance for the students of non-linguistic specialties whose level of motivation is insufficient and varied at the starting point of learning a foreign language. Teachers can be influential in affecting students' motivation while implying contemporary technologies, interactive methods, technical means, informational technologies and innovations.

Still more research is needed to come to better understanding the ways in which professionals-oriented language can be most effectively implemented in teaching process.

Some aspects of the study turn challenging in generalizing findings on motivation across languages as each language seems to carry its own "motivational baggage".

Furthermore, the identification of factors making up motivation may not still be useful at all learning levels.

An additional problem which requires a larger scale and in more depth is the high motivation to continue as it is highly unstable and unreliable.

The perspectives and the wide expansion of the research in this field suggest further thorough study by methodologists, material designers, scholars, educators in practice.

References

1. Борщовецька В.Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики з урахуванням когнітивних стратегій / В.Д. Борщовецька // Іноземні мови. – 2005. – № 1. – С. 26–29.
2. Гришанкова Н.А. Инновации в обучении иностранным языкам студентов неязыковых ВУЗов / Н.А. Гришанкова // Строительство, материаловедение, машиностроение. Гомель. – 2006. – № 16. – С. 26–30.
3. Личко Л.Я. Формування у студентів-менеджерів англійської професійно спрямованої компетенції в говорінні / Л.Я. Личко // Іноземні мови. – 2005. – № 1. – С. 30–35.
4. Cook V. Second Language Learning and Language Teaching / V. Cook. – 3rd ed. – London : Arnold. 2004. – 186 p.
5. Dailey A. Key Motivational Factors and How Teachers Can Encourage Motivation in Their Students / A. Dailey. – Birmingham : University of Birmingham, 2009. – 24 p.
6. Dornyei Z., Csizer K. Ten Commandments for Motivation Language. Result of Empirical Study / Z. Dornyei, K. Csizer // Language Teaching Research. – № 2 (3). – P. 203–229.
7. Lucas A.F. Using Psychological Models to Understand Student Motivation / A.F. Lucas. – San-Francisco, 1990. – 216 p.
8. Mounawar A. Factors That Contribute to Success in Learning English as a Foreign Language / A. Mounawar // Damascus University Journal. Damascus. – 2003. – Vol. 19. – № 1–2. – P. 25–28.
9. Sass E.J. Motivation in the Collage Classroom: What Students Tell Us / E.J. Sass // Teaching of Psychology. – 1989. – № 16. – P. 86–88.
10. Seyedeh S.J. Motivated Learners and Their Success in learning a Second Language / S.J. Seyedeh // Theory and Practice in Language Studies. – 2013. – Vol. 3. – № 10. – P. 1913–1918.
11. Stakanova E.V. Communicative and Sense component in the Learner autonomy / E.V. Stakanova // Language and Intercultural Communication: problems and perspectives. – 2008. – № 156. – P. 127–132.
12. Zimmerman B.J. Academic Studying and Development of Personal Skill: a Self-Regulatory Perspective / B.J. Zimmerman // Educational Psychology. – 1989. – № 81 (3). – P. 337.

УДК 378.1

Kondrashova A. V., Boiko I. V.

CONSEQUENCES OF INFORMATION EXPLOSION. THE INFLUENCE OF NEW CONDITIONS ON THE FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS

This article deals with the features of teaching foreign languages in modern conditions, study features of modern human thought; considering the following characteristics of thinking as functional illiteracy, digital amnesia and mosaic thinking. Considering their features and determining the advantages that might be used in terms of teaching foreign languages.

Key words: foreign language teaching methods, information technologies, information surfing, mosaic thinking, digital amnesia and functional illiteracy, Google effect, inspirational teaching, creative teaching.

Кондрашова А. В., Бойко І. В. Наслідки інформаційного вибуху, вплив нових умов на методи викладання іноземних мов. – Стаття.

У статті розглянуто особливості викладання іноземних мов у сьогоденні, досліджено особливості мислення сучасної людини, визначено такі характеристики мислення, як функціональна безграмотність, цифрова амнезія та кліпове мислення, розглянуто їх особливості та можливості використання їхніх переваг в аспекті викладання іноземної мови.

Ключові слова: методи навчання іноземної мови, інформаційні технології, інформаційний серфінг, кліпове мислення, цифрова амнезія і функціональна неграмотність, Google ефект, надихальне навчання, творче навчання.

Кондрашова А. В., Бойко И. В. Последствия информационного взрыва, влияние новых условий на методы преподавания иностранных языков. – Статья.

В статье рассмотрены особенности преподавания иностранных языков, исследованы особенности мышления современного человека, определены такие характеристики мышления, как функциональная безграмотность, цифровая амнезия и клиповое мышление, рассмотрены их особенности и возможности использования их преимуществ в аспекте преподавания иностранного языка.

Ключевые слова: методы обучения иностранному языку, информационные технологии, информационный серфинг, клиповое мышление, цифровая амнезия и функциональная неграмотность, эффект Google, вдохновляющее обучение, творческое обучение.

The teaching community gains the feeling of the fact that students are changing extremely quickly and these changes are not obligatory positive. For example, it has been found out that most educational technologies applied earlier no more work now [12, p. 3]. These processes are intuitionally connected with tremendously dynamic century. Everything around is changing quickly, especially the matters connected with information as Bauman called it liquid reality [1, p. 10]. Information technologies fill all the spheres of living today. Meanwhile there is a feeling that these processes are only at the starting point of their way. Where will they get the society and what conditions will there be for education? Claude Levi-Stross said that the XXI century will be the time of humanitarian thought otherwise it will not exist [6, p. 35]. As we know, the XX century was the time of physics and the XXI century is the time of neurobiology. The society got into civilization demolition where devastation in people's mind covers all other problems [11, p. 6]. S.P. Kapitsa said about the necessity to pass from education of knowledge to education of understanding. To prepare the specialists for the nearest future the teachers should understand how to act up in constantly changing conditions today.

In this article an attempt to analyze peculiarities of modern generation thinking and to offer relevant methods for teaching foreign language in technical universities is accomplished. Much research has been conducted about the impact of information technologies on human thinking (namely the Research of Stockholm Kingdom Technological University in

2008 about active and passive brain condition, Nicolas Carr "The Shallows: What the Internet is doing to our brains", cognitive research of Tatiana Chernigovskaya). To find proper methods for teaching there is a need to detect the main structure of change. V.N. Kutrunov in his works [5, p. 4–7] offers the following logical structure of change: information explosion (technical and non-technical changes) – information surfing – mosaic thinking, digital amnesia and functional illiteracy.

Thus, thematic justification of this article is to observe the main positions of this structure from the point of view of foreign language teacher, to discover advantages and disadvantages and to identify the most effective methods of teaching in modern conditions.

Information explosion. The humanity has always tried to create the devices that would make its activity easier. Such devices usually ease the work but simultaneously damage the others. By the end of the twentieth century human could not cope with the receiving of information, his organs of the senses could not deal neither with the speed of information transmission, nor with its processing, and the human brain occurred to be too slow for such kind of information flow. The speed of information flow is exponential and is characterized as information explosion [2, p. 10–13]. It is said that useful information constitutes only 35%, nevertheless such characteristic feature as usefulness does not mean that useless information does need to be processed. We see how data storage devices change, their physical size becomes less and the

volume of stored information becomes higher. We observe the fast change of personal information access devices and production of personal information processing devices. But information keeps growing dramatically, thus we understand that such technological way does not change the human and does not improve his thinking. So humanity delegates work with information to the devices and steps aside technical revolution.

Teachers and students should exist in such informational abundance. Among the advantages we can outline:

1. Multifaceted number of resources for learning foreign language (teaching web-sites, audio and video resources, teaching platforms, Coursera, video-conferences, films etc.).

2. Space globalization.

3. Freedom of choice (possibility to study at foreign universities).

4. Continuity and spacing of education.

5. Perfect opportunities for career growth.

Among the disadvantages there are:

1. It is easy to lose the way in such informational flow and hard to find your own way and vocation for the reason of not knowing yourself.

2. The state of constant search and orientation for easiness and fast receive of happiness and success.

3. Psychological problems and emotional disorder as a consequence – lack of privacy.

So, the teachers have to work with the students who lack motivation as the majority of them do not understand the reason for their studies. The passiveness of students during the classes, lack of desire to take part in discussions makes new challenges for the foreign language teachers.

Information surfing. Extraordinary event took place before us. The students have been immersed into informational environment and were left there one on one with tremendous flow of information. In the consumer society students keep silence, they watch, listen, they hardly communicate. The way of their development is not directly identified as humanity does not have experience of work in the conditions of information explosion. Cognitive habitual reflex works inside of a student. It makes him try to cover all informational flow otherwise he will be backward the reality. There is only one way – to surf the information, not stopping, not thinking, without any plan and doubt that he can go back anytime. The students cannot interact with information otherwise except for the surfing method. For this reason they keep holding the mobile information access devices and therefore information surfing leads to thinking change. The brand new different generation came up [4]. Cognitive shift took place in their minds.

Let us analyze the consequences of information surfing which the parents and teaching community encountered.

Mosaic thinking. Ignoring of long and hard parts of information is neglected in surfing which leads to the habit to look through small pieces quickly. Extra quick information surfing without correspondent plan cultivates the technology of switching between informational blocks by means of occasional associations. People who are used to this technology since childhood gain the phenomenon called mosaic thinking very quickly. Mosaic thinking is the reflection of objects' features in mind without taking into account the connections between them, tendency to fragmentariness, high speech of watching through information flow and switching between the fragments, illogicalness and diversity of information perceived, absence of complete picture of world perception [8, p. 159–162]. A student who works with information on condition of surfing inevitably reconstitutes himself as a person with mosaic thinking. The problem is that this type of thinking becomes the only one possible and independent from the particular person's will. The only solution remains is to see advantages and positive moments of mosaic thinking and start using it in education.

Among the advantages of mosaic thinking we can outline the following: the possibility to cover a lot of different topics at the same time; the skill to remember separate grammar structures not connected with each other.

The main disadvantages of mosaic thinking are: inability of logical thinking and lexical units' analysis (inability to identify cause-and-effect relations), students find creative tasks very difficult.

It is offered to use the methods that do not require analytical thinking, practice of speaking and listening; to divide the lesson into 5 and more blocks (lexical, grammatical, speaking, audio-block, creative block etc.), to prepare material on cards and divide the students into groups.

Digital amnesia. As information surfing is characterized by ultrafast surfing through data without breaks for thinking it is obvious that only short-term memory works in this process, and the long-term memory is out of use. As a result long-term memory is atrophied ("the Google effect"), so digital amnesia is formed. Digital amnesia is partly or full inability to remember information as a consequence of the contact with digitized information and ignoring the stage of its premeditation that leads to long-term memory atrophy [11, p. 110]. Mosaic thinking and digital amnesia are formed and become learned reflex for information in the early childhood. This is an inevitable evolutionary requirement of information explosion.

So if the majority of students have bad long-term memory the teachers of foreign language are offered to use natural method of foreign language teaching (method of Stephen Krashen) as the basic one [15]. It presupposes that students do not learn students' books, do not remember the lists of words and con-

jugations, do not learn grammar rules thus when we were children we learn our native language without knowing about their existence. Natural method has the major effort on imitation by means of using the living language in the context of different situations.

Functional illiteracy. Informational environment where new generation finds itself tends to minimize text information. The preparation process and the process of information perception through texts occur to be too slow. The volume of texts become less, it is filled with pictures, comics, slides that supplement the text itself. The methods of information exchange and processing became respectively faster. Thanks to information surfing we have functional illiteracy. This phenomenon became so obvious that corresponding definition came up in Wikipedia: "Functional illiteracy is inability of human to read and write on the level required to fulfill the easiest tasks of the society, namely it is reflected in inability to read instructions, manuals, inability to find necessary information for the activity". Information environment imposes laconism beyond the rational. Living in such an environment for long period of time leads to the fact that a human is not capable of putting ideas into words, answers of one syllable, dropping the required information, fragments of thoughts pronounced without logical sequence [9].

It should be emphasized that such consequence does not have so sad affect in the aspect of foreign language learning is continuous and it mostly does not require the ability to read and remember large texts from the students. But meanwhile the student should learn how to write and outline the main information from the text. Inability to put ideas into words became the peculiar feature of modern students, and it concerns not only foreign language but their mother tongue as well. There are recommendations to avoid bulky texts, to divide texts into parts and give them out to the groups of students with the following abstracting if it is possible, to emphasize on narration (advisable using synonyms).

Emerging of the groups. Today there are some groups not influenced by information surfing. Among all the students we see those who do not have mosaic thinking, they have good memory and no digital amnesia. They can read, write and speak, so they are functionally literal. Their number is too small and it deteriorates from year to year. This group covers about 10–20% of all students [7]. So the logic of information explosion consequences leads us to division of students into two groups:

1. The first group is the most numerous; it cannot be taught with the technology of the twentieth century as it is subject to mosaic thinking, digital amnesia and functional illiteracy. In other words the members of this group are not able to plan coherent personal activity, they can memorize nothing, they cannot understand texts, write and pronounce an accomplished idea.

2. The second group is the less numerous; it has not undergone the influence of information surfing for some reasons. They can be taught with the technology of the twentieth century.

Such division means colossal society fractionation due to intellectual characteristic. Consciously or not but such division is realized in the society. The analysis of information explosion consequences made us change our mind. Dividing the students into different educational groups is obligatory, namely in the universities. Their education is impossible within the framework of the only one educational program and in such case it would lead to intellectual abilities abolishment. Meanwhile to avoid discrimination the possibility of individual interexchange within the groups should be worked out. Compatibility is important here as well and it should encourage the rise of general development level. The programs for each group should differ greatly.

Existing in the conditions of information explosion is gradually new reality that requires new approaches [10, p. 122]. The most effective teaching methods of the first group students are:

1. Listening comprehension, taking into account mosaic thinking audio information is preferred, namely the tasks of individual listening of texts or blocks with the following discussion.

2. Group tasks, namely group projects with different topics.

3. Different creative tasks, from presentations to the blog creation (using popular blog platforms like blog.com, blogger, weebly, tumblr etc.).

4. Inspirational teaching may help with absorption of information and catalyze a constructive response insight and personal growth. The result of inspirational teaching will lead to transformation. As Jack Mezirow [14, p. 87] noticed: "Transformative learning is the essence of adult education to help the individual become more autonomous thinker by learning to negotiate his or her own values meanings and purposes rather than uncritically act on those of others".

5. Challenge for teachers: to nurture curiosity and confidence, unlock hidden potential in individuals. For students, curiosity is the muscle power needed to push boundaries. One of the most empowering things a teacher can do for students is encourage their curiosity and increase their confidence [16]. This very literally gives them wings they need to soar. Curiosity and the confidence foster powerful tools for any individuals to have. Teachers are in the perfect position to act as the whetstone on which students can sharpen their natural tools.

The second group is able to study with the technology of the twentieth century but it should be taught in a different way. They are the children of new reality, the era of information explosion and they have undergone its action. They know the technology of surfing and are able to surf informa-

tion as the first group does. But they have different peculiarities and this cannot be ignored. They are people able of individual thinking, so they should be developed in this sphere. They are future scientists, directors, creative workers able to work either individually or in a group on condition of group thinking. This entire group is exclusive and requires new approaches in studies. They should face difficulties but possible to come over. Individual obstacles and their negotiation is the key way of their development.

So as Zigmund Bauman wrote in his book "Liquid modernity" [1, p. 108] informational era infected the humanity with "social autism", which means people avoid social obligations, hardly help each other in the world of over-information they hide from the society and from themselves in order not to feel pain for see-

ing and hearing the never-ending flow of information and news.

Let's ensure the scenario described by Umberto Eco [13, p. 59] to remain on paper: knowledge is for chosen, that is, only selected ones get access to serious knowledge due to various criteria. Let's hope that the new Lomonosov and Newton will all appear among us.

Teachers can make a connection with students using only one method – using inspirational teaching combined with creative approach and to nurture curiosity and confidence in students. It would be advantageous not to put emphasis on online education, but on traditional approach because only in communication face-to-face the teacher can inspire students. And the main task for the teacher is to find all human that is hidden under information and technological envelope.

References

1. Бауман З. Текущая реальность / З. Бауман. – пер. с нем. – Асочков ; СПб. : Питер, 2008. – 240 с.
2. Вербицкий А.А. «Цифровое поколение»: проблемы образования / А.А. Вербицкий // Профессиональное образование. Столица. – 2016 – № 7. – С. 10–13.
3. Дегтярџова Ю.В. Методика навчання студентів у немовних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Ю.В. Дегтярџова ; Запорізький нац. ун-т. – К., 2006. – 325 с.
4. Ершов А.П. Программирование – вторая грамотность / А.П. Ершов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oberon2005.oberoncore.ru/classics/ae1981.pdf>.
5. Кутрунов В.Н. Логика эволюционных последствий информационного взрыва. Как учить в новых условиях? / В.Н. Кутрунов // Интеграция в преподавании предметов естественно-математического цикла и информатики: механизмы и средства : матер. Межрегион. науч.-практ. конф. пед. служащих. (6. декабря 2016 г.). – Тюмень : ТОГИРРО, 2016. – С. 4–7.
6. Леви-Стросс К. Печальные тропики / К. Леви-Стросс ; пер. В. Елисеєва, М. Щукина. – М. : АСТ, 2010. – 464 с.
7. Рукшин С.Е. Ломоносовых больше не будет / С.Е. Рукшин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gazeta.ru/social/2013/11/22/5764921.shtml>.
8. Спиркина Т.С. Исследование динамики интернет-зависимости / Т.С. Спиркина // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 311. – С. 159–162.
9. Сокологорская Д. Функциональная неграмотность / Д. Сокологорская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://syg.ma/@daria-sokologhorskaya/funktsionalnaia-nieghramotnost>.
10. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : [навчальний посібник] / О.Б. Тарнопольський. – К. : Інкос, 2006. – 248 с.
11. Черниговская Т.В. Чеширская улыбка кота Шредингера / Т.В. Черниговская. – М. : Язык и сознание, 2013. – 458 с.
12. Фильштейн Д.И. Характер и степень изменений современного детства и проблемы организации образования на исторически новом уровне развития общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://letidor.ru/article/70585/>.
13. Eco U. Kant and the Platypus: Essays on Language and Cognition ; trans. A. McEwen. – Toronto : Harcourt Brace, 1999. – 480 p.
14. Mezirow J. Transformative Learning in Practice: Insights from Community, Workplace, and Higher Education / J. Mezirow. – USA : Jossey Bass, 2009. – 336 p.
15. Krashen's S. Theory of Second Language Acquisition / S. Krashen's [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.sk.com.br/sk-krash.html>.
16. Teaching – It's about Inspiration, Not Information [Electronic resource]. – Access mode : <https://medium.com/@tseelig/teaching-its-about-inspiration-not-information-1f64ddf019e7#.w9qbqzy6v>.

УДК 378.147:81*243:(316.7:007)

Кузьменко Ю. О.

КУЛЬТУРНА ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПРОВІДНИЙ ІНСТРУМЕНТ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розкрито сутність понять «культурна комунікація» та «міжкультурна комунікація». Розглянуто проблему культурної та міжкультурної комунікації як провідного інструменту у вивченні іноземної мови студентами юридичних спеціальностей. Проаналізовано зв'язок між рівнем загальнокультурної компетентності та культурно-специфічної компетентності студентів юридичних спеціальностей та рівнем їх адаптованості до іншого культурного середовища. Визначено структуру міжкультурної компетентності.

Ключові слова: культура, культурна комунікація, міжкультурна комунікація, загальнокультурна компетентність, кросс-культурна компетентність, лінгво-країнознавчий підхід.

Кузьменко Ю. А. Культурная и межкультурная коммуникация как основной инструмент при изучении иностранного языка студентами юридических специальностей. – Статья.

В статье раскрыта сущность понятий «культурная коммуникация» и «межкультурная коммуникация». Рассматривается проблема культурной и межкультурной коммуникации как ведущего инструмента при изучении иностранного языка студентами юридических специальностей. Проанализирована связь между уровнем общекультурной компетентности и культурно-специфической компетентности студентов юридических специальностей и уровнем их адаптированности к иной культурной среде. Определена структура межкультурной компетентности.

Ключевые слова: культура, культурная коммуникация, межкультурная коммуникация, общекультурная компетентность, кросс-культурная компетентность, лингво-страноведческий подход.

Kuzmenko Yu. A. Cultural and intercultural communication as the main tool at learning a foreign language by students of legal specialties. – Article.

The essence of the concepts “cultural communication” and “intercultural communication” is disclosed in the article. The problem of cultural and intercultural communication is considered as a leading tool in the study of a foreign language by students of legal specialties. The relationship between the level of general cultural competence and cultural-specific competence of students of legal specialties and the level of their adaptation to a different cultural environment is analyzed. The structure of intercultural competence is defined.

Key words: culture, cultural communication, intercultural communication, general cultural competence, cross-cultural competence, linguistic and regional studies approach.

Вивчення іноземної (англійської) мови та досконале володіння нею за допомогою комунікативної компетентності в епоху високих технологій є однією з важливих складових частин успіху майбутнього юриста та необхідним чинником його культурного розвитку. Мета проведеного дослідження – виявлення зв'язку між рівнем загальнокультурної компетентності та культурно-специфічної компетентності студентів юридичних спеціальностей та рівнем їх адаптованості до іншого культурного середовища. Актуальність дослідження полягає не тільки в навчанні студентів-юристів змістовно, граматично правильно і стилістично вправно висловлювати свої думки, а і сформувати в них іншомовну комунікативну компетентність. Предметом дослідження є відстеження кореляцій між рівнями загальнокультурної та культурно-специфічної компетентності, що дозволило би зрозуміти, наскільки здатні до ефективного міжкультурного спілкування студенти юридичних спеціальностей, які вже мають базові знання іноземної мови та різною мірою володіють загальнокультурною компетентністю, коли вони поставлені в умови необхідності постійного спілкування із представниками іншої культури, наприклад, у поїздках за кордон, що мають євроінтеграційний характер. Завданням дослідження є запропонувати спеціальну програму для кращого оволодіння іноземною мовою студентами

юридичних спеціальностей, що дає можливість викладачеві самостійно обирати види та способи навчання студентів-юристів, беручи до уваги вплив культурної компетентності.

Навчання у ВНЗ України стає більш різноманітним. Це спричинено новими умовами, які нам ставить сьогодення. Будь-який викладач, котрий протягом тривалого часу працює зі студентами, швидше за все, бачить відмінності між студентами, яких він навчав 20 років тому. Він помічає різноманітність рівнів здібностей студентів сьогодення. Основним завданням педагогів та викладачів є швидке реагування на новітні цінності та потреби студентів, які хочуть та націлені на вивчення однієї чи більше іноземних мов. Особистість викладача відіграє важливу роль у процесі інтенсифікації формування міжкультурної компетентності, де на першому плані постає високий рівень його власної компетентності та ряд особистісних якостей, що визначають ефективність педагогічного спілкування: неупередженість, повага, терпимість до неординарності співрозмовника, здатність розуміти його психологічний стан, співпереживати йому [2].

Мова є не тільки засобом комунікації, а й відображенням і акумулятором культурного багатства кожного народу, інструментом для пізнання людиною культурної різноманітності світу. Головною метою навчання іноземній мові студентів

юридичних спеціальностей є формування іншомовної комунікативної компетенції, яку розуміють як здатність до міжкультурного іншомовного спілкування. Завдяки освітнім подорожам студенти-юристи отримують навички сприйняття різних поглядів, інтегрування різних ідей, отримують уявлення про чужі розумові процеси, способи вирішення тих чи інших проблем, а також вчать мислити критично, використовуючи отриманий під час подорожей досвід. Вони опановують уміння співпрацювати з фахівцями з інших країн та культур.

Визначення культурної компетентності є дуже важливим. Запитайте п'ятьох різних людей – і ви можете отримати п'ять різних відповідей про те, що таке культура. Культура може бути визначена як принципи і напрям поведінки, як наші цінності і традиції, які були вилучені і розділені серед певної групи людей [4]. У цьому сенсі багато різних груп людей, зокрема підприємств, шкіл, етнічних груп і районів, можуть мати власні культури. Культура є динамічним процесом і може змінюватися із плином часу; критерій нормальності у певний період може здатися застарілим або навіть абсурдним із плином часу.

Культура також може бути описана за принципом айсберга [6]. На поверхні є такі елементи, як мистецтво, їжа, музика, література і відпочинок. Ми бачимо, як чітко ці культурні елементи несуть у собі низку емоційного навантаження. Але так само, як велика частина айсберга знаходиться під водою, так і невидимою є значна більшість елементів культури. Ці елементи так званої глибокої культури включають у себе такі елементи, як природа дружніх відносин, поняття про скромність, зоровий контакт, дотик, міміка, мова тіла і багато іншого [4].

Культурна компетентність може бути описана як усвідомлення культурної самобутності особистості, її вірувань і цінностей, як вплив на спосіб мислення і поведінки людини [5]. Вона також включає в себе можливість практично інтегрувати і трансформувати знання про людей і культурні групи, які потім можна використовувати в таких місцях, як підприємства, інститути, школи. Таке виділення культурних груп може покращити та підвищити якість послуг і отримання кращих результатів у різних сферах діяльності людини. Для фахівців, що отримують юридичну освіту, визначення культурної компетентності є важливим та корисним етапом навчання. Воно допоможе молодим фахівцям-юристам отримати знання, які вони зможуть використовувати протягом своєї професійної діяльності та їх підвищення в кар'єрі у XIX ст.

В Україні до початку 90-х рр. минулого століття ця проблематика практично не розроблялася, оскільки, згідно з офіційною ідеологією Радянського Союзу, усі громадяни країни жили в «еди-

ній родині народів» і жодних труднощів спілкування, пов'язаних із культурними відмінностями, у них просто не могло виникнути. З початком інтеграції України у світове співтовариство розроблення проблем міжкультурної компетентності як у теоретичному, так і в практичному плані, на наш погляд, є дуже важливою.

Міжкультурна комунікація студентів юридичних спеціальностей тісно пов'язана з комунікативною компетентністю тому, що саме мова та комунікація направлені на обмін різною інформацією та на установлення взаємодії між партнерами у процесі комунікації, а саме у вивченні іноземної мови. Комунікативні дії забезпечують соціальну компетентність і усвідомлену орієнтацію студентів-юристів на позиції інших людей, а саме на такі вміння, як слухати та вступати в діалог, брати участь у колективному обговоренні теми чи проблеми, взаємодіяти та співпрацювати з людьми різного віку та різних культур.

Можемо визначити *міжкультурну компетентність* як здатність людини ефективно спілкуватися із представниками інших культур, тобто досягати своїх цілей у спілкуванні і при цьому відповідати очікуванням своїх партнерів. Більшість дослідників підкреслюють важливість категорій «ефективність» і «адекватність» (доречність) у визначенні компетентності. Ефективність у цьому контексті можна пояснити як процес спілкування для того, щоб досягти поставлених цілей або потрібних результатів; адекватність – як відсутність порушень значущих правил, що діють у певному культурному контексті, і відповідність очікуванням протилежної сторони [1].

У структурі міжкультурної компетентності студентів юридичних спеціальностей доцільно виділити чотири основних компоненти: мотиваційний, афективний (емоційно-особистісний), когнітивний і поведінковий [5]. На погляд І. Кубенка, термін «компетентність» охоплює не тільки суто професійні знання та вміння, а й такі якості, як ініціативність, здатність до співробітництва, роботи в групі, вміння оцінювати ситуацію, логічно мислити, знаходити, відбирати й аналізувати інформацію. Тобто людина може стати компетентною лише після здобуття адекватної інформації, знань і практичного досвіду [6].

Нині вища освіта орієнтується на міжнародні стандарти та актуалізує важливість підготовки майбутнього юриста як компетентної особистості, якій властиві стійкі загальнокультурні цінності, необхідні для здійснення соціальної взаємодії, спрямованість на організацію професійної діяльності з огляду на загальнолюдські цінності, усвідомлення національно-культурних особливостей і культурного досвіду. Вважаємо, що для розвитку культурно-специфічної компетентності студентів-юристів часто достатньо лише дидак-

тичних засобів навчання, тоді як для того, щоб людина придбала загальнокультурну компетентність, необхідні спеціальні, насамперед тренінгові, методи навчання. Так, можливо зробити важливі для практики висновки: необхідно припустити, що основна робота викладачів та інших фахівців у сфері навчання іноземній мові студентів юридичних спеціальностей повинна бути спрямована на розвиток саме загальнокультурної компетентності.

Загальнокультурна компетентність є багатокомпонентним утворенням. Але існує думка, що однією з основних складових частин загальнокультурної компетентності є міжкультурна сензитивність, тобто чутливість до відмінностей між культурами, усвідомлення можливості виникнення труднощів у міжкультурному спілкуванні. Чутливість до відмінностей настільки важлива, що в деяких концепціях міжкультурна сензитивність розглядається як окремий компонент, який замінює собою міжкультурну компетентність. Так, наприклад, досить відома в нашій країні теорія Мілтона Беннетта [3, с. 123].

Проте все-таки більш доцільним передбачається розгляд міжкультурної сензитивності як одного з найважливіших чинників загальної компетентності у взаємодії із представниками інших культур. Таких поглядів дотримуються американські дослідники Г. Чен і В. Староста, які використовують метафору «парасольки», де міжкультурна компетентність, на їх думку, об'єднує міжкультурну сензитивність, обізнаність та навички взаємодії із представниками конкретних культур [7].

Для викладачів іноземної мови використання знань в області культурної комунікації на заняттях допомагає студентам юридичних спеціальностей досягти більш високого рівня знань з англійської мови. Якщо ідеться про абітурієнтів, то знання про культурну комунікацію, отримані під час навчання у школі, допоможуть майбутнім студентам бути підготовленими до вступу у ВНЗ.

Під час розроблення програми з англійської мови для студентів юридичних спеціальностей домінуючим компонентом має бути систематичне вивчення граматики, регулярне проведення перекладу текстів та перекладу (усного та письмового) вправ із використанням юридичної лексики англійської мови. При цьому треба ретельно відбирати тексти, беручи до уваги різні рівні володіння англійською мовою студентами. Наприклад, якщо це студенти першого року навчання, треба обов'язково провести діагностичне тестування, метою якого є перевірка знань студентів з англійської мови. Якщо рівень нижчий, ніж B1, треба починати вивчення англійської мови з базового курсу, де, на нашу думку, треба буде розвивати насамперед лексичні, граматичні навички разом із навичками читання.

Одним із важливих аспектів, на нашу думку, який необхідно брати до уваги, є вміння розрізняти пасивні, спрямовані на усвідомлення (читання, розуміння), та активні, націлені на сприйняття (говоріння, письмо), форми використання англійської мови. Різниця має важливе значення, оскільки ці дві форми вимагають різних засобів і методів навчання та матеріали. Основною метою курсу англійської мови є навчання професійній комунікативній компетентності студентів юридичних спеціальностей, які здатні спілкуватися англійською мовою незалежно від ситуації, мети й учасників.

Знання в області крос-культурної компетентності дає змогу і допомагає викладачеві зрозуміти за допомогою поведінки студента-юриста, який спосіб навчання обрати. Ці знання також можуть бути використані у вивченні англійської мови, щоб допомогти студентам юридичних спеціальностей пов'язати нові знання з попередніми знаннями і досвідом. Національно-культурна специфіка висловлювання є однією з основних причин виникнення труднощів та їх розуміння іншопольованим реципієнтом. Саме ті фактори, які не співпадають у двох культурах, стають бар'єром для порозуміння у процесі спілкування та потребують тлумачення, надання коментарів і залишаються у багатьох випадках недоцільно зрозумілими.

Реалізація лінгвокраїнознавчого підходу до навчання усному іноземному (англійському) мовленню студентів юридичних спеціальностей може відбуватися шляхом дозованого включення до практичних занять додаткових фонових завдань (наприклад, роздати картки із фразеологічними дієсловами, які найчастіше використовуються в розмовній мові) та використання мовних засобів, що мають їм відповідати за змістом і ступенем складності та узгоджуватись з інформацією підручників, враховуючи рівень володіння мовою студентів-юристів (наприклад, протягом практичного заняття переглянути 3–5-хвилинне відео з новою лексикою і потім закріпити цю лексику за допомогою вправ). У процесі формування усно-мовленнєвих навичок та вмінь для отримання певного рівня знань іноземної мови має місце систематизація засвоєних лексичних одиниць. Це доцільно проводити у разі оволодіння кожною новою темою.

У методичній літературі вже розроблені критерії такого відбору. На наш погляд, найбільш доцільними з них є такі: лінгвокраїнознавча цінність, сучасність і загальновідомість у середовищі носіїв мови, чітка диференціація з рідною культурою, мовленнєва функціональність, тематичність та урахування психологічних особливостей адресата [4].

На нашу думку, труднощі у студентів юридичних спеціальностей виникають переважно з актив-

ними методами навчання англійській мові, тобто навчання письму та говорінню, де використовуються не тільки звичайна розмовна, а і специфічна юридична лексика (наприклад, такі терміни: *a licence, bankruptcy law, disclosure, criminal sanction, unenforceable, an anticipatory breach, repudiation etc.*). При цьому труднощі виникають із міжкультурною комунікацією із двох причин: під час зіткнення з лексико-фразеологічною сполучуваністю слів (*send smb to the chair*, амер. – засудити когось до смерті, *put on the grill*, амер. – допитувати із пристрасною, *put the law on smb*, амер. – порушити проти когось судову справу, *the arm of justice* – сила закону, *the silent system* – тюремний режим) та кількістю значень іноземного слова (наприклад: *to restrict, to dominate, termination, duties, liabilities, to discharge, to draft etc.*).

На нашу думку, важливою також є особистість викладача англійської мови, його методична грамотність, орієнтація у спеціальності, що опановують студенти-юристи, усвідомлення ним їх цілей, комунікабельність, відкритість, авторитет, іноді авторитарність (наприклад, під час встановлення чітких строків виконання завдань), емоційна насиченість занять.

Доречним у такому разі є використання методу моделювання ситуацій, що пропонують сучасні навчально-методичні комплекси таких видань, як «Макміллан» та «Пірсон», де використовуються ситуації соціально-статусних відносин, рольових відносин (програвання ролей), ситуації відносин спільної діяльності (групова робота, обмін досвідом), ситуації моральних відносин та кейсів.

Для успішної соціальної взаємодії в умовах міжкультурної комунікації вирішальним є рівень

лінгвістичної підготовки студентів юридичних спеціальностей, який дозволяє обирати необхідні мовленнєві засоби відповідно до ситуації та здійснювати правильну референцію, співвідносити ментальні схеми з явищами реальної дійсності. Ученими, які детально розглядали цю проблему (С.Е. Кіржнер, А.О. Токарська, І.Ф. Лощенова, М.Л. Яковлева) доведено, що здатність людини вільно користуватися і володіти мовою (рідною й іноземною) як засобом комунікації означає, що вона усвідомлює особливості культури, яка відтворюється у мові; засвоєння вербальних і невербальних засобів мови є необхідним для формування національної «картини світу» та культури, що є підґрунтям для досягнення її смислів [4].

Отже, вивчення іноземної мови відкриває для кожної людини унікальні можливості ознайомлення з іншою культурою. Але успішне опанування та доцільне використання іноземної мови можливо лише у разі «занурення» в іншу культуру, оскільки в ній формуються й закріплюються уявлення про конкретний народ та навколишній світ. У формуванні комунікативної компетентності у студентів юридичних спеціальностей особливу роль відіграє рідна мова й культура, а також розвиненість комунікативних навичок у межах рідної культури. Постійний контрастивний аналіз мовного матеріалу (наприклад, під час вивчення нових лексичних одиниць) і порівняння культурних реалій (наприклад, порівняння святкування Нового року, Різдва та Великодня у Україні, Велибританії та США) значно сприяють, зокрема, глибшому пізнанню рідної мови й культури, усвідомленню своєї культурної ідентичності, а також допомагають в оволодінні іноземною мовою.

Література

1. Беррі Д.В. Крос-культурна психологія. Дослідження і застосування / Д.В. Беррі, А.Х. Пуртінга, М.Х. Сігалл, П.Р. Дасен. – Х., 2007. – 384 с.
2. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин. – М., 2003. – 297 с.
3. Мацумото Д. Психологія і культура / Д. Мацумото. – СПб., 2003. – 720 с.
4. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А.П. Садохин. – М. : Высшая школа, 2005. – 310 с.
5. Кіржнер С.Є. Англомова підготовка майбутніх юристів до професійної міжкультурної комунікації / С.Є. Кіржнер // Наукові записки. Серія «Психологія». – 2008. – № 11. – С. 88–92.
6. Кубенко І.М. Що таке компетентність і як її розуміють в освіті / І.М. Кубенко // Додаток до електронного журналу «Теорія та методика управління освітою». – 2010. – № 1.
7. Лощенова І.Ф. Актуалізація лінгвокраїнознавчих знань студентів як чинник розвитку готовності до міжкультурної комунікації / І.Ф. Лощенова // Педагогічні науки. Наукові праці. – 2006. – Вип. 37. – Т. 50. – С. 131–135.
8. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С. Панова, І.Ф. Андрійко, С.В. Тезікова та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
9. Токарська А. Нормативний аспект комунікативної діяльності юристів (до проблеми уніфікації термінології міжнародного права) / А. Токарська // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 438–443.
10. Chen G. The Development and Validation of the Intercultural Communication Sensitivity Scale / G. Chen, W. Starosta // Human Communication. – 2008. № 3. – P. 1–15; Gode-Sokolova I. Foreign Language Learning within the Framework of European Integration / I. Gode-Sokolova // Languages at universities today and tomorrow: proc. of the methodology conf. of the lang. center. – Tartu : Univ. of Tartu, 2000. – P. 89–96.
11. Maddock J. Languages in the Higher Education Curriculum: the South Australian Case / J. Maddock // European Journal of Education. – 1994. – Vol. 29. – № 3. – P. 247–253.

УДК 378.016:81*243

Labinska B. I., Cherska Zh. B.

ANSÄTZE UND PRINZIPIEN FÜR DAS ERLERNEN DER ZWEITEN FREMDSPRACHE (DEUTSCH NACH ENGLISCH) IN DEN ALLGEMEINBILDENDEN LEHRANSTALTEN

У статті розглянуто підходи та принципи для вивчення другої іноземної мови (німецької після англійської) у загальноосвітніх навчальних закладах. У результаті аналізу виявлено механізми реалізації контрастивного підходу під час навчання німецькій мові, вплив лінгвістичного досвіду учнів та інтенсифікації навчання для досягнення навчальної мети.

Ключові слова: підхід, принцип, досвід, навчання німецькій мові.

Лабинская Б. И., Черская Ж. Б. Подходы и принципы для изучения второго иностранного языка (немецкого после английского) в общеобразовательных учреждениях. – Статья.

В статье рассмотрены подходы и принципы для изучения второго иностранного языка (немецкого после английского) в общеобразовательных учреждениях. В результате анализа определены механизмы реализации контрастивного подхода при изучении немецкого языка, влияние лингвистического опыта учеников и интенсификации обучения для достижения учебной цели.

Ключевые слова: подход, принцип, опыт, изучение немецкого языка.

Labinska B. I., Cherska Zh. B. Approaches and principles for learning of the second foreign language (German after English) in the secondary school. – Article.

The article deals with the investigation of approaches and principles for learning of the second foreign language (German after English) in the secondary school. The mechanisms of the realization of contrastive approach to the German language learning have been defined, the influence of the linguistic experience of pupils and of the intensification of learning on the teaching aim have been analyzed.

Key words: approach, principle, experience, German language learning.

An der Wende zum 21. Jahrhundert haben sich die Tendenzen im Fremdsprachenerwerb wesentlich geändert. Die geopolitischen und technologischen Veränderungen in der Gesellschaft und die Besonderheiten der modernen Kommunikation haben einen zunehmenden Bedarf an Fremdsprachenkenntnissen geschaffen [6]. Heutzutage sollten Menschen nicht nur mehr eine, sondern zwei oder drei Fremdsprachen beherrschen.

Moderner Fremdsprachenerwerb ist durch die Integration unterschiedlicher Inhalte, Variabilität und seine Orientierung an interkulturellen Aspekten des Spracherwerbs gekennzeichnet. Die Konzepte der Multikulturalität und des Plurilingualismus beeinflussen dabei das Erlernen von Fremdsprachen ganz zentral.

Das Phänomen des Plurilinguismus wird in allgemeuropäischen Empfehlungen zum Erwerb von Sprachen als die individuelle Beherrschung mehrerer Sprachen definiert. Parallel dazu entwickelt sich eine fremdsprachliche kommunikative Kompetenz, in der alle Sprachkenntnisse und sämtliche Sprachlernerfahrungen miteinander verschmelzen.

Die Entwicklung dieser Tendenzen begünstigt die Erweiterung des Sprachenspektrums, das beherrscht wird, ebenso wie das ausgeglichene Erlernen von verschiedenen Fremdsprachen (FS) in der frühen Phase der Ausbildung und die Beherrschung der zweiten und dritten FS in allgemeinbildenden Lehranstalten. Die Fremdsprachenkenntnisse wirken sich positiv auf den Prozess der kontinuierlichen Persönlichkeitsentwicklung aus, auf die Erhöhung der Allgemeinbildung und Kultur, entsprechen den internationalen Trends, den Dokumenten des Europarates und der UNESCO,

in denen die Notwendigkeit der Beherrschung von mindestens zwei FS für den modernen ausgebildeten Menschen unterstrichen wird [2, p. 535].

Das Problem des Zweitsprachenerwerbs interessiert viele ukrainische und ausländische Wissenschaftler, unter denen folgende zu nennen sind: A. Anisimowa, N. Baryschnikov, A. Berdytschivskyy, I. Bim, B. Lapidus, I. Melnyk, L. Sashko, S. Nikolajew, O. Tarnopolskyy, B. Hufeisen, H. Krumm, Ch. Fandrych, C. Riemer u. a. Die erwähnten Wissenschaftler beweisen, dass sich die Fremdsprachenkenntnisse positiv auf den Prozess der kontinuierlichen Persönlichkeitsentwicklung auswirken. Sie erhöhen das allgemeine Bildungs- und Kulturniveau [1, p. 5–7; 3, p. 3–7]. Aber weder die ukrainischen, noch die ausländischen Wissenschaftler haben die Prinzipien und Ansätze des Erlernens der deutschen Sprachen nach dem Erlernen des Englischen untersucht.

Ebendeswegen ist *das Ziel dieser Arbeit* die Beschreibung und die Analyse der Ansätze und Prinzipien beim Fremdsprachenerlernen (Deutsch nach Englisch) und deren Realisierung in den allgemeinbildenden ukrainischen Lehranstalten.

Wenn wir Problem des Unterrichts Deutsch als zweite Fremdsprache (weiter FS2) nach dem Englischen erörtern, ist unbedingt die Rede von bestimmten Ansätzen, die zur Realisierung der Lehrzwecke beitragen. Es bedeutet, dass der Ansatz zum Erlernen einer Fremdsprache und Kultur die Grundkategorie ist, die die Ausbildungsstrategie, die Wahl der Ansätze und der Prinzipien und auch die Unterrichtsmethode bestimmt.

In der Methodik des Fremdsprachenerlernens existiert keine universale Klassifikation der Ansät-

ze, die für das Erlernen sowohl der Erst- als auch der Zweitsprache notwendig sind. Die Kriterien ihrer Bestimmung sind auch nicht vorhanden.

Der amerikanische Sprachwissenschaftler E. Anthony, der als erster den Terminus "Ansatz" etabliert hat, glaubt, dass der Ansatz das Meinungssystem über die Sprachnatur, über das Erlernen und die Beherrschung der Sprache ist. Der Ansatz hat, seiner Ansicht nach, axiomatische Merkmale, stellt das Wesen des Faches dar, das gelehrt werden muss, und beschreibt die Auffassung, die Philosophie des Lernens [4, p. 218]. *Unter Ansätzen* verstehen wir Ideen oder Auffassungen, die das Erlernen der Fremdsprachen vorbestimmen.

Es sei zu erwähnen, dass man zu den häufigsten modernen Ansätzen zum Erlernen einer Fremdsprache und Kultur kommunikativ-handelnde, kompetenz-, kultur-, niveau- und berufsorientierte Ansätze zählt.

Zur Förderung des Verständnisses der Lernenden hinsichtlich der Handhabung der sprachlichen Mitteln der zweiten Fremdsprache empfiehlt sich der kontrastive Ansatz, der sowohl ähnliche Merkmale zwischen den Sprachen (der Muttersprache, der ersten Fremdsprache (FS1), in unserem Fall der englischen Sprache, der FS2 (Deutsch) als auch ihre Unterschiede festzustellen hilft.

Deutsch und Englisch sind beide plurizentrische Sprachen (Clyne 1995, Ammon 1995). Sie sind als westgermanische Sprachen genetisch eng verwandt und waren einander noch vor tausend Jahren (in althochdeutscher bzw. altenglischer Zeit) sehr ähnlich. In den dazwischen liegenden Jahrhunderten haben sich die beiden Sprachen aber durch Fremdeinfluss, Lautwandel und unterschiedliche Standardisierungsprozesse auseinander entwickelt, so dass es heute trotz der genetischen Verwandtschaft sehr viele Unterschiede zwischen Deutsch und Englisch gibt.

In der Anfangsphase der Kontrastiven Linguistik wurden in den Bereichen Phonologie, Morphologie und Syntax, Pragmatik, Textlinguistik und Wissenschaftssprache viele Einzelstudien zum Sprachenpaar Deutsch und Englisch durchgeführt. Daneben gibt es moderne didaktische Werke, die auf kontrastiven Untersuchungen des Erwerbs der zweiten Fremdsprache basieren.

Die Realisierung des kontrastiven Ansatzes der FS2 in den allgemeinbildenden Lehranstalten erlaubt, die Ähnlichkeiten des sprachlichen und nicht sprachlichen Verhaltens der Sprachträger, die erlernt werden, festzustellen. Bei der Aneignung der FS2 sind der Vergleich der Etikette, der Verhaltensnormen der Vertreter verschiedener Nationen in bestimmten Sprachsituationen und der Vergleich der landeskundlichen Informationen wichtig.

Die Erreichung der dargelegten Ziele im Lernprozess mit der FS2 wird durch die Umsetzung bestimmter Prinzipien realisiert, die im Allgemeinen mit den Prinzipien beim Erlernen der FS1 zusammenfallen.

Unter einem Prinzip wird dabei eine Regel verstanden, nach der das Handeln ausgelegt wird. In der modernen Didaktik wird das Prinzip als eine Art Anleitung betrachtet, wie man im Unterricht handeln muss, damit die Lehrziele realisiert sind. Das didaktische Prinzip kann als mögliche Gestaltungsvorlage des Unterrichts dienen. Es beeinflusst sowohl die Auswahl und Strukturierung der Lerninhalte, als auch die Wahl der Methoden. Aber ein didaktisches Prinzip ist nicht nur die Wahlmöglichkeit, sondern auch die Hilfestellung für den gut geplanten Unterricht. Je nachdem welche Ziele im Unterricht erreicht werden oder um welches Thema es geht, eignet sich das bestimmte Prinzip.

Zu den wichtigsten didaktischen Prinzipien beim Fremdsprachenerlernen gehören:

- *das Prinzip der Anschaulichkeit,*
- *der Kraft,*
- *des Bewusstseins,*
- *der Wissenschaft,*
- *der Aktivität,*
- *des Erziehungslernens,*
- *der Regelmäßigkeit und Folge,*
- *der Berücksichtigung der individuellen Eigenschaften der Lernenden,*
- *der Zugänglichkeit,*
- *der interdisziplinären Koordination,*
- *des interkulturellen Zusammenwirkens.*

Zu den methodischen Prinzipien beim Erlernen der Fremdsprachen zählt man vor allem:

- *das Prinzip der Kommunikation,*
- *der kommunikativ orientierten Bildung der Sprachfähigkeiten,*
- *des integrierten Lernens der Arten von Sprachaktivitäten und Aspekten,*
- *der Berücksichtigung der Muttersprache und Kultur,*
- *der vorherrschenden Rolle von Übungen,*
- *der Echtheit vom Lernstoff,*
- *der berufsorientierten Zielsetzung der fremdsprachlichen Lernkommunikation.*

Die Forschungen zur Vermittlung einer zweiten Fremdsprache ergaben noch weitere Prinzipien, unter denen sich die folgenden Kriterien für das Erlernen der FS2 als besonders ausschlaggebend erwiesen haben: das Prinzip der Berücksichtigung der linguistischen und Lernerfahrung der Schüler und das Prinzip der Intensivierung.

Beim Erlernen der FS2 sollen die Lern- und *linguistische Erfahrung* der Schüler berücksichtigt werden. Vor allen muss festgehalten werden, dass die linguistische Erfahrung von Schülern in der Muttersprache den Prozess der Aneignung der FS1 positiv beeinflusst. Diese beschleunigt auch den Prozess der Aneignung der FS2 ganz wesentlich. Die Erfahrung mit den Systemen zweier Sprachen (der Mutter- und der ersten Fremdsprache) bereichert das Erlernen einer weiteren Fremdsprache trotz der An-

wesenheit von Störfaktoren. Bei der rationalen Organisation des Bildungsprozesses kann man sogar in kurzer Zeit erhebliche Fortschritte in der Lehre bei Schülern der FS2 erreichen. Besonders effektiv ist das Erklären der deutschen Grammatik aufgrund der Erfahrung beim Erlernen der grammatischen Regeln im Englischen (z.B. Perfekt und Präteritum) [5, p. 553]. Nach der Analyse des Deutschunterrichts in den allgemeinbildenden Lehreinrichtungen bei den Schülern der 7. Klasse wurde festgestellt, dass sie das Thema "Perfekt" viel besser verstanden, nachdem die Lehrerin (die Praktikantin) die vergleichenden Tabellen aus der deutschen und der englischen Grammatik verwendet hatte.

Von großer Bedeutung ist, unserer Ansicht nach, das Prinzip der *Intensivierung* des Lernens der FS2, das durch die Berücksichtigung des Vorhandenseins ähnlicher sprachlicher Phänomene in den zu erlernenden Fremdsprachen, durch die Lernerfahrung der FS1, durch die Verwendung der effektivsten Übungen und Formen der Gestaltung des Lehrprozesses der Schüler verwirklicht wird. Dieses Prinzip ist besonders aktuell für Sprachen aus einer gemeinsamen Sprachgruppe. Allerdings kann man den Lernprozess auch intensivieren, wenn die zu erlernenden FS verschiedenen Sprachgruppen angehören. Für die erfolgreiche Gestaltung dieses Prinzips einer Intensivierung des Lernens der FS2 gilt es, die folgenden Faktoren zu berücksichtigen:

- die Ähnlichkeit der Sprachen;
- die Beherrschung einer großen Anzahl von Internationalismen seitens der Lernenden;
- lexikalische Einheiten, die aus anderen Sprachen (vorwiegend aus dem Englischen) entlehnt sind;
- das Vorhandensein eines hohen Motivationsniveaus zur FS2-Beherrschung als Kommunikationsmittel seitens der Schüler;
- das Niveau der Reflexionsfähigkeit bei den Lernenden;
- das Vorhandensein von authentischen Lehrmitteln und auch von Lehrbüchern, in denen die Gesetzmäßigkeiten der Beherrschung der FS2 berücksichtigt sind;
- die Dauer des Ausbildungslehrgangs, die Anzahl der Ausbildungsstunden [2, p. 538].

Aus der Analyse des Deutschunterrichts bei den Schülern der 7. Klasse geht hervor, dass sie nicht nur den grammatischen Lehrstoff, sondern auch den Wortschatz zu bestimmten Themen (z.B. "Reisen", "Im Hotel", "Natur und Umwelt") im Rahmen der Intensivierung aufgrund der Internationalismen, die sowohl im Englischen, als auch im Deutschen gebraucht werden, erfolgreich aneignen. Dabei sind nur die Artikel in der deutschen Sprache zu betonen.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass Ansätze und Prinzipien des Erlernens der FS2 als selbständige Komponente und als notwendige Bestandteile des Fremdspracherlernens, die die theoretische Basis des Erlernens bestimmen und die Lehrtechnologien verursachen, betrachtet werden können.

Beim Erlernen der zweiten Fremdsprache (Deutsch nach Englisch) ist die Realisierung des kontrastiven Ansatzes besonders wichtig, weil danach die besonderen Sprach-, Sprech- und linguosoziokulturellen Kenntnisse ermittelt werden. Die Schüler werden gelehrt, sprachliche und nicht sprachliche Mittel zu vergleichen und auf solche Weise wird bei ihnen logisches Denken entwickelt, was beim Analysieren der sprachlichen Phänomene von großer Bedeutung ist.

Da Deutsch und Englisch zu derselben Sprachgruppe gehören und viele ähnliche sprachliche Merkmale haben, ist es den Schülern viel leichter den Lehrstoff zu behalten.

Unter den Prinzipien für das Erlernen der deutschen Sprache nach dem Englischen spielen die Erfahrung der Schüler und die Intensivierung des Lehrprozesses eine entscheidende Rolle für den relativ schnellen und erfolgreichen Erwerb der Fremdsprachenkenntnisse. Je mehr Englischkenntnisse die Jugendlichen beherrschen, desto bessere Möglichkeiten für den Vergleich und für die Intensivierung haben sie.

In der Perspektive wäre es zweckmäßig, die Besonderheiten des kontrastiven Ansatzes, der Prinzipien der linguistischen Erfahrung und der Intensivierung im Deutschunterricht beim Erlernen der deutschen Sprache nach dem Englischen in allen Altersgruppen von Schülern der allgemeinbildenden Lehreinrichtungen zu untersuchen und die vergleichende Analyse der Effektivität durchzuführen.

Literatur

1. Бим И. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) : [учебное пособие] / И. Бим. – Обнинск : Титул, 2001. – 48 с.
2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : [підруч. для студ. класич., пед. і лінгв. ун-ів] / [О. Бігич, Н. Бориско, Г. Борецька та ін.] ; за заг. ред. С. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
3. Сажко Л. Навчання другої іноземної мови у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. Сажко // Навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. – 2011. – № 4. – С. 3–7.
4. Щукин А. Лингводидактический энциклопедический словарь: более 2000 единиц / А. Щукин. – М. : Астрель ; АСТ : Хранитель, 2008. – 746 с.
5. Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch / H.-J. Krumm, C. Fandrych, B. Hufeisen, C. Riemer. – Berlin ; N.Y., 2010. – 1072 s.
6. Hufeisen B. Englisch im Unterricht. Deutsch als Fremdsprache / B. Hufeisen. – München : Klett Edition Deutsch, 1994. – 89 s.

УДК 378.091.21:811.111'243

Maslova A. V.

THE IMPORTANCE OF TEACHING SMALL TALK TO ECONOMY STUDENTS

The article deals with small talk as a social starter of upcoming conversation in business sphere. The importance of small talk in the UK and Germany is contrasted. The focus lies on a business partner's behavior patterns. Their analysis helps Ukrainian economy students to develop necessary communicational skills. Special attention is paid to appropriate topics and topics that are best avoided when conducting small talk.

Key words: *small talk, students specializing in Economics, business communication, cross-cultural differences in the UK and Germany, conversation starter.*

Маслова А. В. Важливість навчання "small talk" студентів економічних спеціальностей. – Стаття.

У статті розглянуто мовленнєвий жанр "small talk" як передумову подальшої бізнес-комунікації. Порівнюється значення "small talk" у Великобританії та Німеччині. Висвітлено типові для бізнес-партнерів зазначених країн поведінкові зразки. Їх аналіз допомагає студентам економічних спеціальностей розвивати необхідні комунікаційні вміння. Особлива увага приділяється темам для ведення "small talk".

Ключові слова: *жанр "small talk", студенти економічних спеціальностей, бізнес-комунікація, міжкультурні відмінності у Великобританії та Німеччині, початок розмови.*

Маслова А. В. Важность обучения "small talk" студентов экономических специальностей. – Статья.

Рассмотрен речевой жанр "small talk" как предпосылка дальнейшей бизнес-коммуникации. Сравняется значение "small talk" в Великобритании и Германии. Освещены типичные для бизнес-партнеров указанных стран поведенческие образцы. Их анализ помогает студентам развивать необходимые коммуникационные умения. Особое внимание уделяется темам для ведения "small talk".

Ключевые слова: *жанр "small talk", студенты экономических специальностей, бизнес-коммуникация, межкультурные различия в Великобритании и Германии, начало разговора.*

The globalization causes the worldwide interrelation of the business activities in modern society. Due to the increase of the world trade business becomes more international oriented [1, p. 233]. Ukrainian companies operate today not only with domestic partners; this becomes more like a thing of the past. They realize that trade with such countries as the United Kingdom and Germany indicates considerable potential for business. Due to the following there is an urgent need to teach skills necessary for small talk in business communication to Ukrainian students specializing in Economics.

Dealing with other countries requires the thorough understanding not only political and economic perspectives, but also cultural aspects [15, p. 37]. In this connection the analysis of a business partner is of great importance. The thorough understanding of his behavior enlarges the self-awareness and makes the results of conversation more effective.

Analysis of the latest research and publications in this sphere done by M. Romanova, V. Fenina, R. Gesteland, B. Banutu-Gomez, J. Coupland, B. Endrass, J. Henderson, A. Kavalchuk and others has proven that economy of a country is influenced through business with the other countries. Due to the fact that the United Kingdom and Germany are the most preferable European business partners for Ukraine in practically all spheres of life, it is vital that understanding of the cultural aspect plays a great part in building the lasting relationships with these foreign partners.

It often happens than not the technical topics cause misunderstanding between business partners, but the social factors [8, p. 73]. Small talk, which is insignificant

in one country, can be a key element in the other one. In this regard the goal of the article is the following: description of the genre of the phatic communication "small talk" in British and German cultures and their comparison. The author of the article puts forward **the task** to analyze the concept of small talk, to compare small talk differences in the UK and Germany, identify safe topics and topics that are best avoided, and discuss conversation starters necessary for a successful business communication.

According to B. Malinowski, small talk is a type of speech in which ties of union are created by a mere exchange of words on some "supremely obvious state of things" [14, p. 303–304]. That is why small talk, as a fundamental part of the conversation, should be taken into account. It assists the development of strong relations with the business partners.

Small talk, which seems to be trivial at first glance, has not only the binding function from a conversation start to the main topic, but it also possesses a social function, from the initiation of the contact to the resolving of the tensions [3, p. 1]. Its contribution to the conversation must be seen as increase of the social cohesion between the business partners. Moreover, small talk helps to design social interrelations and ensures the decrease of the threat values during interaction.

The distinction should be made between small and real talk [3, p. 2]. The main feature of real talk is its task orientation, where some specific goals should be achieved. Real talk makes the things done. Small talk in its turn deals with the relationship level between interlocutors. A central role takes here an interpersonal focus.

The content of small talk varies from country to country. The selection of topics depends on the cultural background of a partner [4, p. 2]. It should be noted, that the same issue can be seen as a safe one in one country, but it can cause indignation in the other country. For example the question about business partner’s religion can be regarded as an unsafe topic in some cultures.

That is why it is important to describe small talk differences in the UK and Germany. According to R. Lewis, business meetings run not in the same way in these countries [13, p. 153]. He defined that duration and the content of the warm-up phase vary in both countries. According to this investigation Germans are very brief and precise. After official introduction and exchanging a few words they get straight down to business, while the British need some time to break the ice. They use small talk to gain the social contact to their business partners, whereas Germans are getting direct down to brass tacks and persevere. This icebreaker is regarded as an inalienable part of the conversation in the United Kingdom, but in Germany it won’t be paid much attention.. For this reason the line between “small talk” and “technical talk” in Germany is very thin [8, p. 73–74]. Moreover, there is no equivalent of Anglophone “small talk” by the southern neighbors of the UK. In comparison to English business partners, Germans are not used to talk small [11, p. 250]. They find small talk insufficient and non-goal-oriented. German speakers are disposed toward the minimal usage of the conversational routines during the initiating phase. The Figure 1 visualizes the differences.

Although according to the latest researches of “New Age UK” the usage of small talk in the UK has a tendency to fall [6]. As a result of the investiga-

tion nearly a half of the British are avoiding the social contact with their colleagues and business partners. It is caused first of all through the lack of time. But it is also due to the fact, that they feel themselves uneasy when they don’t find a common topic of conversation. Nevertheless the importance of small talk by the British in a business is still rather high in comparison with Germans.

The appropriate warm up-topics as well in the UK as in Germany are the weather, weekends, cultural events, sport etc. [12, p. 64–65]. The taboo subjects, which shall not be addressed in Germany, include personal income, religion, race. The topics about the Second World War, Nazi historical ideology and Hitler are also not desirable for a business conversation. It should also be taken into account, that the spiritual and esoteric matters, such as forecast and analysis of the future, possession or how to protect one self from “evil eye” can create the impression of frivolity, lack of emotional maturity by the educated part of the German society, especially among the technicians and engineers. In the UK such subjects as religion, the salary level, politics, questions discriminating sex, race etc. should be avoided.

In order to understand the differences in the perception of small talk, the behavior patterns in both countries should be analyzed [11, p. 249]. In the most cases the language differences play not so significant role in the intercultural interaction by the technical topics, as by the social or leadership issues [8, p. 73–74]. This can be primarily caused by the varying perception of small talk. G. Hofstede’s researches depict how culture of business partners differs from one’s own culture [10, p. 4]. In his works he describes the resemblances and differences of the societies, which results in unequal way of communication. G. Hofstede made investiga-

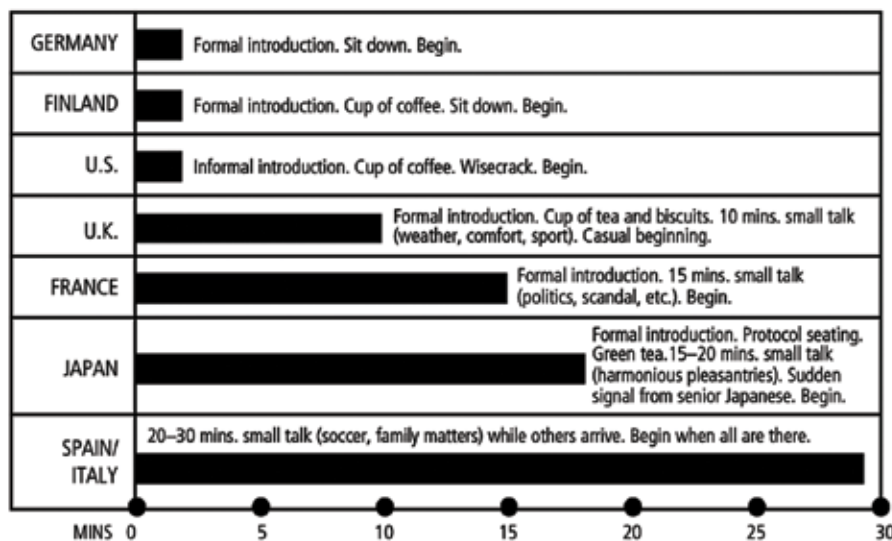

Fig. 1. Beginning a Meeting [13, p. 154]

tions in many modern cultures, among the other cultures he examined the peculiarities of the UK and Germany. For his explanation he used his own designed and approved 6-D model. This model contains six categories: power distance, individualism, masculinity, uncertainty avoidance, long-term orientation and indulgence. Uncertainty avoidance, which expresses how people stand for instability and ambiguity, has the most relevance to the difference in communication patterns between the British and Germans from all six parameters of the 6-D model. It describes what degree of the uncertainty and ambiguity people from different societies have if they feel themselves unwell. G. Hofstede refers the British to the cultures with the low uncertainty avoidance with 35 scores out of possible 100 points. It means they handle rather comfortably with the ambiguity. In comparison to that Germans scored 65 out of possible 100 points, which amount is almost twice as high as the British. Consequently, they are assigned to the societies with relatively high uncertainty avoidance degree [10, p. 192–194]. The tendency can be seen, that increasing instability indisposes the Germans. As a result they are eager to get straighter to the point in comparison to the British, who prefer a kind of talk around the point.

Relying on G. Hofstede's model J. House (2006) develops his own five dimensions' model of cross-cultural differences, which refers to inequality of communication between German and English speakers, including the British [11, p. 252]. He distinguishes between Directness vs. Indirectness, Orientation towards self vs. Orientation towards others, Orientation towards content vs. Orientation towards Addressees, Explicitness vs. Implicitness and Ad-hoc formulation vs. Verbal Routines. The most distinct parameter, which describes the differences between Germans and Anglophone speakers, is directness vs. indirectness [11, p. 255–259]. Germans are marked by their straightness, which can be interpreted as lack of politeness. They say usually what they think. English speakers are not used to such a frankly way of communication. They consider the conversation with "bald" verbs rude and unfriendly. According to J. House, Germans are self-oriented, they prefer to refer on their selves, at the same time the British pay more attention to their business partners, human aspect is in focus. While the British are more addressees oriented, their German partners tend to be more content oriented. They prefer to express their thoughts more explicit and detailed as the British, who in their turn consider the things self-explanatory. The sense of the message is here not clearly stated. Other than in Great Britain, it is unusual for Germans the usage of conversational routines. They tend to take the words literally, so their formulations are rather non-generalized and ad-hoc. On the contrary, the British conversation is aimed to fulfill the social function. The Anglophone speakers are not intended to convey directly the message,

they just show the phatic moves and verbal routines. G. Hofstede's other cultural dimensions have no much similarities to the J. House's model.

The British are always trying to keep to "communicational etiquette", even if they don't believe in that what they say [5]. They pretend to be interested in the interlocutor they are talking with, but it is sometimes only illusion. They act so to meet social expectations. This could be the reason why English language is full of caressing or palliative mannerisms. During the conversation British speakers are more indirect, they don't say everything what they think. In this way they are trying to grease their social life.

On the contrary Germans say what they really mean. One of the main features of Germans is their frankness and directness. Honesty and sincerity is of great importance here. They believe the British over-politeness is not efficient for the conversation [9]. Moreover they consider making small talk is wasting of their time. Thus it is not desirable for German speakers to raise direct the subject, they exchange a few words for creating a good working environment [12, p. 23]. But then it should be gotten down to business. This often causes the impression of their impoliteness by people, who are from indirect communication societies, e.g. British. They have the wrong image of Germans as rude and aggressive. One of the most problems in intercultural communication, which can be faced, is when the Germans regard the British according to their own national stereotypes and vice versa [8, p. 74]. This can be rooted to the language community they are part of.

Extending this idea M. Hammer's project life cycle can be taken into account [7]. He distinguishes, that the structure of the project can vary due to directness versus indirectness of the cultural communication, in which it is carried out. M. Hammer notices that in the cultures with direct communication the project starts with the clarification of the goals, plans, outcomes and deadlines. In contrary to the direct cultures, the cultures with an indirect communication try to provide a good working environment at the beginning of the project. They prefer to build the relations with the other members. This way of conducting the projects can also be transferred to the act of conversation and particularly to small talk in Germany and the UK.

That is the reason why German speakers are often depicted as coconuts with the hard husk outside, which is difficult to open [2]. But if somebody manages to crack it, it is sweet and tasty inside. Due to Germans hard covering they are considered as rude and impolite. British are seen as coconuts in comparison with Americans, but they are regarded as peaches by contrast with Germans. They are described as fleshy and juicy from outside, but their internal side is hard as a stone. Germans describe the British as dishonest on the grounds that behind their friendly cover lies shallow interest in conversation partners.

All the peculiarities described prove that knowing how much talk to use is essential in business communication with a foreign partner. The easiest way to initiate a conversation is to use the following starters: Pleased to meet you. How was your trip? Did you have a good flight/trip/journey? How are things in (London)? How long are you staying in (New York)? I hope you like it. Is your hotel comfortable? Is this your first visit to (Berlin)? [16, p. 12]. It should also be taken into account, that listening is just as important as talking: if you ask a question you should comment on the answer or ask a supplementary question. Moreover, it is considered to be inappropriate to monopolize the conversation by talking about yourself. The art of small talk is learning to speak so that all its participants feel included.

In this paper the differences in small talk perception between the UK and Germany were described. Therefore, when teaching small talk to economy students all the mentioned conversational patterns should be taken into account. Their disregard can lead to the tension and misunderstanding in intercultural communication. The focus of the paper lies on the development of the communicational skills of the business partner,

which are crucial for making a cross-cultural business. In order to prevent conflict it is recommended to take into account the cultural dissimilarities of the business partner [1, p. 240–241]. The major challenge for Ukrainian students specializing in Economics is to realize that besides the establishment of the common language platform, business partners should respect the usage of different oratorical and interpretive patterns of each other, which take their roots from specific cultural language systems [8, p. 75]. Furthermore, it could be also recommended to develop awareness of one's own business culture in order to avoid tensions during the intercultural conversation. It helps to make a distinction what belongs to one's own culture and to judge more objectively the differences with the other countries. Finally, the clue to effective and long-lasting cooperation is mutual adaptation of the conversation members to each other. Thus, the recognition of cross-cultural differences between Ukrainian and foreign partners makes it possible to react correctly to the interlocutor's actions and makes results of communication more efficient. The reached conclusions can be used in the creation of teaching aids and practical guidance on small talk conducting.

References

1. Banutu-Gomez B. The role of culture, language, and ethics in global business / B. Banutu-Gomez // *European Scientific Journal*. – 2014. – № 10 (10). – P. 231–242.
2. Burkeman O. This column will change your life: are you wasting your warmth? / O. Burkeman [Electronic resource]. – Access mode : theguardian.com/lifeandstyle/2014/jun/14/change-your-life-peaches-and-coconuts-oliver-burkeman.
3. Coupland J. Small Talk: Social Functions / J. Coupland // *Language & Social Interaction*. – 2003. – № 36 (1). – P. 1–6.
4. Endrass B. Culture-related Topic Selection in Small Talk Conversations across Germany and Japan / B. Endrass, Y. Nakano, A. Lipi, M. Rehm, E. André // *Intelligent Virtual Agents, Springer Science & Business Media : 10th International Conference, IVA 2011 (Reykjavik, Iceland, September 15–17, 2011)* / H.H. Vilhjálmsson et al. – Proceedings, 2011. – P. 1–13.
5. Evans S. What Paddington tells us about German v British manners? / S. Evans [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.bbc.com/news/world-europe-13545386>.
6. Fry S. Over half of Brits avoid talking to their co-workers / S. Fry, R. Gervais [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ageuk.org.uk/latest-press/over-half-of-brits-avoid-talking-to-their-co-workers/>.
7. Hammer M. Building intercultural competence development into BPSL programs / M. Hammer [Electronic resource]. – Access mode : http://www.mtu.edu/d80/research/PBSL/The_Summit_files/11a.%20MHammer%20-%20IDI.pdf.
8. Henderson J. Language Diversity in International Management Teams / J. Henderson // *International Studies of Management & Organization*. – 2005. – № 35 (1). – P. 66–82.
9. How to tell when Germans are really being rude versus just being German [Electronic resource]. – Access mode : german-way.com/how-to-tell-when-germans-are-really-being-rude-versus-just-being-german/.
10. Hofstede G. *Cultures and Organizations Software of The Mind* / G. Hofstede. – 3 ed. – McGraw-Hill, 2011. – 434 p.
11. House J. Communicative styles in English and German / J. House // *European Journal of English Studies*. – 2006. – № 10 (3). – P. 250–267.
12. Kavalchuk A. *Cross-Cultural Management: How to Do Business with Germans: A Guide* / A. Kavalchuk. – 2 ed. – Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, 2012. – 117 p.
13. Lewis R. *When Cultures Collide: Leading across cultures* / R. Lewis. – 3 ed. – Nicholas Brealey Publishing, 2006. – 594 p.
14. Malinowski B. On phatic communion / B. Malinowski ; in A. Jaworski & N. Coupland eds. – London ; N.Y. : Routledge Publ., 1999. – P. 302–305.
15. Ryan S. Understanding the Merits and Demerits of High and Low Context Oriented Communication Cultures in Intercultural Business Conflict: the case of Fukushima and Japanese communication schema / S. Ryan // *Society and Culture*. – 2012. – Vol. 21. – P. 37–47.
16. Sweeney S. *English for business communication* / S. Sweeney. – 2 ed. – Cambridge University Press Publ., 2003. – 174 p.

УДК 378.147:811.111:34:001.4

Мітіна О. М., Швелідзе Л. Д.

**ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ)**

Статтю присвячено проблемам навчання англійської мови у вищих навчальних закладах юридичного спрямування. Визначено специфіку юридичної термінології як об'єкта вивчення під час опанування англійської мови та використання лінгвостилістичного аналізу цілісних текстів з метою встановлення особливостей функціонування фахових термінів. Дослідження здійснено на матеріалі текстів про кіберзлочинність.

Ключові слова: термін, терміносистема, англійська мова, лінгводидактика, кіберзлочинність.

Мітіна Е. М., Швелідзе Л. Д. Проблема изучения иностранной юридической терминологии в высшей школе (на материале текстов про киберпреступность). – Статья.

Статья посвящена проблемам обучения английскому языку в высших учебных заведениях юридического направления. Определена специфика юридической терминологии как объекта изучения при освоении английского языка и использования лингвостиллистического анализа тематических текстов с целью установления особенностей функционирования профессиональных терминов. Исследование осуществлено на материале текстов о киберпреступности.

Ключевые слова: срок, терминсистема, английский язык, лингводидактика, киберпреступность.

Mitina O. M., Shvelidze L. D. The problem of studying foreign legal terminology in higher education (on the basis of texts on cybercrime). – Article.

The article is devoted to the problems of teaching English in higher legal educational institutions. Specificity of legal terminology as an object of study in mastering the English language and using linguistic analysis of thematic texts with the purpose of establishing the features of the functioning of professional terms is determined. The research was carried out on the material of texts on cybercrime.

Key words: term, terminology, English, linguodidactics, cybercrime.

Викладання іноземної мови для студентів-юристів становить серйозну проблему з огляду на необхідне залучення термінологічного апарату й формування вмінь із його використання. Кожна терміносистема має свою специфіку, не є винятком і юридична термінологія англійської мови. В українських профільних вишах переважно вивчають саме англійську мову, тому опанування англійської терміносистеми юриспруденції належить до актуальних завдань сучасної лінгводидактики, зокрема її методичних аспектів навчання англійської мови у вищій школі. У вишах юридичного профілю вивчення англійської мови охоплює як граматичний рівень, що є більш традиційним за характером подання інформації, так і лексичний, що передбачає розгляд не лише загальнозвичиваної лексики, а й термінологічної.

Загальні проблеми лінгводидактики висвітлено в наукових працях О. Вишневського, Н. Гальскової, Г. Китайгородської, Я. Колкера, С. Ніколаєвої, С. Омельчука, М. Пантелюк, О. Солововой та ін., проте мовну підготовку юристів охоплено меншою мірою (О. Бадурка, П. Біленчук, С. Кіржнер, Ю. Прадід, О. Скакун та ін.). Що стосується юридичної термінології, то цьому питанню присвячено поодинокі розвідки українських і зарубіжних лінгвістів (Н. Артикуца, М. Вербенец, С. Головатий, Ю. Зайцев, Т. Кравченко, А. Ляшук, О. Сербенська, Н. Яцишин та ін.). Проблеми юридичної терміносистеми англійської мови переважно залишаються поза увагою дослідників, в українському мовознавстві вони представлені лише працями І. Гумовської [4], Т. Заплітної [5] та А. Ляшук [7]. Роль юридичної термінології в навчанні майбутніх юристів потребує особливої ува-

ги через фрагментарність висвітлення цього питання в лінгвістиці.

Серед лексико-семантичних груп англійської юридичної термінології особливе місце належить найменуванням злочинів і злочинної діяльності, що є предметом вивчення в кримінальному праві. Складність кваліфікації злочинної діяльності зумовлена різноманітністю груп злочинів і проблемами їх термінологічного визначення. Не винятком є злочини, пов'язані з порушенням Конвенції про кіберзлочинність [6], для вивчення та кваліфікації яких здебільшого використовуються терміни, що запозичені з англійської мови. Цей факт зумовлює актуальність вивчення проблематики кіберзлочинів під час навчання англійської мови. У межах юриспруденції проблема запобігання кіберзлочинам і дослідження їх ставала предметом уваги в працях Д. Азарова, М. Карчевського, А. Тарасюка, Т. Філіпенка, М. Погорецького, В. Шеломенцева й ін. Але використання фактичного матеріалу, пов'язаного з кіберзлочинами, у навчанні англійської мови студентів юридичних вишів заслуговує на ґрунтовний аналіз.

Крім того, удосконалення підходів до підготовки майбутніх юристів Н. Артикуца пов'язує й з тим, що вона має формуватися з «урахуванням соціального замовлення та бути максимально спрямованою на майбутні фахові потреби правника, формувати такий високий рівень професійної та загальної культури, фахової компетенції, який дозволить підтримувати високий професіоналізм у будь-якій сфері юридичної діяльності на рівні зростаючих вимог суспільства, професійної корпорації, споживачів професійних правничих послуг» [1]. Зважаючи на це, фахова підготовка з

англійської мови становить одне з першочергових завдань вищої освіти й уможливило конкурентоспроможність випускників вищих юридичних навчальних закладів.

Мета статті – дослідити особливості використання англомовних текстів про кіберзлочини під час мовної підготовки студентів-юристів. Мета зумовила розв'язання таких завдань: схарактеризувати та узагальнити проблеми вивчення юридичної термінології, представити основні підходи до вивчення терміносистеми юриспруденції й репрезентувати основні прийоми вивчення англійської мови на матеріалі текстів про кіберзлочини.

Об'єктом дослідження є методичні прийоми і стратегії навчання англійської мови студентів-правників, а предметом – англійська юридична термінологія й англомовні тексти, присвячені кіберзлочинності.

Основні проблеми викладання англійської мови майбутнім юристам перебувають у колі питань української лінгводидактики та передбачають визнання факту необхідності юристам мовної підготовки високого рівня (див. [10] тощо). Юридична лінгвістика як галузь прикладного мовознавства долучилася до проблем викладання та навчання іноземних мов у юридичних вишах (див. праці [8; 9; 12] тощо), хоча здебільшого фахівці опікуються загальними проблемами юридичної термінології та юридичного дискурсу (див. праці [2; 3; 11] тощо). Потрібно зазначити, що наведені праці висвітлюють питання української юридичної термінології, тоді як англійська терміносистема права майже не представлена в межах вишівських курсів іноземної мови. Через перетин методологічних підходів цих напрямів сучасного мовознавства, на нашу думку, і потрібно вивчати юридичну термінологію під час опрацювання лексик і текстів на заняттях з англійської мови.

Викладання англійської мови для студентів вишів юридичного спрямування пов'язано з опрацювання юридичної термінології, серед якої особливе місце належить термінам, пов'язаним із комп'ютерною діяльністю й кібернетикою. Це пояснюється тим, що до української мови терміни цієї лексико-семантичної групи потрапляють саме з англійської мови, тому вивчення специфіки їх функціонування в першоджерелі становить одне з першочергових завдань під час опанування англійської мови студентами юридичних спеціальностей. Насамперед це стосується проблеми кіберзлочинності, для вивчення термінології якої пропонуємо комплексний підхід, пов'язаний із контекстуальним аналізом, зокрема з роботою над цілісними текстами, тематично об'єднаними проблемою кіберзлочинів.

Ми пропонуємо вивчати англомовні тексти, тематика яких пов'язана з кіберзлочинами, починаючи від простих із погляду лексики та грама-

тики, напр.: *When computers and networks came into being in the 1990s, hacking was done basically to get more information about the systems. Hackers even competed against one another to win the tag of the best hacker. As a result, many networks were affected; right from the military to commercial organizations. Initially, these hacking attempts were brushed off as mere nuisance as they did not pose a long-term threat. However, with malicious software becoming ubiquitous during the same period, hacking started making networks and systems slow. As hackers became more skillful, they started using their knowledge and expertise to gain benefit by exploiting and victimizing others.* На цьому етапі завданням для студентів є читання й розуміння загального змісту тексту з виокремленням термінів, що потребують звернення до термінологічних словників і додаткових пояснень. Контекстуальний аналіз дасть змогу простежити особливості використання й функціонування юридичних термінів лексико-семантичної групи «кіберзлочинність», напр.: *cyber crime, hacking, hacker, hacking attempt, malicious software* тощо. Бажано порівняти ці терміни із загальнокомп'ютерною термінологією та пояснити відмінність між юридичними й комп'ютерними термінами, хоч деякі з них одночасно належать до обох груп. Так, термін *network* активно використовується і як комп'ютерний термін, і як юридичний на позначення сфери діяльності кіберзлочинців. Для порівняння пропонуємо розглянути тексти близької проблематики, присвячені комп'ютерним проблемам і кіберзлочинам. По-перше, студенти повинні опрацювати, присвячений комп'ютерній діяльності, шукаючи й аналізуючи терміни, напр.: *Computer Networks is an international, archival journal providing a publication vehicle for complete coverage of all topics of interest to those involved in the computer communications networking area. The audience includes researchers, managers and operators of networks as well as designers and implementors.* Термінологічні сполуки та вказівки на сферу діяльності допомагають ідентифікувати комп'ютерну лексику. У наступному прикладі той самий термін ужито в тексті про кіберзлочини, напр.: *While rapid technological developments have provided vast areas of new opportunity and potential sources of efficiency for organizations of all sizes, these new technologies have also brought unprecedented threats with them. Cyber security – defined as the protection of systems, networks and data in cyberspace – is a critical issue for all businesses.* Загальний контекст та особливості вживання термінів, що первинно є комп'ютерними, визначають специфіку їх функціонування як юридичних термінів. Студенти повинні здійснити переклад наведених фрагментів з урахуванням загальної стилістики тексту: у першому випадку

науково-популярної, а в другому – офіційно-ділової, притаманної законодавчим документам.

Наступним етапом вивчення юридичної термінології в англійських текстах має стати аудіювання та відтворення й дефініювання термінів, пов'язаних із проблемою кіберзлочинів. Цей процес має два вектори розгортання: по-перше, надання визначення вже відомим термінам і переклад їх українською мовою, а по-друге, ідентифікація термінолексми й подання тлумачення. Так, дефініція поняття одного з різновидів кіберзлочинів (*hacking*) описано в тексті в такий спосіб: *This is a type of crime wherein a person's computer is broken into so that his personal or sensitive information can be accessed. In the United States, it is classified as a felony and punishable as such. In it, the criminal uses a variety of software to enter a person's computer and the person may not be aware that his computer is being accessed from a remote location.* Наведена дефініція в описовій формі містить характеристику хакерської атаки, і це мають установити студенти, визначивши термін. Що стосується власне перекладу терміна *hacking*, то він не мав еквівалентів в українській мові, що зумовило використання запозичення – трансформованої лексеми, яка з'явилася внаслідок транскрибування, звідси й словотвірний ряд – *хакер, хакерство, хакнути* тощо – на позначення одного з різновидів кіберзлочинів. За таким принципом студенти створюють і власні тлумачення термінів кіберзлочинів, що вказує на пошукові методи роботи в аудиторії.

Для допомоги виокремлення потрібних лексем використовуємо й науково-популярні тексти, що описують специфіку кіберзлочинів, напр.: *As Internet usage is growing daily the world is coming closer. The World Wide Web sounds like a vast phenomenon but surprisingly one of its qualities is bringing the world closer making it a smaller place to live in for its users. However, it has also managed to create another problem for people who spend long hours browsing the Cyber World – which is cyber crimes. While law enforcement agencies are trying to tackle this problem, it is growing steadily and many people have become victims of hacking, theft, identity theft and malicious software.* У таких текстах основним завданням є пошук юридичних термінів і термінів синкретичного типу, що належать одночасно до комп'ютерної та юридичної терміносистем. Читання, аудіювання й переклад допоможуть студентам опанувати термінологічну лексику і створити словничок відповідних лексико-семантичних груп лексики. Завданням для студентів має

стати підготовка такого словника до кожного із запропонованих викладачем тематичних текстів.

Останнім етапом роботи над текстами про кіберзлочинність є узагальнення та загальна характеристика наявної в них юридичної термінології, пов'язаної з кіберзлочинами. Для цього потрібно визначити критерії виокремлення юридичних термінів, визначення функціонально-стилістичного різновиду мови, врахування сполучуваності терміна та його структури. Так, напр., у такому текстовому фрагменті: *Unauthorised access or hacking is when someone gains access to your computer or device without permission. Hackers may gain access to your computer or device through security weaknesses, phishing or malware. Once they have compromised your email, banking or social media accounts, they can change passwords preventing you from accessing your accounts. Scammers often send out messages impersonating you directing people to fake websites, or asking them to send money* потрібно визначити термінологічні словосполучення й пояснити їх термінологічне значення, спираючись на контекст та екстралінгвістичні знання. Для тлумачення необхідно користуватися тлумачними словниками, як англійської мови, так і перекладними.

Запропонована поетапна робота з текстом про кіберзлочинність дасть змогу простежити основні тенденції функціонування юридичної термінології в галузі кіберзлочинності. Механізм визначення й пояснення термінів, на нашу думку, допоможе здійснити комплексний аналіз текстів про кіберзлочинність та уможливить пояснення значення термінів, які ще не ввійшли до активного запасу української мови. Тексти потрібно опрацьовувати під час аудиторної роботи, коли можна регулювати користування довідковими матеріалами. Підбір текстів здійснюється через офіційні джерела поширення юридичної інформації.

Вивчення юридичної термінології, що належить до лексико-семантичної групи «кіберзлочини», повинно мати комплексний характер, а основними методами навчання мають бути пошуковий і лінгвістичний. Конкретні прийоми, що ми пропонуємо використовувати, ґрунтуються на роботі з текстом – читання, аудіювання та аналіз. Основними завданнями пошукового характеру є виокремлення термінів, об'єднання їх у групи та дефініювання. Останнім етапом є переклад і порівняння англійських термінів з українськими та прогнозування законодавчо визначеного термінологічного апарату протидії кіберзлочинності.

Література

1. Артикуца Н.В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті / Н.В. Артикуца // Стилос. – 2005. – С. 3–25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2424/Artikutsa_Inov.pdf.
2. Артикуца Н. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію / Н. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. 6. – С. 35–42.

3. Вербенец М.Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М.Б. Вербенец. – К., 2004. – 16 с.
4. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в юридичних текстах: генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.М. Гумовська. – Львів, 2000. – 19 с.
5. Заплітна Т.В. До проблеми генезису англійських юридичних термінів / Т.В. Заплітна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/13_NpN_2010/philologia/64633.doc.htm.
6. Конвенція про кіберзлочинність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
7. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / А.М. Ляшук. – К., 2007. – 22 с.
8. Прадід Ю. Методологія юридичної лінгвістики / Ю. Прадід // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 5. – С. 328–331.
9. Прадід Ю. Юридична лінгвістика – нова наукова спеціальність / Ю. Прадід // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. – С. 287–295.
10. Сімонок В.П. Мовна підготовка – невід’ємна складова частина фахової підготовки юриста / В.П. Сімонок // Вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2003. – Вип. 21. – Ч. 2. – С. 219–221.
11. Сушинська І.М. Юридична термінологія як один із складників формування мовленнєвої культури студентів правознавців / І.М. Сушинська, П.Г. Давидов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/articles/Kultnar/knar/knp82t2>.
12. Токарська А.С. Юридична лінгвістика – новий напрямок у науці / А.С. Токарська // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 1. – С. 225–229.

УДК 378.147.091.31:81*243

Наріжна Л. М.

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена питанню організації самостійної роботи з іноземної мови студентів немовних спеціальностей. Розкрито сутність поняття «самостійна робота», аналізуються типи взаємодії викладача і студента, визначаються напрями організації самостійної роботи студентів з іноземної мови.

Ключові слова: самостійна робота, студенти немовних спеціальностей, педагогічна взаємодія, навчальний процес.

Наріжная Л. М. Роль преподавателя в процессе организации самостоятельной работы по английскому языку студентов неязыковых специальностей. – Статья.

Статья посвящена вопросу организации самостоятельной работы по иностранному языку студентов неязыковых специальностей. Раскрыта суть понятия «самостоятельная работа», анализируются типы взаимодействия преподавателя и студента, определяются направления организации самостоятельной работы студентов по иностранному языку.

Ключевые слова: самостоятельная работа, студенты неязыковых специальностей, педагогическое взаимодействие, учебный процесс.

Narizhna L. M. The role of the teacher in the process of organization of independent work in English of students of non-linguistic specialties. – Article.

The article is devoted to the issue of organization of independent work in foreign language of students of non-linguistic specialties. The concept of “independent work” is revealed. The paper analyzes the interactions of the teacher and the student, directions of independent work of students in a foreign language are determined.

Key words: independent work, students of non-linguistic specialties, pedagogical interaction, learning process.

На сучасному етапі розвитку суспільства знання іноземної мови найчастіше є необхідною умовою професійного зростання. Майбутнім фахівцям необхідно буде відвідувати професійні міжнародні конференції, лекції, проводити ділові переговори іноземною мовою, спілкуватися з іноземними колегами тощо.

Для студентів немовних спеціальностей метою навчання іноземних мов є засвоєння іншомовної лексики, навичок читання, аналізу й конструювання іншомовних текстів, а кінцевим результатом має бути оволодіння мовою не нижче за інтернаціонально прийнятий рівень B2, що передбачає знання основних закономірностей граматичної будови, орфоепічних форм досліджуваної мови; володіння навичками грамотного письма; читання й розуміння текстів професійної спрямованості без словника; розуміння іноземної мови; володіння навичками говоріння; уміння підтримувати світську бесіду; спілкування на професійні теми.

Навчання англійської мови студентів немовних спеціальностей вишів зумовлено певною специфікою факультетів: стислий термін навчання (один або два роки); суто практичне використання мови, оскільки вона розглядається як засіб оволодіння додатковою інформацією за спеціальністю; відсутність підручників із навчання англійської мови. Отже, реалізація мети навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей значною мірою передбачає організацію самостійної роботи студентів, яка є однією з форм навчального процесу та на яку відводиться певна кількість часу в кожному семестрі, при чому існує тенденція до зростання співвідношення годин між аудиторною й самостійною роботами в бік останньої. Виникає необхідність покращення організаційних форм

самостійної роботи студента, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

До питання організації самостійної роботи студентів з іноземної мови неодноразово зверталися науковці. Так, сутність самостійної роботи, її види та функції висвітлено в працях В. Буряка, Б. Єсіпова, В. Козакова, А. Котової, Н. Савченко, П. Підкасистого, М. Сметанського й ін.; питання організації та управління самостійною роботою розглядали в дослідженнях В. Афанасьєв, І. Афанасьєв, Г. Гнітецька, Л. Журавська, В. Кобзарьов, Н. Онучак та ін.; характеристику основних організаційних принципів, особливостей і завдань самостійної роботи з іноземної мови студентів немовних спеціальностей подано в працях К. Гавриленко, О. Єфімової, З. Соломко й ін. Разом із тим проблема взаємодії викладача зі студентом у процесі організації самостійної роботи з іноземної мови висвітлена недостатньо.

Метою статті є визначення ролі викладача в процесі організації самостійної роботи студентів. Відповідно до мети дослідження, визначено такі завдання:

- розкрити сутність поняття «самостійна робота»;
- проаналізувати типи взаємодії викладача і студента;
- визначити напрями організації самостійної роботи студентів з іноземної мови.

Формування самостійності, що характеризується ставленням особистості до процесу діяльності та її результатів, є основною метою навчального процесу у вищій школі, а пізнавальна самостійність розглядається як професійна якість фахівця. Актуальність проблеми оволодіння студентами методами самостійної пізнавальної діяльності, на думку К. Гавриленко, зумовлена

тим, що під час навчання у вищому навчальному закладі закладаються основи професіоналізму й формуються навички самостійної професійної діяльності [2]. Засобом формування та розвитку самостійності вважається самостійна робота студентів, без якої неможливо підготувати активну особистість, спеціаліста, необхідного сучасному суспільству.

Самостійна робота, за визначенням М. Смирнкової, є діяльністю, що має включати мету, завдання, самостійний план їх досягнення, здійснення дій, отримання результату (набуття знань, навичок, умінь, розвиток здібності до самостійного розв'язання завдань), контроль результату [4].

Самостійна робота студентів є важливою частиною навчального процесу з англійської мови. Педагогічно та методично правильно організована самостійна робота спонукає їх отримувати навчальну інформацію з різноманітних джерел, формуючи в них навички самостійного планування й організації власного навчального процесу.

Головним завданням самостійної роботи є підвищення рівня навчальної автономії студентів, що забезпечує розвиток їхньої здатності та готовності до неперервної освіти [6, с. 6]. Вона може проводитися під керівництвом викладача, самостійно без допомоги викладача, індивідуально чи в групі.

Самостійна робота розглядається Г. Бурденюк як система взаємодії внутрішнього (здійснюється викладачем, виконує організуючу, регулювальну і стимулювальну функції) і зовнішнього (здійснюється самим студентом, залежить від його психічного стану (інтелектуального й емоційного), рівня розвитку пізнавальних процесів (уваги, мислення, пам'яті), здатності до самоорганізації в навчанні, домінуючої мотивації та готовності до здійснення самостійної роботи) управління [1, с. 19].

Зовнішнє управління самостійної роботи може бути:

– жорстким (програмові навчальні матеріали з ключами для контролю, в яких регламентується кожна навчальна операція);

– відносно жорстким (виконання поряд із регламентованими окремими нерегламентованими операціями);

– гнучким (визначення викладачем мети й надання студенту самостійності у виборі засобів, прийомів і способів вирішення навчальних завдань).

Л. Каменська визначає гнучке управління як таке, що передбачає визначення особистих цілей і надання викладачем консультативної допомоги в разі необхідності, а також опосередкований контроль викладачем результатів самостійної роботи [3, с. 33–42].

Отже, в міру оволодіння студентами мовленнєвими вміннями, а також навичками навчальної діяльності змінюється якість управління само-

стійної роботи. Жорстке управління поступається місцем відносно жорсткому, відносно гнучкому та гнучкому.

За класифікацією Л. Каменської, існує два типи моделей педагогічної взаємодії викладача і студента: суб'єктно-об'єктна й суб'єктно-суб'єктна [3, с. 35–40]. Суб'єктно-об'єктна модель передбачає визначення викладачем виду і змісту самостійної роботи, регламентацію дій студентів, забезпечення їх ключами та пам'ятками для виконання самостійної роботи, систематичний контроль викладача. Суб'єктно-суб'єктна модель передбачає спільне з викладачем визначення цілей самостійної роботи, окреслення стратегії й тактики досягнення обраних цілей за опосередкованого керівництва викладача, можливість вибору студентом власних шляхів досягнення окремих цілей.

Об'єктно-суб'єктна модель передбачає певне зменшення сфери впливу викладача на самостійну роботу студентів, зниження рівня їхньої зовнішньої залежності за умови збереження безпосереднього контакту [5, с. 84–85], що реалізується через спільне з викладачем визначення цілей самостійної роботи й самостійне визначення індивідуальних цілей, самостійний вибір шляхів їх реалізації та опосередкований контроль викладачем результатів.

Отже, самостійна робота спрямовується викладачем, але є самокерованою діяльністю студента, передбачає наявність пізнавальних інтересів, мотивів, потреби набуття нових знань, умінь, навичок.

На нашу думку, самостійну роботу з іноземної мови студентів немовних спеціальностей доцільно організовувати за такими напрямками:

1) робота над професійно-спрямованими текстами за допомогою системи вправ;

2) вивчення лексичного мінімуму зі спеціальності, включаючи термінологічний мінімум;

3) переклад текстів за фахом (з англійської мови рідною й навпаки);

4) активізація граматичного матеріалу;

5) вивчення спеціальних тем професійного спрямування для розвитку усного мовлення;

6) анування статей, написання кореспонденції;

7) підготовка доповідей, презентацій, проєктів.

Важливими чинниками є доступність і стимулювання студентів до успішного виконання самостійної роботи шляхом повідомлення про методи контролю результатів їхньої роботи та її оцінювання. Крім того, самостійна робота повинна бути індивідуалізованою з урахуванням рівня творчих можливостей студента, його навчальних здобутків, інтересів, навчальної активності тощо. Отже, в організації самостійної роботи з іноземної мови студентів немовних спеціальностей викладач має зосередити увагу на цілях, мотивації та контрольно-регулювальному компоненті.

Наголосимо, що головною умовою ефективності самостійної роботи є стимулювання інтересу студентів через зміст, форми і способи самостійної діяльності, які на сучасному етапі розвитку методичної парадигми викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах змінюються під впливом сучасних тенденцій, новітніх підходів, технічного оновлення процесу навчання, тобто поряд із традиційними дидактичними засобами впроваджуються нові інформаційні технології.

Отже, для активізації й підвищення ефективності самостійної роботи з іноземної мови студентів не-

мовних спеціальностей викладач повинен керувати самостійною роботою студентів на основі комплексного застосування дидактичних матеріалів, використовуючи традиційні методи і прийоми, впроваджуючи новітні технології, враховуючи характер міжпредметних зв'язків і рівень підготовки студентів. Водночас студентам варто дати можливість активно впливати на навчальний процес, а викладач має виступати в ролі консультанта, зацікавленого в якнайефективнішому формуванні особистості студента, що перетворить студента з об'єкта в активно-го суб'єкта процесу вивчення іноземної мови.

Література

1. Бурденюк Г.М. Управление самостоятельной учебной деятельностью при обучении иностранным языкам взрослых : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 / Г.М. Бурденюк. – Кишинев, 1992. – 558 с.
2. Гавриленко К.М. Організація самостійної роботи студентів у процесі навчання іноземній мові в технічному вузі / К.М. Гавриленко // Сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі: індивідуальні завдання як складова навчального процесу : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (26 січня 2010 р.). – К., 2010. – С. 44–46.
3. Каменская Л.С. Некоторые вопросы организации внеаудиторной самостоятельной работы студентов при коммуникативном обучении иностранному языку в неязыковом вузе / Л.С. Каменская // Сборник научн. труд. МГЛУ. – 1999. – Вып. 437. – С. 33–42.
4. Смирнова М.І. Дидактичні засади організації самостійної роботи з іноземної мови студентів вищих економічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / М.І. Смирнова. – К., 2005. – 31 с.
5. Тамбовкина Т.Ю. К проблеме автономии обучающихся иностранному языку в педвузе / Т.Ю. Тамбовкина // Иностранные языки в школе. – 1998. – № 4. – С. 84–88.
6. Чувилина О.В. Методика обучения студентов неязыкового вуза самостоятельной работе с материалами СМИ при использовании Интернет-технологий (английский язык) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / О.В. Чувилина. – Нижний Новгород, 2009. – 24 с.

ВАРІАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕСУ ВИКЛАДАННЯ Й ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: СПЕЦИФІКА Й ОРІЄНТАЦІЯ НА ДОРОСЛУ АУДИТОРІЮ

Стаття фокусується на аналізі вікових особливостей дорослих як варіативного складника вивчення іноземних мов. У статті описуються фізіологічні та когнітивні аспекти вікових особливостей студентів, а також окремі афективні фактори, що впливають на процес викладання й вивчення іноземних мов. Автор розглядає переваги й недоліки цієї вікової категорії, урахування яких під час розроблення навчальних планів і програм надасть можливість покращити результати вивчення іноземних мов студентами дорослого віку.

Ключові слова: гіпотеза критичного періоду, латералізація, мовне Его, інгібіція, афективні фактори, когнітивний підхід.

Орлова Н. В. Вариативные характеристики процесса преподавания и изучения иностранных языков: специфика и ориентация на взрослую аудиторию. – Статья.

Статья касается физиологических, когнитивных аспектов возрастных особенностей студентов, изучающих иностранные языки. Рассматриваемые факторы включают связь процесса латерализации и изучения иностранных языков, особенности «критического периода» для изучения иностранных языков, а также такие аффективные факторы, как формирование и влияние «языкового Эго» на изучение иностранных языков, понятия «Я-концепция» и ингибция в процессе изучения иностранных языков.

Ключевые слова: гипотеза критического периода, латерализация, языковое Эго, ингибция, аффективные факторы, когнитивный подход.

Orlova N. V. Variables in Teaching and Learning Foreign Languages: Specificity and Focus on Adult Audience. – Article.

The article analyses physiological and cognitive aspects of age factors of foreign languages learners. The article considers advantages and disadvantages of adult learners' characteristics. Among the age factors, the author distinguishes interrelations between lateralisation and foreign languages learning; peculiarities of the "critical period hypothesis", as well as such affective aspects as "language Ego" and its formation and development, "Self-concept" influence on learning foreign languages. The article also tackles the issues concerning causes and levels of inhibition in the process of learning foreign languages.

Key words: critical period hypothesis, lateralisation, language Ego, inhibition, affective factors, cognitive approach.

Процес викладання й вивчення іноземних мов є достатньо багатограним, зі складною структурою, до якої входять як постійні, так і змінні елементи. До останніх належить низка характеристик особи, що вивчає іноземні мови, серед яких окреме місце займає віковий фактор. Питання стосовно того, як вік людини впливає на результати вивчення іноземних мов (далі – ІМ), залишається актуальним. Одним із ключових аспектів досліджень, присвячених опануванню ІМ, є низка питань щодо відмінностей між дітьми й дорослими у вивченні ІМ. Загальні спостереження показують, що діти є більш успішними у вивченні ІМ, ніж дорослі. Проте нещодавні дослідження спростовують це як надмірне узагальнення. Отже, потрібно визначити, яким чином вік студентів впливає на процес вивчення ІМ, а також як когнітивні та нейрофізіологічні вікові зміни в дорослому віці відбиваються на успішності в оволодінні ІМ.

Початок досліджень взаємозалежності віку й успішності процесу викладання й вивчення ІМ фіксується ще в середині ХХ століття. Поміж науковців, які займаються вивченням і розробленням цих питань, варто визначити дослідників впливу латералізації на процес вивчення ІМ: Томаса Сковелла, Герберта Зелігера, Лорейн Облер; авторів праць щодо гіпотетичного існування критичного періоду, лінгвістів Ерика Хайнца Леннеберга й Дерека Бір-кентона, Девіда Сінгелтона й Лісу Райан; представника когнітивного напрямку Девіда Осубеля; дослідників мовного Его як причинного фактора появи

інгібіцій Олександра Гіора, Маделін Ерман; праці Кеннета Хільтенстама й Нікласа Абрахамсона та ін. І хоча велика кількість публікацій із цієї теми представляє різні погляди, дійти згоди стосовно впливу характерних вікових аспектів на процес вивчення ІМ поки не вдалося.

Мета статті полягає у визначенні й аналізі варіативних складових частин процесу викладання й вивчення іноземних мов, що включають специфіку й орієнтацію на дорослу аудиторію. Серед **завдань** варто виокремити такі: вирізнити й описати варіативні конструкції процесу викладання й вивчення ІМ, а також виявити можливості подальшого дослідження окреслених аспектів.

Якою б не була причина або обставини, що спонукають людину до вивчення ІМ, вікові особливості мають неабиякий вплив на сам процес вивчення ІМ і його успішність. Відомо, що люди, які вивчають ІМ, зазвичай описуються як діти, молодші учні, підлітки, молоді люди й дорослі. Усіх їх можна умовно поділити на три групи: діти – від 2 до 12 років, підлітки – від 13 до 17 років і дорослі – від 18 років [9].

Дорослі люди, які вивчають іноземні мови, відрізняються від інших вікових категорій і тому потребують урахування певних особливостей під час навчального процесу. Однією з багатообіцяючих сфер у висвітленні взаємозалежності віку й процесу вивчення ІМ є дослідження функцій головного мозку під час оволодіння ІМ. Деякі науковці (Томас Сковелл (*T. Scovel*), Герберт Зелігер (*H. Seliger*),

Лорейн Облер (*L. Obler*) ключем до цього явища визначають латералізацію, або розгалуження (*lateralisation*) як процес розподілу і встановлення певних неврологічних функцій між лівою й правою півкулями. За результатами досліджень із дорослішання людини, з досягненням певного розвитку головного мозку інтелектуальна, логічна й аналітична функції локалізуються в лівій півкулі, тоді як права півкуля контролює функції, що належать до емоційної та соціальної сфери [12; 14; 18; 19]. Отже, мовні функції контролюються переважно лівою півкулею, хоча існує низка суперечливих свідчень про випадки, коли люди з ураженою лівою півкулею продовжували відносно добре розмовляти. Тому потрібно враховувати й роль правої півкулі головного мозку в оволодінні ІМ [15; 16; 20]. Згідно з результатами досліджень Девіда Сінглтона (*D. Singleton*) і Ліси Райан (*L. Ryan*) із питань вікових факторів впливу (*the age factor*), у процесі вивчення ІМ права півкуля відіграє велику роль, яка найбільш значуща на ранніх стадіях. Саме тоді, коли йдеться про здогадування за значенням, про використання стереотипних сталих висловлювань, про певні форми складного розумового процесу, ідеться про активність правої півкулі головного мозку [21].

І хоча питання процесу розгалуження функцій головного мозку цікаве саме по собі, з погляду дослідження зв'язку вікових особливостей і вивчення ІМ більш важливим є визначення часу, коли цей процес відбувається, і його впливу на опанування ІМ. У 1969 р. Томас Сковел (*T. Scovel*) запропонував зв'язок між латералізацією й вивченням ІМ. Ним було зроблене припущення, що пластичність головного мозку до моменту досягнення пубертатного періоду спрощує оволодіння ІМ, і, можливо, завершення латералізації ускладнює невимушене опанування ІМ, особливо опанування автентичної вимови, що притаманна носіям мови [18]. Дослідження більш пізнього часу, у 2000 і 2004 рр., зосереджувалися саме на спробах визначити вікову залежність завершення процесу латералізації. За окремими відомостями це вік 5 років, проте інші вчені дотримуються таких поглядів: процес латералізації розпочинається відразу після народження, у 5 років він найбільш очевидний, а з настанням пубертатного періоду він завершується. Антропологічні свідчення показують, що окремі дорослі навчаються автентичній вимові в ІМ навіть після настання пубертатного періоду, проте кількість таких випадків дозволяє говорити лише про виключення, а не про правила. Більша частина цих випадків стосується багатолінгвістичних спільнот, представники яких у дорослому віці легко починають розмовляти однією чи двома іноземними мовами без наявності будь-якого акценту, з кожним роком удосконалюючи свої знання й навички кожної мови, якою вони володіють. Згідно з дослідження-

ми Томаса Сковела щодо впливу віку на оволодіння автентичною вимовою, стає очевидною наявність впливу критичного періоду на формування автентичної вимови, і лише на неї [19]. Дійсно, дослідження процесу оволодіння автентичним фонологічним контролем в ІМ підтверджують наявність критичного періоду. Більшість результатів демонструють, що після досягнення людиною пубертатного періоду вона вже не в змозі опанувати вимову носіїв мови, що вивчається [4]. Можливо, причини залежного від віку фактора включають нейрон-м'язову пластичність, розвиток мозку, соціально-біологічні програми, а також вплив соціокультурного середовища. Припущення стосовно ролі нейрон-м'язової пластичності у формуванні так званого іноземного акценту базується на факті існування пари сотень м'язів, що беруть участь в артикуляції людської вимови, і значною мірою на м'язовому контролі, який потрібен для легкості й невимушеності вимови корінних мешканців – носіїв мови. Відразу після народження мовні м'язи розвинені лише до того ступеня, коли гортань може контролювати тільки тривалий крик. Поступово вони розвиваються й починають контролювати вимову більш складних звуків, притаманних певним мовам. Цей процес відбувається до досягнення дитиною п'ятирічного віку, а повний фонемічний контроль спостерігається в дітей із настанням пубертатного періоду. Хоча вимова є одним із важливих показників успішності оволодіння ІМ, але все ж не найважливішим. Існує велика кількість людей, які не змогли опанувати досконалу вимову, але мають відмінне й швидке володіння ІМ, інколи перевершуючи носіїв мови. Тому опанування комунікативної й функціональної мети мови в більшості життєвих обставин і оточуючих умов набагато важливіше, ніж лише чиста вимова, уподібнена до носіїв мови [3; 13; 17].

Дорослі, які вивчають ІМ, мають певні переваги, пов'язані з поясненням і розумінням граматичних правил, із дедуктивним способом мислення, тобто з володінням тими здібностями, що є недосяжними й не мають сенсу для дитини. Гіпотеза латералізації також може дати ключ до пояснень когнітивних відмінностей між дітьми й дорослими у вивченні ІМ. У процесі дорослішання ліва півкуля, що контролює аналітичні й інтелектуальні функції, стає більш домінуючою, ніж права півкуля, яка контролює емоційні функції. Можливо, що саме домінування лівої півкулі робить внесок у тенденцію надмірного аналізування й інтелектуальної зосередженості на завданнях із вивчення ІМ у дорослому віці.

Проте найбільша кількість дискусій, що стосуються віку й вивчення ІМ, фокусуються навколо питання щодо існування «критичного періоду» для оволодіння ІМ, так званого біологічно визначеного періоду життя, під час якого мову можна опанувати набагато легше, а після закінчення якого оволодіва-

ти мовою дедалі складніше. Гіпотеза «критичного періоду» (*Critical Period Hypothesis*) підтверджує існування такого біологічного поняття. Протягом останніх років з'явилася велика кількість досліджень [4; 10; 11; 14; 19; 21] про застосування цієї гіпотези в контексті вивчення ІМ. Класичним аргументом є твердження, що критичний момент для оволодіння ІМ настає в пубертатний період, після завершення якого люди втрачають здатність опанувати мову повною мірою. Це призвело до появи здебільшого хибного припущення, що в 12–13 років для студентів уже може бути запізно успішно вивчати ІМ. Подібне припущення необхідно розглядати у світлі того, що мається на увазі під «успішним вивченням» ІМ, особливо стосовно ролі вимови й акценту як складових частин успішного опанування ІМ. Одна з причин відносної нестійкості в результатах досліджень полягає в різних визначеннях поняття успішності. Одні дослідження визначають належну успішність як початкову швидкість навчання (де, на протипагу наявній думці, мають перевагу дорослі), у той час, коли інші формулюють її як кінцеві досягнення (у чому перевагу мають ті, хто розпочав вивчення ІМ ще в дитинстві). До того ж, окремі дослідники визнають важливою складовою частиною успішності ступінь наближеності до вимови носіїв мови, що вивчається, інші вбачають успішність у вільному володінні ІМ або у функціональній компетентності [5; 7]. Тому для визначення успішності вивчення ІМ потрібно чітко виокремлювати й усвідомлювати оціночні критерії окремих викладачів і враховувати їх під час аналізу навчального процесу з вивчення ІМ і розгляду мотиваційного підґрунтя окремих студентів різних вікових груп.

Необхідно зупинитися на ще одній відмінності у сфері когнітивних поглядів, що була зафіксована Девідом Осубелем (*D. Ausubel*) між механічним заучуванням і цілеспрямованим і змістовним вивченням [1; 2]. Ним було визначено, що люди будь-якого віку мають невелику потребу в механічному заучуванні, адже це не має відношення до реальних знань і досвіду. Більше того, переважаюча кількість матеріалу засвоюється саме через змістовне оволодіння ним, через прив'язування нового поняття або досвіду до вже наявних знань у когнітивній сітці людини. Дорослі, незважаючи на сформовану здатність до зосередження уваги й більшій можливості до механічного заучування, усе ж таки використовують їх лише для запам'ятовування чогось не дуже практичного або на короткий період часу, використовуючи лише короткострокову пам'ять. Таким чином, наголошується на важливості уникати спокуси перетворювати класні кімнати на місця надмірного механічного вивчення правил, зразків, мовних шаблонів без контексту, що не стосується змістовного вивчення. Дорослі люди часто мають більш широкий спектр досвіду, на який вони по-

кладаються і як особистості, і як учні. Вони більш дисципліновані, ніж підлітки, і можуть під час навчання зосереджуватися на виконанні завдань, якими б нудними (на їх погляд) вони не були. Дорослі мають більш чітке розуміння того, що й чому вони вивчають, можуть формулювати мотиваційне підґрунтя, дотримуючись довготривалої навчальної мети. З іншого боку, дорослі починають вивчення ІМ, маючи попередній досвід навчання, що не завжди сприяє прогресу. Студенти, які в минулому мали негативний досвід, відчувають напругу й нервують в очікуванні нового навчального етапу. Студенти, які пізнали гіркоту невдачі, свідомо або несвідомо будуть очікувати нового, ще одного промаху. Окремі дорослі, які завершили своє навчання дуже давно і встигли забути, як воно відбувається, можуть вважати класні кімнати досить некомфортним місцем. До того ж вони приносять із собою з минулого власні уявлення про навчальні методики, що мають бути використані викладачем на заняттях. Останні фактори не сприятимуть успішності навчального процесу [17].

Дорослі мають переваги в здатності вивчати більше матеріалу за обсягом, включаючи кращу пам'ять для поповнення словникового запасу. Крім того, аналітичні здібності на цьому етапі сприяють розумінню й застосуванню на практиці граматичних правил. Незважаючи на те, що нейропластичність головного мозку більш виражена в дитячому віці й поступово вповільнюється з настанням зрілості, це явище притаманне й студентам у дорослому віці. До переваг цього віку належать притаманні дорослим високий рівень прагматизму й знання рідної мови, які можна позитивно переносити на вивчення й використання ІМ. Також практичні знання допомагають дорослим виконувати завдання більшої складності, навіть якщо знання ІМ усе ще обмежені. Ці факти дозволяють зробити припущення, що в дитячому віці учні успішніше вивчають ІМ у природному, неформальному контексті, а дорослі досягають успіху у формальному навчальному середовищі [17].

Крім когнітивних аспектів, у процесі вивчення ІМ важливе місце посідають афективні особливості. Люди є емоційними створіннями. Якими б інтелектуальними ми себе не вважали, усіма нами керують емоції; у глибині думок і вчинків лежать емоції. Тому розглянути емоційну сферу вивчення ІМ необхідно й важливо з низки причин. Однією з них є пошук відповідей на питання про мову й людину з її внутрішнім «Я» в поясненні загадок процесів оволодіння ІМ. Серед селективних афективних факторів, що належать до проблем віку в оволодінні ІМ, потрібно зазначити емпатію, самооцінку, інгібіцію, тривогу тощо [6]. Ключовим поняттям для подальшого опрацювання цих факторів є визначення ролі егоцентризму в людському розвитку. Декілька десятиліть назад Олександр

Гіора, дослідник впливу особистісних чинників у вивченні ІМ, запропонував термін «мовне Его» (*language Ego*) для визначення ставлення людини до мови, якою вона розмовляє [8]. В одномовних осіб «мовне Его» залучається до процесу взаємодії рідної мови й розвитку «Его» в процесі комунікації. Саме сформоване в монолінгвістичному середовищі «мовне Его» може спричинити проблеми під час вивчення ІМ дорослими людьми. Его дитини є динамічним і гнучким до початку пубертатного періоду. Тому до його настання нова мова не є загрозою або гальмівним фактором для розвитку «мовного Его». Адаптація відбувається легко, якщо не втручаються соціально-культурні фактори, наприклад, негативно-руйнівне ставлення до мови або мовної групи з раннього дитинства. Потім одночасні фізіологічні, емоційні та когнітивні зміни пубертатного періоду дають початок формуванню захисних механізмів «мовного Его», яке вже є невід'ємною частиною Я-концепції. У процесі вивчення ІМ підлітками їх «мовне Его» визначає як загрозовий контекст цього процесу, тобто ситуації, у яких можна виставити себе не в найкращому світлі, намагаючись методом спроб і помилок говорити ІМ і розуміти її. Сама можливість зробити помилку під час спілкування вважається страшною загрозою для «мовного Его» підлітка. Тому не дивно, що оволодіння новою мовою стає страхітливим завданням не лише для підлітків, але й для дорослих, які набагато довше безпечно й спокійно існували у власній ідентичності, а також мають уже вибудовані інгібіційні, або гальмівні, функції, що грають роль захисного муру навколо Его. Серед інгібіцій, які можна спостерігати як під час занять з ІМ, так і в повсякденних життєвих ситуаціях, варто згадати нерішучість, оніміння, психологічні ускладнення під час висловлювань [8]. Проте необхідність спілкування в житті, правильна сприятлива атмосфера на заняттях допомагають подолати подібні інгібіції. Вивчення ІМ відбувається як формування другої ідентичності, під час якого вплив однолітків є важливим складником вікових відмінностей у вивченні ІМ. Дорослі мають тенденцію бути більш толерантними до лінгвістичних відмінностей, ніж діти, і тому помилки під час мовлення вибачаються легше. Розуміння дорослими особи, яка розмовляє ІМ, забезпечує позитивне когнітивне впливове підґрунтя та сприятливий фон, тобто той рівень толерантності, що заохочує дорослих продовжувати успішно вправлятися у вивченні ІМ і надалі.

Кеннет Хільтенстам і Ніклас Абрахамсон у 2003 р. нагадали дослідникам про позитивний бік дива вивчення ІМ: «Більш дивовижними, на чому хотілося б наголосити, є надприродні рівні майс-

терності, що можуть бути опановані тими, хто вивчає ІМ у будь-якому віці, усупереч перешкодам, що нав'язані нашим біологічним розвитком» [10]. Позитивний бік вивчення ІМ полягає у можливості зосереджуватися не на невдачах під час опанування вимови або на незначних граматичних помилках, а на мульти-компетенціях, що виробляються в людей, які вивчають ІМ [5]. Іншими словами, необхідно переходити від повторень, стурбованості, занепокоєння тим, як погано дорослі вивчають ІМ, до захоплення й зацікавленості тим, що ті ж самі дорослі змогли досягти.

Підсумовуючи, необхідно наголосити на важливості урахування вікових чинників процесу вивчення ІМ. Викладачам потрібно бути уважними до фізіологічних, когнітивних і афективних аспектів кожної вікової категорії під час розроблення та практичного застосування робочих програм з ІМ у навчальних закладах. Саме урахування розбіжностей між дітьми й дорослими в питаннях вивчення ІМ буде сприяти успішності цього процесу. Отже, викладачам ІМ, які працюють переважно з дорослою аудиторією, починаючи з так званого раннього дорослого періоду, варто не лише пам'ятати про певні недоліки, що включають у себе страх невдачі або провалу й пов'язану з ним тривожність (попередній негативний досвід у навчанні, інколи відсутність навичок навчання в класі або некомфортні відчуття, пов'язані з атмосферою в навчальному середовищі; сильні та сталі уявлення про навчання й викладання), але й усвідомлювати і враховувати такі переваги: 1) наявність певного життєвого досвіду, окремих практичних знань, що дозволяють робити припущення, невластиві для молодшого віку; 2) присутність більш чіткого розуміння мети навчання й усвідомленої здатності вчитися; 3) більша дисциплінованість; вищий рівень толерантності; 4) здатність вивчити більший за обсягом матеріал; 5) краща пам'ять для поновлення словникового запасу; 6) високий рівень прагматизму й знання рідної мови, які можна позитивно переносити на вивчення й використання ІМ; 7) більша здатність навчатися у формальному навчальному середовищі; 8) більш усвідомлена внутрішня мотивація вивчення ІМ; 9) дедуктивний спосіб мислення, що сприяє розумінню граматичних правил; 10) схильність до змістовного вивчення ІМ.

Нині дослідники продовжують пошук відповідей на питання відмінностей вивчення ІМ у дітей і дорослих, але вже виходячи за межі фонологічних факторів. Вивчення впливу універсальної граматики, навчально-виховних факторів, контекстуальних і соціально-психологічних аспектів є багатообіцяючими галузями в дослідженнях вікових особливостей опанування ІМ.

Література

1. Ausubel D. Adults vs. children in second language learning: Psychological considerations / D. Ausubel // *Modern Language Journal*, 48. – 1964. – P. 420–424.
2. Ausubel D. Educational psychology: A cognitive view / D. Ausubel. – New York : Holt, Rinehart & Winston. – 1968.
3. Bickerton D. Roots of language. Ann Arbor / D. Bickerton/ – MI: Karoma. – 1981.
4. Birdsong D. (Ed.) Second language acquisition and the critical period hypothesis / D. Birdsong. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates. – 1999.
5. Cook V. Multi-competence and the effects of age. In D. Singleton & Z. Lengyel (Eds.), *The age factor in second language acquisition* / V. Cook. – Clevedon, UK : Multilingual Matters. – 1995. – P. 52–58.
6. Ehrman M. Ego boundaries revisited: Towards a model of personality and learning. In J. Arnold (Ed.), *Affect in language learning* / M. Ehrman. – Cambridge : Cambridge University Press. – 1993. – P. 68–86.
7. Genesee F. Experimental neuropsychological research on second language processing. *TESOL Quarterly*, 16 / F. Genesee. – 1982. – P. 315–322.
8. Guiora, A. Empathy and second language learning / A. Guiora, R. Brennon, & C. Dull // *Language Learning*, 22. – 1972. – P. 111 – 130.
9. Harmer J. *How to Teach English* / J. Harmer. – Pearson Longman, Harlow. – 2007.
10. Hyltenstam K. Maturation constraints in SLA. In C. Doughty & M. Long (Eds.) / K. Hyltenstam, N. Abrahamson // *Handbook of second language acquisition*. – Malden, MA : Blackwell Publishing. – 2003. – P. 540–588.
11. Ioup G. Age in second language development. In E. Hinkel (Ed.) / G. Ioup // *Handbook of research in second language teaching and learning*. – Mahwah, NJ. : Lawrence Erlbaum Associates. – 2005. – P. 419–435.
12. Krashen S. Lateralization, language learning, and the critical period: Some new evidence / S. Krashen // *Language Learning*, 23. – 1973. –P. 63–74.
13. Lenneberg E. *The biological foundations of the language* / E. Lenneberg. – New York : Wiley. – 1964.
14. Moyer A. Age, accent, and experience in second language acquisition / A. Moyer. – Clevedon, UK : Multilingual Matters. – 2004.
15. Obler L. Right hemisphere participation in second language acquisition. In K. Diller (Ed.), *Individual differences and universals in language learning aptitude* / L. Obler. – Rowley, MA : Newbury House. – 1981.
16. Obler, L. *Language and the brain* / L. Obler, K. Gjerlow. – Cambridge, UK : Cambridge University Press. – 1999.
17. Saville-Troike M. *Introducing Second Language Acquisition* / M. Saville-Troike. – Cambridge, UK : Cambridge University Press. – 2009.
18. Scovel T. Foreign accents, language acquisition, and cerebral dominance / T. Scovel // *Language Learning*, 28. – 1969. – P. 129–142.
19. Scovel T. A critical review of the critical period hypothesis / T. Scovel // *Annual Review of Applied Linguistics*, 20. – 2000. – P. 213–223.
20. Seliger H. On the possible role of the right hemisphere in second language acquisition / H. Seliger // *TESOL Quarterly*, 16. – 1982. – P. 307–314.
21. Singleton D. *Language acquisition: The age factor* (2nd ed.) / D. Singleton, L. Ryan. – Clevedon, UK : Multilingual Matters. – 2004.

УДК 378.147:81'243

Потапенко Л. В.

ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНЕ НАВЧАННЯ ПРОДУКТИВНИХ І РЕЦЕПТИВНИХ ВИДІВ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації принципу взаємопов'язаного навчання продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності під час навчання іношомовного спілкування студентів економічних спеціальностей.

Ключові слова: іношомовна компетенція, продуктивні види мовленнєвої діяльності, рецептивні види мовленнєвої діяльності, взаємопов'язане навчання.

Потапенко Л. В. Взаимосвязанное обучение продуктивным и рецептивным видам речевой деятельности в иноязычной подготовке студентов экономических специальностей. – Стаття.

Статья посвящена исследованию особенностей реализации принципа взаимосвязанного обучения продуктивным и рецептивным видам речевой деятельности при обучении иноязычному общению студентов экономических специальностей.

Ключевые слова: иноязычная компетенция, продуктивные виды речевой деятельности, рецептивные виды речевой деятельности, взаимосвязанное обучение.

Potapenko L. V. The interrelated teaching of productive and receptive language skills in foreign language training of the students of economic specialties. – Article.

The paper aims to investigate the principle of interrelated teaching of productive and receptive types of language skills and the peculiarities of its implementation in foreign language training of the students of economic specialties.

Key words: foreign language competence, productive language skills, receptive language skills, interrelated teaching.

Знання іноземної мови, особливо англійської, має високу практичну цінність для успішної конкуренції на ринку праці, є нагальною потребою в отриманні інформації як професійного, так і загального характеру й водночас розцінюється як важлива складова частина іміджу.

Зазвичай кілька років тому навчання іноземної мови в немовному вузі було зорієнтоване на читання, розуміння та переклад спеціальних (професійних) текстів. Наразі ситуація змінилася, перемістивши акценти на розвиток навичок спілкування на професійні теми та ведення наукових дискусій. Головна мета навчання іношомовного спілкування – розвиток комунікативної, когнітивної, мовленнєвої, інформаційної, соціокультурної, професійної та загальнокультурної мовленнєвої компетенцій; розвиток умінь вирішувати засобами іноземної мови актуальні для студента завдання спілкування й готовності до самостійного й безперервного вивчення англійської мови; підготовка студента до професійного спілкування іноземною мовою, формування в нього таких мовленнєвих навичок і вмінь, що дають йому змогу після закінчення вишу читати оригінальну літературу за фахом для отримання необхідної інформації, формулювати думки іноземною мовою, сприймати мову на слух, тобто брати участь в усному спілкуванні іноземною мовою.

Дослідження принципів взаємопов'язаного навчання продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (Берман І.М., Бухбіндер В.О., Григор'єва П.С., Зимня І.О., Карабан В.І., Кожушко С.П., Максимова І.Р., Мерзлякова В.А., Мільруд Р.П., Тарнопольський О.Б., Фоломкіна С.К., Черноватий Л.М.), проте

його застосування в процесі іношомовної підготовки студентів економічних спеціальностей потребує подальшого вивчення.

Мета статті полягає в розкритті змісту поняття «взаємопов'язане навчання» іноземної мови й аналізі підходів до його реалізації для студентів економічних спеціальностей.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти існують чіткі вимоги до засвоєння студентами рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності, які залежать від періоду навчання. Розрізняють три періоди навчання студентів іноземної мови: початковий (initial), головний (main) і завершальний (final) [3, с. 45]. На початковому етапі навчання головною метою є досягнення рівня володіння іноземною мовою B2 Vantage (просунутий рівень, або «незалежний користувач»), на головному – C1 Effective Operational Proficiency (ефективна оперативна компетенція, або «автономний рівень»), а на завершальному – C2 Masterly (глобальне володіння). На кожному із цих рівнів вимагається засвоєння мовленнєвих навичок і вмінь відповідної складності залежно від конкретного виду мовленнєвої діяльності.

Досліджуючи особливості навчання іноземної мови студентів економічних спеціальностей, ми орієнтуємося на рівень B2. Цей рівень характеризує мовця, який має відповідні рецептивні вміння: сприймає та розуміє основну ідею тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, володіє певними продуктивними навичками (може спілкуватися як в усній, так і в письмовій формі з носіями мови без перешкод, висловлюватися на широке коло тем, наводити різноманітні аргументи) [3, с. 52].

Отже, основне завдання вишу в іношомовній підготовці студентів економічних спеціальностей

полягає в навчанні майбутнього спеціаліста ефективному спілкуванню англійською мовою в професійному середовищі з відповідним володінням усіма видами мовленнєвої діяльності. Механізм сприйняття (декодування) мовленнєвої інформації реалізується завдяки таким рецептивним видам мовленнєвої діяльності, як читання й аудіювання. У процесі читання чи аудіювання людина одержує мовленнєву інформацію, тобто сприймає й розуміє думки інших людей. Механізм продукування або кодування мовленнєвого повідомлення стає можливим завдяки використанню таких продуктивних видів мовленнєвої діяльності, як говоріння та письмо. Види мовленнєвої діяльності – це різні види мовленнєвих навичок і вмій [2, с. 7].

Для реалізації основної мети взаємопов'язаного навчання іноземної мови необхідна ефективна методика формування мовленнєвих компетенцій у говорінні, читанні, аудіюванні та письмі, яка б повністю відповідала сучасним вимогам. Проте якщо взяти до уваги специфічні умови навчання іноземної мови в немовному вузі, то реалізація цієї мети видається досить складною. Основними чинниками, що є перепонами для її досягнення, є недостатня кількість годин, що виділяються на мовленнєву підготовку на немовних спеціальностях, різний рівень попередньої підготовки студентів у групах, низький вихідний рівень володіння іноземною мовою в більшості студентів, велика наповненість навчальних груп, обмежені терміни навчання (лише на 1 та 2 курсах), відсутність високого рівня мотивації студентів, відсутність загальнонавчального реєстру компетенцій, які необхідно сформувати в студентів тієї чи іншої спеціальності, та способів оцінки рівня їх сформованості.

Сьогодні навчання іншомовного спілкування в немовному виші передбачає досить високий рівень сформованості вмій і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності: з одного боку, це читання оригінальної літератури за фахом для отримання професійної інформації, з іншого – усне спілкування (говоріння й аудіювання) іноземною мовою. Метою першого етапу навчання є розвиток комунікативної компетенції, яка повинна бути сформована в студентів після закінчення другого етапу. Підсумком навчання на другому етапі має стати формування в студентів вмій і навичок читання, а також вмій, необхідних для участі в бесіді. Досягнення результатів у формуванні цільових вмій передбачає таку організацію процесу навчання, за якої всі види мовленнєвої діяльності розвиваються в комплексі. Це продиктовано необхідністю інтенсифікації викладання іноземних мов, оскільки підвищення ефективності навчального процесу в цілому й аудиторних занять зокрема полягає у використанні найбільш раціональних шляхів навчання. Одним із таких шляхів є одночасне навчання різних видів мовленнєвої

діяльності (взаємопов'язане навчання). Різні види мовленнєвої діяльності мають як специфічні, так і загальні риси. Тому, використовуючи загальні риси різних видів мовленнєвої діяльності, можна, розвиваючи певні вмій й навички в одному її вигляді, забезпечити одночасний розвиток вмій і навичок в іншому. Тоді має місце неусвідомлене перенесення вмій і навичок з одного виду мовленнєвої діяльності на інший.

У комплексному взаємопов'язаному навчанні іншомовного спілкування виокремлюють основні напрями взаємодії видів мовленнєвої діяльності: рецептивно-результативний (читання й аудіювання), рецептивно-продуктивний (читання та говоріння), продуктивно-продуктивний (говоріння й письмо). Винятково важливим є взаємозв'язок читання й усного мовлення, зокрема читання як засобу розвитку навичок говоріння. Під час читання тексту перед студентами ставляться такі ключові завдання: отримання (вилучення) текстової інформації; засвоєння прийомів вилучення інформації з тексту; засвоєння мовленнєвих форм, закладених у тексті. При взаємопов'язаному навчанні мовленнєвої діяльності використовується загальний мовний матеріал, спеціальна спрямованість вправ і певне часове співвідношення роботи над різними видами мовленнєвої діяльності під час аудиторних занять.

Усне мовлення передбачає слухання або читання, розуміння та відтворення прослуханого або прочитаного матеріалу як в усній, так і в діалогічній чи монологічній формах [7, с. 3]. Говоріння реалізується в процесі усної комунікації між двома або більше мовцями. Запис прослуханого й використання друкованого тексту як джерела усного мовлення реалізується в навчальній аудиторії. З огляду на ці важливі функції читання доречно використовувати систему вправ для взаємопов'язаного розвитку читання й говоріння (при цьому відбувається позитивний вплив читання як рецептивного виду мовленнєвої діяльності на говоріння як продуктивний вид). В основу взаємопов'язаного навчання читання й усного мовлення покладені загальні риси цих видів мовленнєвої діяльності як у психологічному, так і в лінгвістичному аспектах (спільна фізіологічна основа, характер процесів сприйняття та вираження, спільні механізми осмислення, пам'яті, прогнозування, спільна лінгвістична основа, що виявляється в спільності стильових рис і загальних мовленнєвих засобів вираження).

Реалізація взаємопов'язаного навчання на заняттях з іноземної мови має регулярний характер. Постає єдиний комплекс цілей, що полягає як у розвитку лексичних і граматичних навичок, так і мовленнєвих вмій. Для того, щоб сформувати комунікативну компетенцію поза мовленнєвим оточенням, недостатньо наповнити урок умовно

комунікативними чи комунікативними вправами. Важливо дати студентам можливість мислити, розмірковувати, вирішуючи якісь проблеми, щоб студенти зосередилися на змісті свого висловлювання, щоб у центрі уваги була думка, а мова слугувала б формуванню й формулюванню цих думок. Звичайно, на заняттях з іноземної мови має місце навчальне спілкування, при якому цілі навчання не є наслідком природної комунікативної ситуації, а імітуються викладачем, тобто заздалегідь відомі. Це спілкування має професійно-діловий характер.

Читання літератури за фахом іноземною мовою може розглядатися як міжкультурне професійне спілкування. Значну частину інформації під час вивчення іноземної мови студенти отримують через читання, що особливо актуально для навчання в неможливо вищій. Одним із вагомих аспектів формування навичок міжкультурного професійного спілкування є читання різноманітної професійно орієнтованої літератури іноземною мовою. Відбір навчального матеріалу здійснюється відповідно до положень Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти, згідно з якими основні стратегії відбору засобів викладання мов включають відбір оригінальних текстів з урахуванням професійних потреб тих, хто вивчає іноземну мову [3, с. 81]. Зважаючи на це, фаховий текст є основною одиницею викладання та навчання англійської мови за професійним спрямуванням, джерелом термінологічної лексики, засобом формування лінгвістичної, професійної та соціокультурної компетенції студентів. Лексична, граматична та смислова насиченість тексту формує розуміння й відчуття мови, розвиває лінгвістичні й когнітивні навички. На першому курсі навчання іншомовний текст із літератури за фахом не повинен містити великої кількості нової, незнайомої інформації. На цьому етапі завдання студента полягає в умінні впізнати відому інформацію, викладену засобами іншої мови. Так формуються не тільки мовленнєві компетенції читання, але й уміння, пов'язані з осмисленням змісту тексту. Ці вміння забезпечують глибину розуміння, тобто комунікативну компетенцію читання. З переходом до наступних етапів навчання читання іншомовних текстів за фахом вони все більше наближаються до оригінальних, обсяг нової інформації з профільної дисципліни поступово зростає. Основне завдання на кінцевому етапі навчання читання – навчити студентів читати літературу з різною метою (ознайомлення, пошук інформації, перегляд і поглиблене читання), тобто користуватися комбінаціями видів читання. Крім того, доречним є виконання різних видів робіт із літературою за фахом – переклади, доповіді, реферати, анотації. Важливо використовувати різні жанри спеціальної літератури (реферативні повідомлення, доповіді, контракти, статті).

Наступним етапом є розроблення вправ для формування вмінь, пов'язаних із набуттям навичок декодування тексту під час читання. Завдання вправ з оволодіння мовленнєвими засобами полягає в тому, щоб навчити студентів упізнавати слова, що вивчаються, у будь-якому контексті, тобто розрізняти лексико-семантичні варіанти. Після відбору словотворчих, лексичних і граматичних структур, необхідних для освоєння досліджуваних текстів, починається тренування. Значну увагу варто приділяти діалогам, зокрема під час введення лексики. Доцільно тренувати не лише термінологічну й загальнонаукову лексику, але й службову лексику наукової мови й лексику усної форми спілкування. Рекомендується виконувати вправи на встановлення смислових відносин між словами, реченнями й абзацами. Для цього проводиться граматичний аналіз із метою розпізнавання різних форм за їхніми зовнішніми ознаками й визначення функцій цих форм у конкретному реченні.

Тексти, що використовуються на заняттях з іноземної мови для студентів економічних спеціальностей, відрізняються від науково-популярних і публіцистичних як мовою, так і структурою. У них відсутні фабула й емоційне забарвлення, однак є велика кількість термінів. Під час читання таких текстів студентам зазвичай складно використовувати прийоми контекстуальної здогадки, оскільки текст будується навколо фактів, теорій, принципів, процесів або інших досить абстрактних понять, які й у рідній мові вимагають значної розумової роботи. Читання професійно орієнтованого тексту передбачає наявність у студента вмінь вибирати із запропонованого матеріалу необхідну професійну інформацію з метою її подальшого використання у своїй діяльності. Погоджуємося з думкою Бараненкової Н.А. про ефективність використання принципу безперекладного розуміння тексту. На перших етапах навчання при роботі з професійно орієнтованими текстами студенти для усвідомлення інформації намагаються перекласти його рідною мовою, оскільки іноземною вони ще не мислять. Тобто усвідомлення інформації йде через рідну мову. На подальших етапах вивчення іноземної мови відбувається перехід до безперекладного розуміння спочатку окремих уривків, а потім і всього тексту в цілому [1, с. 77].

Ключову роль у процесі формування в студентів необхідних умінь у різних видах мовленнєвої діяльності та мовленнєвої компетенції відіграє організація активної усної практики. Для практичного оволодіння іноземною мовою необхідними є й читання, і усне мовлення. Під усним мовленням розуміється мовоутворення (говоріння) і мовосприйняття (аудіювання, тобто слухання й розуміння). Обидва процеси тісно пов'язані

й базуються на трьох видах навичок – лексичних, граматичних і вимовних. Студенти повинні вміти сприймати різні типи монологічного та діалогічного мовлення на загальнонаукові теми, сприймати на слух у тексті змістові блоки, виділяти в них головну, додаткову й надлишкову інформацію. Навчання усного мовлення має починатися з аудіювання текстів, за яким має йти мовоутворення. Студенти повинні вміти реагувати на фрази співрозмовника, висловлювати сумнів, незгоду, підтримку, ставити уточнюючі запитання, будувати власне висловлювання з урахуванням ситуації, формулювати тезу й аргументувати її, розпочинати, переривати, продовжувати й завершувати бесіду [4, с. 7].

Для розвитку навичок говоріння використовуються вправи з діалогічного та монологічного мовлення. Кінцева мета цих вправ – сформувати основні комунікативні вміння повідомляти, описувати, пояснювати.

При взаємопов'язаному навчанні різних видів мовленнєвої діяльності результативним є одночасне навчання читання та говоріння, зокрема читання й монологічного мовлення. З розвитком і вдосконаленням умінь монологічного мовлення на завершальному етапі варто використовувати складніші види вправ: монолог (вільну розповідь), усний реферат тексту, коментар як оцінку тексту, доповідь із використанням декількох джерел, презентацію на тему, яка пов'язана з майбутньою професією.

Уміння готувати презентацію сьогодні розглядається як одне з ключових комунікативних умінь, необхідних майбутньому фахівцю в його професійній діяльності для участі в зустрічах і веденні переговорів. При навчанні ділового іншомовного спілкування моделюються ситуації, наближені до реальних, що сприяє розвитку лінгвопрофесійних орієнтацій майбутнього фахівця. У процесі підготовки презентації студенти вибудовують стратегію виступу, вчать планувати свою промову, дотримуючись лексико-граматичної структури, корегувати й оцінювати результати мови; набувають практичних навичок відбору інформації, пишуть текст, готують ілюстративний матеріал (таблиці, схеми, графіки, слайди). На цьому етапі студенти навчаються структурувати матеріал, установлювати контакт з аудиторією. Подання презентації здійснюється у формі монологічного мовлення, яке водночас спрямоване на активну участь усіх слухачів, оскільки виступ перед аудиторією передбачає відповідну реакцію слухачів як щодо змісту, так і щодо якості викладу матеріалу, оцінку сильних і слабких сторін виступу. Після виступу студент змушений спонтанно реагувати на питання й репліки, тобто стає учасником непідготовленого діалогічного мовлення. Китайгородська Г.А.

відзначає, що мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера. Саме тому діалогічне мовлення, на відміну від монологічного, неможливо спланувати заздалегідь. Обмін репліками відбувається доволі швидко, і реакція вимагає нормального темпу мовлення. Діалогічне мовлення має двосторонній характер. Спілкуючись, співрозмовник виступає то в ролі мовця, то слухача, який повинен реагувати на репліку партнера. Іншими словами, обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання [5, с. 2]. Таким чином, презентація, будучи рольовою грою, задає форму поведінки всім її учасникам і залучає їх до різних форм групової взаємодії й співпраці. Слід зазначити, що використання презентації на заняттях з іноземної мови дає можливість забезпечити автентичність професійно орієнтованої навчальної ситуації, застосувати мову в природному соціальному контексті, виробити навички підготовленої та спонтанної мови в ситуації, наближеній до реальної.

Рольові ігри є однією з найбільш ефективних вправ для розвитку раніше сформованих комунікативних компетенцій (уміння відібрати інформацію за темою, створити вторинні тексти, подати матеріал). Рольова гра переслідує конкретну мету: дати можливість студентам говорити іноземною мовою якомога більше в умовах обмеженого часу.

Спільність деяких видів мовленнєвої діяльності зумовлює спільність методичних підходів до їх навчання. Наприклад, робота з текстом для читання та з аудіотекстом може бути заснована на спільності критеріїв відбору цих текстів (інформаційному, пізнавальному, мовному, структурному), спільності логіко-сміслового та стилістичного аналізу, подібності вправ (до-текстові – призначені для зняття країнознавчих, лексико-граматичних і лінгвостилістичних труднощів, притекстові – формують комунікативну настанову, післятекстові – контролюють розуміння тексту). Говоріння й слухання передбачає аналогічну класифікацію вправ на мовні й мовленнєві, підготовчі та тренувальні [6].

Отже, взаємопов'язане навчання основним видам мовленнєвої діяльності на заняттях з іноземної мови в студентів економічних спеціальностей полягає в гармонійному поєднанні різних способів навчання іншомовного спілкування. Комунікативна компетенція формується, з одного боку, у всіх видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні, говорінні, читанні, письмі, а з іншого – забезпечує здійснення цих видів мовленнєвої діяльності. Іншими словами, учасники комунікації формують комунікативну компетенцію, створюючи й сприймаючи інформацію, вза-

свідуючи в усній і письмовій формі. Іншомовна компетентність – це результат інтеграції знань, умінь, ціннісних відносин у рамках навчально-пізнавальної та професійно значущої діяльності, що виражається в готовності майбутнього фахівця використовувати отримані лінгвістичні знання, уміння та комунікативний досвід у про-

фесійному й соціальному середовищі відповідно до вимог державного освітнього стандарту.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробленні завдань і вправ із метою реалізації принципу взаємопов'язаного навчання іншомовного спілкування студентів економічних спеціальностей.

Література

1. Бараненкова Н.А. Роль перекладу у процесі навчання читання фахової літератури студентів немовних ВНЗ / Н.А. Бараненкова / Вісник ЛНУ. – № 14 (273), 2013. – С. 77–82.
2. Гойхман О.Я. Речевая коммуникация : [учебник] / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина; под. ред. проф. О.Я. Гойхмана. – М. : Инфра-М, 2005. – 272 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Зимняя И.А. Взаимосвязанное обучение видам речевой деятельности: проблемы и перспективы: предметный план речевой деятельности / И.А. Зимняя, Р.П. Неманова // Межвуз. науч. сб. – Саратов : Саратовский университет, 1988. –С. 3–9.
5. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам / Г.А. Китайгородская. – М. : изд-во Московского университета, 1986. – 52 с.
6. Станкевич Н.В. Види мовленнєвої діяльності в аспекті лінгводидактики / Н.В. Станкевич / Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Вип. 2., 2007 – С. 40–47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://chito.in.ua/pdfview/vidi-movlennyevoyi-diyalnosti.html>.
7. Фомина Т.Н. Инновационные технологии преподавания иностранных языков в неязыковом вузе / Т.Н. Фомина, Т.Г. Зеленова. – Ярославский педагогический вестник, 2003. – № 1 (34). – С. 2–5.

РОЗВИТОК ШЛЯХІВ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Стаття присвячена розгляду становлення методів навчання мовної комунікації у викладанні російської мови як іноземної. У роботі описуються деякі принципи комунікативного викладання, досліджуються способи інтенсифікації навчального процесу.
Ключові слова: комунікативне навчання, комунікативна компетенція, мовленнєва комунікація.

Суханова Т. Е. Развитие путей и методов обучения языковой коммуникации в преподавании русского языка как иностранного. – Статья.

Статья посвящена рассмотрению становления методов обучения языковой коммуникации в преподавании русского языка как иностранного. В работе описываются некоторые принципы коммуникативного преподавания, исследуются пути интенсификации учебного процесса.

Ключевые слова: коммуникативное обучение, коммуникативная компетенция, речевая коммуникация.

Sukhanova T. E. Development of ways and methods in Russian as a second language communication. – Article.

The article is devoted to consideration of the formation methods of teaching language communication in teaching Russian as a foreign language. The research describes some principles of communicative teaching, studies ways to intensify educational process.

Key words: communicative learning, communicative competence, speech communication.

Нині одне з перших місць у рейтингу популярності методик викладання нерідних мов активно утримує комунікативний підхід, який фокусується на практиці спілкування. Ця техніка відмінно працює в Європі та Сполучених Штатах, а також продовжує розвиватися у викладанні російської мови як іноземної. Комунікативна методика, як видно вже із її назви, приділяє особливу увагу саме можливості спілкування. З чотирьох «китів», на яких тримається будь-який мовний тренінг (читання, письмо, говоріння й сприйняття мовлення на слух), підвищена увага приділяється саме останнім двом. Адже усне мовлення будь-якої освіченої людини суттєво відрізняється від письмового (наприклад, пріоритетним є використання простих коротких речень). Проте помилково було б думати, що комунікативний метод призначений тільки для легкої світської бесіди. Ті, хто хоче бути професіоналом у певній галузі, регулярно читають публікації на цікаву для них тематику в зарубіжних виданнях. Маючи широкий лексичний запас, вони легко орієнтуються в тексті, але підтримка розмови з іноземним колегою на ту ж саму тему буде коштувати їм величезних зусиль. Комунікативний метод покликаний насамперед зняти страх спілкування.

До навчання мовної комунікації належать як процеси, що відбуваються в аудиторії, так і мета й завдання навчання. Центральною теоретичною концепцією викладання мовної комунікації є «комунікативна компетенція». **Мета** нашої статті – показати, як навчання мовної комунікації тлумачилося й реалізувалося в різних контекстах. **Завданнями** статті є розгляд шляхів формування комунікативного підходу до навчання в різноманітних ситуаціях, беручи до уваги потреби й цілі студентів і традиції викладання нерідної мови в аудиторії, що залучають студентів до активної участі в спілкуванні.

Комунікативною методикою займалися й продовжують займатися А.Р. Арутюнов, А.О. Акішина, О.Є. Каган., І.С. Костіна, В.М. Ріверс, Д. Соарз, Л. Соарз, Д. Нунан, Дж. Шейлз, Ван Паттен, К.А. Річард, С. Совіньон і багато інших [2; 4; 5; 6]. Науковцями було винайдено безліч способів і методів викладання нерідної мови. Деякими моделями в певний час захоплювалися, деякі висміювали або відхиляли як недоречні. Часи змінюються, змінюються прийоми й методи. Те, що колись здавалося новим і перспективним, згодом ставало дивним і застарілим. В останній чверті ХХ сторіччя комунікативний підхід до мовного викладання був висунутий у якості інноваційного способу викладання російської мови як іноземної.

До недавнього часу домінуючу позицію у викладанні російської мови як іноземної займали чотири мовні навички: аудіювання, говоріння, читання й письмо. Ці навички були покладені в основу освітніх програм. Говоріння й письмо були описані як активні навички, а читання й аудіювання – як пасивні навички усного та письмового мовлення. Сьогодні читачі й слухачі вже не розглядаються як пасивні, вони виступають як активні учасники спілкування. Повне й широке розуміння спілкування було ускладнене дихотомією «активний / пасивний». Згодом навички, необхідні для участі в усному й письмовому мовленні, були описані як продуктивні, а слухання й читання – як рецептивні. Терміни «продуктивний» і «рецептивний» більш точно віддзеркалюють природу комунікації, яка полягає у формуванні змісту під час надсилання й отримання повідомлень, а також різноманітних стратегій їхньої передачі. Інтерес спілкування полягає в діях і поведінці учасників.

За визначенням А.О. Акішиної, комунікативне навчання – це не тільки прийоми роботи, її організація, але й цілісна система й навіть філософія

навчання, відповідно до якої мову розуміють як засіб спілкування, що залежить від мовця й слухача. Основним завданням цього методичного напрямку є навчити студентів брати участь у мовленнєвій діяльності, тобто навчити їх досягненню мети мовленнєвими засобами [1, с. 25].

Методисти зазначають, що мовленнєва комунікація – це вид мовленнєвої діяльності, де цілі та завдання лежать за межами мовного спілкування. Знання іноземної мови як системи слів і граматичних форм недостатньо. Це є не метою навчання, а тільки проміжною ланкою, яка веде до мовленнєвого спілкування. Мовленнєва комунікація є можливістю здійснювати багато мовленнєвих актів у різноманітних видах мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо). Ядро комунікативного навчання – вправи й завдання, за допомогою яких студенти вчаться співвідносити мету діяльності з мовленнєвим висловлюванням. На всіх рівнях здійснюється функціональний підхід до відбору й подання матеріалу [1, с. 25].

Мовленнєва комунікація виникає, коли в цьому є необхідність у мовця й слухача. Якщо студенти говорять, читають, слухають одне й те саме, а потім це переказують, комунікації немає. Мета мовленнєвої комунікації дуже часто знаходиться поза межами мови. Володіння мовою – це здатність студентів вирішувати комунікативні задачі. А нормованість мовлення, уміння використати правильну форму є проміжним завданням навчання [1, с. 26].

Інтерпретація комунікативного мовного навчання показує, що практикуючись і отримуючи досвід роботи в більш широкому діапазоні комунікативних ситуацій і подій, студенти поступово розширюють свою комунікативну компетенцію, що складається з граматичної компетенції, дискурсивної компетенції, соціально-культурної компетенції та стратегічної компетенції. Кожен із цих компонентів має важливе значення, а кінцеве їхнє засвоєння впливає на загальний рівень комунікативної компетенції студентів.

До граматичної компетенції відносять підготовчий рівень граматичних форм, здатність упізнати лексичні, морфологічні, синтаксичні й фонологічні функції мови та використовувати ці функції для інтерпретування форм слів і речень. Граматична компетенція не пов'язана з будь-якою однією граматичною теорією. Вона має висловлювати зміст за допомогою правил і тлумачень, які використовуються.

Компетенція дискурсу будується не з окремих слів або фраз, а з взаємопов'язаної низки висловлювань, написаних слів або речень у вигляді тексту, значущого цілого. Текст може бути віршем, повідомленням електронної пошти, телефонною розмовою або романом. Ідентифікація окремих звуків або слів сприяє інтерпретації загального

змісту тексту. З іншого боку, розуміння теми або мети тексту допомагає в інтерпретації окремих звуків і слів. Обидві інтерпретації є важливими для комунікативної компетенції.

Соціально-культурна компетенція виходить далеко за рамки мовних форм і є міждисциплінарною галуззю, тобто вмінням використовувати соціальні мовні правила. Соціально-культурна компетенція потребує розуміння соціального контексту, в якому використовується мова.

Важко передбачити соціально-культурні аспекти для кожного контексту, оскільки російська мова часто є мовою спілкування між носіями різних мов. Учасники багатокультурної комунікації відчують не тільки культурні смисли, які передає сама мова, а й соціальні складники, що стосуються використання мови, наприклад, невербальну мову й тон голосу. Ці моменти впливають на інтерпретацію повідомлень. Культурна обізнаність, культурні знання стають усе більш важливими.

Студенти, що ідеально знають мову та належно використовують її у всіх соціальних взаємодіях, існують лише теоретично. Навіть носії російської мови не можуть знати її в усіх численних проявах. Комунікативна компетенція завжди є відносною. Стратегії, які ми використовуємо в незнайомих умовах, обмежені через недосконале знання правил або обмежуючих факторів у їхньому застосуванні (наприклад, втома або неухважність) і представлені у вигляді стратегічної компетенції. З практикою й досвідом студент отримує граматичні навички й соціально-культурну компетенцію. Таким чином, знижується відносна важливість стратегічної компетенції. Проте ефективне використання стратегій має велике значення для комунікативної компетенції в усіх контекстах і відрізняє досвідчених комунікаторів від тих, які володіють мовою меншою мірою.

У методиці викладання російської мови як іноземної багато чого змінилося за роки її існування. Зараз широко використовується комунікативний підхід. Він описує набір загальних принципів, що ґрунтуються на основі поняття комунікативної компетенції як мети вивчення нерідної мови та комунікативної навчальної методології як способу досягнення цієї мети. Нині навчання комунікативній мові, його теорія й практика спираються на цілу низку різних освітніх парадигм і традицій. До них належать дослідження щодо оволодіння нерідною мовою, спільного навчання, навчання з використанням інструкцій. І оскільки комунікативний підхід спирається на низку різних джерел, не існує єдиного чи узгодженого набору практик, які б цілісно характеризували сучасну комунікативну мовну підготовку [2].

Комунікативне викладання російської мови сьогодні швидше стосується цілої низки узгоджених принципів, які можна застосовувати по-різ-

ному залежно від контексту викладання, віку студентів, їхнього рівня підготовки, навчальних цілей тощо.

Одиницею навчання є не слово, не фраза, а мовленнєвий акт (наприклад, питання, прохання, незгода тощо). Студенти розігрують сцени, в яких виробляється їхня мовленнєва поведінка в різних соціальних ситуаціях. Поведінка визначається соціальним контекстом. Оволодіння мовою – це формування комунікативної компетенції, здатності вирішувати комунікативні задачі мовленнєвими засобами. Наявність мовної й мовленнєвої компетенції розглядається як проміжна ланка. У навчальному процесі використовуються аутентичні матеріали, вводяться країнознавчі поняття. Спілкування здійснюється на мові, що вивчається (використання рідної мови обмежене).

Для спілкування потрібно використовувати аудиторні ситуації, установлювати міжособистісне спілкування. Звідси виникає особисто-діяльнісний підхід: студенти залучаються до спільної діяльності (вирішують завдання в групах, парах). Роль викладача полягає у створенні умов і в полегшенні комунікації, а не тільки в постійному виправленні помилок. Під ситуацією (у широкому сенсі) зазвичай розуміють обстановку, сукупність обставин (явищ, предметів) дійсності й співрозмовників: хто й до кого говорить, що, чому, з якою метою.

Не слід вважати, що будь-яка ситуація дійсності містить стимул до мовлення, тобто є мовленнєвою. Багато ситуацій дійсності, незалежно від того, якими природними та реальними вони є, не виступають як мовленнєві. Наприклад, коли людина йде вулицею й бачить на дорозі велику калюжу, то її реакцією на цю ситуацію може бути часткова зміна напрямку, тобто дії, а не мовлення. В інших випадках обставини дійсності можуть не викликати мовленнєвої реакції тому, що інформація про ситуацію не є цікавою для людини або тому, що не існує умов для мовленнєвої реакції на отриману інформацію (наприклад, немає співрозмовника). Таким чином, мовленнєвою ситуацією можна назвати лише таку ситуацію дійсності, яка викликає ту чи іншу мовленнєву реакцію [1, с. 27–28]. Проте було б неправильно обмежувати поняття природної ситуації тільки обставинами, які дійсно існують у житті. Сюди можна включити ситуації, де мовленнєва реакція викликається уявними обставинами, а також пропозиції (наприклад, що б ви зробили, якщо...?). Однак мовленнєвий стимул при цьому завжди залишається природним. Вищесказане стосується і реальних умов спілкування.

Стосовно навчального процесу слід розрізняти два види мовленнєвих ситуацій. Це насамперед природні ситуації, що постійно виникають в аудиторії (наприклад, ситуації, пов'язані із забез-

печенням заняття наочними посібниками, технічним обладнанням, відсутністю або запізненням окремих слухачів, із відносинами між студентами тощо). На жаль, викладачі не завжди використовують ці ситуації. Часто студенти й викладачі в таких ситуаціях переходять на рідну мову студента. Такі ситуації, що мають природні стимули до мовлення, є благодатним матеріалом для розвитку мовлення тією мовою, що вивчається.

Крім того, на жаль, подібні ситуації не можуть забезпечити планомірної та систематичної роботи для розвитку мовленнєвих навичок на основі різноманітного лексико-граматичного матеріалу. Тому виникає необхідність, окрім використання природних ситуацій для навчальних цілей, користуватися також спеціальними навчальними мовленнєвими ситуаціями. Учбова мовленнєва ситуація складається передусім з умов ситуації й мовленнєвої реакції студентів. В умовах ситуації можна виділити декілька компонентів, зокрема опис ситуації, що включає інформацію як про ситуацію, так і про учасників розмови (наприклад, ви прийшли до аптеки, щоб купити ліки від головного болю з певною назвою. Провізор каже, що цього препарату зараз немає. Спробуйте дізнатися, чи є препарат з такою самою діючою речовиною, але іншого виробника або чим можна замінити рекомендовані вам ліки, адже ви не можете працювати через головний біль. Обстановка: аптека. Учасники розмови: провізор і пацієнт). Мовленнєвий стимул є причиною, що заохочує до мовлення (бажання придбати ліки й звільнитися від головного болю).

Мовленнєвий стимул означає відношення мовців до обставин, їхню конкретну позицію, яка визначає напрям, а найчастіше – і оформлення мовлення. Він не завжди знаходить власне вербальне вираження в тексті ситуації (трапляються ситуації з прихованим мовленнєвим стимулом), але його наявність в умовах ситуації необхідна [2].

Головним принципом сучасного комунікативного викладання мови є те, що вивчення нерідної мови полегшується, коли студенти взаємодіють один з одним, і ці зв'язки є важливими для них. Навчання в аудиторії є ефективним, коли завдання й вправи дають студентам можливість вести діалог для того, щоб розширити свої мовні ресурси, звернути увагу на використання мови й взяти участь у конструктивному обміні значущою, актуальною й цікавою інформацією.

Навчання мови – це поступовий процес, який передбачає творчість, це процес спроб і помилок. Хоча помилки є нормою, кінцева мета навчання полягає в тому, щоб мати можливість використовувати мову, що вивчається, чітко та плавно. Студенти обирають свої власні шляхи вивчення мови, прогресують із різною швидкістю й мають різні потреби та мотиви. Успішне навчання включає в

себе використання ефективного навчання й комунікативних стратегій. Роль викладача в аудиторії – це роль посередника, який створює мікроклімат, що сприяє різноманітному використанню мови. Клас – це спільнота, де студенти навчаються, взаємодіючи один з одним.

На цей момент немає загальної учбової моделі, яка б використовувалася скрізь. Не викликає сумнівів те, що необхідно систематично висвітлювати в методичній літературі багато компонентів комунікативної компетенції, включаючи мовні навички, зміст, граматику, лексику й функції. Різні типи комунікативно-орієнтованих програм для викладання російської мови використовують різноманітні шляхи розвитку комунікативної компетенції.

Під час планування викладання мовної комунікації викладачам треба пам'ятати, що не всі студенти відчувають себе комфортно в однакових ролях. В аудиторії, як і в суспільстві в цілому, є як лідери, так і ті, хто віддає перевагу пасивності. Це має важливе значення для успішного проведення спільної діяльності. У групових обговореннях завжди є студенти, які намагаються більше говорити. Тому тих, хто частіше мовчить у великих групах, слід заохочувати працювати в парах або за індивідуальним планом. Таким чином, чим більше варіантів комунікативної діяльності використовується, тим більша ймовірність залучення всіх студентів.

Незалежно від різноманітних форм комунікаційної діяльності в аудиторії метою навчання залишається підготовка студентів до використання російської мови поза класом. Це світ, у якому від студента буде залежати розвиток власної комунікативної компетенції. Аудиторія є репетицією. Розроблення поза класом компонента комунікативного навчання починається з усвідомлення студентом власних інтересів і потреб, зі здатності не тільки реагувати, але й (що є більш важливо) розвивати ці інтереси та потреби шляхом самостійного використання російської мови.

Аудиторна робота має, як правило, такі характеристики. По-перше, вона прагне розвивати комунікативні компетенції студентів шляхом зв'язку граматичних навичок і вміння спілкуватися. Таким чином, грамика не викладається в ізоляції, але часто виникає з комунікаційних потреб студентів. Вони можуть виконати вправи та завдання, а потім проаналізувати деякі лінгвістичні риси їх подання. По-друге, аудиторна робота створює необхідність у спілкуванні, студенти працюють, взаємодіючи й отримуючи знання шляхом використання таких операцій, як вирішення проблем, обмін інформацією та рольові ігри. По-третє, вона дає можливість як для індуктивного, так і для дедуктивного вивчення грамики. По-четверте, вона наповнює вправи й завдання змістом, пов'язаним зі студентським життям і інтересами студентів. По-п'яте, вона дозволяє студентам індивідуалізувати навчан-

ня, застосовуючи те, що вони дізналися впродовж власного життя. Нарешті, учбові матеріали зазвичай створюються за допомогою аутентичних текстів для активізації й стимулювання інтересу, а також презентації допустимих лінгвістичних моделей.

Таким чином, за вибором шляхів і методів викладання мовної комунікації викладачі відрізняються залежно від їхньої власної підготовки й досвіду. Деякі відчувають розчарування через двозначність і певний брак критеріїв оцінювання комунікативних здібностей студентів. Інші викладачі радіють можливостям обирати або розробляти свої власні матеріали, даючи студентам широкий спектр комунікативних задач. Вони почувають себе комфортно, спираючись на більш глобальні та комплексні підходи до стимулювання навчального прогресу. Крім того, комунікативна компетенція не вимагає відкидати традиційні матеріали. Для комунікативного підходу можливе й доцільне використання знайомих і звичних вправ і завдань, якщо вони не перешкоджають комунікації. Основним принципом навчання є орієнтація на колективну участь студентів у процесі засвоєння мови за допомогою співпраці між окремими студентами, а також між студентами та викладачами.

Різні підходи комунікативного навчання російської мови як іноземної об'єднують те, що в основу роботи більшості навчальних програм покладено комунікативну методику, яка припускає максимальне занурення студента в мовний процес, що досягається за допомогою зведення користування рідною мовою до мінімуму. Основною метою цієї методики є навчити студентів спочатку вільно говорити мовою, а потім думати нею. Важливо, що механічні відтворювальні вправи майже відсутні: їхнє місце займають ігрові ситуації, робота з партнером, завдання на пошук помилок, порівняння та зіставлення, які підключають не тільки пам'ять, але й логіку, здатність мислити аналітично й образно.

Весь комплекс прийомів допомагає створити російськомовне середовище, у якому повинні «функціонувати» студенти: читати, спілкуватися, брати участь у рольових іграх, викладати свої думки, робити висновки [3]. Комунікативна методика орієнтована не тільки на розвиток знання мови, але й на розвиток креативності та загального кругозору студента. Мова тісно переплітається з культурними особливостями країни, таким чином, навчальні програми неодмінно міститимуть країнознавчий аспект.

У центрі уваги навчання комунікації перебуває індивідуальний підхід. Акцент робиться на використанні аудіо, відео й інтерактивних ресурсів. Завдяки різноманітності методичних прийомів мовні курси сприяють формуванню навичок, необхідних людині в сучасному діловому житті (здатність робити доповіді, проводити презентації, листуватися тощо).

Література

1. Акишина А.А. Учимся учить. Для преподавателя русского языка как иностранного / А.А. Акишина, О.Е. Каган // М. : Русский язык. Курсы, 2012. – 256 с.
2. Арутюнов А.Р. Коммуникативная методика русского языка как иностранного и иностранных языков : конспект лекций / А.Р. Арутюнов, И.С. Костина // М. : Ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина, 1992. – 147 с.
3. Суханова Т.Є. Соціокультурний підхід до навчання іншомовної комунікації / Т.Є. Суханова, Т.В. Крищенко // Одеса, Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 12/13. Серія : Філологія, № 12, 2014р. – С. 221–224.
4. Karen E. J. Understanding Communication in Second Language Classroom / E.J. Karen // Cambridge University Press, 1995. – 187 p.
5. Lee J. Making Communicative Language Learning Happen. / J. Lee, B.V. Patten // N.Y. : McGraw-Hill, 1995. – 291 p.
6. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice, second edition. / S.J. Savignon // N.Y. : McGraw-Hill Publishers, 1997. – 322 p.

УДК 811.111:004.738.5

Щербина С. М., Макухіна Т. В.

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ АНГЛОМОВНОГО ІНТЕРНЕТ-САЙТУ ONE STOP ENGLISH НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто можливості використання ресурсів навчальних інтернет-сайтів на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах. Описано контент навчально-методичних матеріалів англomовного сайту One Stop English та проаналізовано основні переваги використання ресурсів сайту у формуванні навичок усного мовлення на заняттях з англійської мови у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: навчальний інтернет-сайт, мовленнєва діяльність, комунікативна мовленнєва компетенція, мовленнєві вправи, практичні навички.

Щербина С. М., Макухіна Т. В. Использование учебно-методических материалов англоязычного интернет-сайта One Stop English на занятиях по иностранному языку в высших учебных заведениях. – Статья.

В статье рассмотрены возможности использования ресурсов учебных интернет-сайтов на занятиях по иностранному языку в высших учебных заведениях. Описано содержание учебно-методических материалов английского сайта One Stop English и проанализированы основные преимущества использования ресурсов сайта в формировании навыков устной речи на занятиях по английскому языку в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: обучающий интернет-сайт, речевая деятельность, коммуникативная речевая компетенция, речевые упражнения, практические навыки.

Shcherbyna S. M., Makukhina T. V. The use of educational materials of English Internet site One Stop English in teaching a foreign language at higher education institutions. – Article.

The article considers the possibilities of use of educational Internet sites in teaching a foreign language at higher educational establishments. The content of educational materials of the English Internet site "One Stop English" is described; the benefits of site's resources use in developing students' speaking skills at English lessons in higher education institutions are highlighted.

Key words: educational Internet site, language activity, communicative language competence, speech activities, practical skills.

Інтенсивний розвиток електронного каналу комунікації, запровадження інноваційних методів вивчення іноземної мови в Україні, що базуються на Загальноєвропейських Рекомендаціях Ради Європи з мовної освіти до вивчення, викладання та оцінювання, вимагають суттєвих змін у підходах до викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ). У цьому контексті одним із найнеобхідніших засобів формування професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій студентів є використання на заняттях з іноземної мови сучасних інформаційно-комунікативних технологій, зокрема навчальних інтернет-сайтів.

Використанню інтернет-ресурсів у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Биков, О. Жолдак, А. Скрипниченко, В. Тавро, В. Гезергуда, Дж. Шейлз, Є. Полат, І. Смольянікова, С. Термінасова та ін.). Незважаючи на значні наукові доробки, на сьогодні ця проблема ще не знайшла єдиного системного вирішення. Недостатньо висвітлений дидактичний і комунікативний потенціал засобів інформаційно-комунікативних технологій, існує необхідність подальшого розроблення технології впровадження засобів інформаційно-комунікативних технологій у процес іншомовної підготовки студентів, що свідчить про **своєчасність** запропонованої розвідки.

Мета статті – проаналізувати можливості використання навчально-методичних матеріалів англomовного інтернет-сайту One Stop English на заняттях з іноземної мови у ВНЗ.

У контексті комунікативно орієнтованого підходу до вивчення іноземних мов використання інтернет-ресурсів навчального призначення на заняттях з іноземної мови є необхідною складовою частиною формування іншомовної комунікативної компетенції. Як зазначає О. Ганзюкова, використання інтернет-ресурсів на заняттях з іноземної мови є засобом ознайомлення з різноманітними зразками автентичного мовлення [3, с. 133], що є невід'ємним компонентом розвитку аудитивних умінь та навичок.

До інтернет-ресурсів навчального призначення відносять навчальні інтернет-сайти. Навчальні інтернет-сайти – це спеціально створені фахівцями з іноземних мов чітко структуровані сайти, що містять електронні навчальні матеріали завдань різного рівня складності. За основу нашого дослідження взято матеріали сайту One Stop English [7], контент якого вміщує понад 8000 методичних розроблень: плани уроків, мовні ігри, граматичні вправи, навчальні статті різної тематики, аудіо- та відеоматеріали, демонстраційні картки та ін. Навчальні матеріали сайту мають 5 рівнів складності, які відповідають 5 рівням загальноєвропейської системи CEFR (Загальноєвропейська компетенція володіння іноземними мовами: A1, A2, B1, B2, C1, C2) [4].

Запропоновані методистами сайту розроблення містять поєднання підготовчих, тренувальних, мовленнєвих вправ, що передбачають паралельний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), які не

існують у чистому вигляді, а так чи інакше переплітаються між собою. Як відомо, в основі формування умінь у будь-якому виді іншомовної діяльності лежать слухо-моторні навички, тому пріоритет у навчанні іноземної мови надається усному мовленню.

Розглянемо основні види комунікативних завдань навчального інтернет-сайту One Stop English, спрямовані на розвиток усного мовлення.

Насамперед розглянемо вправи, що формують аудитивні уміння. Аудіювання є одним із важливих засобів мовленнєвої практики, без якого не може бути і нормативного говоріння. Як зазначають польські дослідники, слухання тісно пов'язане з говорінням, адже «не можна нічого сказати, не слухаючи самого себе під час говоріння, тобто не контролюючи ситуацію слухом» [6, с. 230]. Навички слухання, які забезпечують розуміння почутого через зустрічну внутрішню активність слухача, є мовленнєвою компетенцією в аудіюванні, яка тісно пов'язана з мовною, соціокультурною та іншими видами компетенцій у цьому виді мовленнєвої діяльності [1, с. 7].

В умовах реальної комунікації на аудіювання припадає близько 50% часу. Як засіб навчання, аудіювання стимулює мовленнєву діяльність, забезпечує керування процесом навчання, знайомить студентів із новим мовним, мовленнєвим і країнознавчим матеріалом, є засобом формування навичок і умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності («слухаючи, навчатися») [2, с. 138], допомагає підтримувати досягнутий рівень володіння мовою, підвищує ефективність зворотного зв'язку і самоконтролю.

Особливо гостро фонетичні труднощі розмовного мовлення проявляються на початковому етапі навчання. Як відомо, мовленнєва діяльність у перший період має переважно рецептивний характер. Аудіювання ж займає не менше третини навчального часу. Фонематичний слух на цьому етапі навчання ще недостатньо розвинутий, немає стійких вимовних навичок, складною для розуміння є й інтонація, наголос, темп англійської мови [5, с. 76].

Особливістю навчального сайту One Stop English є включення до контенту інтернет-ресурсу розділу Pronunciation, на якому подається детальна інформація про фонемну систему англійської мови та пропонуються різноманітні вправи на формування навичок вимови. Особливої уваги на початковому етапі навчання, на нашу думку, заслуговують вправи на диференціацію звукової форми слова та його розуміння (Sound matters lesson plans) і вправи на розвиток фонематичного й інтонаційного слуху (Pronunciation exercises).

На подальших етапах навчання доцільно використовувати аудіотексти, націлені на розвиток мовленнєвих умінь аудіювання. Контент сайту

вміщує аудіотексти різної тематики (Topic-based listening lessons) та складності, записані носіями різних варіантів та акцентів англійської мови: британського, американського, австралійського, європейського. Після аудіотекстів містяться фрагменти вправ репродуктивно-продуктивного характеру, що базуються на прослуханому тексті, наприклад, автори розроблень пропонують оцінити ситуацію, описану в аудіотексті, охарактеризувати вчинки мовців, дібрати заголовок до прослуханого тексту тощо. Інструкція: *Ask students how many advertisements they heard (there are three) and then tell them to listen again and write the name and the description of each place that is advertised [Listening skills lesson plans: Radio and television advertisements by Miles Craven]*. До кожного з таких уроків додаються методичні вказівки та роздаткові матеріали для викладача, який, слідуючи інструкціям, може чітко розпланувати етапи виконання таких завдань.

Наступний етап навчання включає вправи продуктивного характеру (Post-listening tasks), що передбачають коментування студентами основних подій аудіотексту, обговорення та власну інтерпретацію питань, висвітлених у тексті. Інструкція: *Put students into pairs and ask them if they can remember what each person is going to do or get for their birthday. Give them a few moments to discuss and then play the recording again for them to listen and check their ideas [Listening skills lesson plans: Talking about birthdays by Miles Craven]*.

Розвиток навичок професійно орієнтованого говоріння передбачає формування компетенції в діалогічному та монологічному мовленні. Невід'ємною складовою частиною навчання є система комунікативних вправ. Особливою популярністю, як показує практика, серед студентів філологічних спеціальностей користуються вправи на прогнозування та генерацію ідей, спрямовані на комунікативні уміння студентів висловлювати власні судження, висувати гіпотези та спростовувати їх. Саме такі види вправ містить контент інтернет-сайту One Stop English. Наприклад, перед студентами ставиться завдання визначити зміст запропонованого тексту за його назвою, не читаючи сам текст. Інструкція: *Write down as many EU languages as you can think of. Give your own arguments. Then read the article and check if you are right [English as the EU language: onestopenglish.com/business/business-tasks/studying and-learning]*. Виконавши завдання викладача, студенти мають можливість прочитати текст та зрозуміти, чи впоралися вони з поставленим завданням. Як правило, до таких текстів додаються вправи на закріплення лексичних навичок. Це завдання на визначення слова за дефініцією (завдання "Flash cards"), вибір правильного слова із двох можливих для продовження

тексту (завдання “Word pairs”), з’єднання слів із їхнім значенням (“Matching activities”), завдання на вписування пропущених слів (“Missing words”) та завдання на заповнення пропусків словами з боксу (“Gapfill tasks”). Як показує практика, після виконання всіх вищезазначених завдань студент здатний відтворити прочитаний текст не тільки усно, але й письмово.

Наступний блок вправ, що містяться в навчальних розробленнях сайту, включає вправи на зіставлення власних поглядів, позицій:

а) вільна та спрямувальна дискусія. Студенти вчать демонструвати навички невідготовленого мовлення, вміння дискутувати, відстоювати власну позицію. Наприклад: *Students discuss different kinds of motivation and what motivates them as learners [Lindsay Clandfield Level: Intermediate]*;

б) вправи, спрямовані на вирішення проблемних завдань. Завдання студентів полягає у вирішенні штучно створеної проблемної ситуації, що містить певні протиріччя та передбачає вибір студентом одного з можливих шляхів вирішення такої проблеми. Такі методичні розроблення нерідко доповнюються відео- та аудіоматеріалами, що дають змогу студентам краще зрозуміти суть проблемної ситуації та знайти компроміс у її вирішенні. Подібні зразки вправ сприяють удосконаленню вміння монологічного і діалогічного мовлення та стимулюють розвиток креативного мислення.

Як показує досвід викладацької діяльності, особливою популярністю серед студентів філологічних спеціальностей користуються вправи на імітаційно-ігрове моделювання. Це переважно рольові ігри, що передбачають виконання студентами різних психологічних і соціальних ролей в умовах, максимально наближених до умов природного спілкування. Розробники навчально-методичних матеріалів інтернет-сайту надають викладачеві можливість використати набір готових карток із відповідними ролями, які лише потрібно правильно розподілити між студентами та дати загальні інструкції щодо їх виконання. Напри-

клад: *The office party: worksheet/teacher's notes – intermediate to advanced.*

Ще одним цікавим видом вправ, які пропонують автори методичних розроблень англomовного інтернет-сайту One Stop English є інтерв’ю. Як правило, завдання студентів полягає у здатності поставити якомога більше питань один одному та проаналізувати відповіді кожної пари: *Students interview each other and discuss language skills. They self-assess what they can do orally in English [Learning languages: worksheet/teacher's notes – Intermediate to advanced]*. Такі завдання дозволяють удосконалювати вміння монологічного і діалогічного мовлення.

Окрім різних видів розроблених комунікативних завдань, на сайті One Stop English розміщено і методичні рекомендації для викладачів англійської мови, які не лише дають змогу ознайомитися з дидактичними можливостями інтернет-ресурсу, але і сприяють підвищенню рівня професійної компетентності.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що безпосереднє використання викладачем іноземної мови матеріалів навчальних інтернет-сайтів на заняттях із практики усного та писемного мовлення посилює мотивацію студентів до вивчення іноземної мови та сприяє удосконаленню всіх видів мовленнєвої діяльності. Систематичне опрацювання навчально-методичних розроблень англomовного сайту One Stop English та подібних навчальних інтернет-сайтів є, на нашу думку, невід’ємним складником формування іншомовної комунікативної компетентності студентів ВНЗ. Водночас така організація навчального процесу сприяє підвищенню соціокультурної та країнознавчої компетентності студентів і дає змогу підвищити власний рівень професійної компетентності викладачів іноземних мов.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробленні методики формування та контролю рівня сформованості ключових компетенцій як складових частин іншомовної комунікативної компетентності з використанням англomовних інтернет-сайтів.

Література

1. Бакаєва Г. Програма з англійської мови для професійного спілкування / кол. авт. Г. Бакаєва, О. Борисенко, І. Зуєнок, В. Іваніщева та ін. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
2. Бігич О. Методика формування іншомовної компетентності в аудіюванні у студентів мовних спеціальностей / О. Бігич // Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності : [навч.-метод. посіб.] / О. Бігич, Н. Бориско, С. Гапонова та ін. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 175–187.
3. Ганзюкова О. Використання дидактичного потенціалу ресурсів Інтернету на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням / О. Ганзюкова // І Читання пам’яті Михайла Матусовського : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. «Лінгвістика. Комунікація. Освіта». – Луганськ : Вид-во ЛДІКМ, 2012. – С. 131–134.
4. Common European framework of reference for languages [Electronic resource]. – Access mode : http://en.wikipedia.org/wiki/Common_European_Framework_of_Reference_for_Languages.
5. Roach P. English Phonetics and Phonology. A Practical Course / P. Roach. – Cambridge University Press, 1990. – 212 p.
6. Stawna M. Podejście komunikacyjne do nauczania języków obcych / M. Stawna. – Warszawa, 1991.
7. One Stop English [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.onestopenglish.com>.

НАШІ АВТОРИ

Бабій Олена Русланівна – викладач кафедри іноземних мов ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»

Баклан Ірина Миколаївна – старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидат філологічних наук

Бобровник Світлана Миколаївна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бойко Ірина Владиславівна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Бурлаченко Наталія Василівна – викладач англійської мови коледжу Національного фармацевтичного університету

Головнюова-Коппа Ольга Олексіївна – старший викладач кафедри ТПП Чорноморського національного університету імені Петра Могили, кандидат філологічних наук

Голубовська Ірина Олександрівна – завідувач кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор

Гончаренко Елла Петрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Гридюшко Ольга Олегівна – асистент кафедри іноземних мов № 2, Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри германських та східних мов Міжнародного гуманітарного університету

Качан Богдана Михайлівна – викладач кафедри іноземних мов ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»

Кійко Світлана Василівна – доцент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук

Коваленко Валентина Петрівна – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Коваленко Ніна Олександрівна – старший викладач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Кондрашова Алла Володимирівна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Кравцова Марія Олександрівна – асистент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка

Кривошея Аліна Володимирівна – викладач кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Кузенко Галина Миколаївна – докторант Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Кузьменко Юлія Олександрівна – доцент кафедри іноземних мов № 1 Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат педагогічних наук, доцент

Кучер Зоя Іванівна – завідувач кафедри романо-германської філології та перекладу Черкаського державного технологічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Лабінська Богдана Ігорівна – завідувач кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор педагогічних наук, професор

Ласка Ігор Васильович – доцент кафедри іноземних мов Дипломатичної академії України при МЗС України, кандидат філологічних наук, доцент

Лоскутова Наталія Миколаївна – старший викладач кафедри німецької та французької філології Маріупольського державного університету, кандидат філологічних наук

Лукіячук Юлія Олександрівна – аспірант (ад'юнкт) Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Макухіна Тетяна Володимирівна – доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

Маслова Аліна Вікторівна – старший викладач кафедри англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук

Мітіна Олена Михайлівна – завідувач кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Наріжна Лідія Миколаївна – старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», кандидат педагогічних наук

Немировська Олександра Федорівна – доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, кандидат філологічних наук, доцент

Орлова Наталія Володимирівна – доцент кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, кандидат педагогічних наук, доцент

Остапчук Оксана Романівна – викладач кафедри іноземних мов ВДНЗ «Буковинський державний медичний університет»

Оськіна Ксенія Андріївна – аспірант кафедри прикладної та експериментальної лінгвістики Інституту прикладної і математичної лінгвістики Московського державного лінгвістичного університету, науковий співробітник по проектах НДР

Павлик Наталія Василівна – викладач кафедри філософії мови, порівняльного мовознавства та перекладу факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Пальцева Валентина Володимирівна – викладач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Пархоменко Ольга Миколаївна – доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського, кандидат філологічних наук, доцент

Плетенецька Юлія Миколаївна – доцент кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, кандидат філологічних наук

Подкур Інна Володимирівна – доцент кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Потапенко Людмила Віталіївна – доцент кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського інституту ДВНЗ «Університет банківської справи», кандидат філологічних наук

Присяжнюк Ірина Сергіївна – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського»

Приходько Вікторія Богданівна – доцент кафедри іноземних мов Луцького національного технічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Смольницька Ольга Олександрівна – старший науковий співробітник відділу української філології Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, кандидат філософських наук

Суханова Тетяна Євгенівна – доцент кафедри гуманітарних наук Національного фармацевтичного університету, кандидат філологічних наук

Тарасова Ганна Михайлівна – старший викладач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткачівська Марія Романівна – завідувач кафедри іноземних мов і перекладу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кандидат філологічних наук, доцент

Фокша Юлія Олександрівна – здобувач кафедри іноземних мов № 2 Національного університету «Одеська юридична академія»

Черська Жанна Борисівна – доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, доцент

Четверікова Олена Роальдівна – доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету, кандидат філологічних наук, доцент

Швелідзе Лідія Дмитрівна – викладач кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

Шепель Юрій Олександрович – професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВО України

Шутова Марія Олександрівна – завідувач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету, доктор філологічних наук, доцент

Щербина Світлана Миколаївна – доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат філологічних наук, доцент

ЗМІСТ

РОЗДІЛ V
КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Головнєва-Копна О. О. Просодичні особливості початкового етапу ділових переговорів в англійській і українській мовах.....	3
Голубовська І. О. Універсальні та національно-специфічні константи мовної свідомості в дзеркалі паремій: лінгвокультурологічний підхід	7
Гридюшко О. О. Лінгводискурсивні особливості німецького й українського адвокатського дискурсу.....	14
Кійко С. В. Міжмовна омонімія з погляду різних лінгвістичних дисциплін.....	20
Лоскутова Н. М. Синонімічні відносини у кінематографічній терміносистемі у французькій та українській мовах.....	26
Павлик Н. В. Комплімент на етапі підтримки контакту (на матеріалі англійської й української мов).....	31
Фокиа Ю. А., Коваленко Н. А., Пальцева В. В., Тарасова А. М. Контрастивные особенности эстетического концепта <i>PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛІСТЬ/VOLLKOMMENHEIT</i> в испанской, украинской и немецкой лингвокультурах.....	35
Шутова М. О. Акціональна, ментальна і мовна проекція етнокультурних стереотипів англійців і українців (когнітивно-лінгвокомпаративна реконструкція фразеоформул).....	39

РОЗДІЛ VI
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ

Баклан І. М. Стандартизація відтворення імпліцитних смислів у перекладі німецько-українських багатосторонніх міжнародних угод.....	45
Вобровиук С. М. Peculiarities of international words translation.....	49
Гончаренко Е. П., Кривошея А. В. Сторінками MERRIAM-WEBSTER ON-LINE: російські слова-реалії в англійській мові.....	53
Качан Б. М., Остапчук О. Р., Бабій О. Р. Трансляторні методи відтворення пропріативів у німецькій фаховій мові дерматології.....	59
Kravtsova M. O. Nonce words in the Ukrainian translation of the Shakespearean tragedy “King Lear” by Vasyl Barka....	63
Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови).....	70
Кучер З. І. Літературні антропоніми як перекладацька проблема (на матеріалі повісті Ф. Дюрренматта «Грек шукає грекиню»).....	75
Ласка І. В., Пархоменко О. М. Монтеск'є про переклад: метафоричні паралелі із живописом Мікеланджело і Рафаеля.....	78
Лукіяничук Ю. О. Багатолітерні військові аббревіатури як скорочені форми багатокомпонентних військових термінів та їх переклад (з англійської мови на українську).....	83
Немировська О. Ф. Ономастичний простір роману О. Гончара «Твоя зоря» в аспектах перекладу.....	86
Оськина К. А. Алгоритм автоматической генерации списка лемм и словоформ для предметной области фундаментального и прикладного речеведения.....	90

Плетенецька Ю. М. Функціонування референтів білого та чорного кольору в індивідуальній картині світу Ч. Діккенса та їх україномовна репрезентація.....	94
Подкур І. В. Соціолінгвістичний аспект дослідження перекладу англійських наукових текстів.....	100
Присяжнюк І. С. Описовий переклад неологізмів у межах концептуальних сфер (на матеріалі англійської мови).....	104
Приходько В. Б. Інтерпретація та переклад художнього тексту: термінологічний аспект.....	108
Смольницька О. О. Кольоративна символіка у фєєрії Моріса Метерлінка «Синій птах»: проблема адекватного перекладу назви (на матеріалі романських і германських мов).....	112
Ткачівська М. Р. Іншомовні вкраплення та їх відтворення в німецькомовних перекладах.....	117
Четверікова О. Р. Лінгвістичні та перекладацькі відмінності термінів і абревіатур воєнної тематики (на матеріалі текстів англійської мови сайту “Military Daily News”).....	124
Шенель Ю. О. Види і функції фразеологічних одиниць та їх трансформаційних модифікацій у творі Ф. М. Достоєвського «Брати Карамазови».....	129

РОЗДІЛ VII МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Бурлаченко Н. В. Використання мультимедійних презентацій у процесі вивчення іноземної мови.....	135
Kovalenko V. P. Motivating students of non-linguistic specialities learning foreign languages.....	139
Kondrashova A. V., Boiko I. V. Consequences of information explosion. The influence of new conditions on the foreign language teaching methods.....	142
Кузьменко Ю. О. Культурна та міжкультурна комунікація як провідний інструмент у вивченні іноземної мови студентами юридичних спеціальностей.....	146
Labinska B. I., Cherska Zh. B. Ansätze und Prinzipien für das Erlernen der zweiten Fremdsprache (Deutsch nach Englisch) in den allgemeinbildenden Lehranstalten.....	150
Maslova A. V. The importance of teaching small talk to economy students.....	153
Міміна О. М., Швелідзе Л. Д. Проблема вивчення іноземної юридичної термінології у вищій школі (на матеріалі англійських текстів про кіберзлочинність).....	157
Наріжна Л. М. Роль викладача в процесі організації самостійної роботи з англійської мови студентів немовних спеціальностей.....	161
Орлова Н. В. Варіативні характеристики процесу викладання й вивчення іноземних мов: специфіка й орієнтація на дорослу аудиторію.....	164
Потапенко Л. В. Взаємопов'язане навчання продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності в іншомовній підготовці студентів економічних спеціальностей.....	169
Суханова Т. Є. Розвиток шляхів і методів навчання мовної комунікації у викладанні російської мови як іноземної.....	174
Щербина С. М., Макухіна Т. В. Використання навчально-методичних матеріалів англійської мови Інтернет-сайту One Stop English на заняттях з іноземної мови у вищих навчальних закладах.....	179

Наукове видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВІСНИК

Науково-практичний журнал

Випуск 9
Том 3

Виходить два рази на рік

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Коректор – А. Новікова
Комп'ютерна верстка – Н. Кузнецова

Підписано до друку 10.05.2017 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 22,22, ум.-друк. арк. 21,62.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 100 примірників. Замовлення № 1005-17.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua